

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ БІЛІМ ЖӘНЕ ҒЫЛЫМ МИНИСТРЛІГІ
МИНИСТЕРСТВО ОБРАЗОВАНИЯ И НАУКИ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН

ҚАЗАҚТЫҢ СПОРТ ЖӘНЕ ТУРИЗМ АКАДЕМИЯСЫ
КАЗАХСКАЯ АКАДЕМИЯ СПОРТА И ТУРИЗМА

ӘЛЕУМЕТТІК-ГУМАНИТАРЛЫҚ ПӘНДЕР КАФЕДРАСЫ
КАФЕДРА СОЦИАЛЬНО-ГУМАНИТАРНЫХ ДИСЦИПЛИН

**ҚАЗІРГІ ЗАМАН ЖӘНЕ ГУМАНИТАРЛЫҚ ҒЫЛЫМ
ГУМАНИТАРНЫЕ НАУКИ И СОВРЕМЕННОСТЬ**

Қазақстан Республикасы Тәуелсіздігінің 25 жылдығына арналған
Үшінші халықаралық ғылыми-тәжірибелік конференция

Третья международная научно-практическая конференция,
посвященная 25-летию Независимости Республики Казахстан

**КОНФЕРЕНЦИЯ МАТЕРИАЛДАРЫ
МАТЕРИАЛЫ КОНФЕРЕНЦИИ**

**5-6 желтоқсан 2016 ж.
5-6 декабря 2016 г.**

Алматы, 2016

УДК 001 (063)
ББК 72.3
Қ 22

Редакция алқасы – Редакционная коллегия

А.Т. Агелеуова, кандидат философских наук
К.Н. Жанганатова, кандидат исторических наук
Е.И. Винокурова

Қазіргі заман және гуманитарлық ғылым: III Халықаралық ғылыми-тәжірибелік конференция материалдарының жинағы. – Алматы: ҚазСТА, 2016. – 258 б.

Гуманитарные науки и современность: Сборник материалов III Международной научно-практической конференции. – Алматы: КазАСТ, 2016. – 258 с.

ISBN 978-601-7213-81-7

Жинаққа «Қазіргі заман және гуманитарлық ғылым» атты III ғылыми-тәжірибелік конференцияның қорытындысы бойынша философия, тарих, халықаралық қатынастар, филология, педагогика, психология, құқықтанудың өзекті мәселелеріне арналған баяндамалар енгізілген.

В сборнике представлены доклады, посвященные актуальным вопросам философии, истории, международных отношений, филологии, педагогики, психологии, правоведения по итогам III Международной научно-практической конференции «Гуманитарные науки и современность».

УДК 001 (063)

ББК 72.3

ISBN 978-601-7213-81-7

© Министерство образования и науки РК, 2016
© Казахская академия спорта и туризма, 2016

УДК 75.715.8

Агелеуова А.Т.

Казахская академия спорта и туризма

г. Алматы, Республика Казахстан

ФИЛОСОФСКИЕ ПРИНЦИПЫ БОЕВЫХ ИСКУССТВ

В последние десятилетия боевые искусства Востока набирают все большую популярность в мире. Это неудивительно, ведь борьба является неотъемлемой частью человеческого существования. Для современного человека восточные единоборства являются своего рода моделью совершенствования духа и тела, средством формирования характера, сильной личности, а также способом «укрощения» избыточной энергии. Как бы то ни было, восточные единоборства имеют глубокие корни и неразрывно связаны с древнейшими религиозными, культурными, этико-философскими традициями, нацеленными на достижение гармонии на уровнях личности, природы и социума.

В связи с этим актуальным становится исследование философско-мировоззренческих принципов, отражающих суть восточных единоборств.

Было бы ошибкой полагать, что целью боевых искусств является уничтожение врага. Важно помнить, что в основе их лежат восточные религиозные системы – даосизм, синтоизм, дзэн-буддизм, и важнейшим регулятором боев являются нравственные принципы этих религий. В первую очередь мастер должен побороть свой собственный первобытный страх перед физической силой, угрожающей здоровью и жизни. Каждый бой по сути – поединок с собственными слабостями и страхами.

Истинные мастера восточных единоборств используют принцип «Предотвращенная схватка есть выигранная схватка». Ведь в даосизме, лежащем в основе многих стилей, открытый конфликт рассматривается как последний из вариантов решения проблем. Существует множество способов разрешить конфликтную ситуацию даже с самым агрессивным противником и прийти к решению, удовлетворяющему обе стороны.

Как отмечает Д. Болелли, «говорят, что когда два тигра дерутся, один умирает, а другой всю жизнь обречен носить глубокие шрамы. Прямой конфликт редко бывает полезным даже для «победителя». Слишком много усилий, слишком много энергии, потраченной зря. Конфликт, из которого один выходит победителем, а другой побежденным – это худший способ получить желаемый результат. У проигравшего остаются дурные чувства, и конфликт сеет семена обиды: сухое дерево, брошенное в кармический огонь конкуренции и мести» [1, с. 41].

В случае, если мягкость и уговоры не дадут положительного результат, а хорошая стратегия не позволит избежать конфликта, мастер боя должен быть готов открыто встретиться с противником. Даже если

конфликт неизбежен, скорее всего, у противника проблем будет больше. Как животные нападают, когда чувствуют страх и слабость, так люди могут подсознательно чувствовать силу других и, вероятно, будут избегать конфликтов с теми, кого наполняет глубокая уверенность в себе. Предложение мира, сделанное человеком, который не боится конфликта, обладает весом, которого никогда не будет у мира, рожденного страхом. Умение воина доминировать в конфликте – это лучшая гарантия того, что он избежит конфликта. Для того чтобы жить в мире, нужна сила выиграть войну [1, с. 43].

Неотъемлемой частью совершенствования мастерства в восточных единоборствах является развитие интуиции. Считается, что мастер боя способен на расстоянии почувствовать угрозу нападения. Известна история о японском мастере кэнджуцу, рассказанная в «Геккен Содай». Этот мастер мирно отдыхал в своем саду в компании нескольких доверенных учеников, но внезапно подскочил и с тревожным видом начал осматривать территорию в поисках врага. Не найдя никакой видимой угрозы, он в волнении удалился к себе. Когда ученики стали спрашивать, в чем причина его странного поведения, он ответил, что тренировки позволяют ему почувствовать нападение прежде, чем оно станет материальным, и до сих пор эта способность никогда его не подводила. Отдыхая в саду, он почувствовал присутствие враждебной силы, но не видел ничего, что подтвердило бы его подозрения, и теперь пытался понять, что произошло. Тогда один из учеников стал покаянно извиняться: в саду он подумал, как легко было бы напасть на учителя, пока тот не ожидает нападения. Поэтому предчувствие мастера оказалось верным [1, с. 29-30].

Считая интуицию талантом настолько необходимым, что его нельзя приносить в жертву капризам логики, даосский текст «Книга равновесия и гармонии» говорит: «Суждение и осознание, приходящие только после того, как событие произошло, не заслуживает называться пониманием» [1, с. 38]. Поэтому способности воинов-стратегов заключается в восприятии того, что еще не проявилось: осознание всего вокруг, в том числе того, что еще не выступило наружу.

Важной составляющей мастерства в восточных боевых искусствах является искусство расширения сознания. В руках хорошего учителя практически любой вид боевых искусств может стать средством трансформации, или расширения сознания. Способность использовать свои тела для того, чтобы произвольно переходить между разными состояниями сознания, реализуется с тех пор, как мы делаем первый шаг в школе боевых искусств. Например, во время сражения, когда вырабатывается адреналин необходимо сохранять спокойствие и ясность разума, чтобы справиться с ситуацией. Глубокое дыхание позволяет контролировать течение адреналина и регулировать нашу внутреннюю

химию. Расслабленность посреди напряжения и хаоса это пример манипуляции сознанием, которая рано или поздно удается большинству приличных мастеров боевых искусств» [1, с. 32].

Искусству правильного дыхания уделяется достаточно большое внимание во многих восточных практиках – в даосизме, йоге, цигун и других.

Йогическая традиция предполагает, что контроль дыхания (праны) обеспечивает достижения контроля над вниманием, однако этим не ограничивается суть дыхательной практики. Прана в индийской традиции – это еще и жизненная энергия, что приравнивается к понятию энергии ци в даосизме. С точки зрения даосизма, аккумуляции в теле жизненной энергии ци, а также регуляции движения ци по каналам человеческого тела способствуют, в частности, дыхательные упражнения. Е.А. Торчинов обращает внимание и на то, что дыхательные упражнения являются, кроме всего прочего, мощным психотехническим средством, обладающим способностью трансформировать сознание и содействовать достижению различных «мистических, экстатических или трансперсональных состояний» [2, с. 56]. Кроме того, что дыхательные техники практикуются во многих религиозно-философских системах, основные их принципы также взяты на вооружение современной психотерапией, психологией.

По словам М. Элиаде, нерегулярность дыхания порождает опасную «ментальную текучесть», неустойчивость и рассеянность внимания. Можно научиться быть внимательным, но для этого, как утверждает йога, недостаточно одних только умственных усилий. Должно быть ритмизировано дыхание, а впоследствии контроль над ним должен быть доведен до автоматизма. «С помощью пранаямы йогин на опыте познает пульс своей собственной жизни, органическую энергию, порождаемую актами вдоха и выдоха. Эмпирическая реальность, овладев человеком, изменяет его по своему усмотрению и лишает целостности. Сосредоточение на дыхании, важнейшей жизненной функции, уже в первые дни практики приносит невыразимое ощущение гармонии, ритмической и мелодической полноты, сглаживает все физиологические «шероховатости». Человек начинает ощущать свое собственное величие. Причем эти переживания доступны для любого желающего» [3, с. 89].

Особенностью восточных единоборств является их ритуализация. К примеру, в японской практике существует понятие «додзё». В переводе с японского додзё – это «место, где находят путь», или «место просветления». Для занимающихся боевыми искусствами додзё представляет собой нечто большее, чем физическое здание для занятий. По словам Д. Болелли, это церемониальный центр, где человек сталкивается со своими слабостями и растит зерна своей силы. Интенсивность тренировки не позволяет брать с собой в додзё повседневные проблемы и требует такой сосредоточенности, что в сознании не остается места для

того, чтобы отвлекаться и преследовать разные цепочки мыслей. Входя в додзё, вы словно входите в иное измерение, где ваша социальная идентичность не имеет значения и является лишь бесполезным препятствием [1, с. 52].

Мастер боевых искусств, прежде чем пересечь невидимую линию, которая отделяет додзё от остального мира, останавливается у дверей и выполняет традиционное приветствие (кланяется или прижимает правый кулак к левой ладони, в зависимости от традиции), тем самым объявляя о переходе из нормального состояния сознания в церемониальное пространство. После того, как граница пересечена, начинается обряд. Боец снимает одежду, которую носит в повседневной жизни, и надевает церемониальный костюм, соответствующий случаю: ги для дзюдо, доспех для кэндо или одну их шелковых униформ северокитайских боевых искусств. Боец в додзё подает своему сознанию сигнал, что наступает время настроиться на другую частоту [1, с. 53].

Необходимым условием достижения высокого мастерства в восточных единоборствах является регулярная практика. Регулярную практику такой дисциплины, как боевые искусства, Д. Болелли сравнивает с подметанием полов: «Это не то, что можно сделать один раз, достичь результата и забыть. Каждый день пыль накапливается снова и скоро опять накроет пол. Только регулярная практика позволяет избежать этого. В отличие от тех переживаний, которые ярко горят, но случаются только время от времени, сила боевых искусств – в повторении. Когда мы начинаем наслаждаться тренировками, постоянство перестает быть скучной обязанностью, которая выполняется для того, чтобы достичь отдаленной цели. Тренировка – это удовольствие само по себе. Мы предвкушаем, как проведем два часа в церемониальном пространстве додзё. Даже физическая эффективность боевых искусств зависит от постоянства. Некоторые движения, повторяющиеся сотни раз, становятся частью естественных рефлексов настолько, что выполняется совершенно инстинктивно, без вмешательства всякой рациональной мысли. Тело полнит даже тогда, когда разум затуманен» [1, с. 55].

Таким образом, важнейшей частью совершенствования мастерства в восточных боевых искусствах являются развитие интуиции, достижение трансформации, или расширения сознания, соблюдение ритуальности и регулярности практики.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1 Болелли Д. На пути воина. Философия и мифология боевых искусств. СПб: Издательская группа «Весь». – 2011. – 176 с.

2 Торчинов Е.А. Даосские практики. – СПб.: «Азбука-классика»; «Петербургское востоковедение», 2004. – 256 с.

3 Элиаде М. Избранные сочинения: Йога: бессмертие и свобода; Патанджали и йога. М.: Ладомир, 2013. – 560 с.

УДК 008.001

Агелеуова Д.Г.

КазНАИ им. Т. Жургенова

г. Алматы, Республика Казахстан

ТЕМА ПОРТАЛА И ПРОВОДНИКА В ПОТУСТОРОННИЙ МИР В МИРОВОЙ КУЛЬТУРНО-МИФОЛОГИЧЕСКОЙ ТРАДИЦИИ

Понятие потустороннего мира в мировой культурно-мифологической традиции является многозначным: под ним может пониматься и параллельный мир, населенный неведомыми сущностями, и другие планеты, и сновидения, а также загробный мир, мир мертвых.

Одним из видов потустороннего мира в представлениях древности являлся загробный мир, откуда, как правило, никто не возвращался. Согласно источникам, путешествие в загробный мир считалось тяжёлым и опасным: он был отделён от мира живых водными потоками, горами, помещался на острове, в глубинах земли или на небесах. Для такого путешествия умершему «необходимо» было целое снаряжение: лодки, кони, нарты, колесницы, крепкая обувь, припасы на дорогу и т.п., помещавшиеся вместе с умершим в могилу. На пути встречались сверхъестественные преграды - огненные озёра, кипящие потоки и пропасти, через которые вели узкие мосты: сорвавшихся ждала вторичная и окончательная смерть. В преодолении этих преград умершим помогали проводники душ – животные (собака или конь), шаманы и боги. Вход (врата, дверь, окно и т.д.) в загробный мир охранялся стражами: чудовищами, хозяевами царства мёртвых. Они впускали лишь души мёртвых, выполнявших племенные обычаи при жизни и погребённых по всем правилам, тех, кто мог заплатить проводникам и стражам мясом животных, принесенных в жертву на похоронах. «Нечестивцам» грозила участь скитальца, лишённого загробного пристанища [1, с. 453].

В мифологической традиции древности роль портала как места перехода в иной мир могли служить некие вспомогательные артефакты, обладающие, согласно древним поверьям, магической силой. При этом необходимо было совершить определенный ритуал для успешного контакта с параллельным миром, миром богов или миром духов и т.д.

К примеру, в синтоистской традиции в древней Японии существовал ритуал «встряски души» для достижения контакта с божествами ками. Как отмечает систематизатор мистической обрядовости синто Хонда Тикацу,

«прежде всего, необходим круглый камушек тёмного цвета без посторонних вкраплений, достаточно твёрдый и тяжёлый. Искать его следует в местах по-синтоистски чистых – на территории святилища либо среди нетронутой природы – в горах, реках, на берегу моря и т.д. Считается что ищущего божество само наведет на подходящий для «украшения души» камушек, который надо воспринимать как дар ками. Потом его надо вымыть, окропить солью и поместить в белый полотняный мешочек. После этого надо молить, чтобы туда снизошел дух ками. Показателем того, что ками внял мольбам, будет особый блеск выбранного вами камушка, который появляется обычно через неделю. Затем его зашивают плотно в белую ткань и помещают сначала в меньший мешочек, горловину которого тоже зашивают, а потом в больший, где этот камушек и хранится.

Выбрав для проведения ритуала тихое место с приглушенным светом, садятся на колени, предварительно расположив внутренний мешочек с камушком на уровне глаз. После этого руки складывают в особом жесте – подняв ладони на уровень груди, вытянутые указательные пальцы смыкают вместе, а все остальные переплетают между собой (при этом мизинец левой руки находится снизу). Затем, расслабившись и слегка прикрыв глаза, сосредотачиваются на желании как бы поместить свой дух в находящийся перед глазами камушек. Обычно один сеанс длится 20 – 30 минут. Желаемый результат считается достигнутым, если ощущается слияние с тайными силами природы. Вес камушка должен измениться» [2, с. 390-391].

Другим предметом, который часто использовали в различных сказаниях, сказках, мифах, является зеркало, обладающее магическими свойствами. В средневековых текстах зеркало зачастую являлось образом, символом иного мира. Зеркало есть символ вечности, поскольку в нем есть все, что минуло, что есть сейчас, все, что грядет.

Зеркало в искусстве средневекового Востока — это художественный образ мира, в котором может жить божество. Так, надписи на бронзовых зеркалах представляли собой заклинательные тексты.

Если говорить о художественных произведениях, то, к примеру, тема зеркала была использована в произведении Льюиса Кэрролла «Алиса в Зазеркалье», где главная героиня прошла сквозь зеркало и оказалась в Зазеркалье, окунувшись таким образом в мир, представлявшем собой шахматную доску.

«Посредником» между миром людей и параллельными мирами могли служить не только вещественные артефакты, но и живые существа – животные и люди.

Огромным духовным пластом мировой культуры является шаманизм, основанный на идее посредничества шамана между людьми, мирами и духами, правящими этими мирами [3, с. 25].

Выразительной особенностью космологических представлений шаманизма и тенгрианства является распределение обитания божеств по трем зонам во Вселенной. К небесной зоне относили светлых и доброжелательных по отношению к человеку божеств и духов, которые, хотя и наказывали людей, но только за непочтение к себе. К земной - различных божеств и духов окружающей природы, духов огня и ветра, болезней, а также умерших камов. Эти божества и духи наиболее близки людям. К ним тюрки и монголы могли обращаться без помощи кама, чувствуя и угощая их кроплением напитками, кусочками своей пищи, называя их по именам, произнося свою просьбу или пожелания. Состав божеств и духов земли был наиболее многочисленным, раздробленным на категории. Третьей зоной обитания божеств и духов был подземный мир.

Шаман или кам (профессиональный служитель шаманской веры) в древнетюркской культуре есть посредник между миром живых и миром предков. Обряд посвящения в шаманы символизировал смерть и рождение кама, обретшего духов-покровителей, которые через ритуал обязательно придут на помощь своему избраннику. Духи наделяли своей силой и часто шаман и его духи-покровители вступали в битву с зловредными духами, которые стремились забрать силу шамана. Потеря души - силы приводило к болезни, потере силы и могло привести к смерти. Поэтому важно было иметь сильных духов-покровителей. Шаман, находясь в трансе, обычно рассказывал слушателям о своём путешествии, на каком именно уровне или небе в данный момент он находится и какие трудности он преодолевает, с кем встречается и как находит духов-покровителей предков [4].

Божественная сила могла прийти и благодаря алгысу (ритуальному обращению к небу, матери-земле и т.п.), правильно в соответствии с ритуалом повязанной ленточкой и произнесенным благопожеланием. Часто божественная сила приходила через дуновение ветра, отсюда сакральность ветра в тюркской и других культурах – Jel (bi) «ветер» и одновременно «волшебство», то есть божественный ветер, который мог дать кут «счастье, силу» и т.д. Не случаен в японской культуре образ камикадзе - «божественного ветра», когда боги послали бурю и уничтожили монгольский флот, посланный для завоевания Японии.

Шаман обладал способностью путешествовать в различные сферы Вселенной. Как пишет Л.П. Потапов, алтае-саянские шаманы при путешествии на небо последовательно подымались на небесные слои к тем или иным божествам, идя по своим хорошо изученным дорогам. Они ориентировались по небесным светилам, нарисованным на их бубнах, так и по другим приметам. Причем путешествие кама (шамана) на небо было лишь одним из видов его путешествий в зоны Вселенной. Оно считалось наиболее сложным, доступным не каждому шаману. В алтайском шаманизме весьма характерным для шаманов были путешествия-камлания

и в нижний, подземный мир, где, согласно представлению шаманистов, сосредоточились злые силы во главе с могущественным Эрликом.

Более легким путешествием шаманы считали камлания божеству Алтаю в целом и различным священным горам, и хребтам. Кам ехал на бубне, сопровождаемый своими духами-помощниками, при помощи которых карабкался на крутые склоны и горные вершины, шел по пустыне, тайге, выходя далеко за пределы Алтая. Духи-помощники, изображенные на бубне, обеспечивали каму любой маршрут, к любому божеству [5, с. 140-143].

Шаман мог войти в связь с божеествами и духами с помощью сверхъестественных существ, которые были на его стороне. Связь, не ощущаемая простыми смертными, позволяла шаманам общаться с потусторонними мирами, удаленными от реальных пространства и времени.

У казахов шаманы-баксы пользовались огромной популярностью. В их функцию входило постоянное задабривание духов лесов и гор, степей и полей, земли и воды, особенно в периоды перекочевков, войн, во время охоты.

Одной из главных функций баксы было лечение душевнобольных. Во время акта лечения людей шаманы переживали экстаз, впадали в транс. Для шамана болезнь – явление, не имеющее органических оснований, она являлась результатом гнева богов и духов, что делает необходимым общение с духами, доставляющими божественные установки, для выполнения которых и нужен баксы. В арсенале шаманов присутствуют заговоры и камлание. Казахские баксы, в отличие от сибирских шаманов, использующих различные бубны, применяют музыкальный инструмент кобыз – изобретение Коркыт-ата [3, с. 30].

Шаманские песнопения (сарын) призывали на помощь добрых духов и клеймили злых, вызвавших болезнь. В процессе этого обряда шаман впадал в экстаз, сопровождающийся истерическим припадком, брызжа слюной, доходил до полного изнеможения. Когда же он приходил в себя, то начинал рассказывать о духах, с которыми общался, озвучивал пророчества, доставленные духами и советы, которым необходимо было следовать. Возможности шаманов не исчерпывались исцелением больных, они владели древнейшим искусством гадания на бобах и предсказывали будущее [3, с. 31].

По словам М.С. Орынбекова, казахские баксы были талантливыми людьми, постигшими тайны бытия. Они обладали способностью к волшебству, ораторскому искусству, даром музицирования, исцеления. В основе шаманизма было понимание, что человек как часть природы зависит от ее сил, все удачи и неудачи, успехи и беды ниспосланы ему с небес, и функция шамана – ориентировать людей следовать советам добрых духов [3, с. 32].

Как пишет М.С. Орынбеков, сеансы шаманства были своеобразным представлением для людей. Баксы садился в центр и начинал потихоньку играть на кобызе. Затем он внезапно переходил к быстрой игре, темп музыки ускорялся, пение шамана сопровождалось движением тела, и все действия шамана были в едином ритме песни и танца. После достижения экстаза наступало полное единение шамана с пациентом, они уже вместе пели песни, иногда ночи напролет, выкрикивали заклинания, больной доходил до состояния исступления, после чего нередко наступало исцеление.

У индейцев Кечуа также имеется образ колдуна, или шамана - «эль лайк'а». Слово «эль лайк'а» многозначно. Есть черные плоды дерева, растущего в горах, которыми играют индейские дети. Но когда среди тысяч черных попадает плод с красными и желтыми прожилками. Такой плод называют лайк'а. Ему придают магические свойства: он непобедим и стоит сотни обычных. Контраст между черными и красными плодами кажется загадочным, особенно когда этот контраст является произведением самой природы. Всегда черный плод, но вот встретился красный с желтыми пятнами. Индейцы верят в его чудодейственную силу. Его хранят и оберегают с суеверным страхом, достают лишь в исключительных случаях, когда нет другого выхода из какого-нибудь затруднительного положения. Таким образом, это не просто плод, эль лайк'а - колдун, воплощение дьявола.

Являясь олицетворением темных сил, лайк'а представляет собой колдуна, способного причинить порчу, сглазить.

Таким образом, в мировой культурно-мифологической традиции порталом в потусторонний мир мог служить любой предмет – река, гора, зеркало и т.д. При этом значительная роль у многих народов отводилась посреднику, проводнику в мир иной, которую могли играть колдуны, шаманы, баксы, а также мифические существа, являющиеся посредниками между миром людей и загробным миром, миром духов.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

- 1 Мифы народов мира. Энциклопедия: в 2-х т. М.: Сов. Энциклопедия, 1991. – Т. 1. А-К. - 671 с.
- 2 Накорчевский А. А. Синто. – СПб: «Петербургское востоковедение», 2000. – 464 с.
- 3 Орынбеков М.С. Генезис религиозности в Казахстане. – Алматы: Дайк-Пресс, 2005. – 240 с.
- 4 Смоляк А. В. Шаман: личность, функции, мировоззрение: (Народы нижнего Амура). М.: Наука, 1991. – 280 с.
- 5 Потапов Л.П. Алтайский шаманизм. Ленинград: «Наука» Ленинградское отделение, 1991. – 320 с.

УДК 791.9

Азаматова М., Егоренкова Е.Н.

Восточно-Казахстанский государственный университет им. С.Аманжолова
г. Усть-Каменогорск, Республика Казахстан

К ХАРАКТЕРИСТИКЕ ИМИДЖА ГОСУДАРСТВА

Понятие «имидж» в современном обществе имеет широкое распространение, и сфера его использования распространяется от отдельных личностей до огромных корпораций. Отдельные люди, группы людей также хотят хорошо выглядеть в глазах общества - компании, частные предприниматели, каким видом экономической деятельности они не занимались бы, тратят огромные средства на имиджевую рекламу, разработку концепций правильного позиционирования в глазах целевой аудитории. Без исключения, такое положение вещей касается и государства. Весьма важным и для страны является сохранение доброй репутации. Все происходящее внутри страны, вокруг нее, ее действия на международной арене формируют у остального мира некое общее представление о данном государстве. Сегодня о других государствах мы можем судить по тому, что мы читали в детстве о той или иной стране, по деятельности государства на международной арене, по высказываниям отечественных влиятельных и авторитетных личностей, высказываниям политических и общественных лидеров государства и др.

Фактически любое государство имеет свои отличительные характеристики, которые давно закрепились в умах и представлениях людей. К примеру, если мы говорим о Франции, то у каждого рядового гражданина эта страна ассоциируется с Эйфелевой башней, Монмартром, Вольтером, Елисейскими полями, Лувром и т. д., а бизнесмены и туристы сразу вспомнят круасаны и великолепную кухню, вина и сыры. Боготворимый французами Шарль де Голль в свое время говорил: «Как можно управлять страной, где существует 400 сортов сыра?». Премьер Великобритании Уинстон Черчилль в годы Второй Мировой утверждал, что «Франция, которая производит более 300 видов сыра, не должна пасть!» Франция также ассоциируется с высокой модой и прекрасными духами. Санжар Бокаев писал, что сами французы, а чаще француженки в глазах мировой общественности обрели довольно интересный образ, и характеризуются умопомрачительной любвеобильностью и легкостью поведения [1].

Если же речь заходит о Японии, в представлении сразу появляется ассоциативный ряд, связанный с новыми высокими технологиями, хорошими машинами, роботами и высокотехнологичным производством, а если углубиться в историю страны, то вспоминаются самураи и их традиции. Те же Соединенные Штаты твердо ассоциировались недавно как

родина Голливуда, джазовой музыки и сильнейших университетов.

Казахстан в ряду этих стран занимает весьма скромное положение, но Казахстан имеет прекрасную возможность заново, планомерно и системно выстроить свой имидж. Ни в одной стране вам не расскажут о Казахстане так подробно, как говорят, к примеру, о России, Германии, Китае и Франции. Всеми виной информационный вакуум, который необходимо заполнить. Как показывает практика, если мы не позаботимся о своей репутации сами, за нас это сделают другие, причем это может быть сделано не в самом лучшем свете.

Объектом формирования или корректировки государственного имиджа может стать как отдельный политический лидер, так и государство в целом, либо отдельно взятая его сфера (например, власть, экономика, внешняя или внутренняя политика и прочее). Впервые процесс формирования имиджа государства стали изучать и исследовать западные политологи в XX веке. Изначально образ государства опирался, прежде всего, на определение «враг-союзник». То есть положительный образ и уважительное отношение было к «союзникам», а «врагов» осуждали и побаивались. Однако с течением времени понятие политического имиджа государства получило новое наполнение. Ученые предположили, что образ государства может опираться и на такие стереотипы, как «колония», «империя», «варвар» и так далее [2].

Имидж государства включает в себя органы политической власти. Он может быть рассмотрен как с точки зрения формального разделения властей (имидж законодательной власти, имидж исполнительной власти, имидж судебной власти), так и более дифференцированно (имидж главы государства, органов власти, силовых структур, правящей политической элиты и государственной бюрократии).[3]

Исследуя имидж государства, следует принять во внимание тот факт, что его структуру составляют две части:

1) Внешний имидж - это представление о стране, которое складывается у населения других государств.

2) Внутренний имидж - это представление страны о себе, которые включают: национальную идентичность, статус государства в международной среде, ситуативные образы, привносимые правящей элитой, которые транслируются широкой общественности.

Основное различие внешнего и внутреннего имиджа - это аудитория, с которой осуществляются коммуникации. Внешний имидж страны формируется в общественном мнении жителей других государств, а внутренний - ее собственных граждан [4].

Имидж государства включает в себя множество различных категорий, среди которых одну из важнейших ролей играет образ лидера государства.

Задача формирования имиджа политического лидера определяется спецификой политического режима в Казахстане, где неоспоримым

лидером является Н.А. Назарбаев. Не останавливаясь подробно на имидже главы государства, отметим, что он выстроен по классическим канонам.

1) В политическом имидже должны обязательно быть черты победителя.

2) Необходимо, подчеркнуть «черты отца».

3) Имидж не должен быть сложным, его сила в стереотипности, многоплановости, вариабельности.

4) Признание незначительных негативных черт не ослабляет сильный имидж, а делает его более жизненным [5].

Для формирования политического имиджа лидера значение имеет поддержка этого лидера населением, его популярность и авторитет в государстве. Как свидетельствуют статистические данные выборов 2004-2007 гг., проводимых ЦИК и ведущими социологическими центрами Казахстана, президент Н. Назарбаев и партия «Нур Отан» неизменно пользуется поддержкой большей части казахстанского населения. Все это в целом способствовало повышению политического рейтинг страны в мире.

В целом, современные политические реалии создали определенный стандарт факторов для политического имиджа лидера, который позволяет понять, что политический лидер - это человек в возрасте, обладающий не только харизмой, но и одновременно - безупречной репутацией, имиджем компетентного, честного и порядочного политика, ставящего процветание государства, демократию и законность превыше всего[6].

Таким образом, схематично описанную выше структуру можно изобразить следующим образом (Рис.1):

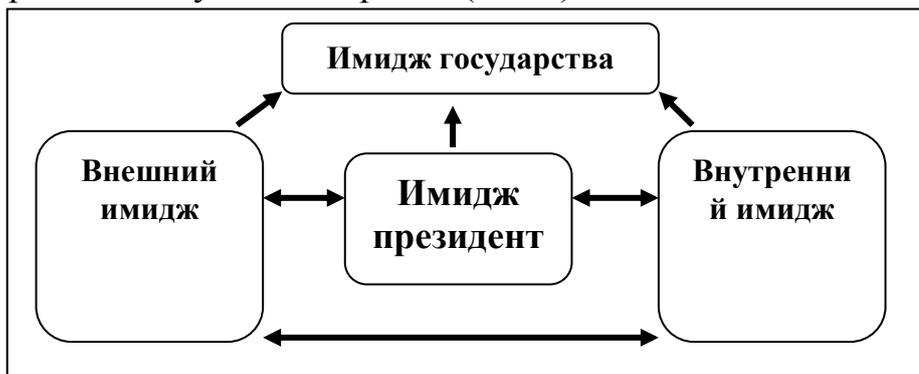

Рис.1 Структура имиджа государства

Существует разделение имиджа государства на:

1) Имидж объективный – это впечатление от страны, которое существует у внутренней или зарубежной общественности. Государство имеет несколько объективных имиджей: экономический, социальный, гуманитарный, политический, культурный и т.д.

2) Имидж субъективный – это представление о лидере государства, его окружения, о том, каким образом воспринимается образ страны в

глазах граждан, или представление граждан о том, каким их государство видится за рубежом.

3) Имидж моделируемый – образ государства, который пытаются создать команда руководителя страны или специально привлекаемые специалисты – имиджмейкеры [7].

Характерными свойствами и признаками имиджа государства являются:

- Простота, схематичное отражение своего объекта. Имидж не отражает всех граней своего объекта, он отражает его специфичность и уникальность. Имидж несет в себе большую информационную и эмоциональную нагрузку посредством ограниченного набора символов.

- Подвижность. Имидж хоть и конкретен, но он постоянно изменяется под воздействием внутренних и внешних факторов, подстраивается под меняющиеся реалии складывающейся ситуации.

- Идеализация. Имидж представляет объект как некую совокупность выгодных качеств, идеализирует объект, наделяя его дополнительными выгодными качествами в соответствии с ожиданиями целевой аудитории.

- Ограниченная самостоятельность. Имидж привязан к своему объекту, однако он может меняться, развиваться по собственным законам, в соответствии с меняющимися психологическими ориентациями целевой аудитории.

- Реальность и желательность. Имидж занимает промежуточное состояние между реальной ситуацией и эмоциональным, психологическим ожиданием целевой аудитории. Имидж расширяет границы восприятия объекта, однако только в заданном направлении, позволяет домыслить образ объекта самой целевой аудитории [8].

Мы можем выделить шесть видов образов государства:

1) политико-географический образ - представляет собой концентрацию ведущих географических знаков, символов, черт страны в политическом отношении. В настоящее время в массовом сознании очень сильна идентификация государства с той частью света, на которой оно располагается. К примеру, Казахстан - как Центральная Азия, Россия - как Восточная Европа или Евразия, США - Новый Свет, европейские страны - Западная Европа или Старый Свет, Китай - Поднебесная, Швейцария - Жемчужина Альп, Финляндия - Суоми, Италия - Апеннины и так далее.

2) природно-ресурсный образ - представляет собой концентрацию основных признаков и символов национальных богатств в природном ландшафте или климатическом отношении. ПРО идентифицирует государство с символами природы в массовом сознании. Можно привести следующие примеры: Япония - Страна восходящего солнца, Корея - Страна утренней свежести, Канада - Страна кленового листа, Англия - туманный Альбион, Россия - страна снега и мороза, США - Дикий Запад. Помимо подобных ассоциаций существует связь между государством и образом некоего животного, ареал

обитания которого совпадает с границами государства

3) цивилизационно-культурный образ - представляет собой концентрацию национальных символов, черт народа, страны в историческом и цивилизационном контексте. Необходимо уточнить, что на данном этапе очень важна гармония и соответствие между ЦКО, ПТО и ПРО. Так как ЦКО придает образу государства живописность и узнаваемость. Задачей данного образа является проявить идентификацию государства, его народа и культурно-исторического наследия мировой значимости. Большим плюсом в данной ситуации становится тот факт, что культурно-исторический символ внесен в реестр ООН (памятников культуры мировой цивилизации). Из существующих культурно-исторических символов можно привести следующие примеры: в Казахстане это Байтерек, в России - кремлевский архитектурный ансамбль; в США - статуя Свободы; в Китае - Великая стена; в Египте - пирамиды; в Японии - иероглифы; в Англии - башня Вестминстерского дворца.

4) социально-ментальный образ - представляет собой концентрацию ведущих социальных характеристик, символов, черт народа на ментальном уровне. СМО идентифицирует народ с социально-психологическими признаками, наиболее типичными для данного государства. Так, казахи-гостеприимны, англичане – чопорны, немцы - точны и аккуратны; французы – непостоянны, американцы - деловиты; индийцы – загадочны, японцы - вежливы и привержены традициям и так далее. Помимо черт характера нации можно выделить область деятельности, в которой она преуспевает в сознании мировой общественности. К примеру, немцы - в науке; японцы – в верности традициям; американцы - в бизнесе; англичане - в образовании.

5) производственно-экономический образ - представляет собой концентрацию ведущих экономических символов, возможностей страны в научном, оборонном или ином отношении. ПЭО соотносит страну с определенной нишей в мировой экономике. К примеру, Казахстан – ЭКСПО 2017, США – доллар, Голливуд, «Майкрософт», космические челноки; Германия – автомобилестроение, оптика; Франция – вино, романтика, мода.

6) национально-ценностный образ - представляет собой концентрацию символов, отражающих государственные интересы и цели в национально-идейном отношении. Другими словами, НЦО соотносит такие понятия, как: народ и исторические ценности, которые государство активно отстаивает на международной арене. К примеру, Казахстан - , США – это демократия, свобода и независимость; Россия – многонациональность; Азия – верность традициям [9].

Ежегодно Институтом менеджмента в Лозанне составляется рейтинг конкурентоспособности (своего рода имидж-рейтинг). В 2015 году исследование охватывает 140 стран, согласно рейтингу Казахстан занимает 42 место. Первая десятка выглядит следующим образом (Рис. 2) [10]:

РЕЙТИНГ ГЛОБАЛЬНОЙ КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТИ		
World Economic Forum: The Global Competitiveness Report 2015–2016.		
РЕЙТИНГ	ЭКОНОМИКА	ИНДЕКС
1	Швейцария	5.76
2	Сингапур	5.68
3	Соединённые Штаты Америки	5.61
4	Германия	5.53
5	Нидерланды	5.50
6	Япония	5.47
7	Гонконг	5.46
8	Финляндия	5.45
9	Швеция	5.43
10	Великобритания	5.43

Рис. 2 Топ-10 рейтинга конкурентоспособности стран мира 2016 по данным IMD

Основные критерии отбора данного рейтинга носят как объективный, так и субъективный характер. К примеру, к объективным можно отнести показатели экономической деятельности, эффективности внешней и внутренней политики, экологии. Помимо указанных показателей организаторы рейтинга учитывают субъективные оценки экспертов международного уровня.

Из данного рейтинга можно сделать не утешающий вывод – несмотря на весь свой потенциал и масштаб имеющихся ресурсов, Казахстан до сих пор не может занять достойного места на мировой арене. Существует серьезное разногласие в представлении общественности о реальном значении Республики Казахстан в мировом масштабе.

На имидж государства оказывают влияние самые различные факторы. Перечень всех факторов настолько обширен, что не поддается перечислению - здесь могут быть как внешняя политика государства, так и высказывание культурных деятелей о современном положении вещей, как уровень развития экономики государства, так и прогнозы развития крупного предприятия и многое другое.

Формирование имиджа государства происходит при широком использовании всевозможных каналов коммуникаций – это могут быть средства массовой информации, литература, искусство, система образования и воспитания, общение представителей государства с целевой аудиторией, дипломатическая деятельность и прочее.

Процесс формирования международного имиджа государства зависит от факторов – успешности проведения внешней политики государства, особенностей проведения внутренней политики государства, эффективности экономики, особенностей ментальности общества и

прочих.

Зависимость международного имиджа государства от множества происходящих событий внутри государства и за его пределами и желание сохранить позитивный имидж, либо стремление создать негативный имидж другому государству, приводит к тому, что государство начинает использовать методы информационной стабилизации или дестабилизации.

В условиях нарастающих темпов глобализации, которая несет угрозу вымирания самобытных национальных культур, высокий положительный имидж государства может играть огромную информационно-воспитательную роль для его граждан. Положительный имидж государства свидетельствует о его экономической силе, мощи, богатстве, уровне развития культуры. Имидж является совокупным показателем авторитета государства и успешности действий на международной арене, оценка мнений зарубежной общественности о государстве.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1 Бокаев С. Новоиспеченный комитет международной информации МИД РК в разрезе брендинговой стратегии, Аналитический центр разумные решения, от 25 февраля 2007 года

2 Cottam M.L., Cottam R.W. Nationalism and Politics: the Political Behavior of Nation States. Boulder, L. 2001

3 Быба Ю.В. Имидж современного Российского государства: состояние перспективы формирования : дис. канд. полит. наук. – М., 2008.

4 Турутина Н. Коммуникативная педагогика.- М., 2011

5 Назарбаев Н.А. Стратегия становления и развития Казахстана как суверенного государства. - Алма-Ата: Дәуір, - 56 с.

6 Вебер М. Хозяйственная этика мировых религий. Попытка сравнительного исследования в области социологии религии. Введение //Избранное. Образ общества. М., 1994.

7 Лаптенко А. Искусство информации. Выборы: работа с общественностью. Минск, 2004. – 176 с.

8 Карцева Е. Три лица имиджа, или Кое-что об искусстве внушения // Иностранная литература. 2004. №9. - с. 59

9 1Я. Информационный портал. [Электронный ресурс] Режим доступа: <http://1aya.ru/paper/art-16975.leaf-3.php>

10 Гуманитарные технологии. Информационно-аналитический портал. [Электронный ресурс] Режим доступа: <http://gtmarket.ru/ratings/global-competitiveness-index/info>

ӘОЖ 37.014(510)

Ақихат Алмахан., Бұлғынбаева А.Қ.

С.Аманжолов атындағы Шығыс Қазақстан мемлекеттік университеті
Өскемен қ., Қазақстан Республикасы

ҚЫТАЙДЫҢ БІЛІМ БЕРУ ЖҮЙЕСІНІҢ ЕРЕКШЕЛІГІ

Қытай білім жүйесін мектепке дейінгі дайындық, бастауыш мектеп, толымсыз орта білім, толымды орта білім, университет, аспирантура құрайды. Қытай Халық Республикасы 1949 жылға дейін болашақ шенеуніктерді ғана дайындаған. Ал өзге салалар мүлдем қамтылмаған екен.

Бүгінгі таңда жаппай сауатсыздық толығымен жойылған. Алдымен тегін 9 жылдық білім алып, артынша 3 жылдық толық орта мектеп оқып сосын ЖОО-ға түсу мүмкіндігіне ие болады.

Мектепке дейінгі дайындыққа жекеменшік және мемлекеттік балабақшалар кіреді. Балалар балабақшаға 3-6 жас аралығында барады. Аталған мекеме мектеп бағдарламасын жылдам игеруге дайындайды.

Қытайда 2015 жылғы статистика бойынша 2845 ЖОО дары бар, барлық жоғары оқу орындарында жатақхана мен оқу ғимараттары бір жерге шоғырланған, қытай ЖОО ның тағы бір ерекшелігі оқу ақысының төмендігі, егер сіз жағдайы төмен отбасынан болсаңыз оқу ақысын төлемеуіңде мүмкін, себебі жыл сайын әр-түрлі жолдармен көптеген ЖОО на арнайы қаражат бөлініп отырады [1].

Бастауыш мектеп

Балаларды бастауыш мектепке 6 жастан бастап қабылдайды. Осы жерде 6 жыл білім алады. Қоғам мен табиғат туралы пәндер көбірек оқытылады. Салауатты өмір салтын қалыптастырып, әрбір оқушының бойындағы патриоттық сезімді оятуға көп көңіл бөлінеді.

Ана тілі, математика, адамгершілік пен этика, музыка, шет тілі сынды пәндерге баса назар аударылады. 3 сыныптан бастап ағылшын тілі жиілей бастайды. 4 сынып оқушылары жылына 2 апта фермаларға, шеберханаларға барып жұмыс істейді. Барған жерлерінің тыныс-тіршілігімен танысады. Мұнымен қатар, әрбір оқушыға аптасына бір күн қоғам өміріне қатысты мерекелік кештерге, мәдени шараларға қатысу міндеттеледі.

Орта мектеп

Ол екі сатыдан тұрады. Алғашқысы – толымсыз орта білім, кейінгісі – толық орта білім. Оқушылар бұл мектепке 12-13 жастан бастап қабылдана бастайды. ҚХР заңына сәйкес әрбір республика азаматы 9 жылдық білім алуы керек.

Толық орта білім мектебі оқушыларды 15-16 жастан бастап қабылдайды. Оқушы өзі таңдаған оқу курсына байланысты 2 немесе 4 жыл

оқиды. Әдетте жалпы курс академиялық және кәсіби техникалық бағыттар деп екі үлкен салаға бөлінеді.

Қытай білім басқармасы

Қытай білім басқармасының мақсаты - жұмысқа икемді, ЖОО түсе алатын азамат дайындау.

Академиялық бағыт - нәтижесінде ЖОО-ға түсуге мүмкіндік беретін, орта стандартты мектеп.

Ал кәсіби техникалық бағыт іштей бірнеше түрге бөлінеді: арнайы техникалық, техникалық, кәсіби немесе ауыл шаруашылығы мектептері. Оқушылар арнайы техникалық мектепте 4 жылға дейін білім алады. Бағдарлама ауыл шаруашылығы, медицина, экономика, құқықтану салаларына қатысты мамандарды дайындауға бағытталған. Техникалық мектептер құрыш құю, киім тоқу және отын өндірісіне қажет мамандарды дайындайды. Ал кәсіби, ауыл шаруашылығы мектептерінде 3 жыл оқытады. Осы оқу орнын тәмамдаған соң оқушылар жұмысқа тұру құқығына ие болады.

Қытай орта мектептерінің бағдарламасы ақыл-ой мен дене еңбегіне арналған. Үнемі адамгершілікке баулуға тырысады. Негізінен ана тілі, әдебиет, математика, тарих, физика, химия, биология, география, шет тілі, саясаттану, физиология, дене шынықтыру, музыка және сурет өнері сынды пәндерді оқытады.

Екі семестрден құралған оқу жылы қыркүйек айынан басталып, 9,5 айға дейін жалғасады. Күнделікті сабақ таңертеңнен түске дейін аптасына 5 рет болады.

Орта мектептің академиялық бағытына сәйкес оқушылар түрлі экзамен тапсырады. Соның бірі – қорытынды экзамен.

Талапкер мектеп аттестатын алу үшін қытай тілі, математика, география, информатика және биология пәндерінен экзамен тапсыруға міндетті.

ҰБТ барлық мектепте бір уақытта мамыр айында өтеді. Тест қорытындысы 100 балдық шкалаға сәйкес анықталады [2].

Жоғарғы білім

Қытай жоғарғы біліміне университет, колледж, кәсіби жоғарғы мектептер кіреді. Аталған оқу орындарында әлемдік деңгейдегі стандарттарға сай келетін кадрлар дайындайды. Экономиканы дамыту үшін саясат, экономика, құқықтану, қаржы, көлік құрастыру, сәулет, электроника, компьютерлік технологиялар, жеңіл әрі азық-түлік өндірісі сынды мамандықтарды да қамтыған.

Қытай ЖОО-лары политехникалық және техникалық болып екіге бөлінеді. Алғашқысын Пекиннің Цинхуа, кейінгісін Хэфей қаласындағы Қытай университеті толықтырады.

Қытайдың политехникалық ЖОО-ларында техникалық және табиғаттану факультеттері бар. Болат, геология, мұнай, химиялық технология мен тау-кен институты техникалық бағытқа енеді.

Жалпы бағыттағы Пекин, Фудань (Шанхайда), Нанкай (Тяньцзин) секілді университеттердің гуманитарлық, табиғаттану бағыттарындағы факультеттері бар. Гуманитарлық факультеттерінде тіл, әдебиет, тарих, құқықтану, философия, экономика салаларына қажетті мамандарды даярлайды. Ал табиғаттану факультеттерінде математика, физика, география, геология, химия, радиоэлектроника мамандықтары оқытылады.

Қытайда білім жоғары бағаланады. Білім ұлттық құндылықтар мен мүдде арасында алдыңғы қатарға шығады.

Арнайы техникалық мектептер мен академиялық бағыттағы мектептердің жоғарғы білімге ие болу мүмкіндіктері өзгелеріне қарағанда көбірек.

Талапкер экзаменді қай ЖОО-ға барып тапсыратынын мектептегі қорытынды экзаменен жинаған балына байланысты таңдайды. Ал ЖОО-ға тапсыру үшін 7 пән бойынша экзамен тапсыруы керек.

ЖОО-да бір орынға 100 үміткер болатындықтан, екінің бірі ЖОО грантын иелене алмайды.

Көп жағдайда талапкерлер ақылы бөлімге тапсырады. Ал кейде талапкер оқуын жұмыс орны төлейді. Талапты оқушылар мемлекет тарапынан шәкіртақы, жәрдемақы алып отырады.

Әдетте шағын кәсіптік ЖОО-да 2-3 жыл оқиды. Аталған оқу орнын бітірген студенттер жұмыс істеу үшін өнеркәсіп саласына барады.

Төрт жылдық бакалавр бағдарламасы бар колледждер техникалық және орта мектептердің оқушыларын қабылдайды. Бакалавр деңгейін тәмамдаған соң диплом алады.

Университетте бакалавр деңгейін 4-5 жылда алады. Аспиранттарды дайындау екі категорияға жіктеледі. Аспирантураға тапсырушылардың жасы 40-тан аспауы керек.

Пекин, Пекин тілдер институты, Сычуань мен Далянь – Қытайдағы ең танымал университеттер.

Қытайдың білім беру жүйесіндегі ұстанымы әлемдегі ең қатал тәртіп болып саналады, әсіресе орта-бастауыш мектептерде оқу сағаты 8сағаттан, елдегі жан санының көптігіне байланысты мұнда ЖОО на түсу үшін конкурс өте қыйын, бәсекеде күшті.

Қытай азиялық материкте жетекші орындарға ие болып, Жапонияны, Корея Республикасын, Сингапурды және Азияның басқа елдерін озып, 2015 жылғы он бірінші орыннан сегізінші орынға көтерілді, елдің жоғары білім беру жүйесінің дамуындағы осындай жоғары жетістіктер мемлекеттік инвестициялардың нәтижесі болып табылады. Қытай да ұлттық университеттерді халықаралық деңгейде жетілдірудің белсенді саясатын жүргізіп жатыр [3].

ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

- 1 «中国的教育》、徐九庆、2009年广西
- 2 «中国教育发展方程》、夏俊飞、2012年
- 3 新华网

ӘОЖ 94(574.42)

Аубакирова А.Ж.

С.Аманжолов атындағы Шығыс Қазақстан мемлекеттік университеті
Өскемен қ., Қазақстан Республикасы

ШЫҒЫС ҚАЗАҚСТАН ОБЛЫСЫ БОЙЫНША «БОЗДАҚТАР» ЕСКЕРТКІШ КІТАБЫ: МҰРАҒАТ ҚҰЖАТТАРЫ

Кеңес Одағы жағынан ғана 30 миллионға таяу адамды жалмаған Ұлы Отан соғысы жер бетінде әр отбасына қайғы әкеліп, тарих сахнасында өшпес із қалдырды. Жеңіске жету жолында қылшылдаған қаншама жас өмір құрбандыққа шалынды, отбасылар тағдыр талқысына түсті, аналар аңырап қалды, балалар жетімдік күнін көрді. Адамзат тарихындағы алапат соғыстың табы тарих қойнауында ұмытылып, терең сіңіп кетпейді. Ол ұрпақтар жадында мәңгі сақталады. Енді мұндай жағдайды болдырмас үшін, қаншама өмірді жалмаған қырғынды және оның зардабын ұғыну үшін ол туралы ұрпақ санасына жеткізу біздердің парызымыз.

1941 – 1945 жылдары қарсаңында республика тұрғындарының саны 6 миллион шамасында болса, соның ішінде соғысқа Қазақстаннан 1 миллионнан астам адам аттанған [1, 314 б.].

Соғыс тақырыбында зерттеу еңбектер өте көп жазылды, әлі де жазылып жатыр. Осындай еңбектердің ішінде ескерткіш кітаптардың орны бір бөлек. Ескерткіш кітап соғыста қаза тапқандар мен хабарсыз кеткен әскери қызметкерлердің есімін ұмыт қалдырмай ұрпақ жадына түю үшін ғана емес, тарихи – ғылыми бағытта соғыста шейіт болғандардың әлеуметтік портретін жасауда пайдалану үшін қазіргі уақыттың өзекті тақырыбының жұмысында бірден бір дерек көзі рет ретінде пайдаланылады. Бұл кітаптарда әскери қызметкерлерге қатысты әлеуметтік – демографиялық сипаттағы ақпараттар сақталған: аты – жөні, қызметі, туған жері, туған жылы, әскерге шақыртылған жері, қаза болған жері мен уақыты немесе хабарсыз кеткен жері мен уақыты. Айта кетерлік жайт – әскер қатарына алынғандардың ұлты туралы мәлімет ескерткіш кітапта берілмеген, бұл мәліметтер мұрағат құжаттарында сақталған. Жинақтама томда жалпы әр жылдар үшін жасалған соғыстағы адам шығынына байланысты кестелер де бар.

«Боздақтар» ескерткіш кітабында Шығыс Қазақстан облысының әкімшіліктік-аумақтық территориясынан Ұлы Отан соғысы жылдары қан

майданға аттанған жауынгерлердің тізімі қала мен аудандар бойынша жеке-жеке ұсынылып көрсетілген. Соғыс жайлы кешенді мәліметтер: аты-жөні, тегі, жылы және туған жері, қай әскери комиссариаттан шақырылғаны, сонымен қатар жақшаның ішінде әр түрлі оқылым нұсқалары көрсетілген. Одан ары майдандағы тағдырлары туралы: қайтыс болған жылдары, жерленген жерлері туралы мәліметтер келтірілген. Мәліметтер әр түрлі дерек көздерінен түскен. Бұл жұмыстар сонау соғыс болып жатқан кезден басталған. Ең алғаш осындай мәліметтерді жинақтауды соғыс ардагерлерінің өздері бастады, әскери құрамалар бойынша кеңестер құрып, шайқас болған жерлерден кездесулер ұйымдастырылды, есімі белгісіз жерленген әскерилердің аты-жөнін анықтауға амалдар жасалды, соғыста қаза тапқан жолдастарының құжаттарын, хаттарын, фотосурет, киім үлгілерін, жеке естеліктерін жинақтады. Ең алғашында мұндай естеліктер кішігірім мектептерде орын алса, кейін келе мұражайлар мен мұрағаттардан орын тепті. Соған қарамастан мәліметтің аздығына байланысты ізшілер қозғалысы пайда болып, оған тек мектептер ғана емес училищелер мен техникумдар да септігін тигізді. Осындай ізшілер қозғалысының еңбектері жемісті болып, көбі хабарсыз кеткен деп есептелген мыңдаған жауынгерлердің есімдері анықталып, мүрделері қайта ардақталып жерленді. Уақыт өте келе қоғам бұл қозғалысқа назарын аударып, соғыс құрбандарының және хабарсыз кеткендердің есімін түгел атап жазу идеясы туды. Ол ең алғаш бүкілодақтық Зерде кітабының бас редакциясында басылуға ұсыныстар қарастырылды. Сонымен қатар, басқа елдердегі осындай форматтағы кітапты жасау тәжірибесін пайдалану басты назарда ұсталынды [2].

Шығыс Қазақстан облысының мемлекеттік мұрағатында «Боздақтардың» редакциялық коллегиясының құрылған күнінен бастап, соңғы томның жұмысы біткенге дейінгі барлық құжаттар сақтаған. Бұл құжаттар № 1264 қорда барлығы 3 тізбеде жинақталған.

Аталмыш қордың № 1 тізбесінде барлығы 35 іс бар. Негізгі жұмысты ұйымдастыру, ескерткіш кітап шығаруға қажетті мәліметтерді жинақтау жұмыстары осы тізбедегі құжаттарда берілген. Әр істе атқарылып жатқан жұмыс барысына қатысты ақпараттарды айқындау үшін атаулар берілген. Жұмыс ауқымын толық түсіну үшін әр іске тоқтап өтуді жөн көрдім.

№ 1 істе 1990 – 1993 жылдар аралығындағы жеке құрам мен негізгі қызмет жайында өкім 31 бетте сақталған. № 2 іс Ұлы Отан соғысы жылдарында қаза тапқандар мен хабарсыз кеткендер тізімін даярлауға әдістемелік ұсыныстар және іздеу жұмыстарын жүргізуге арналған ескертпелерден тұрады. Бұл құжатта 1990 – 1991 жылдар аралығы көрсетілген. № 3 іс – 1990 – 1996 жылдарға арналған облыстық ескерткіш кітаптың жұмыс тобының жоспарлары жинақталған. № 4 істе 1990 – 1999 жылдардағы «Боздақтарды» баспаға шығару үшін қажет ақпараттар,

анықтамалар, баянхаттар бар. № 5 іс 1990 – 1991 жылдардағы Лениногорск қалалық әскери бөлімінде жүргізілген іздеу жұмысына қатысты сандық мәліметтер мен анықтамалардан тұрады. № 6 істе «Бүкілодақтық ескерткіш кітап туралы» қабылданған Орталық комитеттің қаулысының орындалуы жайында өткен бүкілодақтық нұсқаулық – әдістемелік семинардың қорытындылары турасында ақпарат. № 7 іс 1990 – 1995 жылдардағы жиналған Шығыс Қазақстан облысы бойынша Ұлы Отан соғысы жылдарында хабарсыз кеткендер мен жарақаттан қайтыс болған жауынгерлер жайында мәліметтер. № 8 іс Лениногорск қаласының «Поиск» клубының жұмысы туралы құжаттар. № 9 іс 1990 – 1991 жылдардағы кітапты баспаға дайындау туралы, басқа мекемелермен және азаматтармен жазысқан хаттар туралы. № 10 іс фронттан келген хаттардың, қара қағаздардың, Ұлы Отан соғысы жылдарында хабарсыз кеткендер мен жарақаттан қайтыс болған жауынгер – туыстарының тағдыры жайлы азаматтардың жазған хаттарының көшірмелері. № 11 іс «Зерде» кітабын басып шығаруға азаматтарды қаржылай көмектесуге шақырған плакаттар мен парақшалар. № 12, 13 істер бухгалтерия, шығын сметалары туралы мәліметтер. № 14 іс Өскемен қаласының Октябрь ауданы, Серебрянск, Зырян, Лениногорск қалалары, Большынарым, Самар, Тарбағатай, Ұлан аудандары бойынша Ұлы Отан соғысы мүгедектер, жауынгер – интернационалистер, ескерткіштер, марапаттар мен құрметті атақтар саны туралы мәліметтер. № 15 іс «Облыстық ескерткіш кітапты баспаға дайындауды аяқтау туралы» семинар – практикум өткізу бойынша құжаттар. № 16 іс бухгалтерия есептері. № 17 іс облыстық редакциялық коллегияның отырыстарының хаттамалары және оған тіркелген құжаттар. № 18 іс 1992 – 1994 жылдардағы кітапты баспаға дайындау туралы, басқа мекемелермен және азаматтармен жазысқан хаттар туралы. № 19 іс жеке құрам және оның негізгі қызметі туралы бұйрықтар. № 20 іс әскер қатарына алу, ұрыстағы адам шығындары ұлттық көрсеткіштер. № 21 іс бухгалтерия, шығын сметалары туралы мәліметтер. № 22 іс 1995 – 1999 жылдардағы кітапты баспаға дайындау туралы, басқа мекемелермен және азаматтармен жазысқан хаттар туралы. № 23 іс Шығыс Қазақстан облысындағы тұрып жатқан партизандардың 1995 жылға тізімі, «Рудный Алтай» газетінде жарияланған «Отзовитесь, партизаны» мақаласына азаматтардың жауабы. № 24 іс Шығыс Қазақстан облысы бойынша Ұлы Отан соғысы жылдарында қаза тапқан офицерлердің тізімі. № 25, 26, 27, 28, 29 істер бухгалтерия есептері. № 30 іс жеке құрам және оның негізгі қызметі туралы бұйрықтар. № 31, 32, 33 істері бухгалтерия құжаттары. № 34 іс Ауғанстанда қаза тапқан жауынгерлердің аты – жөнімен берілген тізім. № 35 іс бухгалтерия құжаттары.

№ 1264 қордың № 2 тізбесі көлемі жағынан ең үлкені, себебі мұнда барлығы 81 іс бар. Ерекшелігі сол – «Боздақтардың» 1995 жылдан бастап шығарылған 1 – 6 томдары, аудандар бойынша жұмыс топтарының

дайындық жұмыстары алфавит ретімен осы тізбеде жинақталған.

№ 3 тізбеде аудандар бойынша Шығыс Қазақстан облысы бойынша Ұлы Отан соғысы жылдарында қаза тапқан, хабарсыз кеткендер мен жарақаттан қайтыс болған жауынгерлердің карточкалары конверттерге жинастырылған.

Мұрағатта сақталған құжаттар атқарылған жұмыстардың ауқымын айқын көрсетеді. Шығыс Қазақстан облысы бойынша Ұлы Отан соғысы жылдарында қаза тапқан, хабарсыз кеткендер мен жарақаттан қайтыс болған әскери қызметкерлердің әлеуметтік портретін құрастыруда бұл құжаттар бірден бір дерек ретінде қолданылады. Әлеуметтік портрет арқылы біз Ұлы Отан соғысы жылдарындағы әскер қатарына алынған халықтың әлеуметтік құрамы, тыныс - тіршілігі жайында тарихи картинаны егжей – тегжейлі құрастыруға мүмкіндік аламыз.

Бізді әрбір өткен жыл Ұлы Отан соғысының бірінші күніндегі оқиғалардан алыстатуда. Көптеген соғыста жеңіске жеткен жауынгерлер өмірден озып, жыл сайын майданға қатысқан сарбаздардың саны қысқарып, қара тізім ұзарып барады. Сол сұрапыл соғыс заманын көзімен көрген куәгерлермен бірге тарихтың маңызды егжей-тегжейлі естеліктері, тарихта баға жетпес ерлік естеліктері де жоғалмақ емес, олар мұрағат сөрелерінде келешек ұрпақтың санасына қасіретті жылдар ызғарын еске салып тұрады.

ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1 Боздақтар. Жинақтама том. Алматы: Қазақстан баспасы, 1995. – 474 бет.

2 Қазақстан тарихы: халықтар және мәдениеттер. Оқу құралы / Масанов және т.б. – Алматы: Дайк – Пресс, 2001. – 608 б.

ӘОЖ 94 (574.42)

Ахмадиева Ж.Қ.

С.Аманжолов атындағы Шығыс Қазақстан мемлекеттік университеті
Өскемен қ., Қазақстан Республикасы

ҚАЗАҚ ХАЛҚЫНЫҢ МӘДЕНИ ҚҰНДЫЛЫҚТАРЫ МЕН ОНЫҢ ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ДОСТАСТЫҚТЫ ОРНАУТАҒЫ РӨЛІ

Қазақстан Республикасы өзінің тәуелсіздік алған сәттен бастап тарихымыздың терең қойнауында жатқан ата-бабамыздан мұра болып қалған салт-дәстүр, әдет-ғұрып, мәдени-мұра, ортақ сөзбен айтқанда қазақтың мәдени құндылықтарын қайта жаңғыртып қалыптастыру жолына түсті. Қазақ жерінде Қазақ хандығы құрылған кезден бастап - ақ көптеген саяси, діни және тағы басқа да өзгерістер болып жатты. Осылардың

барлығына төтеп бере алған қазақ халқы өзінің ұлттық құндылықтарын сақтап қалу мен қатар әлі күнге дейін атадан-балаға мұра етуде. Әсіре қазақ құндылықтарының қиын қыстау кезі, ол қазақ жерінде кеңес үкіметі орнап, құндылықтардың әсіресе рухани құндылықтарды, яғни қазақ атауы, мәдени-салт дәстүрімізді, діни-наным сенімдерімізді құрту саясаты жүргізілді. «Қазақ» деп ұрандаған, қазақ елінің тәуелсіздігін армандаған ұлт зиялыларымызды саяси құғын сүргінге ұшыратып, олардың халық жауы деп көрсетіп, қазақ санасындағы қазақи қасиеттерді құртып жіберуге бағытталған іс-әрекеттерін жеңіп шығуын ашып көрсетіп, қандай қасиеттерді бастан кешіп жатса да мәдени құндылықтарын сақтап оны одан арман жандана түсуі қазақ тарихында өзіндік орын қалдырды.

Құндылық - объектінің жағымды немесе жағымсыз жақтарын білдіретін философиялық-социологиялық ұғым. Философия тарихында құндылық көрінісінің заңдылықтары туралы жалпы тусінік ХІХ ғасырдың ортасында пайда болды. Құндылық ұғымына тұңғыш философиялық анықтаманы Р.Лош мен Г.Коген берді. Ежелгі философия көзқарастарда құндылықтың әр түрлі көріністеріне жататын және табиғи, қоғамдық құбылыстарды, адамның іс-әрекетін бағалауда пайдаланылатын сұлулық, қайырымдылық, мейірімділік секілді этикалық және эстетикалық ұғымдар қолданылады. Құндылық объектінің адам үшін қаншалықты маңызды екендігін айқындайды. Ол пәндік және субъективтік деген екі бөліктен тұрады. Пәндік және субъективтік құндылық – адамның дүниеге қатынасының екі жағы, біріншісі – оның объектісі, екіншісі – субъектісі. Сондықтан пәндік құндылық баға берудің объектісі, ал субъективтік құндылық олардың өлшемі мен әдісі болып табылады. Пәндік құндылыққа заттардың табиғи қажеттілігі, өнімнің өзіндік құны, әлеуметтік игілік, ғасырлар бойы қалыптасқан мәдени мұралар, ғылыми ақиқаттың теориялық маңызы мен тәжірибелік пайдасы, адамдардың іс-әрекетіндегі жамандық пен жақсылықтың іске асуы, табиғи және қоғамдық объектілердің эстетикалық қасиеттері жатады. Санадағы құндылық ұғымына қоғамдағы ойлау мен бағалау, мақсат және оған жетудің жолдары, қоғамда кездесетін түрлі нормалар жатады. Құндылықтар өмірге, еңбекке, шығармашылыққа, адам өмірінің мәніне, т.б. баға беру қатынасынан тұрады. Құндылықтар қоғам үшін ең маңызды деген әдет-ғұрыптар, нормалар мен мән-мағыналар қызметін өзіне бағындырады және реттейді. Құндылықтар адам мүддесінің объектісі бола тұра, әлеуметтік, заттық ортадан күнделікті тіршілікте бағыт беру рөлін атқарады. Адам өзін қоршаған заттық және рухани әлемді құндылықтар арқылы бағалайды. Оның шынайы өмірге құндылықтық қатынасы тек сана негізінде болуы мүмкін. Құндылықтық сана заттың біз үшін қаншалықты бағалы, оны құндылығы неде екенін зерттейді [1, 124-125 б.].

Әр ұлттың өзінің ұлттық мәдени құндылықтары, тарихы болады. Ұлттық құндылық – ұлттың тірегі. Сол құндылықтар бір ұлтты басқа

ұлттан ерекшелендіріп тұрады. Тілі, діні, әдет-ғұрыпы, салт-санасы, менталитеті, рухани байлықтары, өнері, жырлары және т.б. өзегеге ұқсамайтын қасиеттері болады. Осының барлығы ұлттық құндылықтарға жатады. Өз ұлтының құндылығы арқылы отанға деген сүйіспеншілігін оятып дамытады. Адамның дамуы қоғамның дамуымен сәйкес келеді, қоғам дамыса ұлтта дамиды.

Ұлт дегеніміз – адамдардың тарихи қалыптасқан әлеуметтік этникалық, қауымдық бірлестігінің жоғары түрі. Ұлттық жан-күй үйлесімі үш бірліктен тұрады: ол – ұлттық сезім, ұлттық салт-дәстүрлер және ұлттық мінез. Осы үш бірлік ұлттық мәдени ерекшеліктің шартты белгілері болып табылады. Ұлттық сезім дегеніміз – адамдардың туған жерге, өскен елге, ана тіліне, ұлттық салт-дәстүрге деген сүйіспеншілігін білдіруі. Ұлттық сезім – адамды қоршаған ортаның (әлеуметтік-экономикалық, мәдени және жаратылыс құбылыстарының) сол ұлт өкіліне тартқан ерекше сыйы.

Салт-дәстүр сабақтастығы ұлттар арасындағы қарым-қатынаспен тығыз байланысты. «Әр халықтың мәдениеті өзіне тән ерекшелігімен дараланып, кезге шалынады. Алайда басқа халықтардың әсерінсіз таза, дара ұлттық мәдениет тіпті де кездеспейді. Ұлттар мен халықтардың материалдық және рухани байланысы, қарым-қатынасы арқылы олар бір-бірін мәдени байлығы жағынан толықтырады» - дейді С. Н. Артановский. Әртүрлі ұлт пен халықтарда кездеспейтін, қайталанбайтын таза ұлттық салт-дәстүр ешбір елде болмақ емес. Бір ұлтта бар салт-дәстүрлер, ұлттық ою-өрнек, тағам, спорттық ойын түрлері екінші бір ұлтта да белгілі ұқсастықпен және өзіндік ерекшелігімен көрініс береді. Ұлттық болмыс-бітім адам мінезінен, іс-әрекетінен ерекшелене көрінетін тұрақты құбылыс [2, 6-10 б.].

Қазақ халқының түп төркіні, адамзат тарихындағы өз орны, туған жұртымыздың әлемдік ұлы мәдениетке қосқан үлесі туралы бәрімізге де мәлім. Қазақ халқы – еліміздің ежелгі ұлттарының бірі, оған дәлел ретінде көптеген парсы және грек жазушылар еңбегінде кездестіруімізге болады. Қазақ халқының өз алдына жеке халық болып қалыптасуы ұзақ тарихи дамуын бастан кешірді, алайда өзінің қандай сын, қатер болмасын, өзінің ұлттық құндылықтарын сақтап қала алды. Евразияның жүрегінде орналасқан халқымыздың менталитеті, діні, экономикасы, мәдениетінің басқа халықтардан ерекше болуы да осында жатыр. Кең байтақ даламыз арқылы талай көші-қон процесі, еуропа мен азия арасындағы байланыстыратын сауда-сатық жолы өтіп жатты. Соңғы ғасырларда бұл жерде талай саяси, діни, мәдени өзгерістер болды. Соған қарамастан ата – бабамыз, қандай жағдай болмасын біздің құндылықтарды сақтап қала алды. Өзіміздің басқа халықтардан ерекшелігімізді білу үшін ең алдымен тарихымызды, мәдениетімізді, рухани байлықтарымызды білген дұрыс.

Қазақ халқының сан ғасырдан бері сақталып келе жатқан құндылықтары – бейбітшілік, ынтымақтастық, отанға деген сүйіспеншілік, үлкенді сыйлау, балаларға жанашырлық, жастарға қамқорлық ету, ата-ананы ардақтау, әйелдерді аялау, шыдамдылық пен төзімділік, жайдарлық, қонақжайлық және қоршаған ортамен келісімде өмір сүру ізгі дәстүрге айналған. Ежелден бері сақталып келе жатқан көптеген салт-дәстүр, әдет-ғұрыптар бар, олар қазақ өмірінде жазбаға түспеген заң сияқты терең тамыр тапқан.

Қаншама жыл өтсе де, қаншама сын өтсе де қазақ халқы өз дәстүрлерін ұмытпады. Рухани құндылықтарға келетін болсақ, қазақ халқы ежелден бері ата-баба өсиетін тыңдап, адамгершілік, мейірімділік, жанаршылық қасиеттерін ешқашан ұмытпаған.

Патриотизм – Отанға деген сүйіспеншілік, бойдағы күш қуаты мен білімін отан игілігі мен мүддесіне жұмсау, тұған жеріне, ана тіліне, елінің әдет ғұрыпы мен дәстүрін құрмет тұту сияқты элементтерден құралады [4, 169 б.].

«Отан – отанда ыстық», «Атаның баласы болма, адамның баласы бол» деген мақалдар қазақ халқында өте көп, ол патриоттықтың белгісі. Қазақ халқы елім, жерім, ата-мекенім деп қашанда өзінің туып өскен жерін, халқын, мәдени мұраларын қастерлеген. Патриотизм ол ұлт қауіпсіздігінің қозғаушы күші, ұлттың бірлігін сақтап қалуыға ықпал етуші адамның сана сезіміне дамыған бір сезім ретінде қарастыруға болады.

Қазіргі заманда адамзат өмірінде әр-түрлі тарихи оқиғаларға байланысты өмірге деген көзқарастары өзгеруде. Құндылықтары өзгеріп, көптеген рухани өзгерістерге ұшырап отыр. Әлем халықтарының сана-сезімі әртүрлі болып дамығандықтан, құндылықтарында да өзіндік ерекшеліктер кездеседі. Құндылықтар түсінігін былайша айтқанда, белгілі бір қауымды біріктіріп және олардың өз ара қарым қатынастарын реттейтін бір сала ретінде қарастыруға болады.

Қазақстандық көпұлтты қоғамның қазіргі ұлттық даму сатысындағы өзіне тән ерекшеліктердің бірі – әртүрлі құндылықтар негізінде қалыптасқан сан-алуан әлеуметтік-мәдени құрылымдардың қатар өмір сүруі және олардың әрқайсысына сәйкес қоғамдық сана мен мінез-құлық үлгісінің пайда болуы деп айтсақ болады. Ұмытылып бара жатқан мәдени – құндылықтарды қайта жаңғырту, тарихта өзгеріске ұшыраған немесе тоталитарлы кезеңде тыйым салынған құбылыстарды қайта қалпына келтіру үрдісі байқалуда.

Осылайша, қазіргі қоғамдық өмірдің реформалануы мен демократиялануы жағдайында, Қазақстан Республикасы мен ТМД-да болып жатқан түбегейлі өзгерістер тұсында ұлттық идеяны қалыптастыру – тарихи қажеттілік, әрі уақыт талабы болып табылады.

Жоғарыда айтылғандардан көретініміз, халыққа ортақ бағыт-бағдар беретін ұлттық идеяны қалыптастыру көпұлтты қоғамды біріктірудің

маңызды шарты болып табылады. Себебі, өз дамуының белгілі бір шарықтау шыңына жетіп, дамудың түбегейлі жаңа сатысына көтерілудің орасан зор мақсаты жолындағы қоғам мен мемлекеттің саяси, әлеуметтік, экономикалық, мәдени, рухани және басқа барлық күштерін біріктіру міндеті туындаған кезде кез келген ел өзінің ұлттық идеясын қалыптастыруға деген қажеттілікті сезінеді.

Ұлттық идеяның табиғатын түсіну үшін, алдымен «идея» мен «ұлт» түсініктерінің ғылыми анықтамаларына тоқталуымыз қажет.

Тарих ғылымдарының докторы Х.Әбжанов ұлттық идеяны былайша сипаттайды: «ұлтты сақтайтын ұлттық идея болуы керек. Ол ұлттың өмір сүруі, тілегі, ниеті, ойы дегенге саяды. Сондықтан да ұлттық идеяны ұлт мұраты деп қабылдасақ, мәселенің тоқ етерін тапқанмыз» .

Жоғарыда айтқанымыздай, мемлекеттің өзінің құндылықтар мен идеалдар жүйесі, өзінің дүниетанымы болады. Әр халық өзінің тарихи даму барысында қандай да бір ұлы идеяны «алып жүруші» немесе оны іске асырушы болады. Осылайша, ұлттық идея тұтас бір халықтың ұлы идеясы ретінде мақсат, бағыт-бағдар, өмірлік мән береді.

Ұлттық құндылық компоненттері мен ұлттық болмыстың кескінін бейнелейтін ұлттық өзіндік сананың қойнауында жасырынған және дәстүрлі қазақ қоғамындағы осындай топтастырушы идеялардың ізін халқымыздың философиялық және әлеуметтік-саяси ойының тарихынан табуға болады.

Сонымен, ұлттық құндылық – этностық, діни, мәдени және өзге де қауымдастықпен біріккен адамдар тобының ұжымдық жады, мақсат-мұраттары мен армандарының, дүниетанымының, көзқарастары мен құндылықтарының кешенді жиынтығы. Ол осы ұлттың өзі туралы, қоршаған әлем мен тарихи үдерістегі орны мен миссиясы және тарихы, өткені мен болашағы жайлы жалпы көзқарастарды аңғартады. Сондықтан ұлттық идея ұлт пен ұлттық бірегейліктің қалыптасуына тікелей әсер етіп, халықтың бар күш-жігері мен іс-әрекетін ортақ игі мақсатты жүзеге асыруға жұмылдырып, сол үшін әлеуметтің тұтастығын қамтамасыз етеді. Ұлттық идея, жоғарыда атап өткеніміздей, қоғамның орнықты әлеуметтік-экономикалық дамуына, мемлекеттің тәуелсіздігі мен қауіпсіздігін нығайтуға, Қазақстан халықтарының шоғырлануына бағытталған дүниетанымдық сипаттағы бағдарлардың, құндылықтар мен идеалдардың кешенін білдіргендіктен, өтпелі кезеңді бастан кешіріп, әлемдік өркениеттік қауымдастықтан өз орнын табуға ұмтылып отырған біздің еліміз үшін ауадай қажет. Алайда, ұлттық идея кез келген қақтығыс пен карама қайшылық тудырмауы тиіс, яғни ұлттық идеяның мәні мен мазмұнын, ең алдымен, ыдыратушылық емес, керісінше біріктірушілік, топтастырушылық пен ұйыстырушылық қасиеттері құрайды. Тағы бір ескеретініміз, ұлттық идеяны жай ғана ойлап табу мүмкін емес және

белгілі бір әлеуметтік, саяси және мәдени кеңістікте қалыптасқан әрі өрбіген ұлттық идея кездейсоқ құбылыс емес.

Сонымен қатар, елімізде анағұрлым кең интеграцияны білдіретін «еуразияшылдық» идеясы да кеңінен талқыланды. Сондай-ақ, қоғамның идеялық шоғырлануына септігін тигізетін әлеуметтік-экономикалық сипаттағы «Қазақстан – 2030» стратегиясы, «Әлемнің бәсекеге қабілетті 50 елінің санатына ену», «Зияткерлік ұлт қалыптастыру» идеялары да соңғы кездері ресми билік тарапынан да, бейресми ұйымдар тарапынан да қызу пікірталастар тудырып отыр.

Осы айтылғандарға орай, бүгінгі таңда мемлекетімізге құндылықтық бағдар болатын, болашақтың жарқын жолын анықтайтын ұлттық идея қажет екеніне күмән келтіруге болмайды.

Бүгінгі таңдағы адамның еркіндігі, бостандығы мен құқының сақталуы мен қауіпсіздігі басты құндылық болып саналады. Қазақстандық қоғам өзінің ерекшеліктеріне қарай, гуманизм, патриотизм, төзімділік, адамгершілік, ұлтаралық сыйластық пен ашықтықты ұстанымдарын алға қояды. Бұл құндылықтар Қазақстандағы барлық ұлттар мен этностарды біріктіретін ұлттық идеяға негіз бола алады.

ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1 Қазақстан Ұлттық энциклопедиясы : 10 томдық. – Алматы : 2004. – (Қазақ энциклопедиясының) Бас редакциясы– Т.6 : / [Бас ред. Б.Аяған], 2004. – 696 б.

2 Қалиев С. Қазақтың салт-дәстүлері / С.Қалиев, М.Оразаев, М. Смайлов –Алматы : Рауан, 1994- 230 б.

3 Мыңжан Н. Қазақстанның көне тарихы / Н.Мыңжан – Алматы : Жалын, 1994 – 400 б.

4 Қазақстан тарихы (көне заманнан бүгінге дейін) 5 томдық, 3 том – Алматы: 2002 – 768 б.

УДК 008: 316.722

Ахмедова Г.С.

Научный руководитель Агелеуова А.Т.

Казахская академия спорта и туризма

г. Алматы, Республика Казахстан

К ВОПРОСУ ПРОИСХОЖДЕНИЯ ТРАДИЦИОННЫХ ЖЕНСКИХ ГОЛОВНЫХ УБОРОВ НАРОДОВ ЦЕНТРАЛЬНОЙ АЗИИ

В последние десятилетия в прессе часто поднимается вопрос о ношении женских мусульманских головных уборов. Озвучиваются предложения о запрете их ношения в светских учреждениях. В то же время

на улицах казахстанских городов все чаще можно встретить девушек в мусульманской одежде с покрытой головой, несмотря на то, что, к примеру, в казахской культурной традиции не было жестких требований к одежде. В связи с этим вопрос о происхождении традиционных головных уборов представляется весьма актуальным.

Цель данной работы – рассмотреть особенности женских головных уборов у различных народов. В разных странах и культурах традиции ношения могут разительно отличаться.

Среди великого множества и разнообразия женской одежды, существующей у разных народов, большой интерес вызывают головные женские накладки среднеазиатских народов. Вопрос о происхождении и времени появления различных видов головных наклеек не раз привлекал внимание. Исследования по истории паранджи, расцвет которой пришелся на конец XIX - начало XX века у народов Средней Азии, на начальном этапе были затруднены: борьба с басмачами и экономический кризис не способствовали исследованию среднеазиатского костюма. В 20-30 годы XX столетия, когда советская власть в Средней Азии повела борьбу с так называемыми «пережитками ислама», паранджа практически вышла из употребления. Все силы были брошены на борьбу с ней, она была символом угнетенной женщины Востока. Стране нужен был хлопок и Советская власть вынуждала идти на хлопковые поля женщин, чьи мужья погибли в борьбе против насаждаемой идеологии. Считалось, что «хлопок - это ключ к победе над паранджой» и «хлопок потянет в поле затворных узбечек». Из ставшей ненужной паранджи шили одежду детям или использовали ее в других бытовых целях. Возможно, паранджа навсегда осталась бы страницей прошлого, если бы не отделение среднеазиатских республик, и возврат их к нормам ислама, это послужило причиной возвращения к жизни женских головных наклеек и, в частности, паранджи, не только как обрядовой одежды, но и по своему прямому назначению: скрывать лицо и фигуру женщины при выходе из дома. В связи с этим, получить ответы на вопросы что такое паранджа, откуда и когда она появилась, представляется достаточно интересным. Современной литературы о парандже очень немного. Наиболее обстоятельные работы по этой теме были изданы или перепечатаны в 70-х годах XX века. Статьи о парандже в журналах более позднего времени часто основываются на этих работах. Иллюстративного материала совсем мало, по большей части в разных изданиях используют иллюстрации из одного и того же альбома.

Точную дату появления мусульманских головных уборов в повседневном костюме назвать невозможно. Это был длительный процесс с разными сроками не только у разных народов, но и в разных местностях.

Широко распространенные в мусульманских странах женские покрывала, накрываемые на голову и скрывающие всю фигуру,

превратились в специфический вид женской выходной одежды. Головные накидки были двоякого происхождения: одни развились из большого платка (плата), например, чадра персиянок и накидка белуджек, и, вероятнее всего, афганская паранджа, другие происходят из халата, накинутого воротником на голову. Этот вид головных накидок распространен у народов Средней Азии, за исключением белуджей (народа, живущего в Пакистане, Иране, Афганистане, Туркмении и проповедующего ислам).

То, что среднеазиатская паранджа сильно отличается от женских головных накидок в соседних странах, не удивительно, так как этот вид одежды складывался у разных народов на различной основе.

Персидская чадра (чадир, чодар) состояла из большого платка или двух платков. Но так как эта конструкция не обеспечивала полного сокрытия фигуры женщины, чадра дополнялась специальными уличными шароварами, которые не носили дома.

Афганская паранджа - чатри, скорее всего, образовалась из платка, раскроенного в виде полукруга. Она состоит из круглой, плотно облегающей голову шапочки, к которой в сборку пришит этот своеобразный плащ или плат, достаточно большой, чтобы окутать женщину с головы до ног. Чатри дополняется уличными шароварами, в которые заправляется платье. Обе эти формы уличной одежды, персидская и афганская, несмотря на значительно отличающийся внешний вид, имеют много общего в принципе конструкции.

Уличная одежда народов Средней Азии, в том числе таджиков и узбеков - жителей равнин, районов древнего орошаемого земледелия, где развивалась оседлая, в частности, городская культура, и где особое развитие получило затворничество женщин, - сильно отличается от головных накидок женщин Передней Азии.

Хиджаб переводится с арабского как «покрывало» или «завеса». Так обозначают любую женскую одежду, отвечающую требованиям шариата, а в западных обществах — традиционный исламский женский головной платок. Он на сегодня является наиболее распространенным головным убором.

С незапамятных времен отношение к головным уборам у казахов было совершенно особым. Головные уборы казашек, как и у женщин многих народов, помимо прямого назначения являлись еще своего рода указателем их семейного положения. У замужних женщин они различались в разных родоплеменных группах, но девичьи отличались сравнительной однотипностью на всей территории Казахстана. Девушки носили головные уборы двух типов: тюбетейку (такыя) и теплую шапку с меховой опушкой (борик), отделанную по околышу мехом выдры, лисицы, бобра.

Особое внимание заслуживает головной убор казахской невесты - саукеле, представляющий высокую (около 70 см) конусовидную шапку. Он являлся обязательной частью приданого и готовился задолго до вступления девушки в брачный возраст. Саукеле надевали невесте во время свадебного обряда, затем некоторое время после замужества молодая женщина носила его по праздникам. Саукеле определял социальное положение девушки в обществе. Бедные шили его из сукна, сатина, украшали стеклянными бусами, бисером, позументом; богатые стремились сделать его как можно роскошнее.

Кимешек - облегающая шапочка из белой ткани, закрывающая своими фалдами шею, плечи, грудь и спину. Лицевую его сторону обычно украшали вышивкой, бисером, жемчугом, кораллами, серебряными бляшками. Вышивали «кимешек» и по краям выреза. Сверху на шапочку наворачивался высокий тюрбан из длинной белой ткани. «Кимешеки» представлены очень широко и повсеместно. По ним, как по паспорту, без труда можно определить возраст женщины, местность, где она проживает и клан, к которому она принадлежит. Касаба - старинный головной убор девушек, древнетюрская женская шапка. Как правило, касаба делалась из того же материала, что и камзол в комплекте девичьего костюма.

Отношение к головным уборам у курдов было особенным. Кофи - курдский головной убор замужних женщин, состоит из деревянного остова округлой формы. Снаружи обшит ярким сукном. Поверх кофи повязывают платки. Фино - девичий головной платок.

Таким образом, традиционный женский головной убор имеет древнюю историю, связанную с домусульманскими верованиями. Традиции ношения головных уборов у арабов, обычай закрывать полностью тело, лицо также имеет доисламские корни и связаны с особенностями природно-климатических условий, социальными градациями, хозяйственно-культурным типом.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1 Что нужно знать о женских головных уборах / <http://intdate.ru/zhenskie-musulmanskie-golovnye-ubori>. – 2016. – загл. с экрана.

2 Хиджаб, паранджа, чадра: в чём разница и зачем нужны? / http://polsergmich.blogspot.ru/2013/01/blog-post_2659.html – 2013. – загл. с экрана.

3 Мусульманский палок: мифы, разновидности и правила ношения / <http://forum30.ru/musulmanskiy-platok-mify-raznovidnosti-i-pravila-nosheniya> – 2011. – загл. с экрана.

4 Женская одежда и головные уборы у казахов / http://www.narodko.ru/article/ahat/nat/genckaa_odegda_i_golovnye_ubory_u_kazahov.htm – 2008. – загл. с экрана.

ӘОЖ 93/94

Бұлғынбаева А.Қ.

С.Аманжолов атындағы Шығыс Қазақстан мемлекеттік университеті
Өскемен қ., Қазақстан Республикасы

XX ҒАСЫРДЫҢ 20-30ЖЖ. ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ КУЛАКТАРДЫ ТӘРКІЛЕУ ТАРИХЫНА ЖАҢА ҒЫЛЫМИ КӨЗҚАРАСТАР

1927 жылы КОКП XV съезі (б), «бес жылдық жоспарға сәйкес Директивалар» қабылданды, сондай – ақ басқа мәселер арасында, индустрияландыруды одан ары дамыту керектігі нұсқалды, бұл ауыл шаруашылығынан қаражатты соруға әкелетіні сөзсіз, күштеумен байланысты экономикадан тыс әдістермен байланысты еді. Кеңестік басшылық мақсат пен мүддеге жету жолында олардың сәйкестігін моральдық және этикалық жағынан мәселе ретінде тіпті көтерілген де жоқ. 1928 жылы астық сатып алудағы іркілістер ЖЭС қысқартуға және ауыл шаруашылығын жаппай ұжымдастыруға әкелді. Алайда ұжымдастырудың ең драмалық көріністерінің бірі «кулактарды тап ретінде жою» деген атаумен жүрді [1, 12 б.].

Ауқатты шаруалады тәркілеу (тек кулактар ғана емес) және тәркіленген кулактарды айтарлықтай бөлігін тәркілеу сәйкес қаулы қабылданбас бұрын басталып кетті, олар 1930 жылдың ақпанынан олар жаппай сипат алды. БКП ОК (б) 30 қаңтарынан астықты аудандарды шаруа қожалықтарының жалпы есебінің 3% -5% кулактарды тәркілеуге бақылау мөлшері белгіленді. Сондай – ақ, бұл статистикалық зерттеу бойынша, 1929 ж. күзде КСРО бойынша кулақтық шаруашылық 2,5% құрады. Сондықтан, тәркіленген кулактардың құрамына орташаларда кіріуі керек еді. Солай болды да. Тәркілеу ауылдың тек ауқатты қабатына ғана емес, сонымен бірге орташалар мен кедей топтарына да жүргізілгені туралы көптеген мәліметтер күәләндіріп отыр. Бұны тіпті ресми органдар да жасыра алмады, соның ішінде МСББ. Атап айта кететін жайт МСББ анықтамалар, жазбалары, кеңестік және партиялық органдардың материалдарынан қарағанда шынайырақ болды. Кеңестік және партиялық органдар шаруаларға жасалған зорлықты тек бірегей «асырасілтеушілік» деп қарастырса, МСББ құжаттары бұл жағдайлардың жаппай сипат алғанын дәлелдейді. 1930 жылы 7 наурызда Сталин мен Ягодаға жіберген «ұжымдастыру мен кулактарды тәркілеу үдерісіндегі асырасілтеушілік пен бұрмалаушылық туралы» мәліметтер, «орташаларды, кедейлерді тіпті батрактар мен жұмысшыларды, сондай – ақ қызыл партизандар мен қызыл

әскер жанұяларын да тәркілеуге жататын кулактар» санатына жатқызып жібергені» және «барлық аймақтарда дерлік» байқалады [2, 292-293 б.].

1930 жылы 30 қаңтарда БКП(б) ОК Саясибюро «жаппай ұжымдастырылған аудандардағы кулактық шаруашылықтарды жою бойынша шаралар туралы» қаулысы қабылдаған[3; 30]. Бұл қаулыға сәйкес кулактар үш санатқа бөлінген:

бірінші санатқа – контрреволюлық белсенділік, террорлық актілерді ұйымдастырушылар және көтерілісшілер,

екінші санатқа – бай кулактар мен жартылай помещиктер контрреволюлық белсенділердің қалған бөлігі,

үшінші санатқа – қалған кулактар.

1 – ші санаттағы кулак жанұялары басшылары тұтқындалды және олардың істері арнайыүштікке қарауға жіберілді, оның құрамының өкілдері МСББ ҮӨ (үкілетті өкілдернен), БКП (б) обкомдар мен прокурорлардан тұрды. 1- ші және 2-ші санаттағы кулак жанұяларының мүшелері КСРО жекелеген аумақтарына немесе бұл облыстардың жекелеген аудандарына (өлкелер, республикаларға) арнайықоныстарға жер аударылуға жатты. 3 санатқа жататын кулактар жаңа, арнайы калхоздық жерлерден ары белгіленген аудандарға қоныстандырылды. Кулаки, отнесенные к 3-й категории, расселялись в пределах района на новых, специально отводимых для них за пределами колхозных массивов землях [3, 65 б.].

Қаулыда аумақтар бойынша 1-ші және 2 ші санаттағы кулактардың шамамен саны да белгіленген. Бұл қаулы бойынша Қазақстаннан 1-ші санат 5-6 мың, 2-ші санат 10-15 мың кулактар [4, 74 б.].

1930 жылғы 6 мамырдағы МСББ жеделерекет тобының басшысының кулактарды баяндамасында екінші санаттағы кулактық шаруашылықтарды жер аудару қорытындысы бойынша мәліметтер берген. Соның ішінде Қазақстанның қоныстанылмаған солтүстік ішкі аудандарына тәркіленген кулактарды қоныстандыру іске асырылғаныда баяндалған [2, 405 б.]. Жалпы тәркіленген кулактарды жер аудару аймақтары ретінде Солтүстік өлкелер, Орал, Сібір және Қазақстан болып белгіленген болатын. Шындығында алғашқы Сталинге жіберілген жоспарда, Сібір мен Қазақстан тәркіленгендер жер аударылатын аймақтар қатарына енген жоқ болатын. Сталин жоспармен танысқанан кейін «Қазақстан мен Сібір жер аударылған аудандары қатарына кірмеген. Оларды қосу керек деп жазған». Сондықтан бұл нұсқаулар дереу орындалуға көшкен.

Жаппай тәркілеу және кулактарды жер аударудың екінші 1931 жылы көктемде басталды. 1930 және 1931 жылы барлығы, арнайы қоныстандыру орны ГУЛАГ- тың МСББ анықтамасы «1930 - 1931 жж. Кулактарды жер аудару туралы мәліметтері» бойынша 381026 отбасылардың жалпы санынан 1803392 адам. Анықтамада аймақтар

бойынша ақпарат берілген соның ішінде Қазақстанға жер аударылғандар (кестеді тек Қазақстанға жер аударылғандар ғана көрсетілген):

Қайдан жер аударылды	Жер аударылған отбасылар саны	Қайда жер аударылды	Отбасылар саны
Төменгі Жайық	30933	Қазақстан	18092
Орта Жайық	23006	Қазақстан	11477
Орталық – Қаратопрақты облыс	26006	Қазақстан	10544
Нижегород өлкесі	9169	Қазақстан	50
Мәскеу облысы	10831	Қазақстан	2972
Орталық Азия	6944	Қазақстан	159
Қазақстан	6765	Қазақстан	6765
Закавказье	870	Қазақстан	870

Кестені сараптай келе КСРО өлкелерінен Қазақстанға жер аударылғандар басқа аймақтарға қарағанда басым көпшілігі болды.

Қазақстан Орталық Атқару комитеті 1928 жылы 27 тамызда аса ірі байлар мен кулактар мүлкін тәркілеу туралы заң шығарды. Бұл тәркілеуге 696 шаруашылық ілікті. Ірі байлар мен феодалдардан 145 мың бас мал, ауыл шаруашылық құрал-саймандары, құрылыстар, тағы басқа мүлік алынды. Малдың 78,8 пайызы қазақ еңбекші шаруаларына бөлінді. Барлығы 988 бірлестік тәркіленген мал-мүліктен алды. Кулактар қауымы құрылысына қарсы қатты қарсылық көрсетті. Таптық күрестің бұлайша шиеленісі Кулактар қауымын тап ретінде жою процесін тездетті. БК (б) ОК-нің (1930 жылы 30 қаңтар) Орталық Атқару комитеті мен КСРО Халкомсовының (1930 жылы 01, 04 ақпан) қауылылары мен нұсқаларына сәйкес жаппай ұжымдастыру аудандырға жерді жалға рұқсат беру және жалдама еңбекті қолдану туралы заң жойылды. Тәркіленген мүліктер колхоздардың бөлінбейтін қорына қосылды. Ірі кулактар мен контрреволюционерлер күреске қатысқандардың отбасы жер аударылды. Бұл шараны жүзеге асыруға Кеңес өкіметінің қоғамдық ұйымдардың шаруалардың өкілдері қатысты. Қазақ АКСР ОАК мен Халкомсовы осы жылғы 19 ақпанда колхоз қозғалысын өрістеу, байлар мен кулактарға қарсы күресу туралы қауыл алды. Бұл қаулыда кулактар мен байлардың мүліктерін конфискеп, өздерін жер аудару туралы Кеңестердің округтік атқару комитеттеріне құқық берілді. Жаппай ұжымдастыру аудандарында кулактар мен байлар шаруашылығын жою жөніндегі комиссиялар

құрылды [5, 120 б.]. Республикамыздың жаппай ұжымдастыру жүргізілген 60 ауданда еңбекшілердің белсене қатысуымен 1930 жылдың 1 ақпанында 19163 бай-кулак шаруашылықтары жойылды [6, 245 б.]. Ауыл шаруашылығын социалистік жолмен қайта құрудың нәтижесінде шаруалар кулактар қанауынан мәңгі құтылды. КСРО-да колхоз құрылысы жеңді. Кулактар қауымының тудырған жағдайлар жойылды. Кулактардың негізгі бөлігі өздері тұрған әкімшілік аудандар төңірегіне ғана жер аударылып, кейін колхоздарға қабылданды, кеңшарларға жұмысқа кірді, қалаларға ауысты. Адал еңбек еткен Кеңес өкіметіне ниеті түзу бұрынғы кулактар бірте-бірте азаматтық құқықтарына ие болды.

1936 жылғы КСРО Конституциясы бойынша олардың барлығына да сайлау құқығы берілді. 1941 жылдың басында жер аударылған 830 мың кулак (220 мың отбасы) болды. Ұлы Отан соғысы жылдарында олардың көпшілігі қажырлықпен еңбек етті, балалары фашист басқыншыларына қарсы майданға аттанды. Олардың көпшілігі ордендерімен, медальдармен марапатталды. Соғыстан кейін кулактардан соңғы тежеулер алынып, олардың социалистік құрылысқа белсене араласуына мүмкіндік туғызылды. Сөйтіп қайта тәрбиеленген Кулактар қауымы кеңестік құрылыстың тең құқықты азаматына айналды. Социалистік лагерьдің басқа елдерінде Кулактар қауымы шаруа шаруашылықтарын өндірістік кооперативтендіру нәтижесінде тап ретінде жойылды[7;69]. Бұларда кулактарды жою жүйелі тежеу және ығыстыру жолымен іске асты. Кулактардың басым бөлігі өз шаруашылықтарын жойып, халықтың басқа салаларына ауысты.

Қортындылай келе елміздің тәуелсіздігін алып, ұлттық тарихымызды қайта қарап, зерделеуге мүмкіндік туғанда отан тарихында ашылмай жатқан ақтандақтарды сараптай алу мәртебесіне жеттік.

ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

- 1 Трагедия советской деревни, коллективизация и раскулачивание: документы и материалы в 5 томах, 1927-1939 гг. М. РОССПЭН, 2000.
- 2 Ивницкий Н.А. Коллективизация и раскулачивание (начало 30-х годов). Изд. 2-е. М.: Издательство Магистр, 1996. С.67.
- 3 Там же. С.68; В.Н.Земсков. "Кулацкая ссылка" в 30-е годы // Социологические исследования. 1991, №10. С.3.
- 4 Ивницкий Н.А. Коллективизация и раскулачивание. М., 1996. – 69 с.
- 5 Кукушкин С. Сельские советы и классовая борьба в деревне (1921-1932 годы). – М., 1968.
- 6 Турсунбаев А.Б. Победа колхозного строя в Казахстане, Алматы, 1957.
- 7 Дахшлейгер Г.Р. Социально-экономические преобразования в ауле и деревне Казахстана. - Алматы, 1965.

УДК 903'18 (574)

Винокурова Е.И.

Казахская академия спорта и туризма

г. Алматы, Республика Казахстан

ПРОБЛЕМА ЗАРОЖДЕНИЯ ПРОТОГОРОДСКОЙ КУЛЬТУРЫ НА ТЕРРИТОРИИ КАЗАХСТАНА

Долгое время в исторической науке господствовал тезис об отсталости кочевой культуры, о невозможности её дальнейшей эволюции. В противовес данной теории появились работы, которые несколько идеализируют кочевников. Но более правомерным будет считать взаимодействие и взаимообмен двух культур – кочевой и оседлой, которые долгое время соседствовали на территории Казахстана. Между кочевыми и осёдлыми племенами испокон веков существовали и развивались тесные этнические, экономические и культурные связи. Торговля, спрос на продукты животноводства были важными причинами расширения скотоводческого хозяйства. Во взаимной торговле, сбыте продукции ремесла и сельского хозяйства было заинтересовано население и города, и степи.

Конечно, не всегда отношения кочевников и земледельцев были мирными. Имеется множество исторических фактов об опустошительных набегах, нашествиях кочевников, но в то же время есть сведения и о не менее жестоких по своему характеру походах владетелей оседлых народов на степняков. История знает в то же время примеры, когда кочевники и горожане выступали вместе против внешних врагов. В целом же историческая закономерность развития оседлых областей и городов Казахстана и Средней Азии с кочевниками степей определялась тесными экономическими связями. Их взаимоотношения были явлением, стимулирующим развитие и тех и других, зачастую в рамках одного государства, одной экономической структуры. Отмечается еще одна важная закономерность: то, что на всем протяжении древней и средневековой истории под влиянием различных факторов наблюдается переход кочевников к оседлой и городской жизни.

Переход к кочевому образу жизни на территории Казахстана относится к концу периода бронзового века. Ряд исследователей считает, что в это же время начинается зарождение протогородской культуры. В эпоху бронзы на территории Казахстана проживали племена андроновской культурно-исторической общности, оставившие большое количество памятников, в том числе и поселений. Многие из этих объектов были изучены археологами. Полученный археологический материал дает возможность делать ряд предположений о существовании протогородской культуры на территории Казахстана.

Первые научные исследования, направленные на изучении протогородов были совершены экспедицией Уральского и Челябинского университетов в 70-80-е гг. XX века под руководством В. Ф. Генинга и Г. Б. Здановича. Ими была открыта так называемая «Страна городов», которая занимает территорию Урала, Западной Сибири и Северного Казахстана [2].

Ими же были определены черты, по которым поселению можно придать статус древнего города. Один из самых главных признаков это площадь поселения, которая должна составлять не менее 15 гектаров. Следующий фактор – численность населения, и она должна составлять не менее 5000 человек. Для эпохи бронзы это значительный показатель. Наличие на поселении монументальной храмовой архитектуры также может свидетельствовать о статусе протогорода. Можно назвать еще ряд признаков, таких как сельскохозяйственные округа вокруг протогорода, ремесленное производство, торговля и обмен, социальная стратификация. [5, с. 34].

Количество протогородов на территории Казахстана и сопредельных регионах достаточно велико. К ним относят уже названную выше «Страну городов», которая, занимает территорию не только Казахстана, но и России. Там изучены такие памятники как Аркаим, Конзавод III и однослойное поселение Аулие-коль II (Семиозерное) в Костанайской области Казахстана, поселение Синташты и другие. Эти находки объединяют общие критерии, такие как количество жителей, принцип строительства и время существования.

В Каркаралинском районе, в середине Кентских гор, открыт еще один уникальный историко-культурный памятник эпохи поздней бронзы. Древнему поселению археологи дали имя Кент. Сегодня уже можно с полной очевидностью утверждать, что это был крупный город площадью не менее 30 гектаров, и в нем проживало несколько тысяч человек. Здесь существовало деление на улицы и кварталы. Четко прослеживается квартал металлургов, плавивших медь и бронзу. Мастера изготавливали оружие, конское снаряжение, украшения. Видимо, жители Кента были искусными металлургами, они пытались получать железо [1].

Протогорода наглядно доказывают несостоятельность утверждения об отсталости городской культуры. Находки, такие как предметы быта, посуда, украшения, орудия труда, оружие, доказывают о существовании взаимоотношений горожан с кочевниками.

Первые многолюдные города появлялись у мест добычи руды в качестве мастерских по переработке металлов. Разрыв между ушедшей армией и способностью производить изделия из металла подталкивал на изготовление продукции, годной к обмену. Мужчины, которые уже не могли держаться в седле, были вынуждены как-то менять свой образ жизни. Свой опыт, здравый смысл и привычку мыслить в категориях

воинской хитрости они были вынуждены применять в торговле и ремесле [6].

Появление городских центров в Сарыарке стало возможным благодаря эффективному скотоводству отгонного типа и массовому, товарному производству металла. В андроновское время произошло много важных открытий. Андроновцы массово стали использовать колесо. Это подтверждается археологическими исследованиями. Остатки боевых колесниц известны в памятниках Северного Казахстана. Часто изображение колесниц встречается в петроглифах. И эти данные подтверждают достаточно развитую культуру племен Казахстана в эпоху бронзы.

Однако вопрос о том, можно ли считать древние поселения эпохи бронзы протогородами до сих пор является дискуссионным.

А. Юркин считает, что традиционно основными признаками древнего города называются три жестко ограниченных пространства. Это место пребывания правителя (двор, царские погребения и наличие мотивов искусства с рассказом о правителе), святилища и рынок обмена. Поселение с одним из данных элементов не соответствовало понятию «город». Последний признак избыточности населения – центральная общедоступная площадь, которая притягивала к себе участников товарного обмена [7, с. 134].

Проблема возникает, если предположить, что царский трон, алтарь для богослужений и прилавки могли быть переносными. Точнее, на колесах. Когда-то люди жили в деревянных повозках. Для андроновцев колесо превратилось в градостроительное изобретение. Кочевые государства функционировали через деятельность передвигающихся городов.

Колесо и есть первое свидетельство того, что в Евразии появилась государственность. Поначалу андроновцы не испытывали жизненной потребности в колесницах. Они им были попросту не нужны. Не было равного противника. Арба на широких деревянных колесах из сплошного среза оставалась передвижным домом из комнат на одного-шестерых человек. В непогоду каждый забирался в свою клеть. В хорошую погоду спали на открытом воздухе [5, с. 34].

Г.Б. Зданович также всесторонне рассматривает проблему существования протогородов через призму цивилизационной концепции, где необходимо наличие городов [4, с. 39].

У А.Е. Епимахова на этот счёт совсем другое мнение. Он утверждает, что памятники эпохи бронзы, такие как, например, Аркаим и Кент нельзя относить к протогородам. Так как отсутствовала основная предпосылка – необходимость высокой концентрации населения в условиях узкой специализации отдельных поселений. А так же такой

фактор как отсутствие жестко регламентированных границ расселения в условиях степной экосистемы [3].

Развитие городов и городской культуры в Казахстане имеет многовековую историю. Городская культура тесно соседствовала с кочевой, что подразумевает духовные, экономические и политические связи между кочевниками и осёдлыми горожанами. Эти взаимосвязи подтверждаются как археологическими, так и письменными источниками. Множество находок доказывают торговый взаимообмен.

Сравнение древних протогородов и городов раннесредневекового Казахстана приводит к выводу о последовательном развитии градостроительной архитектуры и фортификации.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1 Варфоломеев В. В. Кент и его округа // Степная цивилизация Восточной Евразии. Древние эпохи. Т.1 -Астана: KulTegin, 2003. - С.101-107.

2 Генинг В.Ф., Зданович Г.Б., Генинг В.В. Синташта: Археологические памятники арийских племен Урало-Казахстанских степей/ В.Ф. Генинг, Г.Б. Зданович, В.В. Генинг. - Челябинск., 1992 г. – 175 с.

3 Епимахов А.В. Возможности урбанистического развития в степной среде эпохи бронзы / А.В. Епимахов // Экология древних и современных обществ. – Тюмень, 1999. – С. 119-122.

4 Зданович Г.Б. Бронзовый век Урало-казахстанских степей / Г.Б. Зданович – Свердловск, 1988 г. – 180 с.

5 Зданович Г.Б. Архитектура поселения Аркаим/ Г.Б. Зданович - М., 1992 г. - 235 с.

6 Кузьмина Е.Е. Первая волна миграции индоиранцев на юг / Е.Е. Кузьмина // Вестник древней истории. - 2000. - № 4. - С. 3-20.

7 Юркин А. Пророчества и сенсации / А. Юркин // Экология древних и современных обществ. – Тюмень, 1999. – С. 134-138.

УДК 93/94

Даулетбаева К.

Восточно-Казахстанский государственный университет им. С.Аманжолова
г. Усть-Каменогорск, Республика Казахстан

СОВЕТСКИЕ СОЛДАТЫ НА ВОЙНЕ В АФГАНИСТАНЕ

1979-1989 годы для советского солдата-интернационалиста навсегда врезались в память как годы непрерывной борьбы не за чужой мир и

свободу, как это старались показать советские власти, а скорее за свою жизнь и возвращение в родной дом.

Ведь никто не выбирал себе судьбу, и ни каждый человек добровольно пойдет под обстрел.

Статья посвящена проблемам солдат, столкнувшихся с тяжелыми буднями на горячих точках Афганистана, не только бытовым условиям, в которых они вынуждены были проживать, но и взаимоотношениям с сослуживцами, командным составом. В статье также рассматривается мировоззренческое отношение солдат к событиям в Афганистане, а также отношениям с местным населением.

Задачей данной работы является выяснение условий проживания солдат в Афганистане, их личное отношение к войне, имело ли место такое явление как дедовщина, почему среди солдат могли появиться дезертиры.

Статья основана на воспоминаниях ветеранов восточно-казахстанцев, а также на мемуарах их сослуживцев из разных концов бывшего Советского Союза.

Говоря о бытовых условиях, ветераны отмечали, что проблем с провизией не было, кормили в основном солдатским пайком, сушенными продуктами, проживание в палатках. Здесь, как говорится, дело вкуса, кого-то такое пропитание устраивало, кто-то называл это баландой.

Когда звучал вопрос об отношениях между сослуживцами, многие говорили о весьма дружеских отношениях как между офицерским составом, так и между рядовыми солдатами.

Существует огромное множество литературы о героических подвигах советских солдат, о причинах этой войны, и чрезвычайно мало работ, рассказывающей правду о настоящих отношениях, складывавшихся внутри роты, дивизии, батальона; бытовых условиях, в которых они проживали.

В работе Игоря Геннадьевича Славина «Афганская война. Правда от солдата ВДВ» я нашла ужасные сведения о тяжелых преступлениях, контрабанде наркотиков, жестоком издевательстве над своими подчиненными, и многие другие шокирующие факты, имевшие место в его родном 350 полку ВДВ, 103 дивизии ВДВ.

Здесь и открывается тайна, причина появления перебежчиков, раскрываются настоящие причины множественных фактов суицида, убийств, драк, нападения на своих однополчан и другое.

Очень немногие ветераны могут рассказать правду о взаимоотношениях внутри роты или полка, и не дано узнать по какой причине это происходит. Возможно среди них есть участники подобного беззакония, те, кто пострадал и не хочет вспоминать, или те, кто сам творил этот беспредел, и не хочет признавать своих ошибок. Однако ни в одном интервью я не услышала, того что встречаю в литературе.

По данным военной прокуратуры, с декабря 1979 г. по февраль 1989 г. в составе 40-й армии в ДРА к уголовной ответственности были привлечены 4 307 человек. Часть из этих солдат были осуждены за дедовщину, часть за членовредительство, часть за дезертирство. И хотя со стороны военнослужащих ДРА дезертиров было намного больше (285541), это объясняется хаотичной мобилизационной политикой правительства ДРА и низким уровнем идеологической работы среди личного состава, но и среди советских солдат таких можно найти.

Конечно, существует множество других факторов, влияющих на совершение преступления.

На пример, подрывается психическое здоровье. Любая война оставляет глубокий неизгладимый след на психике, след от этой войны часто называют «афганским синдромом». Тяжёлое психическое состояние, которое возникает в результате единичной или повторяющихся психотравмирующих ситуаций, как, например, участие в военных действиях, тяжёлая физическая травма, сексуальное насилие, либо угроза смерти.

Известны случаи членовредительства, дабы избежать издевательств старших по рангу («дедов»). Дезертирство происходило по той же причине, либо солдата брали в плен и под угрозой смерти заставляли принимать ислам.

Не многие на это соглашались, были те, кто посчитал смерть достойнее, чем жизнь на чужбине, вдали от родных, с другой религией. Таким человеком оказался и наш казахстанец Зуев Алексей Алексеевич, проживавший до призыва в поселке Боровом Щучинского района, Кокчетавской области.

Долгие годы этого человека считали пропавшим без вести, родным приходили письма, где было написано, что их брат и сын дезертир. Тем не менее, все не угасала хрупкая свеча надежды на возвращение Алексея. К сожалению, этого не случилось. Установлено, что Алексей был расстрелян сразу же после его отказа принять ислам и воевать на стороне духов. Это рассказал непосредственно полевой командир Дельвар, который отдал приказ расстрелять Алексея, он же показал место его захоронения. Им же были переданы представителям Комитета личные вещи и документы. «Над захоронением, духами был выставлен шест с «флагом», знак уважения к воину, не изменившему присяге и воинскому долгу. Захоронение останков воина-героя прошло в Казахстане 4 апреля 2012 года.

Конечно не многие способны на такое, и считаю, что винить их за это было бы неправильно.

По состоянию на 15 февраля 1989 года, по данным Российского Союза ветеранов Афганистана:

Находились в розыске (на 15 февраля 1989 года) - 334 человек, из них:

- пропали без вести - 316 человек
- интернированы в другие страны - 18 человек
- в плену у моджахедов - 39 человек
- вернулись на Родину - 6 человек.

Также известен точный список из 64 человек, бывших советских военнослужащих, воевавших против СССР в вооруженных отрядах моджахедов в Афганистане.

В большинстве случаев, солдаты просто попадают в плен, но были и особенные причины, такие как в случае с Насратуллой Мохамадуллой, его прежнее имя - Николай Выродов, родился в 1960 году в Харькове, на Украине. Его отец Анатолий тоже был солдатом, и Николай учился в военной академии. Тихий, меланхоличный человек, заядлый курильщик, он все еще боится возмездия за нарушение им воинского долга.

По его словам, он вызвался добровольцем на службу в Афганистане и прослужил три месяца, прежде чем в 1981 году дезертировал, после того, как стал свидетелем безжалостного убийства более 70 человек в деревне Калигаи. «В советской армии клялись на мече и Библии помогать народу. То, что там делалось, было против закона», - объяснил он. Он принял ислам и сражался против Советской Армии.

По другим источникам, за годы войны в Афганистане 417 военнослужащих пропали без вести или оказались в плену. 119 из них удалось освободить, 97 из которых вернулось в СССР, 22 – живут в других странах. По состоянию на 1999 год не были возвращены на родину 287 человек.

До сих пор, люди, выбравшие жизнь, пусть жизнь вдалеке от Родины, жизнь с новой, непонятной и чужой по началу, религией, но все-таки жизнь, не могут по разным причинам вернуться к своим близким. Кто-то из них по материальным причинам, кто-то из-за новой семьи, а кто-то из-за страха быть наказанным.

Несмотря на то, что в июле 1988 года российское правительство предложило амнистию российским военнопленным и дезертирам в Афганистане. Не многие принявшие ислам воспользовались этим предложением, хотя все они смогли после окончания войны посетить Родину с помощью виз, полученных в Пакистане. Возможно их окончательному возвращению на Родину помешало еще и осуждение их бывших сослуживцев.

Из уст одного ветерана, я узнала о таких происшествиях как самоволка. По рассказу, молодой человек вышел из расположения в жилой сектор, нашли его уже мертвым, обезображенным. Здесь раскрывается вопрос об отношениях между солдатами и местным населением. Даже несмотря на гуманитарную помощь от Советского Союза, которая выражалась в обеспечении пищевыми продуктами, питьевой водой,

канцелярией, местное население относилось к советским солдатам недоверчиво, а часто даже враждебно.

Известен факт охоты местных жителей за танками. За один подбитый танк платили по 100 афгани или 100 долларов.

Отношение солдат к их участию в этой войне, менялось в зависимости от того сколько время они находились в Афганистане. Были и реалисты, понимавшие, что ни одна награда, на самом деле, не стоит человеческой жизни. И те, кому по прибытии море было по колено, и они воображали о своих будущих подвигах. И те, кто слепо шел по повелению правительства, ведь выбора все равно не было.

Во втором случае, жизнь ставила все на места, и мнения менялись совсем не в позитивную сторону.

В завершении стоит сказать, что каждый из советских солдат прежде всего старался выжить, и то каким именно способом он это делал не должно стать предметом осуждения.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1 Afgantsy: The Russians in Afghanistan 1979-1989 (Афганцы: Русские в Афганистане 1979-89). Автор - Rodric BRAITHWAITE

2 Советские солдаты-дезертиры, воевавшие на стороне моджахедов, до сих пор скрываются в Афганистане, 20 июня 2005 г (<http://www.newsru.com/world/20jun2005/partisans.html>)

3 Россия в войнах XX века. Потери вооруженных сил. Под общей редакцией Г. Ф. Кривошеева. Москва: Олма-Пресс, 2001.

4 Афганская война. Правда от солдата ВДВ //Игорь Геннадьевич Славин: <http://www.stihi.ru/2014/02/12/5888>

УДК 004

Дауренбекова А.Т.

Казахская академия спорта и туризма

г. Алматы, Республика Казахстан

РАЗВИТИЕ ИНФОРМАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ СОВРЕМЕННОГО КАЗАХСТАНА

Сегодня в век информатизации современную жизнь невозможно представить без информационных технологий. В результате стремительного развития информационной революции информация стала самым главным ресурсом государственного управления. Возник даже новый термин – информационное государство. Указом Президента РК в 2013 году 8 января была утверждена Государственная программа

«Информационный Казахстан – 2020». В этой статье мы попытаемся подробнее выяснить его основные задачи и направления.

Одним из основных факторов влияния научно-технического прогресса на сферы деятельности человека является широкое использование новых информационных технологий.

Сфера применения новых информационных технологий на базе персональных компьютеров и развитых средств коммуникации весьма обширна. Она включает различные аспекты – от обеспечения простейших функций служебных переписки до системного анализа и поддержки сложных задач принятия решений.

В информационном обществе главным ресурсом является информация, именно на основе владения информацией о самых различных процессах и явлениях можно эффективно и оптимально строить любую деятельность. Основными критериями развитости информационного общества является наличие компьютеров, уровень развития компьютерных сетей и количество населения, занятого в информационной сфере, а также использующего информационные и коммуникационные технологии в своей повседневной деятельности.

Информационное общество направлено на достижение высокого уровня благосостояния народа за счет, развитой и доступной инновационной и инфраструктуры информационных технологий.

Казахстан в свою очередь объективно вовлечен в процесс становления глобального информационного общества. Поэтому, для создания всех необходимых условий, разработана Государственная программа «Информационный Казахстан – 2020», они позволят нашей стране осуществить полноценный переход к информационному обществу.

Одним из важнейших стратегических направлений модернизации современного образования в Казахстане является внедрение в учебный процесс средств информационных и коммуникационных технологий (ИКТ), обеспечивающих условия для становления образования нового типа, отвечающего потребностям развития и саморазвития личности в новой социокультурной ситуации.

Исторически сложилось так, что именно образование стало одной из первых областей информатизации общества, призванной формировать новую информационную культуру человека – личности, умеющей работать в условиях внедрения информационных технологий, информации всех сфер деятельности человека.

Решающая роль в осуществлении информатизации образования принадлежит учителю, в первую очередь, информатики. В настоящее время имеет уже немало педагогических исследований, направленных на разработку отдельных аспектов или компонентов системы подготовки учителей информатики и других специальностей в сфере информатики и использования информационных технологий. Однако практически нет

исследований системно, с единых позиций, охватывающих основные компоненты профессиональной подготовки будущих специалистов в области применения ИКТ в профессиональной деятельности.

Новые целевые установки образования основываются на приоритете человеческой личности, развитие которой должно стать главной ценностью и важнейшим результатом образования. Эти новые ориентиры системы в образования в Казахстане проявляются в различных направлениях ее развития: в построении системы непрерывного образования, появлении форм альтернативного обучения, разработке новых подходов к формированию содержания образования, создании новой информационно-образовательной среды и т.д. Кроме того, до сих пор остались нерешенными проблемы, снижающие эффективность внедрения ИКТ, среди которых следует, прежде всего, отметить отставные теории и практики использования информационных технологий в обучении от темпов развития аппаратного и программного обеспечения компьютеров.

Особую значимость для исследования приобретают методологические основы определения содержания профессионального педагогического образования и готовности студентов к профессиональной деятельности, представления в исследованиях А.Л.Денисовой, Э.И. Кузнецова, Б.С.Митина, В.Ф.Мануйлова, В.А.Сластенина и др.; подходы к использованию информационных технологий в образовании в образовании В.С.Адольф, Н.Е.Астафьевой, Е.П.Велихова, С.Г.Григорьева, К.К.Колина, В.М.Монахова, Е.С.Полат и др.

Инфокоммуникационные технологии стремительно развиваясь становятся важными факторами модернизации общества. Влияние на экономические показатели на образ жизни людей характеризует значимость развития ИКТ для экономики и жизни граждан современного Казахстана. За последние годы в секторе ИКТ Казахстан сделал значительный рывок. Сфера почтовой связи, телекоммуникаций и доступ к интернету активно развивается.

Для повышения качества услуг, предоставляемых населению и бизнесу, проведена большая работа по улучшению деятельности НАО «Государственной корпорации «Правительства для граждан», реализованы механизмы диалога и обратной связи государства с населением и бизнесом посредством Интернет-ресурсов государственных органов, виртуальных приемных, интернет-конференций. Но создание информационного общества на этом не заканчивается, идет непрерывная работа.

Программой предусмотрены условия для создания возможностей гражданам освоить и получить навыки работы с информационными технологиями посредством электронного образования, пожизненного обучения и подготовки, работать дистанционно, получать услуги доступного электронного здравоохранения. Также, в целях построения

более открытой, доступной и конкурентоспособной экономики нашей страны, Программой предусматривается максимальное внедрение интеллектуальных систем в основополагающие отрасли экономики.

Предполагается, что завершающим этапом реализации перехода Казахстана к информационному обществу станет Государственная программа «Информационный Казахстан – 2030».

Основная цель программы «Информационный Казахстан—2020» — создание условий, обеспечивающих переход Казахстана к информационному обществу.

Основные задачи - обеспечение эффективности системы государственного управления, доступности инновационной и информационно-коммуникационной инфраструктуры, создание информационной среды для социально-экономического и культурного развития общества, а также развитие отечественного информационного пространства.

Срок реализации программы – 1 этап: 2013-2017 годы, 2 этап: 2018-2020 годы.

В результате реализации Государственной программы «Информационный Казахстан - 2020» республика должна достичь следующих ключевых показателей:

1) Казахстан в рейтинге DoingBusiness Всемирного Банка в 2020 году должен находиться в списке первых 35 стран.

2) Индекс «электронного правительства» (по методике ООН) в 2020 году должен находиться в числе первых 25 стран.

3) Доступность информационно-коммуникационной инфраструктуры в домохозяйствах Республики Казахстан – 100 %.

4) Количество пользователей сети Интернет в 2020 году – 75 %.

5) Охват эфирным цифровым телерадиовещанием населения Казахстана – 95 %.

6) Доля сектора информационно-коммуникационных технологий в ВВП страны – 4 %.

7) Доля организаций здравоохранения, подключенных к единой сети здравоохранения, – 100 %.

8) Доля научно-образовательных учреждений, подключенных к единой национальной научно-образовательной сети, – 100%.

9) Уровень компьютерной грамотности – 80 %.

10) Доля электронных средств массовой информации к общему числу зарегистрированных в Казахстане СМИ – 100 %.

11) Доля оборота казахстанских интернет-магазинов в общем обороте товаров и услуг, оплачиваемых электронно, - 40 %.

12) Доля государственных услуг, предоставляемых в электронном формате, - 50 %.

13) Доля оказанных электронных государственных услуг по отношению к общему числу услуг, полученных в традиционном виде, - 80 %.

Применение информационных технологий на всех уровнях госорганов обеспечит порядок контроля, исключит дублирование данных, это позволит сократить расход бюджета и увеличить качество предоставляемых услуг.

Как же будут реализовываться эти задачи?

- Будет разработана Единая информационно-аналитическая среда государственных органов. На базе Call-центра «электронного правительства» получит дальнейшее развитие Единый Call-центр по вопросам оказания государственных услуг, жалоб на качество оказания.

- Будет создан Единый личный кабинет гражданина, предназначенный для официального информационного взаимодействия юридических и физических лиц с государственными органами и организациями по вопросам оказания государственных и негосударственных услуг.

- Будут открыты специализированные курсы повышения компьютерной грамотности работников той или иной сферы до необходимого уровня знаний, применяемых в его работе ИКТ, проработан вопрос развития рынка дистанционной занятости.

- Для предпринимателей малого и среднего бизнеса, безработной и/или частично занятой молодежи, а также лиц с ограниченными возможностями здоровья, пожилых людей и других категорий социально незащищенных слоев населения будут проводиться курсы по базовым навыкам компьютерной грамотности и получению государственных услуг в электронной форме.

- В целях развития здравоохранения будет создана защищенная единая сеть здравоохранения, позволяющая в необходимых случаях организовывать телемосты, консилиумы и консультации с ведущими специалистами отрасли.

- Совершенствование разрешительной системы и контрольно-надзорной деятельности государственных органов, направленных на автоматизацию и оптимизацию бизнес-процессов оказания государственных услуг.

- Будут решены задачи по совершенствованию государственного управления, созданию открытого и «мобильного правительства», развитию доступности информационной инфраструктуры, получению гражданами доступа к услугам электронного образования, здравоохранения и т.д.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1 Астахова Е. В. Информационно-коммуникационные технологии: учебное пособие в 3-х ч. - Алт. гос. техн. ун-т им. И. И. Ползунова. - Барнаул 2010.

2 Мамраев Б. Б. Акимбаева А. М., Джусупов А. А., Малишевский Е.В. Форсайт информационно-коммуникационных технологий и связи в республике Казахстан. - Усть-Каменогорск. Изд-во ВКГУ им. С. Аманжолова. 2009.

3 Агентство Республики Казахстан по статистике. Статистический сборник. Развитие связи и информационно-коммуникационных технологий в Республике Казахстан 2007–2011 гг. Астана, 2012.

УДК 008:14

Дьякова К.И.

Научный руководитель Агелеуова А.Т.

Казахская академия спорта и туризма

г. Алматы, Республика Казахстан

ИДЕЙНЫЕ ИСТОКИ МЕЖДУНАРОДНОГО ТЕРРОРИЗМА

Актуальность данной темы определяется тем, что терроризм представляет собой опасность глобального масштаба и в современных условиях превратился в угрозу политическим, экономическим, социальным институтам государства, правам и фундаментальным свободам человека.

До наших дней дошли три основные религии – христианство, буддизм и ислам. Ислам является самой молодой и быстро развивающейся религией, так как во многих странах вне зависимости от нации люди свое предпочтение отдают именно ей. Однако не все понимают ее суть, требования, а также трактовку Корана. Коран можно трактовать двояко, однако совместно с этим и поменяется смысл. Возьмем, к примеру, терроризм. В священном своде законов не может быть установки убивать людей, так как религия, напротив, учит любить мир, очищать сердца от внешнего негатива и сближаться с Богом.

В наше время по всему миру совершается множество терактов. Это и есть знак того, что «верующие» не умеют или не знают трактовку Корана. Ведь многие из нас задавались вопросом: зачем люди убивают и почему они перед совершением теракта постоянно, говорят, что Бог есть? Разве Бог учит убивать и наставляет на это? В Коране сказано, что необходимо бороться со злом, но это не означает, что нужно истребить все человечество. Здесь подразумевается, что необходимо бороться с ленью, которая поглощает человека и во многих случаях не дает постичь научных

вершин познания. Борьба может быть и за здоровый образ жизни - ведь, к примеру, молодежь в двадцать первом веке свое предпочтение отдает употреблению спиртных напитков и табачных изделий.

Многие граждане не знают, что крупнейшие террористические группировки не имеют отношения к исламу.

Целью данной работы является раскрытие сущности терроризма с философской точки зрения.

Терроризм - политика, основанная на систематическом применении террора. Проблема в том, как ограничить определение терроризма, чтобы под него не попадали деяния легитимных борцов за свободу.

Террористы - это группа людей либо одно физическое лицо, применяющие оружие массового поражения, радиоактивных материалов с совершением или угрозой совершения массовых отравлений, распространения эпидемий или эпизоотий, взрывчатых веществ или взрывных устройств, которые могут создать реальную угрозу для жизни и здоровья граждан.

Существует две точки зрения на то, почему террористы убивают невинных людей. Одна из них: террористам просто нравится причинять боль людям. Другая заключается в том, что террористы насильственно пытаются распространять идеологию или религию. Однако исследования показывают, что религия и идеология не так уж заботят экстремистов. Большинство из них мотивированы незначительными причинами.

Мотивы могут быть социально-политическими, националистическими и религиозными. Мотивационная основа националистического и сепаратистского терроризма часто более сильнее, чем у социально-политического, поскольку связана с кровными узами и семейными традициями. Так же более «мощной» оказывается мотивационная основа, когда националистические мотивы переплетаются с религиозным фундаментализмом, который нередко приводит к особенному фанатизму. Известный специалист по терроризму Б.Дженкинс считает, что «террористы могут рассматриваться как абсолютисты, как «истинно верующие».

Важно так же и подчеркнуть внешние факторы, влияющие на распространение терроризма:

- рост числа террористических проявлений в ближнем и дальнем зарубежье;

- социально-политическую и экономическую нестабильность в сопредельных государствах;

- наличие вооруженных конфликтов в отдельных из них, а также территориальных претензий друг к другу;

- стратегические установки некоторых иностранных спецслужб и зарубежных (международных) террористических организаций;

- отсутствие надежного контроля над въездом-выездом из страны и сохраняющуюся «прозрачность» ее границ;

- наличие значительного «черного рынка» оружия (включая ВВ и ОВ) в некоторых сопредельных государствах.

К числу внутренних факторов роста терроризма относятся:

- наличие в стране большого нелегального «рынка» оружия, и относительная легкость его приобретения;

- наличие значительного контингента лиц, прошедших школу войн в Афганистане, Приднестровье, Сербии, Чечне, Таджикистане и других «горячих точках», и их недостаточная социальная адаптированность в обществе переходного периода;

- ослабление или отсутствие ряда административно-контрольных правовых режимов;

- наличие ряда экстремистских группировок и формирований;

- сплоченность и иерархичность преступной среды;

- утрата многими людьми идеологических и духовных жизненных ориентиров;

- обостренное чувство социальной неустроенности, незащищенности у значительных контингентов граждан;

- настроения отчаяния и рост социальной агрессивности, падение авторитета власти и закона, веры в способность и возможность позитивных изменений;

- слабая работа правоохранительных и социальных государственных и общественных органов по защите прав граждан;

- низкий уровень политической культуры в обществе;

- широкая пропаганда (кино, телевидение, пресса, литература) культа жестокости и силы;

- низкий уровень дохода.

Сегодня в мире насчитывается около 500 нелегальных террористических организаций. С 1968 по 1980 гг. ими было совершено около 6700 террористических актов, в результате которых погибло 3668 и ранено 7474 человека.

Эксперты, изучающие терроризм выделяют шесть основных типов современного терроризма:

- 1) Националистический терроризм - террористы обычно ставят своей целью формирование отдельного государства для своей этнической группы. Они называют это "национальным освобождением", про которое, по их мнению, весь остальной мир забыл. Этот вид террористов часто завоевывает симпатии на международной арене. Примерами могут быть - Ирландская Республиканская Армия и Организация Освобождения Палестины. Обе организации в 90-х годах заявили, что они отказываются от террористических методов. К этому же виду террористов эксперты относят организации Баскская Родина и Свобода, которая намерена

отделить районы традиционного проживания басков от Испании, и Партия Трудящихся Курдистана, которая хочет создать свое государство на территории Турции.

2) Религиозный терроризм - религиозные террористы используют насилие в целях, которые, по их мнению, определены Господом. При этом объекты их нападений размыты и географически, и этнически, и социально. Таким образом они хотят добиться немедленных и кардинальных перемен, часто на глобальном уровне. Этот тип терроризма развивается гораздо динамичнее остальных. Так, на середину 90-х годов из 56 известных террористических организаций почти половина заявляла о религиозных мотивах. Масштаб их нападений часто гораздо больше, чем у «националистов» или идеологических экстремистов. Их враги - все, кто не является членом их религиозной секты или конфессии. В эту категорию террористов входит и «Аль-Каида» Усамы бен Ладена, и группировка суннитских мусульман «Хамас», и ливанская шиитская группа «Хезболла», и радикальные еврейские организации покойного рабби Меера Кахана, некоторые американские ку-клус-клановские «народные дружины», и японский культ «Аум Сенрике».

3) Терроризм с поддержкой государства - группы были преднамеренно использованы правительствами различных государств в качестве дешевого способа ведения войны. Такие террористы опасны прежде всего тем, что их ресурсы обычно намного мощнее, они могут даже производить бомбардировки аэропортов. Одно из наиболее громких дел - использование Ираном группы молодых боевиков для захвата заложников в американском посольстве в 1979 году. В настоящее время госдепартамент США считает Иран одним из основных спонсоров терроризма, однако в поддержке террористов обвиняются и Куба, и Ирак, и Ливия, и Северная Корея, и Судан, и Сирия. Среди известных террористических групп можно выделить следующие связи с правительствами: Хезболла поддерживается Ираном, организация Абу Нидал - Ираком, Японская Красная Армия - Ливией.

4) Терроризм левых экстремистов - наиболее радикальные левые хотят уничтожить капитализм и заменить его коммунистическим или социалистическим режимом. Они обычно считают гражданское население жертвами капиталистической эксплуатации, они не часто прибегают к терактам против обычных граждан. Они в гораздо большей степени прибегают к похищениям богатых людей или взрывают различные «символы капитализма». Примерами таких групп могут служить немецкая Баадер-Мейнхоф, Японская Красная Армия и итальянские Красные Бригады.

5) Терроризм правых экстремистов - обычно самые неорганизованные группировки, часто связаны в западноевропейскими неонацистами. Их задачи - борьба с демократическими правительствами

для замены их фашистскими государствами. Неофашисты нападают на иммигрантов и беженцев, по взглядам такие группы прежде всего расисты и антисемиты.

б) Терроризм анархистов - был глобальным феноменом с 1870-х по 1920-е годы. Один из президентов США Вильям Макинли был убит анархистом в 1901 году. В России в этот же период анархисты совершили немало успешных терактов. Пришедшие к власти в России в результате октябрьского переворота 1917 года большевики были тесно связаны с многими «взрывателями», хотя сами в основном занимались грабежами банков - так называемыми «экспроприациями».

Уже не секрет, что террористы завлекают людей с небольшим доходом, психически неустойчивых и которых легко ввести в заблуждение. Ведь не многие разбираются в религии и именно им навязывают, что надо делать и как легким способом попасть в рай.

Свои проповеди экстремисты проводят в социальных сетях либо же в других каких-либо общественных местах. По внешнему виду террорист ничем не отличается от верующего человека.

Борьба с терроризмом проходит в каждой стране и предполагает самые суровые меры наказания. Правда, во многих странах существует мораторий на смертную казнь, заменой которой служит пожизненное заключение за особо тяжкие преступления. По моему мнению, для предотвращения терроризма необходимо ввести смертную казнь, но перед нею около года или двух лет человека заселить в камеру, чтобы он со страхом ожидал судебного дня. Чтобы люди боялись идти вслед за смертью. Многие, решаясь на совершение теракта считают, что им это сойдет с рук, что по каким-либо из причин они останутся целыми и невредимыми, но как в дальнейшем сможет жить человек, который отобрал жизнь у множества человек? Неужели у таких людей отсутствует осознание своих поступков, и они забывают о таких ценностях, как человечность, любовь, жизнь?

Люди перестали осознавать ценность жизни. Многие из террористов за год тюремного заключения, якобы осознавая свой поступок, подают на апелляцию, в надежде, что им суд вынесет помилование. Однако, как можно надеяться на это, когда один человек распоряжается жизнями множества людей?

Впрочем, в некоторых религиозных системах распространен принцип непричинения вреда живому, что предполагает, в частности, запрет смертной казни. Так, например, в буддизме духовный лидер Тибета Далай-лама XIV, поставивший подпись в кампании «Международной амнистии» за отмену смертной казни, в интервью пояснял, что согласно идеям буддизма, необходимо уважительно относиться к любой жизни и воздерживаться от насилия. Также Далай-лама отмечал, что

насильственный метод смертной казни не решает проблему, а в любом случае вызывает «ещё большие осложнения и трудности».

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

- 1 Уголовный кодекс РК от 3 июля 2014 года № 226-V ЗРК.
- 2 ТАСС: Международная панорама от 14 ноября 2015. <http://tass.ru/mezhdunarodnaya-panorama/2436364>. – загл. с экрана.
- 3 Федотова В.Г. Терроризм: от старого к новому. // Философские науки. - № 2, - 2003.
- 4 Чуркова Б.Г. Мотивационные и идейные основы современного терроризма // <http://psyfactor.org/lib/terror10.htm>. – загл. с экрана.

УДК 796.5

Дяглева В.Н.

КГУ «Средигорненская средняя школа»

село Средигорное, Зыряновский район

Восточно-Казахстанская область, Республика Казахстан

ТУРИСТИЧЕСКИЙ ИМИДЖ КАЗАХСТАНА В МЕЖДУНАРОДНОМ СООБЩЕСТВЕ

Международный туризм в настоящее время является одной из наиболее динамично развивающихся отраслей внешнеэкономической деятельности. Неуклонный рост влияния туризма как на мировую экономику в целом, так и на экономику отдельных стран и регионов является одной из наиболее значительных, постоянных и долгосрочных тенденций, которая сопутствует формированию и развитию мирового хозяйства. Становится очевидным превращение туризма в крупную самостоятельную отрасль национальной экономики, деятельность которой направлена на удовлетворение специфических потребностей населения. Многообразие этих потребностей удовлетворяется не только туристскими предприятиями, но и предприятиями других отраслей, что обуславливает значение туризма как одного из факторов мультипликативного воздействия на развитие экономики. Туризм является одним из факторов мировых интеграционных процессов, а туристский бизнес становится сейчас значимым сектором экономики [3].

Казахстан, обладая уникальными природными ресурсами и самобытной культурой кочевого народа, имеет огромный нереализованный потенциал для развития туризма на международном и региональном рынках. Туристический потенциал рекреационных ресурсов и историко-культурного наследия позволяет республике гармонично интегрироваться в международный рынок туризма и достичь интенсивного развития

туризма в стране. Это обеспечит устойчивый рост занятости и доходов населения, стимулирование развития смежных с туризмом отраслей и увеличение притока инвестиций в национальную экономику.

Индустрия туризма в Республике Казахстан на государственном уровне признана одной из приоритетных отраслей экономики. Так, в реализации положений индустриально-инновационного развития экономики страны ведущая роль принадлежит системе кластеров, в частности туристскому кластеру. Современные тенденции в развитии этой отрасли таковы, что туристы, которые хорошо изучившие известнейшие курорты мира, стремятся в те страны, где туристический сектор только начинает развиваться. С этой позиции привлекательность Казахстана растет [10].

За годы независимости туристическая сфера Казахстана претерпела множество изменений, был принят целый ряд законодательных актов и программных документов, регулирующих туристическую деятельность, что положительно отразилось не только на развитии самой отрасли, но и благоприятно сказалось на международном имидже страны. В мае 2014 года Правительством РК была утверждена Концепция развития туристской отрасли Республики Казахстан до 2020 года. Принятие данной Концепции подчеркивает значимость туризма и служит ответственным шагом на пути к использованию имеющегося потенциала, а также к его дальнейшему наращиванию.

Так, в целях увеличения потока посетителей и признания Казахстана в качестве туристической державы, Концепция предусматривает применение кластерного подхода к развитию туризма. Благодаря имеющемуся потенциалу (природно-климатический, исторический, культурный), Казахстан способен занять определенную нишу на туристическом рынке. Кластер позволяет максимально эффективно использовать имеющиеся ресурсы, сосредотачивая в рамках одной определенной территории взаимосвязанные производства. В туристическом кластере происходит сосредоточение предприятий и организаций, занимающихся разработкой, производством, продвижением и продажей туристского продукта, а также вспомогательной деятельностью. Применение кластерного подхода в сфере туризма позволит обеспечить повышение конкурентоспособности отрасли в целом за счет роста эффективности работы предприятий и организаций, входящих в кластер, стимулирования инноваций и развития новых туристских направлений.

Согласно Концепции, в Казахстане предполагается создание и развитие пяти туристических кластеров: Астана, Алматы, Восточный Казахстан, Южный Казахстан и Западный Казахстан (рисунок 1).

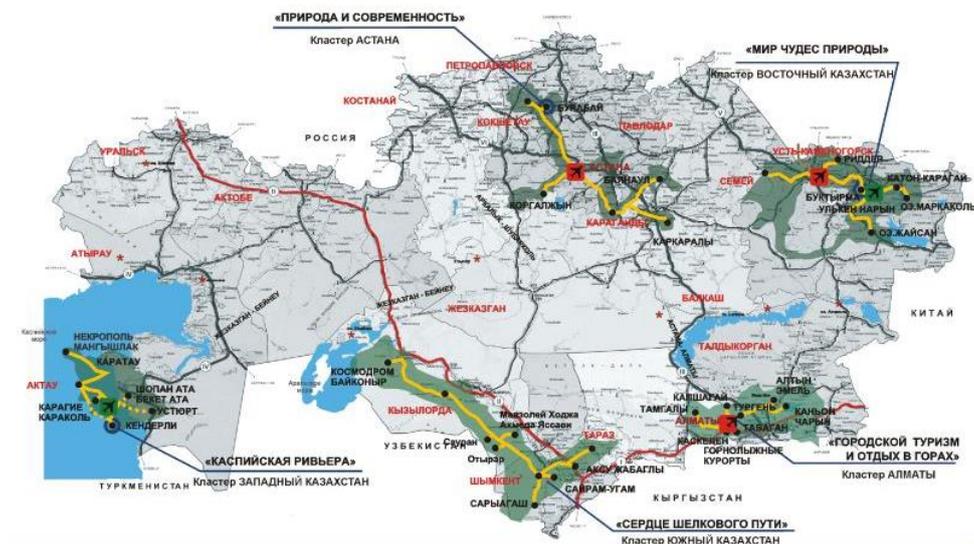

Рисунок 1 – Модель кластерного развития туризма Республики Казахстан

Астана определена как центр делового туризма, Алматы – как центр делового и международного горнолыжного туризма, Восточный Казахстан – центр развития экологического туризма, Южный Казахстан предполагается сделать центром культурного туризма, Западный Казахстан – центром культурного и пляжного туризма. В рамках данных кластеров предусмотрена реализация национальных проектов.

Кластерный подход позволит повысить конкурентоспособность туристской отрасли Казахстана, и тем самым будет способствовать стабильному росту доходов от туристической деятельности для всех вовлеченных заинтересованных сторон – государства, бизнеса и работников. Развитие индустрии туризма в соответствии с обозначенными кластерами обеспечит достижение национальных целей диверсификации экономики и повышения благосостояния населения Республики Казахстан.

Наряду с кластерным подходом к качественному развитию туризма в Казахстане предполагается реализация ряда национальных проектов. Одним из ключевых национальных проектов является проведение международной специализированной выставки «Астана ЭКСПО-2017». Как известно, тема выставки «Энергия будущего» посвящена развитию альтернативных «зеленых» видов энергии и «зеленых» технологий. Ожидается, что выставка позволит привлечь лучшие мировые разработки и технологии в сфере энергосбережения, использования возобновляемых источников энергии (ветра, воды и солнца), устойчивой урбанизации и т.д. ЭКСПО станет мощным импульсом для системной диверсификации экономики и технологической модернизации производственных мощностей и научной базы страны.

Таким образом, развитие туристического кластера Казахстана будет способствовать увеличению доли туризма в ВВП, созданию новых качественных и современных рабочих мест как в самой сфере туризма, так и во вспомогательных отраслях, внедрению мировых стандартов оказания услуг, строительства объектов инфраструктуры, повышению уровня

культуры обслуживания, квалификации и профессиональной подготовки работников туристической сферы, привлечению иностранных инвестиций и новых технологий, а также популяризации Казахстана и его достижений

Доходы от туризма устойчиво занимают третье место после доходов от экспорта нефти, нефтепродуктов и автомобилей. Ожидается, что к 2016 году число международных туристических поездок превысит миллиард, а поступления от туристской индустрии составит 1,2 триллиона долларов.

По данным статистики страны, доход Казахстана от деятельности туристических фирм по организации внутреннего туризма растет с каждым годом, увеличиваясь в среднем на 2,5%. Большая часть доходов от экспорта туристских услуг на рынок ближнего и дальнего зарубежья поступает от продажи билетов на отечественный транспорт, бронирование гостиниц, предоставление услуг переводчиков и экскурсоводов, а также оказание других услуг.

Проанализировав статистические данные мы пришли к выводу, что с 1990 года по 2013 год туристическая отрасль Казахстана демонстрирует достаточно высокую положительную динамику развития.

В заключение можно сказать, что туризм в целом оказывает три положительных эффекта на развитие национальной экономики Республики Казахстан: обеспечивает приток иностранной валюты, оказывает положительное влияние на такие экономические показатели, как платежный баланс и совокупный экспорт, и помогает увеличить занятость населения. Рост туризма должен произойти преимущественно за счет появления новых посещаемых территорий, поскольку традиционные районы мирового туристического рынка уже достигли предела рекреационной емкости. В связи с этим Казахстан имеет уникальную возможность занять свою нишу на мировом туристском рынке [6].

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1 Воронкова О.Н. Внешнеэкономическая деятельность: организация и управление: Учебное пособие /О.Н. Воронкова. - М.: Инфра-М, 2006.– 495с.

2 Глумсков Д. Оптимистичные прогнозы /Д.Глумсков //Эксперт Казахстана. -

2005. - №7 (33). - С. 45-46 - <http://www.expert.ru>.

3 Ердаuletов С. Р. География туризма: история, теория, методы, практика /Р. С. Ердаuletов – Алматы, 2000. – 336 с.

4 Казахстан в цифрах //Брошюра, Алматы, «Кантана-Пресс», –2010. – С. 13-20 - <http://www.stat.gov.kz>.

5 Казахстан за годы независимости 1991-2009 //Статистический сборник, Астана, 2010. – 188 с.

6 Концепция развития туристической отрасли Республики Казахстан до 2020 года.

7 Кудров В.М. Мировая экономика: Учебник /В. М. Кудров. – М.: Изд-во БЕК, 2000. – 464 с.

8 Морозова А.А. Казахстан за годы независимости. Научно-популярное издание – Алматы.: КИСИ при Президенте Республики Казахстан /А.А.Морозова. – Алматы. - 2005. – 236 с.

9 Накатков Ю.С. История туризма Казахстана /Ю. С. Накатков – Алматы, 2001. – 196 с.

10 Прикладные маркетинговые исследования в приоритетных отраслях экономики. Туристические лагеря, парки отдыха и развлечений. 1-55 с .

11 Развитие туризма в современных условиях// Официальный сайт Всемирной туристической организации www.wto.org.

12 Туризм Казахстана 2005-2009. Статистический сборник. - Астана, 2010. – 147 с.

13 Туризм в Республики Казахстан в 2002 году. Статистический сборник. -Алматы, 2003. – 164 с.

УДК 008.001

Евдокимов Г.В.

Научный руководитель Агелеуова А.Т.

Казахская академия спорта и туризма,

г. Алматы, Республика Казахстан

МЕТАМОДЕРНИЗМ. КОЛЕБАНИЕ - ЕСТЕСТВЕННЫЙ МИРОПОРЯДОК

Метамодернизм - новое, активно набирающее силу направление в философии и искусстве. Его идеи, основанные на объединении противоположностей, можно назвать новаторскими, так как в течение истории общество часто сталкивалось с догматизмом или чрезмерным нигилизмом. Метамодерн предлагает выбрать обе стороны и ни одной. Исследование этого течения представляет интерес в связи с тем, что метамодернизм предлагает новый взгляд и новые подходы к восприятию реальности, уходя от картины постоянного и дуального мира. Цель данной работы – сделать попытку введения в суть метамодернизма.

Соответственно, в задачи входит описание истории возникновения метамодернизма, анализ отдельных пунктов его манифеста, выявить проявления метамодернизма в современном искусстве.

Итак, что же такое метамодернизм? Метамодернизм - новейшее направление философии, а также термин, обозначающий новые формы в современной культуре, выходящей за пределы модальности постмодерна,

своей концы XX века. Новые глобальные кризисы направили чаяния людей прочь от преждевременно объявленного “конца света” к стремлению к чему-то большему.

Термин ввели в оборот голландские философы Тимотеус Вермюлен и Робин ван ден Аккер в 2011 году. Приставка «мета» восходит к платоновскому понятию *metaxis*, означающему колебание, одновременное присутствие в двух состояниях. Иногда течение обозначается как «постпостмодерн».

Британский художник Люк Тёрнер составил манифест, отражающий основные принципы нового течения. Впервые он был опубликован в 2011 году на странице <http://www.metamodernism.org>.

1) Мы признаем, что колебания - естественный миропорядок.

Распознав постоянные переходы философии от одних позиций к другим, иногда взаимоисключающим, также и постоянные перемены в общественных взглядах и порядках, метамодернизм признаёт это колебание как естественную часть мироустройства.

2) Мы должны освободиться от столетия модернистской идеологической наивности и циничной неискренности его внебрачного ребёнка.

Метамодернизм - порождение сложных процессов, происходивших в прошлом веке. Начавшись с романтического, наивно устремленного в светлое, прекрасное будущее модернизма, во второй своей половине он сталкивается с постепенным крахом этой мечты. Дивный новый мир так и не был построен. Это разочарование породило постмодернизм, циничный, ищущий ответы уже в прошлом, цитирующий и заимствующий. Метамодернизм же пытается уйти от недостатков, негативных сторон своих предшественников.

3) Впредь движение должно осуществляться путём колебаний между положениями с диаметрально противоположными идеями.

Принимая колебание как основу миропорядка, метамодернизм также возводит его в правило, в принцип, по которому должен существовать мир, таким образом просто избавляясь от проблемы противопоставления каких-либо взглядов, позволяя выбирать оба.

4) Мы признаём ограничения, присущие всякому движению и восприятию, и тщетность любых попыток вырваться за пределы, означенные таковыми.

Возможности безграничного познания чувством или разумом оказываются ограниченными. Мы не можем постичь всего. Что-либо всё равно окажется вне нашего поля зрения, а попытки расширить его не принесут результата.

5) Мы предлагаем прагматичный романтизм, не скованный идеологическими устоями.

Отвергая догматизм, свойственный модернизму, метамодерн не отказывается от романтики, уходя к цинизму, как это сделал постмодерн. Пытаясь связать две эти противоположности, он отвергает их крайности, стараясь связать лучшие их стороны - романтику, наивность модернизма и отказ от идеологий и рамок, свойственных постмодерну.

Таким образом, колебание действительно является основой метамодерна. Человек не способен вечно держаться одной точки зрения, его взгляды способны меняться, иногда невероятно быстро, в противоположных направлениях и довольно часто. Так и вся история культуры, философии наполнена многочисленными переменами во взглядах и идеях. Метамодерн лишь принимает это как должное.

Метамодернизм не предлагает некоей утопии, но описывает состояние вожделения этой утопии, несмотря на всеобщее осознание её невозможности.

В оценке метамодернизма современниками хотелось бы выделить несколько высказываний. Российский философ и культуролог М. Эпштейн отмечает: «И это уже пост-постмодерн, который мы прежде называли новой архаикой, время возвращения того факта, что понять чужую мысль проще, чем сформулировать собственный топос и внятно заявить о его интересах на философском языке. Мы втягиваемся в ситуацию, когда ускользание, ирония и дистанция, растворившись во всем, рождают скуку. Уже более не интересно, как нечто деконструируется и разваливается. Гораздо интереснее, что остается, когда все развалилось, как зарождается или возрождается порядок, истина, ответственность за реализацию своего проекта». Писатель, публицист и журналист Д. Быков рассматривает метамодернизм как «другой выход»: «Это как бы более сложный модернизм, возврат к модернизму - как я думаю, искусственно прерванному, искусственно абортированному в 20-е годы, - возврат к модернизму в условиях массового общества».

Искусство всегда наиболее ярко и точно передаёт *Zeitgeist* (дух времени). Так и метамодернизм нашёл отражение в культуре второй половины «нулевых» XXI века и наиболее активно развивается уже в 10-х.

Среди важнейших черт искусства метамодернизма следует выделить такие, как новая искренность, романтизм, поиск аутентичности, обращение к архаике, стирание границ между трансцендентным и имманентным, ирреальность, естественность и сверхъестественность, необъяснимость и глубина.

Наиболее чувствительным к изменениям в общественном сознании и состоянии мира является архитектура. В ней метамодернизм также выражается в колебании, а, вернее, в одновременном использовании и старых, и новых приёмов. Обращаясь к старому, он уже не заимствует целые элементы, например колонны или арки, как это делал постмодерн. Но он готов использовать скатную кровлю, квартальную застройку, узкие

домики, которых так опасался модернизм. И всё это он способен создавать, используя новейшие материалы, или, наоборот, традиционные. Теперь архитектуру рождает контекст, как физический, так и культурный. К представителям этого течения в архитектуре можно отнести бюро BIG, Herzog and de Meuron.

В кинематографе у метамодернизма есть собственная икона - фильм Уэса Андерсена «Королевство полной луны». В этом фильме демонстрируется два противоположных мира: наивный, романтический детский и рациональный, но холодный взрослый. Эти два мира не существуют порознь, они постоянно взаимодействуют, они сталкиваются, повествование колеблется между ними. Зритель способен в течение фильма постоянно переосмысливать свои симпатии, смотря на происходящее с разных точек зрения.

Литературу метамодекна представляет несколько писателей из разных уголков мира. К ним относится Харуки Мураками. Основной темой его произведений является разрушение традиционного уклада жизни японцев. Другим представителем литературы этого направления относят Роберто Боланьо, наиболее известного благодаря роману “2666”, изданному посмертно, где повествование происходит в пяти разных по сюжету героям и сюжету историях, но связанных лейтмотивом одного города, который оказывает влияние на судьбы героев. Американец Дэвид Фостер Уоллес, также относимый к метамодекнистам, наиболее знаменит романом «Бесконечная шутка», в котором он использует сноски в качестве средства разрушения линейности повествования сюжета.

В изобразительном искусстве метамодекнизм представляет Олафур Элиассон, датский художник, чьи работы, объединяя искусство и науку, формируют особый визуальный опыт. Наиболее известной его работой является инсталляция «The Weather Project» выставленная в лондонской Tate Modern в 2003 году. Также к метамодекнистам относят американского фотографа Грегори Крюдсон, известного по тщательно, детально проработанным и поставленным сюрреалистическим фотографиям, где он сочетает элементы документальной фотографии и своеобразные сновидения.

Музыка метамодекнизма наиболее характерна уходом от традиционной манеры исполнения, а иногда и от традиционной композиции, что в результате рождает абсолютно новые, неожиданные звучания. К музыкантам метамодекнизма относят таких исполнителей как: CocoRosie, Antony and the Johnsons, Жорж Ленц, Девендра Банхарт

Делая итоговый вывод о метамодекнизме, обязательно стоит учесть, что это не течение, к которому возможно примкнуть, это лишь описание или попытка описать, обозначить процессы и саму ситуацию, сложившуюся в современном мире. Мир этот действительно полон противоречий, рождающихся зачастую именно в колебаниях, постоянной

перемены конъюнктуры, отражающейся на взглядах людей. Кроме того, своё влияние оказывает и технологический прогресс, в особенности бурный рост доступности информации и знаний, открывающий возможность глубоко погрузиться в прошлое. Но вместе с тем технологии рисуют нам перспективы невероятного будущего. Оказавшись меж двух огней, человек действительно может стать одновременно и ностальгистом, и футуристом. Также метамодернизм воскрешает идею будущего, отвергнутую постмодернистским «Концом времён». Мы вновь стремимся вперёд, но это стремление не так наивно и мечтательно, как в модернизме. Развивая тему колебаний, метамодерн подбирается к сложнейшему вопросу философии, к противостоянию разуму и эмоции. И он не приводит аргументов за или против одной из сторон, он отвергает сам спор, допуская существование этих взглядов.

Будьте гибче, колеблетесь.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

- 1 Люк Тёрнер. Манифест метамодернизма / <http://eroskosmos.org/metamodernist-manifesto>.
- 2 Метамодеpнизм: от цинизма к идеализму / <http://artoblaka.ru/blog/metamodernizm-ot-tsinizma-k-idealizmu/>
- 3 В чём суть эпохи метамодерна (постпостмодерна) и что будет после неё? / <https://thequestion.ru/questions/71524/v-chyom-sut-epokhi-metamoderna-postpostmoderna-i-chto-budet-posle-neyo>

УДК 341.7

Егоренкова Е.Н.

Восточно-Казахстанский государственный университет им. С.Аманжолова
г. Усть-Каменогорск, Республика Казахстан

КАЗАХСТАНСКАЯ АНТИЯДЕРНАЯ ПРОГРАММА: 25 ЛЕТ БОРЬБЫ ЗА МИР И СПОКОЙСТВИЕ

С обретением суверенитета наша Республика столкнулась с массой проблем экономического, социокультурного, политического плана. Как молодому самостоятельному государству Казахстан столкнулся с необходимостью выработки и проведения собственной внешней политики.

Концепции внешней политики Казахстана были определены Президентом республики Н.А. Назарбаевым в его работе «Стратегия становления и развития Казахстана как суверенного государства», вышедшей из печати в мае 1992 года. «Основная цель внешней политики, - указано в ней, - формирование благоприятной внешней среды и поддержки

для стабильного развития страны на основе политических и экономических реформ» [1].

Однако, одной из первых проблем, с которой столкнулся Казахстан в качестве суверенного государства, стала проблема ядерного оружия, находившегося на территории республики.

После распада СССР Казахстан приобрел статус ядерной державы, наряду с Россией, Украиной и Белоруссией. На территории Казахстана продолжали нести боевое дежурство 108 ракет с 10 боеголовками каждая (всего 1400 боеголовок). Кроме них на территории Казахстана было размещено 40 стратегических бомбардировщиков ТУ-95 МС с 240 крылатыми ядерными ракетами. Здесь же были созданы уникальные объекты для испытания ядерных устройств и запуска ракетно-космической техники (Байконур, Семипалатинск, Сары-Өзек) [2]. Наличие ядерного оружия, по оценкам аналитиков, имело для Казахстана, как плюсы, так и минусы.

К положительным факторам можно отнести следующие моменты. Ядерное оружие – это показатель приобщенности страны к научно-техническим достижениям современной цивилизации; обладание им повышает международный престиж, оно могло бы стать «козырной картой» в политических переговорах с Западом.

Кроме того, благодаря ядерному оружию Казахстан мог бы претендовать на роль ведущей силы и выступать гарантом стабильности не только в Центральной Азии, но и в Южной Азии, на Ближнем и Среднем Востоке. Не следует так же забывать, Казахстан непосредственно граничит с такой мощной ядерной державой, как Китай.

Но наличие ядерного оружия создавало и определенные проблемы, делая статус ядерной державы Казахстана весьма шатким и призрачным. Республика не располагала всеми компонентами, составляющими завершённый цикл производства и возможного использования этого оружия; из-за отсутствия собственных квалифицированных военных и научно-технических специалистов Казахстан был не в состоянии полностью его контролировать. И наконец, в тяжелый период национального становления финансирование, связанное с ракетно-ядерным комплексом, было не под силу экономике Казахстана.

Необходимо отметить и ряд внешнеполитических причин, препятствующих превращению Казахстана в полноценную ядерную державу. Это, во-первых, активное противодействие России, которая считала себя единственной правопреемницей СССР в вопросе ядерного статуса. И, во-вторых, не менее активное противодействие Запада, в первую очередь США, обеспокоенных после распада Советского Союза наличием ядерного оружия в арсенале многих государств.

Реакция внешнего мира, в первую очередь США, на ядерные планы Казахстана была негативной. На руководство республики стали оказывать

давление в отношении вывода ядерного оружия. В ходе визитов в Казахстан госсекретаря США Д. Байкера в марте 1991 года, министра иностранных дел Великобритании Д. Хэрда, Франции – Р. Дюма, заместителя госсекретаря США Р. Бартоломью в начале 1992 года эти страны ясно дали понять, что расширение круга ядерных держав было бы нежелательно, и что Казахстану следовало бы оказаться от ядерного оружия [2].

Кроме того, внутри страны росла активность движения Невада-Семипалатинск, созданное в 1989г. по инициативе О. Сулейменова, которое ставило своей конечной целью закрытие Семипалатинского полигона.

Напоминаем, что в период 1949-1990 гг. на Семипалатинском полигоне было произведено 465 ядерных взрывов, из них 116 – в атмосфере. В результате этого колоссальный урон был нанесен в первую очередь здоровью народа Казахстана (рост количества онкобольных, сердечно-сосудистые заболевания, опорно-двигательная система, туберкулез). При этом в силу секретности полигона о последствиях умалчивали, людям не оказывалась медицинская помощь. В зоне действия полигона средняя продолжительность жизни составляла 50 лет. В 4,5 раза уменьшился прирост населения [2].

И в этот момент Президент принимает трудное – но важное по своей значимости для дальнейшего развития нашей страны, решение.

29 августа 1991 году Указом Президента РК Семипалатинский полигон был закрыт. В декабре 1991 года в Алма-Ате республики, владеющие ядерным оружием, определили механизмы совместного контроля за ним [3].

Во время официального визита Н. Назарбаева в США в мае 1992 года Казахстан присоединился к Договору о нераспространении ядерного оружия (ДНЯО) в качестве безъядерной державы в обмен на гарантии США обеспечить безопасность Казахстану и обязался демонтировать и вывести в Россию ракетно-ядерное стратегическое оружие с возмещением республике стоимости урана в ядерных боеголовках.

Затем Казахстан подписал Лиссабонский пятисторонний протокол, республика взяла на себя ответственность за выполнение Договора о сокращении и ограничении стратегических наступательных вооружений. В 1993 году Казахстан присоединился к Договору о нераспространении ядерного оружия и стал безъядерным государством. Казахстан продемонстрировал мировому сообществу свою миролюбивую политику.

В декабре 1994 года, во время Будапештского совещания СБСЕ, был подписан Меморандум о гарантиях безопасности Казахстану со стороны депозитариев Договора о нераспространении ядерного оружия – России, США и Великобритании, в котором содержались обязательства о неприменении силы против территориальной целостности и политической

независимости Казахстана, об отказе от экономического принуждения. Позже в 1995г. свои гарантии прислали КНР и Франция.

Уже в мае 1995 года последние ядерные боеголовки были вывезены с территории Казахстана. Республика Казахстан де-факто стала безъядерным государством – то есть очень болезненная для Казахстана проблема была решена. Об этом подробно писал в своей книге «Эпицентр мира» Н. Назарбаев. В частности, он приводит такие факты. По состоянию на 1991 год на территории Казахстана находился огромный арсенал оружия массового поражения, который включал в себя 1216 ядерных боеголовок для межконтинентальных баллистических ракет и ядерных зарядов для тяжелых бомбардировщиков. В самом центре Казахстана в Акмолинской области дислоцировалась 38-я дивизия Ракетных войск стратегического назначения (РВСН), в нее входило около 60 шахтных пусковых установок; 57-я ракетная дивизия была расположена в Восточном Казахстане, она располагала также 60 шахтными пусковыми установками. В Кызылординской области находился комплекс пусковых установок, состоявший из 14 шахт, еще 12 шахтных пусковых установок для баллистических ядерных ракет дислоцировались в урочище Балапан в районе Семипалатинского ядерного полигона. В общей сложности в Казахстане было сосредоточено 148 шахтных установок для запуска межконтинентальных баллистических ракет наземного базирования. В этих пусковых шахтах размещалось 104 межконтинентальных баллистических ракеты. Каждая из них была снабжена боеголовкой с разделяющимися головными частями индивидуального наведения, число их доходило до 10. Нагрузка этой ракеты 7,6 тонн, радиус поражения – около 12 тыс. км. В добавок ко всему в районе Семипалатинска базировалась 79-я авиационная дивизия в составе 40 тяжелых стратегических бомбардировщиков, которые были вооружены крылатыми ядерными ракетами большой дальности. Кроме того, Казахстан обеспечивал 85% ядерного топлива для атомных установок и объектов СССР [4].

30 сентября 1996 года по поручению Президента министр иностранных дел К. Токаев подписал от имени Казахстана Договор о всеобъемлющем запрещении ядерных испытаний. В сентябре 1997 года по инициативе РК была проведена международная конференция по проблемам нераспространения ядерного оружия. Таким образом, впервые по инициативе Президента РК был обсужден вопрос о создании в Центральной Азии зоны, свободной от ядерного оружия.

При поддержке ряда зарубежных стран в Республике в этот период последовательно осуществляется программа конверсии бывшей военно-исследовательской инфраструктуры. На базе научно-исследовательских предприятий Семипалатинского полигона был создан Национальный ядерный центр (НЯЦ), и уже в течение 1993 года было организовано 3

научно-исследовательских института НЯЦ: Институт атомной энергии, Институт геофизических исследований и Институт радиационной безопасности и экологии.

Спустя десятилетие, 17 апреля 2003 года верхняя палата парламента Казахстана ратифицировала законопроект о сотрудничестве в области ядерной безопасности между республикой Казахстан и Европейским союзом. В пояснительной записке к законопроекту указывается, что при вступлении в силу данного соглашения республика получит доступ к информации и технологиям промышленно-развитых европейских стран в области ядерной энергетики и промышленности, что позволит обеспечить современный уровень безопасности ядерных, энергетических и промышленных предприятий страны.

Продолжая следовать принятой антиядерной линии в сфере внутренне и внешней политики, в 2006 году Республика Казахстан становится одним из учредителей Глобальной инициативы по борьбе с ядерным терроризмом. На 66 сессии Генеральной Ассамблеи ООН Н.Назарбаев предложил начать разработку Всеобщей декларации безъядерного мира.

Так же с не менее важными инициативами выступил президент Казахстана в середине апреля 2010 года на Глобальном саммите по ядерной безопасности в Вашингтоне. Н. Назарбаев заявил, что настало время начать обсуждение вопроса о принятии в перспективе Всеобщей декларации безъядерного мира [3]. Как один из результатов - в октябре 2011 года в Астане по инициативе РК прошёл международный форум «За безъядерный мир».

В мае 2014г. в преддверии Глобального форума в Гааге, Президент отметил: «Мы заплатили огромную цену и внесли свой серьезный вклад, чтобы мир стал более защищенным от угрозы ядерной катастрофы»[3]. Глава государства обозначил ряд задач, на решение которых необходимо направить усилия. При этом было отмечено, что единственной гарантией ядерной безопасности является полное и всеобщее ядерное разоружение. Именно за это наша страна продолжает последовательно выступать. На сегодня реальность вывела на одно из первых мест еще одну неотложную задачу – противодействие ядерному терроризму и искоренение его основ.

Мы не можем отрицать очевидный факт - планомерная приверженность Президента Казахстана принципам глобальной безопасности определяет лидирующую роль нашей страны в антиядерном процессе - что признается всем мировым сообществом. О динамичном и конструктивном развитии международного диалога в этой сфере говорит, например, то, что на площадках Гаагского форума обсуждались темы будущих саммитов и сроки их проведения, а также насколько они полезны в решении вопросов ядерного разоружения и нераспространения, и какие нужны механизмы, чтобы стимулировать прогресс в этом направлении.

Одной из главных задач в этой многогранной деятельности Президент РК назвал дальнейшее совершенствование национальных законодательств и универсализацию ключевых многосторонних инструментов в области ядерной безопасности [3].

В своей книге «Эпицентр мира» Нурсултан Назарбаев пишет «... мы вытеснили свои ядерные страхи и избавили от таковых всех, кому они внушались с нашей стороны... Мы выстроили новую безъядерную историю страны - заложили новую повествовательную традицию о том, как можно подняться над мировой угрозой»[4]. И вот уже 25 лет Казахстан верен избранному курсу, демонстрируя миру свою приверженность решать возникающие международные конфликты мирным путём, исключая применение какого-либо оружия.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1 Назарбаев Н. Стратегия становления и развития Казахстана как суверенного государства [Электронный ресурс] Режим доступа: <http://personal.akorda.kz/ru/category/knigi/strategiya-stanovleniya-i-razvitiya-kazahstana-kak-suverennogo-gosudarstva>

2 История Казахстана. Общественно-политическое развитие независимого Казахстана (1991-2014 гг.) [Электронный ресурс] Режим доступа: <http://www.histkz.com>

3 История независимости Казахстана: Отказ от ядерного оружия - проявление глубинного миролюбия казахского народа. //KAZ inform. Международное информационное агентство. [Электронный ресурс] Режим доступа: http://www.inform.kz/ru/istoriya-nezavisimosti-kazahstana-otkaz-ot-yadernogo-oruzhiya-proyavlenie-glubinnogo-mirolubiya-kazahskogo-naroda_a2935585

4 Назарбаев Н. Эпицентр мира. [Электронный ресурс] Режим доступа: <http://personal.akorda.kz/ru/category/knigi/epicentr-mira#list16>

УДК 334.1

Жакпеков Б., Егоренкова Е.Н.

Восточно-Казахстанский государственный университет им. С.Аманжолова
г. Усть-Каменогорск, Республика Казахстан

КАЗАХСТАН В УСЛОВИЯХ МИРОВОГО ФИНАНСОВО-ЭКОНОМИЧЕСКОГО КРИЗИСА: СОСТОЯНИЕ И ПЕРСПЕКТИВЫ

Мировой финансово-экономический кризис является одной из ключевых проблем развития уже на протяжении почти десяти лет. Республика Казахстан как один из активизировавшихся политических игроков на мировой арене не избежал его глобального влияния. Кроме

того, Казахстан является членом Таможенного союза и ЕврАзЭС, поэтому для его экономики характерны те же явления, что и для других стран евразийского экономического пространства.

Если с этих позиций говорить о причинах кризиса в Казахстане, то экономический кризис в Казахстане имеет практически аналогичные причины, что и в других странах евроазиатского сообщества:

- западные санкции против России;
- девальвация российского рубля и перманентная слабость казахского тенге;
- падение цен на нефть;
- внутренние проблемы управления экономикой [1].

Санкции стран Запада против России, которые продолжают действовать в 2016 году, так или иначе бьют по экономике всех стран Таможенного союза.

Конечно, и в них можно найти некоторый позитив для Казахстана. Например, вследствие сокращения экспорта европейских и американских товаров в Россию появились предпосылки для увеличения экспорта казахских товаров-заменителей.

Впрочем, отрицательных сторон антироссийских санкций для казахской экономики гораздо больше. Да и положительные моменты с лихвой нивелируются сокращением потребительского спроса россиян из-за кризиса и девальвации рубля.

Постоянная инфляция и девальвация национальной валюты тенге также являются давнишними проблемами казахстанской экономики, хоть и не так ярко выраженными, как, например, в Беларуси.

Естественно, что при наличии других негативных экономических факторов и эти проблемы постоянно обостряются.

Падение мировых цен на нефть играет свою роль в экономическом кризисе в Казахстане не только через влияние на экономику России как основного партнера, но и имеет первостепенное значение непосредственно для ВВП самого Казахстана, так как наша страна сама является экспортёром нефти и во многом зависит от цены на неё.

Также стоит отметить, что в Казахстане, как и во многих других постсоветских республиках, сохранилась переходная система управления экономикой, сочетающая в себе как рыночные, так и командно-административные механизмы.

Данная система хороша на переходных этапах, но может нести потенциальную угрозу для экономики, выражающуюся в периодических кризисах, в случае затягивания её реформирования. И если говорить о последствиях перманентно повторяющегося экономического кризиса, то можно отметить следующее.

Волна экономического кризиса 2015 года является всего лишь продолжением кризиса 2008 года, обострившегося под влиянием

вышеперечисленных факторов. Он усугубился тем, что вследствие девальвации рубля продукция российских товаропроизводителей резко подешевела в долларовом исчислении, что сделало казахстанских товаропроизводителей неконкурентоспособными на российском рынке.

Это значительно бьёт и по казахстанской экономике, так как главным импортёром продукции Казахстана является именно Россия.

Не намного лучше дела обстоят и в Казахстане, так как дешёвая российская продукция начинает вытеснять казахского производителя даже на его территории.

Резкое падение мировых цен на нефть в 2014–2015 годах привело к снижению ВВП, а следовательно, и наполняемости бюджета Казахстана. Это пока не вызвало значительных затруднений по обеспечению социальных гарантий государством по отношению к своим гражданам, но заставило существенно сократить другие государственные траты. Тут нет ничего удивительного, ведь реализация нефти и нефтепродуктов занимает первое место в структуре экспорта Казахстана и составляет около 35 % [1]. Но это не означает, что нашему правительству нет необходимости в разработке антикризисных механизмов. Напротив – необходимо искать пути выхода из кризиса.

Президент Республики Казахстан, Н.А. Назарбаев, прежде всего, делает акцент на значительном сокращении трат во всех сферах деятельности. Правда, подчеркивает, что данное сворачивание бюджета не должно касаться социальных выплат и других обязательств государства перед населением. Также преодолению экономического кризиса поможет жёсткая борьба с коррупцией внутри государственного аппарата. Многие эксперты утверждают, что для сравнительно быстрого и благоприятного выхода из кризиса казахским властям требуется ввести жёсткие таможенные ограничения на иностранные товары. В первую очередь, это касается дешёвой на данный момент российской продукции. Этот шаг одновременно помог бы поддержать казахского производителя и значительно сократить вымывание валюты из страны.

В то же время большинство экспертов согласно с тем, что в долгосрочной перспективе для стабильного экономического развития страны требуется менять систему управления экономикой и проводить жёсткую борьбу с коррупцией, начиная с самых верхних эшелонов власти.

В XXI веке центральной задачей человечества должна стать реализация стратегии, навсегда избавляющей мир от угрозы войн как таковых и устраняющей их причины. В связи с этим Н.А. Назарбаев предложил к столетию ООН разработать План Глобальной Стратегической Инициативы-2045, смысл которой – «придать миру новый тренд развития на основе справедливых условий доступа всех наций к мировой инфраструктуре, ресурсам и рынкам, а также всеобщей ответственности за развитие человечества» [2].

Н. Назарбаев предложил преобразовать Экономический и Социальный совет ООН в Совет Глобального Развития, на который должны быть возложены функции Глобального экономического регулятора. «Реализуемые Советом общемировые проекты могли бы стать точками глобального экономического роста. Это поможет существенно снизить риск глобальных кризисов, а также обеспечит ответственное поведение государств в вопросах национальной экономической и социальной политики» [2]. Терроризм, разрушение государств, миграция и другие, являются последствиями экономического кризиса, бедности, безграмотности и безработицы.

Борьбу с глобальным кризисом необходимо начать с наведения порядка эмиссии и обращения мировых резервных валют, которое сейчас не отвечает критериям законности, демократичности, конкурентности, эффективности и международного контроля. «В XXI веке миру нужны финансовые инструменты нового качества. Необходимо объединить усилия стран - членов ООН по разработке наднациональной мировой валюты, отвечающей целям и задачам глобального устойчивого развития и процветания» [2].

Казахстан - первая страна в истории, закрывшая ядерный полигон и добровольно отказавшаяся от четвертого по величине ядерного арсенала, а также создавшая безъядерную зону в Центральной Азии. Президент РК говорит о необходимости создания безъядерных зон и в других регионах мира, в частности, на Ближнем Востоке. Ядерные державы должны предоставить гарантии неприменения силы всем отказавшимся от обладания ядерным оружием странам: «...Сегодня необходимо гарантировать право государств на мирный атом и недискриминационный доступ к ядерному топливу. Именно поэтому мы поддержали и подписали Соглашение о создании Международного банка низкообогащенного урана МАГАТЭ в Республике Казахстан. Это событие глобального масштаба. Мир должен оценить его, как важнейшую меру безопасного и мирного использования атома. Теперь для стран, желающих развивать атомную энергетику, нет необходимости самим обогащать уран» [2].

В своем выступлении на Генеральной Ассамблее ООН Президент подчеркнул, что «произвольное применение санкций» необходимо исключить, как противоречащее Уставу ООН и нормам международного права: «Убежден, что право применения международных санкций, влияющих на благополучие миллионов людей, должно оставаться исключительной прерогативой Совета Безопасности. Несоблюдение этого принципа подрывает основы современного миропорядка, является рудиментом «холодной войны»... Думаю что нужно учредить под эгидой ООН единую мировую сеть противодействия международному терроризму и экстремизму. Для реализации этой задачи необходимо разработать и принять всеобъемлющий документ ООН по борьбе с терроризмом» [2].

Президент Казахстана отмечает, что первоочередным шагом по реализации Плана Глобальной Стратегической Инициативы-2045 могла бы стать разработка под эгидой ООН Концепции "Новое Будущее" (NEWFUTURE). «NEWFUTURE - это ядерная, энергетическая, водная и продовольственная безопасность, доверие, взаимопонимание и реформы. Казахстан прилагал и прилагает посреднические усилия к примирению конфликтующих сторон в регионе Евразии. Указанные направления и принципы лежат в основе выборной кампании Казахстана на пост непостоянного члена Совета Безопасности ООН на период 2017-18 годов. Призываю всех участников 70-й сессии поддержать кандидатуру нашей страны»[2].

Наш Президент в своем выступлении напомнил присутствующим, что в XXI веке центр развития неизбежно смещается в Азию – это самый большой континент мира, где проживает 2/3 населения планеты, сосредоточены огромные ресурсы. «Мощный рывок развивающихся экономик Азии обозначил новую реальность в глобальных процессах. Важно использовать этот исторический шанс, чтобы придать новый импульс взаимоотношениям государств с учетом этого процесса» [2].

Обсуждая общемировые проблемы развития, Н. А. Назарбаев, тем не менее, понимал, что решение этих вопросов является архиважным для развития современного Казахстана, все более активно вливающегося в мировое экономическое пространство и международное политическое сообщество.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1 FINHOW.RU. Информационный портал. [Электронный ресурс]. Режим доступа: <http://finhow.ru/krizis/krizis-v-kazakhstan-kak-dolgo-prodlitsya/>

2 Диапозон. Информационный портал. [Электронный ресурс]. Режим доступа: <http://www.diapazon.kz/kazakhstan/kaz-politics/75936-polnyy-tekst-vystuplenie-nursultana-nazarbaeva-na-70-y-sessii-genassamblei-oon-video.html>

ӘОЖ 94 (574)

Жанабаева А.Қ.

Ғылыми жетекшісі Ахмет Д.Қ.

Қазақтың спорт және туризм академиясы

Алматы қ., Қазақстан Республикасы

КЕЛІСІМ-ШАРТ

Келісім-шарт - сыртқы саудада бір жақ (сатушы, лицензиар) келісімшартта көрсетілген мүлікті (тауарды), ғылыми-техникалық білімді екінші жақтың меншігіне (алушы, лицензиат) беруге міндеттенетінін, ал

екінші жақ өз кезегінде бұл мүлікті немесе білімді көрсетілген мерзімде алып, белгіленген бойынша төлеуге міндеттенетінін көрсететін құжат.

Зерттеу өзектілігі:Туристік кәсіпорындармен шарт жасасу, оны өзгерту және тоқтату ерекшеліктері – жалпы кәсіпкерлік шарт қалай жасалады, оның тәсілдері және де толықтырулар енгізу қажет болған жағдайдағы өзгерту жолдарын, сонымен қатар шарттардың жұмыс істеу мерзімін тоқтату тәсілдерін қарастырып өттік.Біздің зерттеу өзектілігіміздің мәні де осында.

Сонымен, туристік кәсіпкерлік – адам қызметінің ерекше саласы және ол еңбектің басқа түрлерінен оқшауланып тұрады. Бұған кезінде атақты неміс экономисті Йозеф Алоиз Шумпетер ерекше мән беріп, былайша айтып өткен болатын: «Кәсіпкер болу – басқаның істегенін істемеу». Шындығында да кәсіпкер нарықта өмір сүру үшін жаңалық енгізіп, сұранымдарды қанағаттандырып, өз жұмысын дұрыс басқарып, ұйымдастыруы қажет. Бұл айтылған сөздер кәсіпкерліктің қоғамға қажетті екендігін көрсетеді.Жалпы кәсіпкерлердің нарықтық экономикада өзара қарым-қатынастарын реттеуде туристік кәсіпкерлік шарттардың маңызы өте зор болып табылады. Әрбір кәсіпкер кәсіпкерлік қарым-қатынаста келісім-шарт мәдениетін анық сезінуі керек. Бұл келісім-шарттар кәсіпкерлердің өз қызметін жүргізу жұмысын жүзеге асырудағы құқықтарын, жауапкершілігін айқындайтын, реттейтін негізгі құқықтың ерекше элементі болып табылады. Бүгінгі күнде сол себептен кәсіпкерлер қызметінде кәсіпкерлік келісім - шарт маңызды болып табылады

Жұмыстың мақсаты: Кәсіпкерлік шарт ұғымын түсіндіру және оның түрлерін, шарт жасау, өзгерту және тоқтату ерекшеліктерін анықтауда болып табылады

Зерттеу әдістері: Таблица түрінде талдау.

Келісім-шартты негізгі үш бөлімге бөліп қарастырдым.

1-кесте

№	Бөлім	Анықтамалары
1.	Кәсіпкерлік шарт түсінігі	Бұл жерде жалпы кәсіпкерлік шарт дегеніміз не, яғни «кәсіпкерлік шарт» ұғымына тоқталып өттім;
2.	Кәсіпкерлік шарттың белгілері мен қызметтері	Бұл бөлімде кәсіпкерлік шарттардың өздеріне тән ерекшеліктерін қарастырдым;
3.	Кәсіпкерлік шарт жасасу,оны өзгерту және тоқтату ерекшеліктері	Бұл бөлімде - жалпы кәсіпкерлік шарт қалай жасалады, оның тәсілдері және де толықтырулар енгізу қажет болған жағдайдағы өзгерту жолдарын, сонымен қатар шарттардың жұмыс істеу мерзімін тоқтату тәсілдерін қарастырып өттім.

1) Туристік кәсіпкерлік келісім-шартының түсінігі және мәні туралы мәселе, бірінші кезекте, келісім-шартты түсінудің бұрыннан бар тәсілдеріне талдау жасауды талап етеді. Бұл мәселеге қатысты тәсілдерінің алуан түрлілігі римдік құқықтан бастау алады, ал оның ережелеріне сәйкес шартты құқықтық қатынастардың пайда болуының негіздемесі, сол негіздемеден шығатын құқықтық қатынастың өзі немесе тиісті құқықтық қатынас қабылдайтын форма ретінде қарастыруға болады.

Келісім-шарт жағдайындағы қазіргі заманғы түсініктер жоғарыда келтірілген аспектілерді бойына сіңірген: келісім-шарт ретінде екі немесе бірнеше адамның азаматтық құқықтық қатынастардың пайда болуы, өзгеруі немесе тоқтатылуы туралы келісімін танумен қатар, келісім-шарт деп оның барлық қатысушыларының еркі бойынша заңдық факт, құқықтық қатынас, құжат, міндеттемелердің пайда болуын тіркейтін келісім және басқалары түсініледі. Айтылғандарды есепке ала отырып, көпұғымды түсінік ретінде шартты тараптардың келісімі, заңдық факт және солардан туған құқықтық қатынас деп қарастыру ең қолайлы тәсіл болып табылады.

Ғалымдардың пікірлеріне сүйенсек, қазіргі таңда, кәсіпкерлік келісім-шартты екі үлкен топқа бөлуге болады.:

туристік кәсіпкерлік келісім-шарт – бұл шарттың дербес түрі (тұрпаты);

туристік кәсіпкерлік келісім-шарт – бұл азаматтық-құқықтық шарттың ерекше түрі (тұрпаты).

Бірінші көзқарастың жақтаушылары ішінен кәсіпкерлік келісім-шарт бұл шарттық тұрпат емес, сонымен бірге Азаматтық кодекспен жиынтық мағынада (контекст) азаматтық-құқықтық шарттың бір түрі де болып табылмайды деп санайтын В.С.Белыхты атауға болады. Ары қарай В.С.Белых кәсіпкерлік келісім-шарт құрылысы Азаматтық кодекстің мағыналық ауқымына сыймайтыны және оған заңдық бейне беру Кәсіпкерлік кодексте ғана мүмкін екені туралы қорытындыға келеді.

С.С.Занковский де осы ұстанымды жақтайды, оның пікірінше, реттеудің екі режимі бар: кәсіпкерлік және тұрмыстық. Олардың алғашқысы бизнеске, екіншісі азаматтардың жеке қажеттіліктерін қанағаттандыруға арналған, ал ол оншама қолайлы емес – кәсіпкерлік шарттарының тұрмыстық шартпен ортақ белгілері бар, бірақ ұқсастықтарына қарағанда айырмашылықтары көптеу, сол себепті азаматтықпен қатар, кәсіпкерлік қызмет реттелген арнайы сауда немесе коммерциялық кодекстер шығарылған құқықтық жүйелер қисындылау көрінеді (Германия, Франция, Жапония).

Шындығында, жеке құқық дуализмі жүйесі қалыптасқан елдерде азаматтық-құқықтық келісім-шарттар сауда (коммерциялық) келісім-шарттарынан ажыратылып көрсетіледі. С.Жамен мен Л.Лакур айтқандай, халықаралық тәжірибеде де коммерциялық келісім-шарттардың төмендегідей:

- коммерсантпен коммерциялық қызметке қажетті келісім-шарттар (сауда мәмілелері);
- кәсіпқой емес клиентпен келісім-шарттар (аралас мәмілелер);
- коммерциялық қызметке қатысы жоқ келісім-шарттар (азаматтық мәмілелер) сияқты түрлері ажыратылады.

Кәсіпкерлік келісім-шарттың түсінігі мен мәніне өркениеттік көзқарас туристік кәсіпкерлік келісім-шарттың дербестігін жоққа шығаруға және оны азаматтық-құқықтық келісім-шарттың сан алуандылығының ерекшелігі деп тануға негізделген.

Туристік кәсіпкерлік келісім-шарт – бұл кәсіпкерлік қызметті жүзеге асыру мақсатында жасалатын, тараптар немесе тараптардың бірі кәсіпкерлік қызмет субъектісі болып табылатын келісім.

2) Кәсіпкерлік келісім-шарттардың тек өздеріне тән бірқатар ерекшеліктері бар. Қазіргі заман жағдайында бұрыннан келе жатқан келісім-шарттарды жоспарлы және жоспарлы емес деп бөлу енді қолданыс таппайды. Е.А.Суханов әділдікпен атап кеткендей, қалыпты, азаматтық келісім-шарттан айырмашылығы тек оның қатысушылары бір-бірімен ештеңеге келісе алмай, жоспарлау-реттеу органдарының нұсқаулары бойынша келісім-шарт тараптары болып жарияланған шаруашылық келісім-шарт құрылысы енді келмеске кетті. Бірақ, соған қарамастан, шаруашылық келісім-шарттың басқадай белгілері нарықтық қатынастар жағдайында да өзектілігін жойған жоқ.

Келісім-шартты туристік кәсіпкерлік деп тану үшін айтарлықтай маңызы жоқ тағы бір белгі – бұл келісім-шарттың қайтарымдық сипаты болып саналады, өйткені басты және айқындаушы белгі – туристік кәсіпкерлік қызметті жүзеге асыру үшін жасалатын келісім-шарттың туристік кәсіпкерлік мақсаты, ал ол кәсіпкерлік қызметтің қайтарымдық сипатын да, басқадай белгілерін де алдын ала айқындайды.

Туристік кәсіпкерлік келісім-шарттың басты және айқындаушы белгісі екеу: айрықша субъектілік құрам; келісім-шарт жасасудың мақсаты.

Кәсіпкерлік келісім-шарт қызметтеріне мыналар жатады:

2-кесте

№	Бөлімі	Қызметі
1.	Кәсіпкерлік қызмет субъектілері	Заңдық байланыс орнату
2.	Келісімге қатысушылар	өзарабайланыс мазмұнын анықтау
3.	Кәсіпкерлік қызмет субъектілері	қатынастарды қалыптастыру
4.	Келісімге қатысушылар	шарт тәртібін сақтауын қамтамасыз ету

Бұл қызметтер барлық кәсіпкерлік шарттарға тән, ортақ қызметтер болып табылады.

3) Туристік кәсіпкерлік келісім-шарттың формасы мәмілелер мен шарттардың формасына жататын жалпы ережелермен, сонымен қатар кәсіпкерлік келісім-шарттардың көптеген түрлерінің формасына жататын арнайы ережелермен реттеледі. Жалпы ереже бойынша мәмілелер ауызша немесе жазбаша түрде (жай немесе нотариалдық рәсімдеу) жасалады. Егер мәмілелердің жекелеген түрлері үшін заңдарда өзгеше жағдай арнайы көзделмесе немесе іскерлік қызмет аясы машықтарынан туындамаса, мәмілелерді жасау барысында орындалатындардан басқа, туристік кәсіпкерлік қызмет үдерісінде жүзеге асырылатын; сонымен қатар нақты мәмілелерден басқа, жүз есептік көрсеткіштен асатын сомаға жасалатын мәмілелер жазбаша орындалуға тиіс.

Шетелдік мемлекеттерде келісім-шарттарға жазбаша түрдегі талаптар, бәрінен бұрын, бұл белгілі бір сомаларға жасалған келісім-шарттар туралы сөз болғанда қойылады (Франция АҚ 1341-бабы және Испания АҚ 1280-бабы); шарттардың жекелеген түрлеріне нотариалдық форма (мысалы, Германияда, Швейцарияда, Ресей Федерациясында жылжымайтын дүние-мүлікке қатысты мәмілелер үшін) немесе мемлекеттік тіркеу көзделуі мүмкін; біржақты міндеттемелер үшін (яғни ыңғайласпа нәтижесіз міндеттемелер) «мөрмен бекітілген» ерекше форма (құқықтың ағылшын-американ жүйесі елдерінде) қарастырылуы мүмкін. Халықаралық сауда тәжірибесінде «келісім-шарт жасасудың еркін формасы» жұмыс істейді, соған сәйкес келісім-шарттың бар екендігі кез-келген тәсілмен, оның ішінде куәгерлік айғақтармен де расталады.

Қазақстан Республикасының Азаматтық кодексімен келісім-шартты өзгерту және бұзу тәртібі белгіленген, оның үстіне келісім-шартты біржақты бұзудың мүмкін еместігі жалпы ереже болып табылады. Егер тараптар келісім-шарт жасасқанда тараптардың біреуінің бастамашылығымен келісім-шартты біржақты бұзу мүмкіндігін қарастырмаған болса, онда бұл мәселе тек сот арқылы және белгілі бір себептерге байланысты, атап айтқанда, екінші тарап келісім-шартты елеулі бұзған кезде шешіледі. Тараптардың біреуінің келісім-шартты бұзуы, екіншісіне келісім-шарт жасасу кезінде үміттенуге құқылы болған нәтижеден айтарлықтай айырылып қалатын шығынға ұшыратса, мұндай келісім-шарттың бұзылуы елеулі деп танылады.

Егер заңдармен, келісім-шартпен немесе іскерлік қызмет дағдыларымен өзгедей жағдай көзделмесе, келісім-шартты өзгерту және бұзу туралы келісім-шарттың жасалған түрінде орындалады. Тараптардың бірі екінші тарап келісім-шартты өзгерту немесе бұзу туралы ұсыныстан бас тартатынын хабарлағаннан немесе ұсыныста көрсетілген немесе келісім-шартпен немесе заңмен белгіленген мерзімде, ал ондай мерзім белгіленбеген болса, отыз күн ішінде жауап бермеген жағдайда келісім-шартты өзгерту немесе бұзу туралы сотқа арыз бере алады.

Келісім-шарт бұзылғанда тараптардың міндеттемелері тоқтатылады, ал өзгергенде әрекет ете береді, бірақ өзгерген түрінде. Міндеттемелердің тоқтатылуының немесе өзгеруінің уақыты тараптардың келісім-шартты өзгерту немесе бұзу туралы келіскен сәті болып табылады, ал келісім-шартты бұзу немесе өзгерту сот тәртібімен шешілген жағдайда, соттың келісім-шартты бұзу немесе өзгерту туралы шешімі заңды күшіне енген сәттен есептеледі.

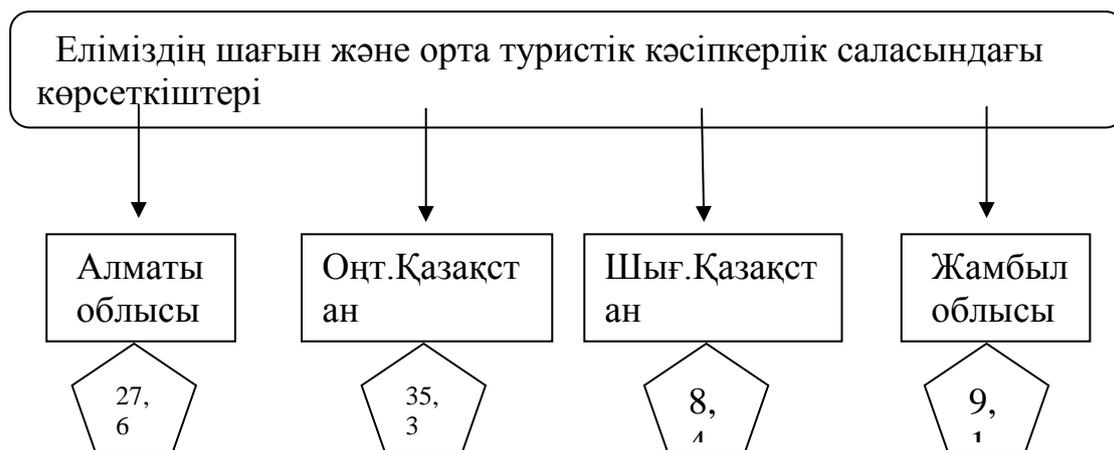
Келісім-шартты орындаудан біржақты бас тартуға азаматтық заңмен, басқадай заң актілерімен немесе тараптардың келісімімен қарастырылған жағдайларда рұқсат етіледі. Сонымен, мынандай: келісім-шартқа негізделген міндеттемелерді орындаудың мүмкін еместігі; белгіленген тәртіпте екінші тарап банкрот болып танылса; соның негізінде келісім-шарт жасалған мемлекеттік органның актісі өзгергенде немесе заңды күшін жойғанда; сонымен қатар егер заңмен немесе тараптардың келісімімен басқадай көзделмесе, келісім-шарт мерзімі көрсетілмей жасалған жағдайларда тараптардың біреуі келісім-шартты орындаудан бас тартуға құқылы.

Зерттеу нәтижелері мен сараптамасы:

Бірінші бөлімде жалпы туристік кәсіпкерлік келісім-шарт ұғымы кеңінен талқыланды және туристік кәсіпкерлік келісім-шарт – бұл кәсіпкерлердің өз еркі бойынша құқықтық қатынас, міндеттемелерді тіркеуге байланысты туындайтын келісім құқықтық құжат болып табылады. Жалпы туристік кәсіпкерлік келісім-шарт ұғымы «шаруашылық шарт» ұғымынан пайда болып, сонымен қатар шаруашылық келісім-шарт түсінігі кәсіпкерлік келісім-шарт ұғымына ауысқан болатын.

Екінші бөлімде туристік кәсіпкерлік келісім-шарттардың өздеріне тән бірқатар ерекшеліктері баяндалады. Қысқаша тоқталып өтсем, туристік кәсіпкерлік келісім-шарттың негізгі басты және айқындаушы белгісі – кәсіпкерлік қызметті жүзеге асыру үшін жасалатын келісім-шарттың туристік кәсіпкерлік мақсаты, өйткені ол туристік кәсіпкерлік қызметті жүзеге асыруға негіз болып табылады. Ал туристік кәсіпкерлік келісім-шарт қызметтері – кәсіпкерлер арасында заңдық негізде байланыс орнату, сонымен қатар келісім жасаушылар келісім-шарт тәртібін сақтауын қамтамасыз ету болып табылады.

Үшінші бөлімде кәсіпкерлер арасында туристік кәсіпкерлік келісім-шарт жасасу жолдары, оны өзгерту шаралары, сонымен бірге толықтырулар енгізу және қажет болған жағдайда заңдылыққа сай тоқтату жолдары қарастырылды.

1-сурет. Аймақтар арасындағы көрсеткіштер.
Қорытынды:

Сонымен, кәсіпкерлік келісім-шарт – кәсіпкерлік қызметте кәсіпкерлердің екіжақты келісімімен ерікті түрде жасалатын, заңдық негізде жүзеге асатын құжат болып табылады.

Қазақстанның қызмет көрсетулерінің халықаралық саудасы шеңберінде халықаралық кәсіпкерлік келісім-шарттар әлемдік туристік нарыққа кіруіне жәрдем ететін болады.

Осындай туристік кәсіпкерлік келісім-шарттардың жүзеге асырылуы Қазақстанның орталықазиялық өңірдің туризм орталығына айналуына нақты жағдайлар мен мүмкіндіктер жасалуына сенімдімін.

Туристік кәсіпкерлік келісім-шарт бүгінгі күнде әлі қалыптасу үрдісінде, ал оның қалыптасуы тікелей азаматтардың құқықтық мәдениетімен байланысты болып табылады. Кәсіпкерлер келісім-шарт жасасу негізінде өздерінің негізгі құндылықтарын анықтап, керек емес бөліктерін ажырата алады және де кәсіпкерлердің арасындағы қарым-қатынас мәдениетінің дамуына зор үлесін тигізеді. Сондықтан да кәсіпкерлер дұрыс, сауатты келісім-шарт құра отырып, өз қызметін жандандыра түсуі қажет.

ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

- 1 Туристік кәсіпкерлік (шаруашылық) құқық, С.П.Мороз. Алматы, 2009.
- 2 Кәсіпкерліктің жедел курсы, оқу-әдістемелік құрал, Б.А.Бижан. Алматы, 2009.

ӘОЖ 908

Жанғанатова К. Н.

Қазақтың спорт және туризм академиясы

Алматы қ., Қазақстан Республикасы

1870-73 жж. МАҢҒЫСТАУДАҒЫ КӨТЕРІЛІС ЖЫЛДАРЫНДАҒЫ ФОРТ АЛЕКСАНДРОВСК

Маңғыстау түбегінде «Уақытша Ереже» 1870 жылы енгізілді. Патша әкімшілігі Маңғыстаудың негізгі халқы - Адай руы «Уақытша Ережені» күрессіз қабылдамайды деп қауіптенеді және оны жүзеге асыру үшін неғұрлым қолайлы жағдайларды күтті. Кіші жүздің ең жауынгер руларының бірі-көшпелілік дәстүрін көп дәрежеде сақтап қалған қызу қанды адайлардың ашу-ызасын күтуі негізсіз емес болатын. Пристав бастығы Рукин 1869 ж. қараша айында адай билері мен старшындарын Ережені таныстыру мақсатында Александровск фортына жинап, оны таныстырып болған соң, ережені қабылдауларын және 1869-70 жылдарға салықты осы Ереже бойынша енгізетіндігі жөнінде олардан қолхат берулерін талап етеді [1, 24 п.]. Алайда, Ережені тек лауазымын сақтап қалғысы келетін билер мен старшындар ғана қолдады. Төменгі дистанцияның қазақтары мен Бозащы аралындағы балықшы жатақтар салық төлеуден бас тартты.

Маңғыстау қазақтарына Ережені қабылдату мақсатында Рукин Ережені қабылдамаған жағдайда, патша әскерлері оларды жайлауға жібермейтінін айтып қорқытып көрді [2, 27 п.].

Дегенмен одан нәтиже шықпаған соң, Ережеге қарсылық білдіргендерді күшпен тоқтату мақсатында форттан құрамында 38 казак, 4 офицері, тілмаш Бекметұлы, би Б. Майұлы және 60 адам, 35 түйеге тиелген қару-жарағымен Рукиннің 1870 жылы 15 наурызы күні жолға шыққан хабарын естіген Бәйімбет бөлімі Жаманқара бөлімшесінің старшындары Иса Тіленбайұлы, Құтжан Орақов, Жеменей бөлімінен би Құрман, Досан Тәжіұлы және басқа да 200-ге жуық қазақтар наурыздың 22-і күні жазалаушыларға тұтқиылдан тап берген [1, 24 п.]. Оларға «Ұсақ» құдығы маңында Бозащылықтар да келіп қосылады. Көтерілісшілердің тегеуірініне төтеп бере алмай Рукиннің отряды кейін шегініп Ұсақтағы алғашқы түнгі жағдайды баяндап, көмек сұратып хат жазып Қабақ Ерменбетов деген қазақты фортқа жібереді. Форт коменданты майор Зеленин: 24 күні сағат 5-те Рукиннен хат алғанын. Онда ол өзін қоршаған қазақтардың әрі де, бері де жібермей тұрғанын айтып, көмекке бір зеңбірек, адам басына 40 патрон беріп 20 казак жіберуін сұраған. Ол өтінішін сол бойда орындап, есаул Колесников пен 1 урядник басқарған 1 зеңбіректі, 20 қазақты, дәрі-дәрмегімен фельдшер Лысовты қосып, кешкі сағат 10-да жолға салып жібергенін жазады [3, 45 б.]. Көтеріліске Адай рулары ғана емес, Беріш

руы, түрікменнің бір топ жігіті, Мурзе дейтін палуаны да қатысқан. Үшауыздағы көтеріліс Рукин отрядының жеңілісімен аяқталады. Көтерілісте би Майұлы мен 17 казак мерт болып, қолға түскен Рукин өзін-өзі атылып өледі [4, 5 п.]. Үшауыз - Ұсақ құдығынан қозы көш батыстағы біржағы құрлыққа, екі жағы теңізге қараған үш қылта аңғарда, фортқа баратын жол бойындағы жер екен. Шегінген Рукин әскерінің әйтеуір осы үш аңғардың бірі арқылы өтетінін болжаған Иса Тіленбайұлы негізгі қолды үш аңғардың нағыз тоғысқан жеріне әкеліп орналастыру арқылы жазалаушы отрядқа кенеттен тап берген. М.С. Тұрсынова өз еңбегінде көтерілісшілердің негізгі құралы қылыш, найза бар-жоғы 36 мылтығы болғанын жазады [5, с. 81].

Халықтың күйімен санаспай салық салу-орынсыз зорлық деп білген көтеріліс басшылары Иса мен Досан соғыс қимылын өте ұқыптылықпен жүргізді. Үшауыздағы жеңіс қазақтарды рухтандырып, бүкіл Маңғыстауды азаттық қозғалыс жалыны шарпыды. Көтерілісшілерді басқа да әлеуметтік топтар қолдады. Олар патша өкіметінің Маңғыстаудағы барлық тірегін, балық кәсіпкерлерінің кәсіпорындарын, құрылыс жайларын ойрандады. Балықшылар мен жүкшілер өздерін қанаушы кәсіпкерлер мен саудагерлерге қарсы күресті. Сарытас шығанағындағы, Николаев станицасы мен форт слободасының ауқаттыларынан тартып алған қайықтарынан «флотилия» құрған көтерілісшілердің саны 10 мың салт атты адамға жеткен. Кіші флотилия құрып алған көтерілісшілер 1870 жылы 5 сәуірі күні фортқа шабуыл жасайды. Александровск форты - Маңғыстау уезінің әкімшілік орталығы уезд бастығына бағынышты болғанымен дербес әскери құрылым болғандықтан уездің әкімшілік ісіне араласпаған. Оның міндеті қамалды ұстап тұру, соның қауіпсіздігін қамтамасыз ету болған [3, 57 б.]. Көтерілісшілер фортқа шабуыл жасағанда Маңғыстау приставы Рукин қайтыс болған, ал оның көмекші-орынбасары есаул Логионов тұтқында болғандықтан екеуінен кейінгі басшы форттың коменданты майор Зеленинге форттың қауіпсіздігін сақтап қалу жауапкершілігі жүктеледі.

Қамалдың ресми түрде «форт» деп аталғанына, теңіз жағасында тұрғанына қарамастан мұнда әскери флот болмаған. Дегенмен фортта теңіз министрлігіне тікелей бағынатын теңіз әскерінің аз құрамасы және осы құраманың басшысы капитан Свешников болған. Свешниковтың сәуірдің 12 күні теңіз министрлігінің басшылығына жолдаған жедел хатында 1 сәуір күні көтерілісші қазақтардың форт маңына келіп, 3 сәуір күні форттағы теңіз мұнарасы (маяк) пен Николаев станицасына шабуыл жасағандықтан теңіз мұнарасының қараушысы Сергеев отбасымен және станица тұрғындарымен бірге 23 қайыққа отырып Астраханға кетіп қалғанын жеткізген [3, 58 б.]. Сол күні Түп-қараған түбегіндегі және форттан 12 шақырым жерде орналасқан теңіз мұнарасының екеуі де өртенген. Көтеріліс болған жылы фортта Орынбор линиялық артиллерия

командасының 1 офицері, 1 фейерверкшісі, қатардағы 27 солдаты және казак әскери құрамасынан 260 казак, 16 урядник, 6 кернейші, 5 обер-офицер мен 800-ге жуық оқ-дәрі болған [6, 12 п.]. Сол жылы Николаев станицасында тегіс бөренеден салынған 40 үй болған. Оның халқы түгел таланып, үйлері қирап, аман құтылғандары Астрахань асып кеткен. Армян слободасы тұрғындарының сауда-саттық жайма базарлары да өртке ұшқан [7, 39 п.].

Форт коменданты Зеленин форттағы 8 бастионның әрқайсысына 3 фунттық зеңбірек қойып, форттағы адамдардың аздығына байланысты (1860 жылдан бастап экономикалық жағдайға байланысты форт гарнизоны үнемі қысқарып отырған- Ж. К. [8,12 п.]) жұмысшыларды, лазарет командасын, писарьларды, ауа-райын бақылаушыларды, армяндарды қысқасы мылтық ата алатындардың бәрін сапқа тұрғызған. Офицерлердің барлығы 8 бастионға бөлініп қойылған. 1-ші және 2-ші бастионға артиллерия қоймасының меңгерушісі поручик Николаев, 3-ге есаул Колесников, 4-ге сотник Бошенятов, қысқа мойынды зеңбірек қойылған. Бесінші бастионға есаул Кухаркин, 6-ға хорунжий Абрамичев, 7-ші мен 8-ге плац-адъютант штабс-капитан Богуславский бекітілген. Форттың үлкен қақпаларының кіре берісіне тас үйіліп, бастиондары мен қабырғаларына барлығы 12 зеңбірек қойылған. Соған қарамастан форт көтерілісшілердің қоршауында қалған. Көтеріліс туралы Зеленин топографтар корпусының офицері ретінде түземдіктер арасында 20 жылдан аса уақыт әскери қызметте жүрсе де дәл осындай көзсіз және табанды шабуыл күтпегенін жазған [3,61 б.].

Форт сәуірдің 5 мен 8-і аралығында 3 күн бойы халық батырлары Иса мен Досан жасақтарының қоршауында қалады. Оларға балықшы, жүкшілер жасағын бастаған Сүгір Шабаев келіп қосылған. Жалпы саны мыңға жуық адам бір мезетте фортқа екі жақтан лап қойған. Тек сәуірдің 8-і күні фортқа көмекке пароход жіберілген. Осы 8-сәуір күні әрбір мылтықтан екі мың патрон, әрбір зеңбіректен 25 снаряд оқ атылыпты. Бұл дүмпуге беттей алмаған көтерілісшілер араға күн салып, яғни 10 сәуірде қайта шабуылдауға ымыраласып, амалсыз кейін шегінген [9, с. 318]. Рукин өлгеннен кейін бекініс билігін өз қолына алған майор Зеленин 27 наурыз күні Орал әскери губернаторы генерал Веревкинге көтеріліс жайында суыт түрде жеделхат жөнелтеді. Маңғыстаудағы көтеріліс туралы хабар Орынборға 2 сәуірде жетіп, генерал Н.А. Крыжановский патшаның әскери министрі Милютинге дереу жеделхат жібереді. Милютин Кавказ князі Михайлге хабарлап, оған Александр II патшаның «жазалауды кешіктірмеуге келісемін» деген бұрыштамасын қоса жолдайды. Соның нәтижесінде 3 сәуір күні Петровскіден Александровск фортына зеңбірек пен қаруланған екі рота жаяу әскер тобы, Бакуден, Астраханнан әскери кемелер жіберіледі. Соның артынша Астархань губернаторы мен Орынбор губернаторы Крыжановскийден Маңғыстаудағы бүлік жалпы сипат алып

кетпеуі үшін тез әскер жібергелі жатқандарын хабарлайды [9,с 318]. Сәуірдің 10 күні «Шах» пароходымен фортқа атқыштар батальонының роталары аттандырылады. Жаңа жасақталған отрядтың бастығы етіп княз Михаил бас штабтың полковнигі граф Кутайсовты тағайындайды. Оған Маңғыстау приставтығының міндеті, барлық әскерге қолбасшылық, көтерілісті басу ісі тапсырылады [3, 64 б.]. Көтерілісшілердің 10 сәуірде қайта шабуылдаймыз деген ұйғарымдары іске аспай қалды.

Маңғыстаудағы көтеріліс Орынбор мен Оралдың отаршыл билеушілерін, Петербургтегі бас штабты үрейлендірді. Себебі бұл кезде Каспий теңізінің оңтүстік жағалауында, Иранда ағылшындардың ықпалы едәуір күшейген болатын, патша өкіметі Хиуаға қарсы жорыққа даярланып, әскерлерін Красноводск қаласына шоғырландырып жатқан еді. Маңғыстау көтерілісінің орталығы осы әскер табының тылында болды. Мамыр айының аяғында көтерілісшілерді басуға Кавказдан апшерон полкінің 1 батальоны, 2 атқыштар ротасы, шептік батальонның 2 ротасы, Дағыстан полкінің 4 ротасы және Терек казак-орыстарының 4 зеңбірекпен қаруланған 2 жүздігі келеді [6, 12 п.].

Көтерілісшілер Ұсақ құдығында, Үшауыз шығанағында, Александровскі фортында күшті қарсылық көрсеткенімен, жақсы қаруланған патшаның тұрақты әскер бөлімдерінен жеңіліс тапты. Көтеріліс аяусыз жаншылды, 4 мың қазақ өліп, 12 мың бас тонауға түскен [10, 417 б.]. Көтерілісшілер мамыр айының аяғында Үстірттен солтүстікке қарай ығысып, көше бастады. Жазалаушылар халықты «Уақытша Ережеге» күшпен көндірді. Кавказдан келген граф Кутайсов өзінің Меликовке жөнелткен жеделхатында былай дейді: «...өлке түгелімен көтерілген, қарусыз адам жоқ... Көп шығынға ұшырағандарына қарамастан, олардың тіпті еңсесі де түскен емес. Олар төтенше күшті, ерекше шешімге келген, бірақ тек құдайға шүкір, олар нашар қаруланған. Олармен алғаш кездескенде тіпті үрейіміз ұшып кетті, олардың бірде-біреуі де қаншама атсақта құламайды, шауып келеді, шауып келеді, өлісі қайсы, тірісі қайсы, адам айырып болар емес, адам шошырлық аласапыран. Мұндай қарбаласта әскердің бас-аяғын жинап ұстау да қиын болды» [11,4 б.].

Патша үкіметі Адайларды әлсірету мақсатымен 6 мың үйді Маңғыстаудан бөліп алып, күшпен Орал облысына берді. Көтеріліске қатысушылар мен олардың отбасылары, қаладағы қазақтар мен оларға ілескен түркіпендер мал-мүліктен безіп, Қарақұмға, Аралдың терістік шығыс бетіне, Қарабұғаздың шығысына, Үстірттің оңтүстігіне одан әрі Хиуаға бас сауғалап үдере көшті. Ел тоналды. Жазықсыз жандар патша жазалаушыларының табанында тапталды. Үш ай бойы патша әскері Форт Александровскіден кетпеді. Орынбор генерал-губернаторы Н.А. Крыжановский әскери министр Милютиннің нұсқауымен көтерілісшілерді қудалаудан аянған жоқ. 1870 жылдың қазан айында Маңғыстау отряды мен приставтығы қызметіне тағайындалған генерал-майор Комаров келе

салысымен түгін салығын жинауға бұйрық берді. Халық 1869 жылға 1 сом 50 тиыннан, ал 1870 жылға 3 сом 50 тиыннан 5 сомға дейін салық төлейтін болды. Белгіленген мерзімге дейін адайлар түгін салығын төлемеген жағдайда Комаров көтеріліс кезінде тұтқындалып Александровск фортының абақтысында отырған 60-қа жуық адамды жер аударып жіберетінін айтып халықтың үрейін ұшырған [12, 26 п.]. Бір айдың ішінде 9 мыңдай адай шаңырағынан екі жылғы салық бірден өндіріліп, өкімет шығынын өтеу үшін деп 90 мың қой қоса алынды. Дегенмен, халықты қорқытып бағындыра алмайтынына көзі жеткен Дағыстандағы князь кавалериясының генералы Меликов халықты ымыраға шақырған [8,16-п].

Форт көтерілісшілердің қоршауынан азат етілгеннен кейін оны жасырын түрде нығайтуға кіріскен. Бұрын қала шетінде «Патша құдық» дейтін үлкен бір-ақ құдық болса, көтерілістен кейін қамал тұрған тау іргесінен жаппай құдықтар қазылып, қамалдан төменге қарай жер асты жолы қазылған. Ол жөнінде уезд бастығы мен бекініс комендатынан басқа бір жан білмеген. Бұл құпиялықты сақтау мақсатында оның жұмысына Ресейдің ішкі губернияларынан шеберлер шақырылған [3,70 б.].

Форттағы әскери адамдардың кәсіби шеберлігін жетілдіре түсу үшін қайта дайындаудан өткізетін оқып-үйрету жұмыстарын қолға алып, 1874 жылы Кавказ әскери округінің бұйрығымен Форт Александровск мен Красноводскінің жергілікті әскери командасына жылдам атылатын қаруға арналған 65 мың оқ пен жеке адамдардың сұранысы бойынша аңшылық қаруға арналған 6 пұт оқ-дәрі сату үшін жіберілетін болған. Оның 37 мыңы (25 жәшік оқ) фортқа «Хивинец» шхунасымен жеткізілген [13,12 п.].

1874 жылғы дерек бойынша Форт Александровскідегі басқару әкімшіліктерінің штабы төмендегі кестеде көрсетілгендей болды [14,19 п.].

Кесте - Басқару әкімшіліктерінің штабы [14,19 п.].

Лауазымы	Штат бойынша	Тізім бойынша
Әскери басқарма басшылары:		
әскери басшы	1	1
плац-адютант	1	1
дін қызметкері (священник)	1	1
аудармашы	1	1
Песірлер (писарь):		
1. пошта песірі	2	2
2. әскери басқарма песірі	2	3 (+1)
атшы	1	1
шіркеу қызметкері	2	2
Шеберлер:		
унтер-офицер	1	1
қатардағылар	13	13
метеорологиялық бақылаушы	2	2
священникке қосшы	1	- (-1)
Лазаретте:		
дәрігер	1	1
науқастарға қараушы	1	1

песір	1	1
Фельдшерлер:		
фельдшер	1	1
көмекшісі	1	1
қызметші		
унтер-офицер	1	1
қатардағылар	10	10
Азық-түлік дүкенінде:		
бақылаушы	1	1
күзетші	1	1
қызметші	16	18 (+2)
қазыналық қосшы	4	4
Барлығы:	66	68 (-3,-1)
қазына аттары	65	65

Көтеріліс кезінде үйлері отқа оранған Николаев станицасының 37 отбасына Маңғыстау отрядының бастығы қазына есебінен 3700 сом қаржы бөліп «Үйлерін қайта қалпына келтіру үшін» әрбір отбасына күміс ақшамен 100 сом көлемінде жәрдемақы көрсеткен (28-қазан 1870 ж.) [15, 5 п.].

Аймақтағы ұлт - азаттық көтеріліс жеңіліспен аяқталғанына қарамастан халық кейбір жеңілдіктерге ие болып, «Ережеге» біраз өзгерістер енгізілді, түтін салығын ақшамен емес, малмен өтеуге рұқсат етілді. Көтерілістің ызғары халықты Хиуа хандығы мен түркмен жерлеріне қарай бас сауғалап көшуіне мәжбүрледі [1, 57 п.].

Досан, Иса, Ержан, Ермамбет Құловтар болып ауыл - аймағымен 1870 жылдың желтоқсан айында 3 мың адай шаңырағы Хиуа хандығының жеріне өтіп кетеді [1,57 п.]. Досан Хиуа жеріне өткен 1871-1874 жылдар аралығында да патшаның әскери отрядтары мен әлденеше рет дүркін-дүркін қақтығысып отырған. Зеңбіректі жауды жеңуге шамалары келмесе де, оларға қарсы күресті тоқтатпаған.

Орыс үкіметі бұрын жіберіп алған есесін қайтару үшін Хиуаға жорық жасай отырып, Хиуа асып кеткен көтерілісшілерге патша атынан кешірім жасалған манифест жариялайды. Алайда кешірімге сенбеген Досан бастаған бір топ ерлер әлсін-әлсін күресті жалғастыра берген. Бұл әрекеттері үшін патша үкіметі енді оларға көтерілісші деп емес, қарақшы ретінде қарап жазалау әрекетіне көшеді. Сол әрекеттері үшін тұтқындалған 31 адамның үстінен қылмысты іс қозғалып, алдымен Гурьев, содан соң Александровск фортының түрмесіне қамалады. Ұлт-азаттық көтерілістің басшыларының бірі – Досан Тәжиев сотқа жетпей қайтыс болса, енді бірі - Иса Тіленбайұлы – патшаның атынан Веревкин көтерілісшілердің бір топ өкілдеріне кешірім жасағанда солардың ішінде болып құтылып кеткен. Веревкин тұтқынға түскен бір топ көтерілісшілердің ішінен бұрын орыс қызметінде болған есаул Ханғали Арслановтан басқасының бәріне патша атынан кешірім жасаған. Ханғали Арслановты-әскери адам болғандықтан

көтерілістің ұйымдастырушысы деп күдіктенген болар тұтқынға алған. Ханғали Арсланов – қазақтар арасында Қаналы төре атымен белгілі, атақты Арыстан төренің баласы екен. Түбінде текті жерден шыққанын танытып, Ханғали да достарына опасыздық жасамаған. Көтерілісшілердің қалғандарына тергеу жүргізіліп, Маңғыстау приставтығы, Закаспий облысының басшыларының сұрауына орай Кавказ армиясының бас қолбасшысы оларды әскери дала сотымен соттауға шешім шығарады.

Форт Александровск қаласының әскер басшысы, 1870 жылғы көтерілісті басуға қатысқан подполковник Архангельскийдің төрағалық етуімен Дағыстан облыстық штабының аға аудитор прокуроры, кеңесші Карачаевтың, Темірхан-шора (қазіргі Махашқала) әскери басшының аудитор іс жүргізушісі, кеңесші Прилийскийдің қатысуымен 1876 жылы 8 наурызда басталған сот ісі 12 наурызда аяқталған. Сот Тілеуберген Орақовты дарға асуға, Алғи Жолмағанбетовті он жылға каторгіге жіберуге, Дихан Өтеповті, Шүрен Имановты әскери сот құзырына беруге, Демесін Жиенбаевты, Әлібай Сүтембаевты, Өтеген Итемгеновті Сібірге әкімшілік жолмен жер аударуға үкім шығарған. Тіпті кінәлары толық дәлелденбегендердің өзін қоғамдық бақылауға қалдырған [3, 72 б.].

Маңғыстаудағы көтеріліске байланысты кейінге қалдырылған Хиуа жорығына дайындық 1872 жылдың аяғына қарай қайта жалғасты. Жорыққа Орынбор, Түркістан және Кавказ әскери округы үш жақтан қарсы тұратын болды. Жорыққа қажетті түйелер де Маңғыстаулық адайлардан жинап алынды [16, с. 32].

Түркістан генерал - губернаторы Кауфманның командалық етуімен жүзеге асқан Хиуа жорығы патша өкіметінің жеңісімен аяқталды. 1873 жылдың 23 мамырында Хиуа хандығы құлағаннан кейін де Маңғыстау жерінде отаршыл өкіметтің өктемдігіне қарсы Досан Тәжіұлы мен Алғи Жолмағанбетұлының басшылық етуімен күрес одан әрі жалғаса берді. Партизандық әрекеттерге көшкен олардың отряды ұзақ уақыт бойы Кавказ бен Орынбор әкімшілігінің үрейін ұшырған. Азаттық күресінің өкілдеріне қарақшы ретінде қараған патша әскерлері 1874 жылдың жазында Досанды киіз үйде ұйықтап жатқан жерінен қоршап алып, оқты қарша жаудырсада аман қалған Досан және оның екі жолдасы Александровск фортындағы каземат азабынан сотқа жетпей қайтыс болады. Түрмеде өлген Досан бастаған бұл үш адамға берілген дәрігерлік қорытындыда: «1876 жылы 11-ақпанда әскери лазаретте ... Досан Тәжиев таңертеңгі сағат 6-да сусақ ауруынан өлді», - деп жазылған [17, 182 б.].

Қорыта айтқанда Маңғыстауда жалпы Қазақстанға тән науқандар – отарлау, салық жинау, реформа енгізу басқа аймақтарға қарағанда өзгеше жүрді. Маңғыстау түбегіндегі 1870 жылғы көтерілісті туғызған негізгі факторлардың бірі - патша үкіметінің отарлау және орыстандыру саясатының негізінде жатыр.

ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

- 1 ҚР ОММ. 315-қ., 1-т., 22-іс, 57-п.
- 2 ҚР ОММ. 85-қ., 1-т., 28-іс, 27-31-пп.
- 3 Спан Ә. Иса Тіленбайұлы. – Алматы: Нұрлы Әлем, 2004. – 286 б.
- 4 ҚР ОММ. 315-қ., 1-т., 26-іс, 5-п.
- 5 Турсунова М.С. Казахи Мангышлака во второй половине XIX века. – Алматы, 1977. – 179 с.
- 6 ҚР ОММ. 315-қ., 1-т., 2-іс, 12-п.
- 7 ҚР ОММ. 85-қ., 1-т., 84-іс, 39-п.
- 8 ҚР ОММ. 85-қ., 1-т., 23-іс, 12-п.
- 9 Вяткин М.П. Очерки по истории Казахской ССР. – Москва, 1941. – 318 с.
- 10 Қондыбай С. Маңғыстау-нама. – Алматы: Арыс, 2006. – 439 б.
- 11 Жаманбаев Е., Әділханов С. Досан батыр // Егемен Қазақстан. – 11 шілде, 1992 ж.
- 12 ҚР ОММ. 315-қ., 1-т., 21-іс, 26-п.
- 13 ҚР ОММ. 85-қ., 1-т., 74-іс, 12-30 пп.
- 14 ҚР ОММ. 85-қ., 1-т., 77-іс, 5, 19, 53-пп.
- 15 ҚР ОММ. 85-қ., 1-т., 36-іс, 5-п.
- 16 Гродеков Н.И. Хивинский поход 1873 года. Действия кавказских отрядов. – СПб, 1883. – 343 с.
- 17 Сыдиықов Қ. Ақын-жыраулар. – Алматы, 1971. – 182 б.

ӘОЖ 904

Жанғанатова К. Н.

Қазақтың спорт және туризм академиясы

Алматы қ., Қазақстан Республикасы

ТӘУКЕ ХАННЫҢ СОҒЫС ТАКТИКАСЫ

Әз-Тәуке хан немесе Мұхамед Батырхан (1626-1718ж.ж.) - Есім ханның немересі, Жәңгір ханның баласы. Тәуке хан тұсында Қазақ хандығы саяси жағынан нығайған және бір орталыққа бағынған үлкен мемлекетке айналған. Оның билігі үш жүзге ғана емес Қырғыз бен Қарақалпақ еліне де жүрген. Тәуке хан өз дәуірінде қазақ, орыс, қытай, жоңғар және басқа шығыс халықтарының тарихында ірі қайраткер, көрнекті қолбасшы, реформатор ретінде тарихта қалған тұлға. Ол халық жадында асқан кеңмеңгер, дана ақыл иесі ретінде сипатталады.

Халық оның есіміне Әз (данышпан) сөзін жалғап, «Әз-Тәуке» деп атайды. Орыстың белгілі тарихшысы А.И. Левшин Тәукені көне Спартаның ақылгөй заңгері Ликургпен теңеген [1, 689 б.].

Қазақ хандығының билік тізгінін 1680 жылы мұрагерлік жолмен қолына алған кезде Тәуке ел ағасы жасына келіп ақыл тоқтатқан, мемлекет ісіне араласып, мол тәжірибе жинап үлгерген болатын. Сондықтан да ол таққа отырып, әке ісін алға жалғап, оның саясатын жүргізгенімен, оны жүзеге асыруға келгенде бұрынғы сүрлеумен кетпей, өзіндік жаңа жолмен жүрді. Тәукені өзге қазақ хандарынан ерекшелеп, оның шын мәнінде көреген басшы, ақылды реформатор екенін танытатын қасиеті де осы өзіндік жолмен жүруінде.

Тәуке ханның елі үшін сіңірген ерен еңбегі екі қырымен айрықша назар аударады. Бірі - елдің іргесін аман сақтауда сыртқы саясатты білгірлікпен жүргізіп, анталаған көп дұшпанға бел аудармағаны. Екіншісі – елдің ішкі жағдайын реттеудегі саяси-құқықтық тәртіпті орнатуы [2, 15 б.].

Тәуке ханның тұсында тұрақты мемлекеттік органдар: «хан кеңесі», «билер кеңесі» жұмыс істеп, жыл сайын үш жүздің шонжарларының съезін өткізу қалыптасты. Тарихқа «Жеті жарғы» деген атпен енген Тәуке ханның заңдарын зерттеушілер қазақтардың бұған дейінгі қолданылып келген әдеттегі құқық нормаларының бір жүйеге келтіріліп, толықтырылған нұсқасы деп қабылдайды.

Тарихтан мәлім, Тәуке ханның тұсында, әсіресе 1698-1717 жылдар аралығында қазақ елінің территориясына жоңғар феодалдары баса-көктеп кіріп, бейбіт өмір сүріп жатқан көшпелі қазақ халқының кең даласын қанға бояды. Дәл осындай қиын-қыстау кезеңде Тәуке ханның ірі қолбасшылық, реформаторлық қасиеттері айқын көрінді.

Ішкі әскери стратегиялық саясатта Тәуке хан қазақ даласында шайқастың бірнеше тактикасын ойлап тауып, жаудың қарулы күштері мен жасақтарын әлсіретіп барып, ойсырата соққы беруді жетік меңгерген. Қазақ әскері негізінде Шыңғыс хан құрған әскери басқаруды жандандырды. Әскерде қатаң тәртіп орнатылды. Әскерде басшылық ету «Он басы», «Жүз басы», «Мың басы» болып қалыптасты. «Мың басыны» Тәуке ханның ұсынысымен «Билер кеңесі» аса ерлік көрсеткен, ақылгөй батырларды бекіткен. Бас қолбасшылық Тәуке ханның қолында болды.

Тәуке ханның әскерінің жалпы саны соғыс жылдарында 80 мың сарбазға жетіп отырған. Ал бейбіт өмір сүрген кезеңде, жылдың қыс мезгілінде хан Ордасында 500-1000-ға жуық тұрақты жасақтар ғана болған. Олардың негізгі функциялары хан ордасын ішкі бүлікшіліктен қорғау және ханның қауіпсіздігін сақтаумен шектеліп отырған.

Жалпы алып қарайтын болсақ 80 мың саны бар әскер жинау қазақ хандығы құрылған кезеңнен бері болған оқиға емес еді. Тәуке хан өлгеннен кейін билікке таласқан қазақ басшылары әскердің санын, сапасын да күрт төмендетіп жібергені тарихтан белгілі.

Тұрақты әскердің болмағандығы хан ордасында сыртқы шабуылдан сақтанудың арнайы шаралары да ескерілген. Тәуке ханның тікелей өзіне

ғана бағынатын «Барлаушылар жасағы» атты арнайы дайындықтан өткен сарбаздар тобы құрылды. Олардың мақсаты бейбіт өмір кезінде жау баса көктеп кіретін жолдардың маңын, айналасын барлау жасау.

Жоңғар шапқыншылығы жылдарында Тәуке ханның «Барлаушылар жасағының» адамдары тіпті жоңғар территориясына жасырын түрде еніп, олардың әскерінің санын, әскер дайындығы, соғысты қандай тәсілде жүргізетінін, шабуылға қай айда, аптада шығатыны туралы мәліметтерді хан ордасына жедел түрде жеткізіп отырған. Жау шабуылы туралы барлаушылардан мәлімет жеткенде ел арасына тез арада жаушы жіберіп, әскерді жинап алып отырған.

Тәуке хан орнатқан тәртіп бойынша әр ру басшылары мен билер өз елінің барлық мүмкіндіктерін пайдалана отырып, жауға аттанатын азаматтарын ер-тұрманмен, сәйгүлік атпен, қару-жарақпен қамтамасыз етуге міндетті. Мойнына қару асынған қаруы бар қазақ әр уақытта ел қорғаушысы ретінде танылумен қатар, аса құрметтік дәрежеге көтерілгенін бізге жеткен жазбалардан көз жеткіземіз. «Аттан» деген хабармен қару ұстай алатын азамат атқа қонып, жаушы жеткізген хабармен белгіленген жерге жиналған.

Тәуке хан әскердің соғысу қабілетінің күшті болуына ерекше назар аударған. Соғыс өнерінің әр саласынан хабары бар адамдар жауынгерлерді арнайы дайындықтан өткізуді мақсат еткен. Дайындық барысында жауынгерлер ат үстінен садақпен оқ ату, шоқпарды дұрыс пайдалану, найза шаншу, мылтықпен нысананы дәлдеп ату, аттан аударып түсіру, арқан тастау сияқты соғыс өнерін жетік меңгеретін болған.

Сонымен қатар Тәуке хан жоңғарлардың аяқ астынан шабуылға шығуына қарсы қазақ даласында топырақтан үйілген, немесе тастан қаланған биіктігі 10-15 метрге жеткен әскери мұнаралар салдырды. Бір мұнара мен екінші мұнараның арасы шамамен алғанда 5-7 шақырым болған. Егер жау тұтқиылдан шабуыл жасағанда әлгі әскери мұнара үстінде қарауылда отырған сарбаздар тез арада от жағып, келесі көрінетін мұнараға жау келе жатқаны туралы белгі беретін болған. Отты немесе оның түтінін көрген екінші мұнарадағылар да от жағып, келесі мұнаралардың үстінде отырған сарбаздарға белгі беретін болған.

Осындай стратегиялық тактиканы қолдану нәтижесінде құмырсқадай қаптап келе жатқан жауды бірер минут ішінде 80-100 шақырым жерден біліп, негізгі күштерді соғысқа әзірлеп үлгеріп отырған [3, 20 б.].

Тәуке ханның аса көрегендігі, ақылдылығы мен парасаттылығы оның әрбір қимыл-әрекетінен де анық көрінді. Бірде Тәуке хан өзінің айналасындағы қолбасшыларына тапсырма беріп отырып, әлгілердің тапқырлығын сынамақ болады да, әңгіме барысында былай дейді:

- Мен мынаны білсем деймін. Жоңғар шапқыншылығын тоқтатып, олардың ордасын күл-талқан ету үшін қазақ халқына не қажет?

Біршама ойланған серіктестері әртүрлі пікір айтқан көрінеді. Сонда Тәуке хан:

- Бәрі дұрыс-ақ, тоқ етерін айтатын болсақ, қазақ халқына құдайдың құтты күні және болашақта да ауызбірлік қажет. Ол еліміздің мәңгілік қаруы, күш-қуаты және жеңістеріміздің күре тамыры, - деген екен [2].

Міне осы сөздерден-ақ, Тәуке ханның көрегенділігін, бір туар, данышпан қайраткерлігін байқауға болады.

Тәукенің әкесі Салқам Жәңгір де туа біткен данышпан, көрегенді қайраткер және соғыстың әр түрлі айла-тәсілдерін, ұрыстың өзіндік ерекшеліктеріне пайдалана білетін ірі қолбасшы ретінде тарихтан белгілі.

Әкесі Жәңгір ханның ерлікке толы қимыл-әрекеттері Тәуке ханның бойына дарығандығын аңғаруға болады. Тәуке жас кезінен саясатқа жақын болған, әкесі оған жастығына қарамастан сенім артып, елшілікке жіберіп отырған.

Қорыта айтқанда Есім ханның немересі Тәуке хан жоңғарлармен болған соғыстарда көрсеткен ерліктері мен талантты қолбасшылығы үшін қазақтардың бас ханы болып сайланды. Әскер күшінен гөрі өзінің табиғи ақылдылығы мен шешендігі және күрделі дауларды әділ шешкені үшін оның беделі үш жүзді біріктіре алды.

Үш жүзді біріктіруде ол әр түрлі тактикалық әдістерді тиімді пайдалана білді, оның ішінде елді басқаруда әр жүздегі беделді билерге: Орта жүзде Қазыбек биге, Кіші жүзе Әйтеке биге, Ұлы жүзде Төле биге сүйенді. Тәуке ханның отыз жыл хандық құрған кезі халықтың есінде «алтын ғасыр», немесе «қой үстіне бозторғай жұмыртқалаған кезең» болып сақталды.

ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1 Қазақстан тарихы. Энциклопедиялық анықтамалық. Алматы, «Аруна», 2006. - 765.

2 Әз-Тәуке хан. // Парасат № 9, 2014. Б. 15.

3 Созақбаев С. Тәуке хан Жеті жарғы. Алматы, «Санат», 1994.-48.

ӘОЖ 908

Жанғанатова К. Н.

Қазақтың спорт және туризм академиясы

Алматы қ., Қазақстан Республикасы

ИСА ТІЛЕНБАЙҰЛЫ КІМ БОЛҒАН?

1834 жылы Қайдақ соры, Қызылтас мүйісінде Ново-Александровск бекінісі салынуына байланысты Маңғыстау халқы патша өкіметінің отарлық басқару жүйесіне тартыла бастады. Әскери бекіністер салу арқылы, территориялық принцип негізінде шекараларға бөліну адайлардың

бұрынғысынша емін-еркін көшіп-қонып жүрулеріне мүмкіндік бермеді. Бұған қоса «Уақытша Ережеге» сәйкес, халыққа ауыр салық салынды, ол қарулы отрядтардың көмегімен жиналды, мал-мүлік талан-таражға түсті, жергілікті адай жатақтары өз жерлерінен қуып шығарылды. Адайларға балық аулау құралдарын сатуға тыйым салынды. Балық аулау кәсіпшіліктеріндегі жалдамалы қазақ жұмысшылары ондағы барлық жұмысшылардың үштен бірінен аспайтын болды.

Маңғыстау қазақтары алғашқы салықты 1837 жылдың қыс мезгілінде, патша әскерлерінің Хиуа жорығына дайындықтың алдында, содан соң казак линияларының территориясында қыстап шыққаны үшін төлесе, 1844 жылдан бастап түтін салығы ресми түрде енгізілді. Бұл салықтың ерекшелігі Адай рулары бекініс маңына малын баққаны үшін комендантқа-бір, жазғы жайлауына қайтып келгеннен кейін аға сұлтанға екінші рет жылына екі рет түтін салығын төлеп отырған және ол аздай жыл сайын салық мөлшері өсіп 8 жылдың ішінде 10 есе өскен. Салық байдан да кедейден де бірдей мөлшерде тек ақшалай жиналды [1]. Келімсектер салық төлеуден босатылды. Жолдарды жөндеу, сауда керуендерінің түйелері ішкен суға салынатын салықты жинап қазынаға өткізу, арам өлген мал мен жануарларды көму сияқты қоғамдық міндеткерліктер ғана атқарды. Оларға жүктелген негізгі міндет қала мен бекініс горнизонына азық-түлік пен жем-шөпті дер кезінде белгіленген бағада немесе базар нарқымен жеткізіп тұру болды [2]. Сол тұстағы көшпенділердің тұрмысын өз көзімен көрген А.Ф. Писемский: «Көшпенділер алақандай нан үшін күні бойы жұмыс істеуге дайын», - деп жазды [3].

Маңғыстаудағы 20 мыңға жуық адай - шаңырағы (1870 жылғы дерек бойынша) 1869-70 жылдарға 160 мың сом шаңырақ салығын төлеуге міндетті болды және Жем бойындағы жазғы жайлауына қолында жаңа норма бойынша екі жылға салық төлегендігі туралы куәлігі болғанда ғана көше алатын болды [4]. Оның үстіне Маңғыстау приставы Рукин түбек тұрғындарының қиын жағдайымен санаспай, адайлардан 1869-1870 жылдар үшін шаңырақ алымын жаңа нормаға сәйкес дереу енгізуді талап етіп, бірақ жинап алмақшы болды. Бұған жергілікті тұрғындар, соның ішінде Бозащы түбегінің балықшы, жатақтары наразылық білдірді. [5].

Халықтың жайлауға көшуін күштеп тоқтатуға тырысқан Рукиннің ойланбай жасаған әрекеттері жер-жерде халықтың наразылығы мен ашық көтерілістің басталуына себеп болды. Көшпелі халықтың ашу-ызасын туғызған факторлардың бірі - үкіметтің фискалдық саясатының онан әрі қатайтылуы болды. Оның үстіне қатардағы көшпелілер мен ауқатты отбасылар бірдей міндеткерлік атқарды. Басқару жүйесіне енгізілген бұл өзгерістерге байланысты көшіп - қону жолдарының шектелуі, салықтың шектен тыс өсуі Маңғыстау қазақтарының 1870-1873 жылдардағы бас көтерулеріне әкелді. Б. Қаратаевтан кейін бұл тақырыпқа ерекше көңіл бөлген ғалым М.С. Тұрсынова: «Ол Маңғыстау даласында болған патша

отарлаушыларына қарсы наразылықтың бір көрінісі ғана емес, Рукиннің отрядына қарсы бас көтерген адайлардың шағын тобы 6 мың адамға, артынан 10 мың адамға дейін жеткен барлық еңбекші адай тайпаларының барынша белсенді, ең ұзаққа созылған күресі. Оны ұйымдастырушы және басқарушы халық батыры атанған бақташы Досан Тәжиев. Бұл көтеріліс өзінің мақсаты мен міндеті жағынан отарлауға қарсы, жұмысшы-бақташылар қатысқан шаруалар көтерілісі еді... XVIII-XIX ғасырлар аралығында Қазақстанда болған кейбір көтерілістермен салыстырғанда, бұл көтерілістің нақты шабуылдық сипатта болуы назар аударарлықтай», - деп баға берген [6].

Сонымен, 1870-73 жылдары болған Маңғыстаудағы ұлт-азаттық көтерілістің халық батырлары Досан Тәжиев, Алғи Жәлімбетов, Тілеуберген Орақов, Шүрен Иманов, Дихан Өтепов, Сүгір Шабаевтар мен бірге халықты көтеріліске бастап шыққан көтерілістің жетекшілерінің бірі Иса Тіленбайұлы деген кім, ол туралы не білеміз? 1829 жылы дүниеге келген Иса Адай атаның 11 ұрпағы (Адай-Келінберді-Мұңал-Бәйімбет-Сабытай-Жандай-Боққара-Жанбоз-Жаманғара-Тіленбай-Иса). Ауыл молдасынан сауат ашып, құран оқитын білім алады. Тумысынан дара жігіт түрікше де оқып жаза білген. Өскен соң елді аузына қаратқан болыс болған. Жастайынан атқа отырып, ат баптап оны бәйгеге қосып отырған зерек баланың бәйгеден түскен олжасын сол ауылдың ошағына қалдырып кететін мәрт қасиеті де болған екен. Байлыққа әуестенбеген, ысырапшыл да болмаған. Оның шаруа күйі орташа бір қора қойы, екі айғыр үйірі жылқысы, сауын түйесі ғана болған. Өзгеден бұрын өзіне қатты талап қоятын би сәнқойлыққа емес, денесіне қонымды, таза киім киюді ұнататын қарапайым кісі болыпты.

Тарихи тақырыптарға ұзақ жылдар бойы қалам тартып келе жатқан жазушы, журналист Әбілқайыр Спан Иса Тіленбайұлының бітімі бөлек тұлға болғанын айта келіп, оның би болғанын, оның билігі туралы ел аузында мынандай әңгіме қалғанын жазады [7].

Бірде Асабай деген құрдасы Исаға:

- Бірер сұрауым бар еді, -депті.

- Сұра! – дейді Иса.

- Сонда құрдасы: Осы адамның, жердің, сөздің сәні не ? – деп сұрапты.

Иса Тіленбайұлы көп ойланбастан:

- Адамның өнері, білімі, ақылы үшеуі бірдей болса сәні. Асқар таулы, айдын көлді, ну тоғайлы, көкорай шалғын жер сәні. Сыпайы, тұжырымды, нақ па нақ шын айтылса сөз сәні – деп жауап берген екен.

- тағы бір сауалым бар, - дейді құрдасы тақымдап.

- Е, оныңды да айта сал.

- Айтсам Адам Ата мен Хауа анамыз жаралғалы қанша уақыт өтіпті.

Адам баласын жақсы-жаман деп бөлетініміз қалай?

- Жоқтан өзгені сұрады дейді мұны. Адам ата мен Хауа анамыз жаралғанда қасында тұрған ешкім жоқ. Әйтеуір екеуі бір біріне қосыла алмай іздеп 300 жыл жүріпті ғой табанынан таусылып. Шеберді олақ үшін, шешенді доғал үшін жаратады. Бір-бірінің бағасы солай білінеді. Білімсіз болса-ұл жаман, шешенің тілін алмаған қыз жаман. Үш жерден буылып көрге түскен жаманның жаманы. Бетіңнен алған қатын жаман, артыңнан ұрпақ ермесе ол да жаман. Бәрінен жаманы тәубасынан безген ер, тобасынан жаңылған ез, - деп төгіп салған екен сонда Иса би.

Енді бір құрдасы: Байлықтың шеті, шегі бар ма? Адамның бағасын келтіретін, кетіретін не нәрсе? – деп сұрапты. Сонда алған жауабы:

- Байлықтың бірінші шегі денсаулық, екіншісі, сірә, ақ жаулық. Сосын бір екі баспақ, бес саулық. Адам бағасы білім мен білікте, өнерде, еңбекте. Бәсін кетіретін кесапат-өтірік, өсек, мылжыңдық, парақорлық, күншілдік, тәкаппарлық. Адам еркінен тыс нәрсе – ажал, кесапат, қорлық деген екен. Сондай-ақ, Иса бидің: «Жаман қатын алғанның соры үйінде, жақсы қатын алғанның тойы үйінде, «Қара жерді көк өгіз көтереді, арық кісіні ас көтереді, тұманды жел көтереді, бізді ел көтереді», «Сөзге ұста жігіт бақшада сайраған бұлбұлмен тең. Өзіңмен бірге жүріп ақылы жарасқан жігіт ұлмен тең. Жақсыдан жарым ес туса қара сумен тең» деп айтқандары сақталыпты ел есінде.

Иса Тіленбайұлы төрт некелі болған, бірінші жұбайы Сарықыздан бала болмаған. Екінші қосағы Қытайыдан Нұрберген, Кемелхан деген екі ұлы, кейінгі екі әйелінен екі қызы болған. Осы екі ұлы Иса қартайған шағында қасына келіп бізге не аманат, өсиет айтасыз? – депті. Сонда би: Өгіз деген мал болады, өрге айдасаң қанатыңды талдырады, наданға назарыңды салып ақыл айтпа – сағыңды сындырады, сыйлас досқа өтірік айтпа – сенімінен айрыласың, дұшпандығы бар деп көңіліңе алған кісіге сырыңды айтпа – табасына қаласың, жылқыға жабыдан айғыр салма – жағдайлап мінер ат тумайды, жаманның малы үшін жақсының жағасынан алма – барар өрісің тарылады. Ит жүгіртіп құс салып аң құма – әуейі боласың. Үй сыртына кісі келсе, төріңе шығар. Ол Қыдыр болар, - депті. Балалары өле-өлгенше әкелерінің осы өсиетіне адал болып өтіпті.

Рихард Карутц деген немістің атақты этнографы кезінде Маңғыстауға келіп, осы өлкені зерттеп «Маңғыстау түркмендері мен қазақтары арасында» деген кітап жазған. Осы ғалымның жеке мұрағатында Иса Тіленбайұлының екі суреті сақталған екен. Деректерге қарағанда Иса Р. Карутцтың жұмыс жасауына, ел аралап, жүріп тұруына көп жәрдемдескен. Исаның осы жақсылығына алғысы шексіз ғалым болысты суретке түсіріп, «Бозащы билері» деп атаған [7].

Бозашының үш биі: Есен Ермембет, Иса Тіленбайұлы, Мәтжан Тілеумағанбетұлы.

Екінші суретте Р.Карутц Исаны ат үстінде отырғызып түсіріпті. Белінде қылышы бар.

Қорытындылай келе айтарымыз Иса Тіленбайұлы - батыр, ақын, 18 жасынан би, 21 жасынан 22 жыл старшина, 35 жыл болыс болған қазақ халқының біртуар ұлы, ұлт жанды азамат.

ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1 Материалы по истории политического строя Казахстана. –Алма-Ата, 1960. – т 1. – 215 с.

2 Канода Н.Н. Переселенческие поселки в Закаспийской области (конец XIX –нач XX в). – Ашхабад: Ылым, 1973. – 89 с.

3 Сухамбердиев М.А. Ф. Писемский на Мангышлаке // Огни Мангистау. – 2003. – 3 октября.

4 Вяткин М.П. Очерки по истории Казахской ССР. – Москва, 1941. – 318 с.

5 Юдин П.А. Адаевский бунт на п.о. Мангышлаке в 1870 г. // Русская старина, 1894. – № 7. – С. 145.

6 Турсунова М.С. Казахи Мангышлака во второй половине XIX века. – Алматы, 1977. – 179 с.

7 Спан Ә. Иса Тіленбайұлы. – Алматы: Нұрлы Әлем, 2004. – 286 б.

УДК 800

Жукешев К.М.

Казахская академия спорта и туризма

г. Алматы, Республика Казахстан

КАЗАХСКИЙ ДОЛЖЕН СТАТЬ ЯЗЫКОМ ИНДУСТРИАЛИЗАЦИИ

Почему язык отстаёт от общества?

Министр не причём

Идея о переходе к преподаванию в средней школе на трёх языках давно бродит, как призрак, в казахстанском социуме. Она не выдумана нынешним министром образования и науки. Если бы наши дети могли свободно разговаривать на трёх языках, общались не только со своими соотечественниками, но и с иностранцами, было бы неплохо. Английский язык – язык мировой политики, культуры, науки, передовых технологий.

Общество имеет возможность подготовить педагогические кадры, создать соответствующую материальную базу, совершенствовать имеющийся учебно-методический комплекс, тем более что овладеть тремя языками может любой человек средних способностей.

Тем не менее, на вопрос, нужно ли переходить на трехязычие именно сейчас, на сегодняшний день однозначно ответить «да» трудно. Беспокойство людей за судьбу казахской школы имеет под собой основания. Это нужно понимать. Народ тревожит то обстоятельство, что если пустить скрипучую арбу казахского языка наперегонки с суперкаром английского, первый останется навсегда недалеко от чабанской стоянки. Поэтому все ждут выполнения некоторых условий в процессе осуществления на практике данного тренда. В целом вопрос по внедрению трехязычия в школах – это не проблема английского языка. Это проблема казахского, что означает: внедрение в школах трехязычия нас обязывает в ускоренном темпе решать проблему государственного языка. Что же касается самого английского, то его изучение для нас не ново. Поэтому опасения, что иностранный язык каким-либо образом будет напрягать наших детей, совершенно беспочвенны. Реальным и полезным будет взглянуть на себя и понять, что идея трехязычия как раз-таки поможет придать новую энергию развитию и повсеместному распространению государственного языка.

Причины стагнации

На протяжении последней четверти века проблема государственного языка постоянно находилась в центре внимания общества. На решение языкового вопроса государство направляло значительные финансовые и административные ресурсы. Несколько раз принимались соответствующие программы, где указывались сроки перевода делопроизводства на

казахский язык. Они неоднократно пересматривались и совершенствовались. Неоднократно издавались новые учебники и пособия. Но положение казахского языка практически не менялось. Казахский язык не стал государственным де-факто. Да иначе и быть не могло, потому что программы составлялись по видению того или иного чиновника, но без учёта научной оценки сложившейся ситуации. И это ещё не всё по поводу причин рецессии языка.

Здесь нужно обратить внимание на самый важный момент. Парадоксально, но никто из принимавших участие в разработке и принятии программ, в частности, отягощенные всякими научными регалиями и званиями учёные, не обратил внимание на концептуальное решение проблемы государственного языка. Конечно, роль административных и финансовых ресурсов, а также правовых механизмов в решении данного вопроса нельзя отрицать. Акции гражданского общества тоже по-своему способствовали осуществлению данного тренда. Однако такие вопросы, как формирование литературного языка индустриального общества, одними этими средствами не решаются. Проблемы языка, как одного из основных атрибутов нации, как важнейшего элемента её духовного развития, решаются только научным путём. Для этого нужна концепция, разработанная на основе достижений мировой лингвистической науки и опыта языков автохтонных наций, которые функционирует как литературные языки индустриального общества.

Нынешняя ситуация, складывающаяся вокруг казахского языка, не получила объективной научной оценки. Не раскрыты онтологические и экстралингвистические причины кризиса языка. Не разработана соответствующая методика изучения государственного языка. Хотя возможности, то есть научный потенциал, в Казахстане есть. Это научно-исследовательский институт имени А. Байтурсынова, призванный по определению решать все проблемы государственного языка. В названном институте сосредоточена когорта лингвистической науки Казахстана, созданы все условия для исследования проблем языка. Именно этот институт финансируется в первую очередь из государственного бюджета.

Что делать?

Сделать нужно очень многое, притом концептуального характера. Я назову только три фактора, имеющие решающее значение в деле развития языка. Это именно те проблемы, из-за нерешенности которых казахский язык не стал универсальным литературным языком индустриального общества.

Фактор первый: девиации в словоупотреблении и потеря репрезентативной способности языка

Пространство общения и передачи информации на казахском языке отличается полным набором элементов языковой девиации. Наиболее

часто в практике словоупотребления на казахском языке фигурируют синтаксические ошибки. Они проявляются, в большинстве случаев, в форме пунктирного словоупотребления – информант затрудняется выразить свою мысль, начиная говорить, останавливается, не зная, как продолжить. Одна не законченная, словесно не оформленная мысль перебивается другой, которую ждёт такая же участь. Наконец, доканчивает свою «речь» бессмысленным набором случайных слов, не имеющих ни начала, ни конца. Тут всё, полный букет синдромов – слова-паразиты, гибриды (смесь разных слов), тавтология, амфиболии (двойственность или двусмысленность, получающаяся от того или иного расположения слов или от употребления их в различных смыслах, смешение понятий), неправильное присоединение аффиксов к словам. Хождение коллоквиализмов (слов или выражений, употребляемых только в разговорной речи), сложных редупликационных (повторы, удвоения слов) и гибридных конструкций, конфликтогенов, зоонимических частиц при передаче официальной информации стало обычным явлением. Все эти негативные явления всё четче проявляются как в устной, так и в письменной речи носителей языка, в том числе филологов и журналистов.

Несовершенная грамматика открыла широкую дорогу языковой аномалии и анархии. Аномальный оборот к середине 80-х годов занял практически всё пространство казахского языка. Синтаксические ошибки в текстах учебников казахского языка составляют от 50 до 70%. Журналисты погрязли в стилистическом болоте и алогизмах, как в трясине. Отклонения от грамматических норм в речи выступающих по телевидению достигают временами 90%. В художественных произведениях можно наткнуться на предложения, растянувшиеся на страницу, а то и на две! Речь интеллигенции, в том числе и ученых-лингвистов и литературоведов, полна девиаций различных форм. Вытеснена красота слова, вместе с ней мысль.

Лингвистическая наука не контролирует словоупотребление на казахском языке. Язык пущен на самотёк. Образцовой казахской речи в современном обществе не существует, так как казахский язык не функционирует как литературный язык индустриального общества. Языковые аномалии разрушили синтаксическое строение так, что казахский язык стал невозможным для изучения языком не только для неказахов, но и для самих казахов.

Фактор второй: отсутствие объективной оценки лексики языка с позиции корпусной классификации

Чтобы представить реальную картину, складывающуюся в пространстве языка, нужно проанализировать лексический фонд языка с позиции корпусной классификации. В самом объёмном 15-томном словаре собраны 92 300 наименований и 57 800 устойчивых словосочетаний. Однако тут нельзя не учитывать следующий момент: это словарь

общенационального языка, а не литературного. Здесь аккумулирована вся лексика казахского языка, в том числе языковые единства, которые не могут входить в корпус литературного языка индустриального общества. Это многочисленные коллоквиализмы и архаизмы, которым суждено функционировать только в аграрном обществе, и диалектизмы. В словарь были включены не переведённые термины и понятия. Если убрать из словаря эту часть, останется $\frac{3}{4}$ названного объёма, то есть порядка 65-70 тысяч лексических единств. Этого мало для литературного языка индустриального общества. Значит, нужно дополнить безэквивалентную пустоту – это примерно 30-35 тысяч лексических единств.

Корпус-минимум для общения в неофициальной сфере (3000 слов), корпус литературного языка для ведения делопроизводства (10-12 тысяч лексических единств) не составлены по принципу частотности в словоупотреблении. Результаты исследования лексического фонда с позиции ареальной классификации показали: лексический ресурс современного казахского языка представлен преимущественно словами, отражающими реалии аграрной жизни, особенно животноводства, и аульного быта. Казахский язык испытывает дефицит в лексемах, характеризующих промышленность, технологии, городской быт, экономику, международную политику, военное дело. Данное обстоятельство практически не предполагает полноценного изложения будней индустриального общества на этом языке.

Фактор третий: нет анализа контента казахского языка с позиции когнитивной лингвистики

Когнитивная лингвистика – сфера, где язык связан с познанием и перманентным мышлением. Это обеспечение познавательной функции языка путем совершенствования процесса мышления; роль языка в процессе освоения мира через активизацию познавательной деятельности человека; построение информации с использованием языка как инструмента познания; глубинная семантика, показывающая общепонятные категории; классификация общепонятных категорий и умение ими оперировать...

Казахский язык остаётся языком с характеристиками, присущими аграрному обществу. Неказахов провинциальное содержание языкового материала не только не интересует – они его не воспринимают. Кому нужен призыв в аул? Но когда материал агротропного содержания оказался невостребованным, лингвисты ошибочно приняли это как бойкот казахскому языку. То есть агротропизм в содержании контента казахского языка не только не востребован современниками, но и убивает мотивацию людей к изучению языка. Нужно коренным образом изменить тематику контента языка в пользу индустриализации и демократизации его содержания. Это надо делать не только в учебно-педагогической литературе, но и в художественных произведениях и СМИ.

Другими словами, названные мною факторы свидетельствуют о том, что у казахского языка низкая репрезентативная способность. Это есть причина всех бед, с которой он не справляется вот уже в течение 25 лет. В этом кроются и ответы на все неудобные вопросы типа: почему самих казахов не можем учить родному языку; почему казахи быстро осваивают русский язык, когда на родном языке не могут изложить простую информацию; почему дети, окончившие аульную школу на родном языке, переехав в город быстро переходят на русский язык?

До настоящего времени со стороны лингвистической науки не уделялось внимание социальной подоплеке обветшания языка. У большинства исследователей утвердилось ошибочное мнение, что с увеличением доли казахского населения проблема языка разрешится сама собой. Это не так. Все решается путем улучшения качества контента, повышения востребованности языка у современников.

Почему бы не почитать Хантингтона?

Нельзя не заметить, что казахи, вследствие своего исторического развития, разделились на две маргинальные группы по социальному и языковому признаку. Часть народа осталась на аграрной ступени развития, а другая – поднялась до индустриальной. Таким образом, мы видим такое противоречие между казахским языком и казахстанским обществом, когда они находятся на разных стадиях цивилизационного развития. Некогда духовно единая нация оказалась перед необычайно сложным явлением – духовной двойственностью. Язык отстал от общества. И здесь кроется субстанциональная причина кризиса современного казахского языка.

Поэтому при решении проблем казахского языка нужно опираться на теоретические разработки всемирно признанных философов, социологов и историков. Компаративный анализ языков нужен для выявления общих закономерностей исторического развития языков. Например, на основе теории цивилизационного разлома и стадияльной концепции развития общества, в создании которой принимали участие американские учёные Д. Белл, З. Бжезинский, Дж. Гэлбрейт, Э. Тоффлер, С. Хантингтон и другие, можно представить объективную характеристику национальной культуры, обратить внимание на корреляции языка и общества, раскрыть глубинные причины духовной стагнации казахского общества.

В заключение я призываю заняться, наконец, со всей серьезностью созданием нового, отвечающего потребностям индустриального общества литературного казахского языка.

ӘОЖ 32.019.5:070 (574)

Иманбаева А.А.

Қазақтың спорт және туризм академиясы

Алматы қ., Қазақстан Республикасы

ЕЛІМІЗДЕГІ САЯСИ КОММУНИКАЦИЯДАҒЫ КЕДЕРГІЛЕР МЕН ОЛАРДЫ ШЕШУДІҢ ТИІМДІ БАҒЫТТАРЫ

Саяси коммуникациядағы негізгі мәселелердің бірін, коммуникацияның тиімділігіне кедергі жасайтын және оны қоршап тастайтын коммуникативті кедергілер екендігі түсінікті жағдай. Бұл мәселе ең алдымен саяси коммуникацияның қатысушылары үшін маңызды, себебі жеткізілетін ақпарат толығымен қабылданбауы да мүмкін. Болмаса ақпарат бұрмаланған түрде жеткізілуі немесе мүлде қабылданбай қалуы да әбден ықтимал. Бұған себеп хабарлама, саяси коммуникацияның нәтижесін маңызды түрде төмендететін көптеген шуылдар мен кедергілердің ықпалына душар болады. Олар өте көп болғандықтан барлық шуыл факторларын есепке алу мүмкін емес. Қазіргі уақытта коммуникативті кедергілерді жіктеудің әртүрлі категориялары бар. Олардың ішінен зерттеушілер нақты мынадай кедергілерді бөліп көрсетеді:

Біріншіден, хабарлама қабылданған жағдайдағы физикалық ортаның дискомфорты;

Екіншіден, саяси мәселеге ықпал етуге немқұралылық таныту, яғни, тыңдаушының өзге мәселелерге назар аударуы;

Үшіншіден, басқалардың ойларына немқұрайлылық таныту, шамданушылық; және сөздік қосымшаның маңыздылығына байланысты коммуникатор мен коммуниканттың лексиконындағы тілдік кедергі; коммуникатордың имиджін қабыл алмауы [1, 119 б.]. Мұндай кедергілер саяси коммуникацияның тиімділігіне кері әсерін тигізетіні анық.

Психология мен коммуникативистика зерттеулерінде кедергінің төрт түрі қабылданған:

1) фонетикалық – айқын емес жылдам және баяу сөздер, жаңылтпаш-сөздер, акценттер, көп санды дыбысты сөздер және т.б.

2) сөздердің маңызды жүйесіндегі айырмашылығы, семантикалығы;

3) стилистикалық - коммуникатордың сөйлеу стилінің сәйкессіздігі мен қарым-қатынас стилі және қатынас бойынша әріптесінің психологиялық жағдайы;

4) логикалық – күрделі немесе түсініксіз, логикалық тұрғыдан дұрыс құрылмаған әңгімелесу процесі [1, 120 б.]. Қазірде коммуникативті кедергілерді болдырмаудың түрлі тәсілдері қарастырылған. Соның бірі, коммуникацияны компьютерлік технологиялар арқылы іске асыру болып саналады. Қазақстанда да компьютерлік технологияларға кеңінен орын берілген, өткен жылдардағы сайлауларда сайлауалды кампаниялар үгіттік

және насихаттық материалдарын электрондық пошта және телемәтін жүйесі бойынша кеңінен таратты, сонымен бірге кабельді теледидар бойынша да іске қосылды. Өркениет дамуында жаңа ақпараттық ғасырдағы компьютерлік технологияларды орынды пайдалану, Қазақстанда саяси сипаттағы шараларды жүргізуде жана болашақты ашатындығымен айрықша маңызға ие екендігін айқындайды.

Коммуникацияның тағы бір кедергісіне ақпаратты жеткізу мен қабылдауда дисконфортты жағдайларды құрайтын сыртқы ортаның физикалық сипаттамасын жатқызады: акустикалық кедергілер (ғимараттағы шу, телефон қоңыраулары және т.б), қоршаған жағдайға көңілдің бөлінуі (күннің жарығы), температуралық, ауа-райылық жағдайлар және т.б. Жоғарыда көрсетілген факторлардың барлығы коммуниканттың жеке психофизикалық ерекшелігіне ықпал ете отырып, коммуникацияның тиімділігіне кері әсер етеді.

Атап айтқанда, саяси коммуникацияның тиімділігін арттыруға бөгет болатын жағдайлардың бірі техникалық кедергілер. Бұл – техникалық каналдарда әртүрлі себептерге байланысты бірқатар ауытқулар болуы мүмкін: мәселен, радиоканалдардағы шулар мен электрлік ауытқулардың пайда болуы, телевизиялық бейнелерде ақаулардың болуы, телефон линияларындағы ақаулар сияқты жағдайлар. Сондай-ақ коммуникацияның техникалық кедергілерінің адамзат факторларымен біруақытта келісілген мынадай түрлерін көрсетуге болады: техника байланыстарын дұрыс қолданбауынан, хабарлама жеткізудегі техникалық құралдарды дұрыс таңдамауын да атап өтуге болады.

Бір қарағанда қазіргі заманғы технологиялардың (спутниктік байланыстың, компьютерлік коммуникацияның, ұялы байланыстардың т.б.) дамуымен барлық коммуникативті мәселелер толығымен шешілген сияқты болып көрінеді. Шындығында жаңа технологиялар ақпараттың көбірек жеткізілуіне жылдам ықпал ететін, сенімді, қолайлы байланыстың жаңа құралдарын ғана қамтамасыз етеді.

Қазақстанда медиа жүйе ескі және жаңа коммуникациялық технологиялардан тұрады. Бір жағынан, аймақтық хабар таратуда моральдық түрде ескірген технологиялар күйіне жатады, ал екінші жағынан – жалпы мемлекеттік саясат қазақстандық коммуникациялық технологиялардың дамуына мүмкіндік жасайтын KazSat сияқты жеке ғарыштық спутниктік байланысты жібере отырып, жаңа технологияларды дамытуда. Алайда, бұл модернизация технологияларын пайдаланудың өзі ең жаңасына жатпайды екен, шетелдік әріптестер әзірге алдыңғы қатарлы технологияларды енгізуге құлық танытып отырған жоқ, ал жаңа технологияларды жасап шығаруға өзіміздің күшіміз жеткіліксіз. Сондықтан коммуникация технологияларының саласында біз алдыңғы қатарлы орындарда емеспіз [2, 7 б.]. Дегенмен, қазіргі заман талабына сай, ақпараттық технологияларды игеру туралы ҚР-ның «Ақпараттандыру

туралы», «Байланыс туралы» Заңдарында көрсетілген. Технология қанша дамыды десек те кейде техникалық ақаулар жиі болып коммуникацияға тікелей кедергі келтіреді. Мәселен, теледидардан тікелей эфирде беріліп жатқан жаңалықтар легі болмаса маңызды кездесулерді көрсету кезінде техникалық ақау салдарынан, көрсетілім үзіліп қалған немесе кадрлардағы бейнелердің қозғалмай қалуы тәрізді құбылыстарды жиі байқаймыз. Мұндай кедергілерді болдырмас үшін, арнайы маманданған техник кадрлар күшті деген техникалық құрал-жабдықтарды жиі тексеруден өткізіп, қадағалап отыруы тиіс. Сонда ғана болжанған түрде, саяси коммуникациядағы техникалық кедергілердің алдын алуға болады деп білеміз.

Қазіргі кезде түрлі қатынас технологияларының нәтижесінде адамдар арасындағы өзара ақпарат алмасу мәселесі ыңғайлы да жылдам екені мәлім. Оның қолайлылығы мен жылдамдығына қазіргі ұялы телефондар, электронды пошталар, спутниктік байланыс жүйелері, портативті компьютерлер мүмкіндік береді.

«Сандық» үлгіге өту «жаңа БАҚ» деп аталатын, негізгі артықшылығы – интерактивтілігі болып табылатын мүмкіндіктерді пайдалануды жылдамдатудың қажеттілігін тудырады. Кандидаттар «жаңа» сандық БАҚ-ты кеңінен пайдаланудың арқасында, өздеріне сайлаушыларға тікелей қатысуды қамтамасыз етеді. Сандық үлгіні игеру, сондай-ақ, кандидаттардың сандық спутниктік және компьютерлік технологиялар көмегімен сайлаушылармен тікелей байланыс орнатуы, кейбір зерттеушілердің пікірінше, бұл «тікелей демократия концепциясын орындаудың алғашқы кезеңі. «Тікелей демократия», басқаша айтқанда делдалдарсыз демократия (саяси партиялар, журналистер), - сайлаушылар мен кандидаттар арасында тікелей байланыстың болғандығын белгілеуге мүмкіндік береді. Бірақ, байланыс технологияларының жаңа дәуірі келгеніне қарамастан, ол электоралды процесті түгел өзгерткен жоқ [3, 19-20 б.]. «Электронды үкіметті» батыс елдерінде құру – бірінші кезекте азаматтардың қажеттіліктері мен талаптарына құрылған ақпараттардан тұрады. Ресей негізі батыстық тәжірибені алуға ниеттеніп келе жатыр. Біздің елімізде өзіндік дамуды ұстануға тырысуда, дегенмен бізде де ақпараттың «жоғарыдан төменге» түсетіні жасырын емес. Қазақстанның демократияны қалыптастыру мен нығайту үстіндегі мемлекет екендігін ескерсек, біздегі билік пен қоғамның өзара қатынас мәселесін кеңінен қарастырып, қалыптастырудың өзіндік жолын таңдап, даму сатысындамыз деп нық сеніммен айта аламыз.

Саяси коммуникациядағы психологиялық кедергілерді жоюда, азаматтарды психологиялық жағынан жағдайға бейімдеумен бұқаралық ақпарат құралдары тікелей шұғылданады. Еліміздегі бұқаралық ақпарат құралдарының бүгінде демократиялық сайлауды өткізудің басты құралына айналғанын айта кеткен жөн. Объективті сайлау процесі дегеніміз,

сайлауға келіп дауыс беру процесі ғана емес, сонымен бірге сайлаудың өту барысы, партиялар немесе кандидаттардың саяси бағдарламалары, яғни, алдағы жоспарлары туралы сенімді ақпарат алудың басты көзі саналады. БАҚ-тың еркіндігі жоқ елдерде сайлаудың әділ өтетіндігіне күмәндануға болады. Ал біздің еліміздегі мемлекеттік немесе жекеменшік, оппозициялық БАҚ-тарға келсек, жалпы саяси оқиғалар туралы ақпараттарды әділ және сенімді таратуы шарт. Дүниежүзі елдерінде спутниктік технологиялар енгізілгеннен бері елімізде сандық қатынастар мен ұялы байланыс құралдары кең тарағаннан кейін, қазір хабар тарату мен оны алу жылдамдығы өскен.

Еліміздегі БАҚ сайлаушылар үшін хабарландырудың жалғыз көзі емес. Бірақ, телекоммуникация мен бұқаралық ақпарат құралдарының ықпалында өмір сүретін әлемде, барлық жерде, тіпті техника дамуы төменгі деңгейдегі мемлекеттерде, осы құралдар үлкен дәрежеде саяси күн тәртібін белгілейді. Ақпараттарды таратумен қатар, БАҚ азаматтардағы психологиялық кедергілерді жойып, өзінің қоғамға ықпалы тиетін субъект екендігін мойындатуға әкеледі. БАҚ манипуляция құралы, қоғамдық сананы қалыптастыратын құрал деп айтатынымыз да сондықтан.

Ұлттық, таптық, әлеуметтік, саяси, діни топтарға әсіресе, басқа мәдениеттермен қайшылық туғанда, жеке өзінің басқа мәдениеттерден де үздік, жеке белгілік жүйесін (тілдік), ойлаудың стереотиптері мен бағыттың стандарттарын жасау тән болып келеді. Алайда, әртүрлі мәдениет өкілдері сәйкессіздікпен немесе шиеленіс нормаларымен, құндылықтармен, сана стереотиптерімен және бағыт-бағдарымен байланысты маңызды коммуникативті мәселелермен қақтығысып қалуы мүмкін. Бұл сәйкессіздік коммуникацияның мәдени кедергілерін туғызады. Көптеген адамдарға өзінің пікірлерін, көзқарастарын, аудиторияға дейін жеткізе білу – олардың мамандығының бір бөлігі болып табылады мәселен, журналист, саясаткер және т.б. Сондықтан олар бірінші кезекте коммуникативті кедергілер мәселесінің маңызына назар аудара отырып, тәжірибелік дағдыларын жүзеге асыру барысында, оларды жеңе білуге көңіл бөлулері тиіс.

Еліміздегі бұқаралық ақпарат құралдары Парламент, қоғам, саяси субъектілердің қызметтері жайлы ақпарат таратудың басты көзі болып есептеледі. «Мұны Қазақстан Парламенті, оның депутаттары өз қызметінде ерекше сезінеді және олардың қызметіне объективті түрде мүдделі. Бұл мәселенің үлкен қоғамдық мәні, ауқымы және әлденеше қыры бар. Біріншіден, бүгінде бұқаралық ақпарат құралдарынсыз еліміздегі қоғамдық-саяси жүйенің қалыпты қызмет жасауы мүмкін емес. Екіншіден, олар қоғамның демократия, парламентаризм жолымен дамуының аса маңызды құралы болып табылады. Үшіншіден, қоғамның демократия мен азаматтық қоғам, құқықтық және әлеуметтік мемлекет үрдісінде дамуы, сөз жоқ, бұқаралық ақпарат құралдарына да кең құқықтық өріс ашып,

бүкіл тіршілігін заңмен реттеуге мүмкіндік алды» - дейді зерттеуші Н.Қалиев [4, 204 б.]. Осылайша, еліміздегі саяси коммуникацияның тиімділігін жетілдіруде азаматтық қоғам институттарының рөлі басым болу керектігін атап көрсетеміз. Аталған мәселелерді саясатта іске асыру саяси субъектілердің тікелей міндеті екендігіне түсініктеме береді.

Біз қарастырған билік пен қоғамның өзара байланысу бейнесі, негізінен билік органдары мен саяси партиялардың өзара әрекеттесуінде маңызды есептеледі. Еліміздегі «электронды үкімет» жобасы жоғарыда аталған мәселелерді тиімді шешуге мүмкіндік жасайды. Қазақстан Республикасы өз тәжірибесінде саяси коммуникацияны жетілдіру мен тиімділігін арттырудың жолдарын біртіндеп қолға алуда. Оны қазіргі кездегі жаңаруды бастан кешіп жатқан ақпараттық технологиялардың ерекшеліктерінен байқаймыз.

Дамыған елдер тәжірибесі көрсеткендей, қоғам мен билік арасындағы іскерлік әріптестік қатынасты орнатудың тиімді құралы және билік қызметін ақпараттандыру, жаңа ақпараттық технологиялар мен жедел телекоммуникациялық байланыс жүйелерін қолдану болып табылады. Мұндай технологиялық қайта құру мемлекеттік биліктің өзінің қызметін жүзеге асыру барысында және өздеріне қолайлы сәтте адамдарға әлеуметтік, экономикалық маңызды ақпараттарды жеткізу үшін уақытша кеңістіктік кедергілерді жеңуге мүмкіндік береді. Бұл билік құрылыстарына ақпараттарды жинап, бағалауына мүмкіндік береді және осы құрылыстың ішінде және сыртында ақпараттардың кедергісіз өтуін, ал азаматтарды – бюрократиялық кедергілерсіз жүйеленген ақпараттармен қамтамасыз етеді. Бұл мәселелерде қазірде өз шешімін тауып келе жатқандығын көрсетеді.

Қорыта айтқанда, билік органдарының қызметін қамтамасыз ету мақсатымен саяси жүйе ішіндегі институттардың арасында мемлекеттік ақпарат ресурстарын қолдану, жаңа ақпараттық технологияларды пайдалану және халықты ақпараттандыру жұмысын маңызды түрде жақсарту тиімдірек болады. Дәл бүгіндері, Қазақстан тәуелсіздікке қол жеткізген 25 жылдың ішінде көптеген ақпарат құралдары техникалық және бағыттық тұрғыдан жаңарулардан өтіп, өзіндік даму жолдарын қалыптастыруда. Соның дәлелі ретінде, Елбасының кезекті Жолдауларының тікелей эфир арқылы, ешқандай техникалық ақауларсыз миллиондаған аудиторияларды қамтуын ерекше атап өтеміз.

ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1 Шепель В.М. Настольная книга бизнесмена и менеджера: Управленческая гуманитарология. - М.: Финансы и статистика, 1992. - 240 с.

2 Ибраева Г.Ж. Казахстан на пути к информационному обществу: краткий медиа дискурс. Теория массовой коммуникации и новые технологии //Материалы международной научно-практической и теоретической конференции Алматы: КазНУ им. Аль-Фараби, 2006. - С.7-9.

3 Бұқаралық ақпарат құралдарының электоралды процестердегі рөлі. Ред. алқа: Қасаболатова С., Мұрашева Ж. - Талдықорған: Талдықорған аймақтық демократияны қолдау орталығы, 2004. - 132 б.

4 Қалиев Н. Қазақстан Парламентаризмі: саяси талдау. - Алматы: «Қазақстан», 2003. - 272 б.

УДК 628.987

Иманбек Ә.Д., Винокурова Е.И.

Казахская академия спорта и туризма

г. Алматы, Республика Казахстан

УЛИЧНОЕ ОСВЕЩЕНИЕ АЛМАТЫ

Трудно представить современные города без уличного освещения. Оно подразделяется на две группы: основное и декоративное. Основное служит для обеспечения безопасного передвижения пешеходов и автотранспорта по улицам городов. С наступлением тёмного времени суток в качественном освещении пеших зон, дорог и скверов нуждаются как автомобилисты, так и пешеходы. Если обратиться к статистике, то можно увидеть, что на освещенных участках вероятность дорожно-транспортных происшествий снижается на 30%. И это не просто констатация сухих цифр, а здоровье и жизнь сотни людей [1].

Уличное освещение - это средства искусственного увеличения оптической видимости на улице в тёмное время суток. Как правило, оно осуществляется лампами, закрепленными на мачтах, столбах, путепроводах и других опорах. Лампы включаются в ночное время автоматически, либо вручную из диспетчерского пункта. По статистике 10 % производимой электроэнергии потребляется системой уличного освещения. Большое значение в потреблении электроэнергии имеют используемые лампы, предназначенные для освещения [1].

По состоянию на начало XXI века в большинстве уличных фонарей используются дуговые лампы различных видов, в основном ртутные и натриевые. Перспективными считаются светодиоды, однако они применяются в основном для освещения пешеходных зон.

История уличного освещения тесно связана с процессом электрификации и пуском электростанций. Самые первые уличные фонари появились в начале XV века. По распоряжению мэра Лондона Генри Бартон в 1417 году стали вывешивать уличные фонари. В начале XVI

столетия жителей Парижа обязали держать светильники у окон, которые выходят на улицу.

Первая система городского уличного освещения была создана еще в XVII веке в Амстердаме, по инициативе Яна Ван дер Хейдена, который в первую очередь был известен как организатор городской пожарной охраны. В 1668 году он предложил установить уличные фонари, чтобы по ночам горожане не падали в каналы, для борьбы с преступностью и для облегчения тушения пожаров. Проект Ван дер Хейдена предусматривал установку двух с половиной тысяч масляных фонарей, конструкция которых была разработана им самим [2].

В 1669 году Ян Ван дер Хейден получил должность директора и инспектора городского освещения, к которой прилагалось ежегодное жалование в размере двух тысяч гульденов. Фонари системы Ван дер Хейдена использовались в Амстердаме до 1840 года, после чего их сменили более современные светильники [2].

В Алматы электрическое освещение появилось в связи с появлением кинотеатра «Иллюзион – XX век» и устройства динамо-машины, электрической станции английской системы «Петер» в 14 л.с. [4].

В 1874–1877 годах в городе Верном было установлено 33 уличных фонаря, в которых горели плошки. Для горения использовали конопляное масло, бараний жир, позднее, керосин. В 1914 г. около губернаторского дома было установлено 7 керосиновых фонарей. В 1915 г. в городской Верненской Думе обсуждался вопрос об освещении улиц города керосиновыми лампами. После многих заседаний Дума решила отказаться от этого нововведения, так как «порядочным гражданам по вечерам надлежит сидеть дома».

В 1913 г., в дни 300-летнего юбилея Дома Романовых была осуществлена подсветка Собора в Пушкинском саду. В 1909 г. предприниматель И. Ледяшев и его «Комиссионно-техническая контора» стала заменять фонари, работающие на керосине на газовое освещение [4].

В 1927 г. в городе была пущена первая коммунальная электростанция. С развитием электрического освещения горсовет принял решение заменить керосиновое освещение улиц на электрическое. В 1919–1931 гг. 16% жилищного фонда было электрофицировано. Протяженность сети электрического освещения в 1930-х гг. составила около 2 км [4].

В годы Великой Отечественной войны были построены ГЭС-2, ГЭС-5, ГЭС-9 и ГЭС-10, обеспечивающие город электричеством. После войны было сооружено еще несколько ГЭС.

В 1950-х гг. на 130 км улиц города было установлено более 1,4 тыс. электрических фонарей. В 1959–1965 гг. построено 240 трансформаторных подстанций, проложено 220 км кабельных сетей, 310 км воздушных бытовых сетей, 400 км сетей уличного освещения, появились светильники

с лампами дневного света, с зеркальными отражателями и ртутными лампами [4].

Сегодня современный Алматы превратился в высокой степени благоустроенный город с развитой электросетью и сетью уличного освещения. Только в 2006 г. в городе было установлено 57 тысяч светоточек на магистральных улицах, во дворах, на фасадах зданий, в скверах и парках города. Активно осуществляется архитектурное декоративное освещение. Впервые в городе появились здания, украшенные графическим панно, деревья, подсвеченные ландшафтным освещением. Преображается город в дни праздников, когда здания магазинов, офисов и гостиниц украшаются дизайнерским освещением [4].

Однако в последние годы жители Алматы стали часто сталкиваться с массовым отключением света и ухудшением работы системы уличного освещения в целом по городу. Фонари уличного освещения не горят не только во многих дворах, но и вдоль многих улиц уже в течение многих месяцев. Между тем, 7 апреля 2016 года акимат Алматы распространил пресс-релиз, объясняющий нештатные отключения освещения перегрузкой электрооборудования. Шкафы управления наружным освещением, рассчитанные на нагрузку в 40-60 ампер, последние годы выдерживают нагрузку свыше 100 ампер. Происходит это в первую очередь из-за увеличения количества светоточек, а также из-за устаревшего электрического оборудования [4].

В 2016 году в целях повышения качества работы и модернизации уличного освещения на улицах Алматы проводилась работа по замене устаревших уличных фонарей на современные фонари с LED технологиями. Была внедрена автоматизированная система диспетчерского управления наружным освещением.

Освещение улиц и площадей является основным, т.е. обязательным элементом освещения любого города. Что касается освещения витрин, реклам и других элементов, то оно может быть развито в большей или меньшей степени в зависимости от величины, характера и значения города и может, таким образом, дополнять обязательное освещение улиц и площадей.

Главная задача уличного освещения – обеспечить нормальное удобное, безопасное движение городского транспорта и пешеходов в темное время суток. Для этого освещается проезжая часть улиц, тротуары, а также действуют световые указатели и световая сигнализация. Только совместная работа этих элементов освещения обеспечивает в современном городе безопасное интенсивное движение транспорта и пешеходов [2].

В связи с растущей интенсивностью движения городского транспорта и пешеходов все большее значение в городском освещении приобретают световые указатели и сигнализация. В ряде городов эти элементы городского освещения появились только в последние годы и

развиваются, обретая все новые светотехнические и архитектурные формы.

С целью выяснения проблем, связанных с освещением улиц города, в 2016 году был проведен социологический опрос жителей мегаполиса. Большинство опрошенных отметили, что модернизацию освещения необходимо провести во дворах, переулках, небольших улицах города.

На вопрос «Отметьте, пожалуйста, ныне существующие проблемы в работе уличного освещения» 80% респондентов отметили недостаточный охват территорий города уличным освещением. Из них 10% опрошенных отметили, что по городу очень тусклое освещение, еще столько же отметили, что необходимо провести ремонт и замену устаревших фонарей во дворах города. 95% опрошенных жителей отметили, что не наблюдают улучшения после внедрения в городе системы автоматизированной системы управления уличным освещением.

подавляющее большинство опрошенных граждан ответили положительно на вопросы: «Считаете ли вы, что местные органы управления должны больше финансировать проекты, связанные с модернизацией системы городского освещения?», «Нужен ли опыт развитых городов мира, для усовершенствования нынешней системы уличного освещения Алматы?»

55% опрошенных оценили удовлетворительно освещение главных, центральных улиц города. Однако не исключены частые отключения света и отклонение работы уличного освещения от графика. 65 % респондентов отметили, что освещения двора или улицы, где они проживают, оценивается менее чем удовлетворительно. Многие отмечают, что необходимо заменить лампы более мощными. В итоге 85% опрошенных граждан отметили, что освещение города в целом оценивается как удовлетворительное.

В результате опроса были сделаны следующие выводы:

1) освещение на главных, центральных улицах города работает стабильно, но бывают сбои в работе, также отклонение от графика работы системы.

2) 20% опрошенных отметили, что после внедрения автоматизированной системы управления уличным освещением, работа системы стала лучше, чем в прошлом году.

3) 80% опрошенных отметили, что не наблюдают каких либо существенных изменений в работе.

4) Были высказаны и пожелания в адрес администрации компании Алматы «Қала жарық»: восстановить освещение в подземных переходах, обновить устаревшее оборудование.

В целом жители Алматы оценивают общую работу системы уличного освещения города удовлетворительно.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1 АСК-электрокомплект [Электронный ресурс] / Оптовый интернет-магазин; – Электронные данные. – М. : Рос. гос. б-ка, 2013. – Режим доступа : askelectro.ru/blog/ulichnoe-osveschenie---kak-zalog-bezopasnosti-peshehodov-i-avtomobilistov, свободный. – Яз. рус.

2 NBDC nationaal brandweer documentatie centrum [Электронный ресурс] / сайт национального архива пожарной охраны Нидерландов; – Электронные данные. – Амстердам.: Нидерланды, 2010. – Режим доступа nationaalbrandweerdokumentatiecentrum.nl/cms/show/id=633842 свободный. – Яз. Гол.

3 Постановление правительства Республики Казахстан: Закон Республики Казахстан от 13 января 2012 года № 541-IV «Об энергосбережении и повышении энергоэффективности» (с изменениями и дополнениями по состоянию на 29.03.2016 г.) // Zakon.kz [Электронный ресурс] : справочная система /Астана : Zakon.kz, 2016. – Яз. рус

4 Музей истории города Алматы [Электронный ресурс] / ; ред. \Билялова Г.А.; / web-мастер Интернет-агентство «Пантера» – Электронные данные. – Алматы., 2014. – Режим доступа : <http://almatykala.info/thesaurus/osveschenie-gorodskoe.html>, свободный. – Загл. с экрана. – Яз. каз, рус, англ.

УДК 791.9

Искандарова М., Егоренкова Е.Н.

Восточно-Казахстанский государственный университет им. С.Аманжолова
г. Усть-Каменогорск, Республика Казахстан

РЕСПУБЛИКА КАЗАХСТАН: ИМИДЖ СТРАНЫ

В современных условиях имидж Республики Казахстан все больше возрастает на международной арене. Исходя из этого, важно знать, как выглядит образ страны вне и внутри государства. Важно знать, как воспринимает Республику Казахстан граждане Казахстана и международная общественность.

В современном понимании понятие «имидж» сложилось лишь в первой трети XX в. в связи с возникновением теории паблик рилейшнз, и поэтому история формирования представлений об этом явлении имеет мощную интеллектуальную традицию [1].

Слово «имидж» имеет английское происхождение (англ. – image, лат. imago – образ, вид) и в переводе на русский язык означает «изображение, подобие, мысленный образ, представление, символ» [2].

Имидж - это целенаправленно формируемый образ политического деятеля, актёра, телевизионного ведущего и т. п. в целях их широкой

популяризации и рекламирования. Научные исследования подтверждают, что главной функцией имиджа является формирование положительного отношения к кому-либо или чему-либо. Если положительное отношение сформировано, то за ним, вследствие влияния социальных связей, обязательно последуют доверие и, в свою очередь, высокие оценки и репутация. Такова логическая цепочка, порождаемая положительным отношением. К тому же, положительный имидж, как правило, способствует повышению престижа, а, следовательно, авторитета и влияния. Позитивный имидж является также важным фактором высокого политического рейтинга, что очень значимо в насыщенной разнообразной информацией публичной политической деятельности.

Вместе с тем следует указать на употребление в научных исследованиях категорий «имидж государства» и «имидж страны», где их трактовка неоднозначна. Так, одни исследователи используют термин «имидж страны», другие авторы употребляют понятие «имидж государства» [3].

В научной литературе отмечается, что понятия «страна» и «государство» имеют разные ключевые признаки. Если под страной понимается, прежде всего, территория, на которой проживает та или иная политически организованная социальная общность, все неполитические аспекты общественной жизни – ландшафт, географические, духовные, этнические и культурные особенности, региональное разнообразие, понятие почвы и крови, религиозные, отчасти экономические характеристики, то для государства определяющим является категория организации, обладающей верховенством власти над населением страны и независимостью (суверенитетом) в международных делах.

Известный отечественный специалист по международному имиджу страны Э. А. Галумов пишет, что имидж (образ) страны – это комплекс объективных взаимосвязанных между собой характеристик государственной системы (экономических, географических, национальных, демографических и т. д.), сформировавшихся в процессе эволюционного развития государственности как сложной многофакторной подсистемы мирового устройства. А образ государства – это база, определяющая, какую репутацию приобретает страна в сознании мировой общественности в результате тех или иных акций ее субъектов, взаимодействующих с внешним миром. [4, с. 58].

«Имидж страны», или, как сообщается во многих источниках «образ страны» представляет собой следующий комплекс основных факторов:

1) Географический. Сюда входит ландшафт, климат, природные ресурсы, географическое положение, размер территории и т.п.

2) Этнолингвистический. К нему относится этнический состав, многонациональность или же мононациональность, преобладающий язык.

3) Культурно-исторический – Это, соответственно, историческое

прошлое народа, культура в узком смысле слова, уровень образованности.

4) Религиозный. Здесь говорится о принадлежности большей части населения к той или иной мировой религии, наличии и распространении других конфессий, роль церкви в общественной жизни).

5) Хозяйственный – Это основные способы хозяйствования населения, уровень экономического развития, а также благосостояния населения[5, с. 63].

Попробуем применить эти параметры при составлении имиджевой характеристики Республики Казахстан.

1 Географический фактор.

1.1 Географическое положение и размер территории РК.

Казахстан расположен на стыке двух континентов - Европы и Азии, и по занимаемой площади находится на девятом месте в мире, т.е. входит в первую десятку крупнейших по территории государств мира - после России, Канады, Китая, США, Бразилии, Австралии, Индии и Аргентины. На востоке, севере и северо-западе Казахстан граничит с Россией, на юге - с государствами Центральной Азии - Узбекистаном, Кыргызстаном и Туркменистаном, а на юго-востоке - с Китаем. Общая протяженность границ Казахстана составляет почти 12,2 тыс. км [6, с. 8-12].

1.2 Природные ресурсы и климатические условия РК.

Казахстан находится в центре Евразийского материка, на почти равном расстоянии от Атлантического и Тихого океанов, а также значительно удален от Индийского океана. – республика расположена между двумя весьма различными по своей природе регионами Евразии - Средней Азией и Сибирью, скрещиваются влияния воздушных масс холодного севера и знойного юга. Такое глубокое материковое расположение в значительной мере определяет его природные условия. Вот почему основными свойствами климата Казахстана являются его резкая континентальность и неравномерное распределение природных осадков.

Более четверти территории Казахстана занимают степи, половину - пустыни и полупустыни, остальную четверть - горы, моря, озера и реки. В Казахстане почти на 22 млн. гектаров расположились леса и насаждения, имеются 11 тысяч рек и речушек, более 7 тысяч озер и водохранилищ; растительный фонд превышает 6 тысяч видов, разнообразен животный мир. Рельеф местности поднимается от обширных низменностей, расположенных ниже уровня океана, до высочайших горных хребтов, достигающих 5000 метров.

Пересекая территорию Казахстана с севера на юг, вы попадаете не только в различные климатические зоны, но и в такие же разнообразные территории, имеющие каждая свою флору и фауну [7].

1.3 Полезные ископаемые РК.

Одно из главных богатств Казахстана - это его полезные ископаемые.

По оценке ученых ведущих стран мира Казахстан занимает шестое место в мире по запасам природных ресурсов, хотя еще не может использовать это преимущество с наибольшим для себя эффектом. Казахстан располагает богатыми природными ресурсами, о чем свидетельствует то, что из 110 элементов таблицы Менделеева в его недрах выявлены 99, разведаны 70, но пока извлекаются и используются 60 элементов. В мировом масштабе Казахстан уже сейчас является крупнейшим производителем вольфрама, а по его запасам занимает первое место в мире, второе - по запасам хромовых и фосфорных руд, четвертое - свинца и молибдена, восьмое – по общим запасам железной руды. Сегодня ни для кого не секрет, что к Казахстану повышенный интерес проявляют США и страны Западной Европы, а также Турция, Иран, Пакистан, Япония и Китай. Это, прежде всего, объясняется высоким потенциалом республики в стратегических сырьевых ресурсах, в первую очередь нефти и газа [8, с. 18- 20].

2 Этнолингвистический фактор.

В Казахстане проживает 17,948,000 человека (по данным на 1 июля 2014 года). Коренное население Казахстана – казахи – составляют 63,1% населения.

Республика Казахстан – типичное полиэтничное государство, в котором, помимо казахов, проживают представители многих других национальностей, сохраняющие свои языковые, исторические, культурные ценности. К ним относятся: русские (23,7%), украинцы (2,1%), узбеки (2,9%), татары (1,3%), уйгуры (1,4%), немцы (1,1%), а также представители других национальностей (4,4%).

Республика Казахстан входит в число самых малонаселенных стран мира, плотность населения страны составляет лишь 6,3 чел. на один квадратный километр. Но при этом Казахстан – самая урбанизированная страна Центральной Азии. Городское население составляет более 60% от общего числа жителей, а самым населенным казахстанским городом является его «южная столица» – Алматы, где на сегодняшний день проживает около 1,5 млн. жителей.

В Казахстане преобладают четыре языка. Государственным языком является казахский язык. Русский, английский и китайский языки являются языками международного общения [9].

3 Культурно- исторический фактор.

В Казахстане проживает много национальностей. Многие иностранные жители путают такие понятия, как «казах» и «казахстанец». Казахстанец- это гражданин Казахстана, независимо от его национальности. А казах- это этнос, коренной житель Казахстана.

Казахи – чрезвычайно гостеприимные люди. Если вы приедете в гости к казахской семье, даже совершенно неожиданно, то будете приняты так, будто вас ждали здесь целую вечность. С раннего детства казахам прививается уважение к гостям и старшим, так же как принципы мира и

терпимости. Все это – национальные особенности казахской культуры и традиций. Благодаря этому в истории Казахстана не отмечено значительных национальных или религиозных конфликтов. По традиции каждому гостю предлагают отведать блюда национальной казахской кухни, заботливо усадив гостя за дастархан (накрытый стол) в центре юрты [10].

Юрта – один из самых совершенных видов переносного жилища. Это удобный и практичный дом, идеально приспособленный к условиям природы и образу жизни – одно из величайших изобретений Евразийских кочевников. Казахи живут в мире орнаментов, свои юрты они богато украшают коврами и разноцветной вышивкой.

Предметами традиционного быта являются упряжь, войлочные ковры-текеметы, изделия из дерева, кости и металла – все щедро украшается богатой вышивкой покрываются головные уборы, одежда, сумки и попоны. Степные зергеры (ювелиры) традиционно предпочитают работать с благородным белым серебром. Вам наверняка понравятся казахские серьги в виде колокольчиков, полумесяцев, со множеством подвесок, оригинальные браслеты-блезики и традиционные комплекты из трех перстней, соединенных с браслетом тонкими цепочками.

Национальная одежда казахов варьируется в зависимости от региона. Чапан это мужская одежда, сделанная из бархата и украшенная вышивкой. Мужчины носят также мягкие тюбетейки, высокие фетровые колпаки или охотничьи шапки-ушанки из лисьего меха (малакай). Женский национальный костюм состоит из белого хлопкового или цветного шелкового платья и вышитого бархатного жилета, шапочки или шелкового платка. Пожилые замужние женщины покрывают голову кимешеком – белой накидкой, оставляющей лицо открытым. Невесты одевают высокую, остроконечную, богато украшенную шапку саукеде с пучком перьев на макушке.

Так же, казахи высоко ценят искусство красноречия и почитают своих акынов – поэтов-импровизаторов, выступающих на публичных состязаниях (айтысах) под аккомпанемент национальных музыкальных инструментов: двуструнной домбры и смычкового инструмента кобыза.

Национальные игры – неременный атрибут праздников. Это казакшакурес (казахская борьба), байга (скачки на большие дистанции – 25, 50 или 100 км), кокпар (всадники пытаются схватить и вырвать друг у друга козлиную тушку), кыз-куу («догони девушку»), и алтыбакан (качели на шести столбах) [11].

4 Религиозный фактор.

Основными религиями, представленными в Казахстане являются ислам и христианство (главным образом, православие), также присутствуют иудаизм и буддизм. Часть населения Казахстана - атеисты.

5 Хозяйственный фактор.

Сельское хозяйство является важным сектором экономики страны. По производству зерна Казахстан занимает третье место в СНГ после России и Украины. На севере Казахстана выращивается яровая пшеница, овёс, ячмень и другие зерновые культуры, а также подсолнечник, лён-кудряш. Развито овощеводство, бахчеводство. Запад славится посевами кукурузы, овощей, подсолнечника и других культур. На юге республики при искусственном орошении дают высокие урожаи хлопчатник, сахарная свекла, табак, рис, а так же развито садоводство.

Природные условия Казахстана, их многообразие обуславливают значительные потенциальные возможности для развития животноводства. В Казахстане традиционно занимаются овцеводством, коневодством, верблюдоводством, разведением крупного рогатого скота [12].

Все эти характеристики формируют на сегодня комплекс взглядов о Казахстане как стране. Подразумевается, что существует связь между имиджем страны и целевой аудиторией, для которой он предназначен, и что он отвечает на потребность этой аудитории [13, с. 405].

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1 Блэк С. Паблик рилейшнз. Что это такое?: пер. с англ. – Лондон :Модио пресс; АСЭС, 1990.

2 Современный философский словарь / под общ.ред. проф. В. Е. Кемерова. – 2-е изд., испр. и доп. – Лондон; Франкфурт-на-Майне; Париж; Люксембург; Москва; Минск: Панпринт, 1998.

3 Горбушина О.П. Имидж страны у российской молодежи: структура и факторы формирования: структура и факторы формирования: дис. канд. психол. наук. – М., 2006.

4 Галумов Э. Основы PR. – М.: Летопись XXI, 2004.

5 Быба Ю.В. Имидж современного Российского государства: состояние и перспективы формирования : дис. канд. полит.наук. – М., 2008.

6 Елемесов К.И. «Экономическое моделирование и реальная политика» Казахстан: экономика и жизнь - № 3 – 4. – 1995. – С.8-12.

6 Казахстан: в цифрах и фактах.- Алматы: Статистика, 1998

7 Хасбулатов Р.И. Мировая экономика - М.: ИНСАН, 1996

8 Население Казахстана: Казахстан - численность населения и этнический состав //Электронный ресурс: <http://www.advantour.com/rus/kazakhstan/people.htm>

9 Казахская культура // Электронный ресурс: <http://www.advantour.com/rus/kazakhstan/culture.htm>

10 Культура Казахстана. О казахской культуре и национальных традициях. // Электронный ресурс: http://www.kazakhstan.orexca.com/rus/kazakhstan_culture.shtml

11 Казах. ру. Электронный ресурс: <http://kazakh.ru>

12 Блажнов Е. А. Паблик Рилейшенз. - М., 1994.

УДК 070.41

Канатова Г.

Восточно-Казахстанский государственный университет им. С.Аманжолова
г. Усть-Каменогорск, Республика Казахстан

ЖУРНАЛИСТСКОЕ РАССЛЕДОВАНИЕ КАК ЖАНР В КАЗАХСТАНСКИХ СМИ

Журналистское расследование - это всестороннее рассмотрение, изучение проблемы вопроса, события, проведенное одним журналистом или журналистской группой.

Английское слово investigation имеет два варианта перевода на русский язык: как «расследование» и как «исследование». Журналистское расследование представляет собой как раз поиск, изучение и публикацию каких-либо фактов, которые несмотря на свою актуальность до поры до времени были неизвестны обществу.

Этот жанр требует от «четвертой власти» высокого профессионализма, соблюдения законности (в первую очередь для собственной безопасности) и соблюдения этических норм при добывании информации. Требует проверенных фактов, добровольно предоставленных информаторами.

Базовыми этапами расследования являются:

- составление плана предстоящих действий;
- обработка первичной информации и правильный поиск новой;
- работа с источниками;
- обсуждение материала с экспертами (юристы, полицейские и др. эксперты);
- формирование доказательной базы;
- систематизация всех имеющихся данных;
- подготовка материала к выпуску.

Журналистское расследование как жанр зародилось в начале XX века в Соединенных Штатах Америки с эрой «макрейкеров» – разгребателей грязи. Но и до этого талантливые писатели и журналисты создавали острые материалы с разоблачением преступлений, как уголовных, так и экономических, и политических. В качестве прародителей жанра называют С.Л.Клеменса – Марка Твена, М.Е. Салтыкова-Щедрина, В.Г.Короленко.

Одним из ярких примеров справедливого результата журналистского расследования в Америке является «Уотергейтское дело». 17 июня 1972 года полиция Вашингтона арестовала пять человек по подозрению в

незаконном проникновении в отель «Уотергейт» – штаб-квартиру демократической партии. При задержании у них были отобраны фотоаппараты и устройство для подслушивания. Один из задержанных, Дж. Маккорд, был связан с Комитетом республиканской партии по переизбранию Президента. Директор того самого Комитета Джон Митчелл и сам Президент США Ричард Никсон отрицали какую-либо ответственность и причастность к происшедшему скандалу. Так началось «Уотергейтское дело». Все издания старались воздерживаться от публикаций материалов на эту тему, если только они были не в поддержку главы государства. Отличились журналисты «Вашингтон Пост» Роберт Вудворт и Карл Бернстайн, которые несмотря на угрозы со стороны сотрудника Белого дома Ч. Колсона, продолжали расследование. Всем источникам информации журналисты обещали полную анонимность. Один из таких анонимов, который сыграл немалую роль в расследовании, человек с прозвищем Глубокая Глотка - приятель Роберта Вудворта. По сей день неизвестна личность данного персонажа. Журналист скрыл данные информатора даже от коллег, тем самым исполнив профессиональный долг. А результатом данного дела стал уход Никсона с поста главы государства. Сами же журналисты-расследователи получили широкую известность, уважение со стороны народа и миллионы за свой труд. Так свершился величайший переворот в журналистике.

Несомненно, на западе, в том числе в США, есть и будут случаи когда журналистам прикрывают рты. Но радует многочисленное количество примеров справедливости закона для абсолютно каждого гражданина, независимо от поста, который он занимает.

В Европе наиболее яркие публикации в этом жанре представлены в Швеции (Ю. А. Стриндберг), в Германии (Г. Вальраф), в Италии (К. Пекорелли).

Сегодня журналистское расследование выходит на международный уровень, материалы Дж.Ассанжа и Э. Сноудэна касаются деятельности международных организаций.

В Казахстане жанр журналистского расследования считается относительно новым. Первые материалы начали публиковаться в конце 90-ых годов. Иногда расследования для журналистов заканчивались увольнением, уголовной ответственностью или даже личной трагедией.

Сейчас же многие действительно стоящие материалы журналистов-расследователей не пропускают редакторы.

В период с начала XXI века за работу над журналистскими расследованиями пострадали бывший редактор оппозиционной газеты «Республика-2000» Лира Байсеитова, журналист республиканского издания «Закон и правосудие» Оралгайша Жабагтайкызы, журналист из Актобе Дулат Тулегенов, журналист оппозиционных изданий «Дат» и «Четвёртая власть» Уларбек Байталак

Огромный общественный резонанс в Казахстане и Кыргызстане вызвало убийство бишкекского журналиста Геннадия Павлюка, совершённое с особой жестокостью. 22 декабря его выбросили из окна шестого этажа жилого дома в Алматы, предварительно связав по рукам и ногам верёвками.

Поездка была связана с журналистским расследованием деятельности преступной группировки, занимавшейся угоном дорогих автомобилей. Известно также, что Павлюк планировал начать выпуск оппозиционного издания «Ата-Мекен». Ранее он руководил представительством газеты «Аргументы и Факты» в Киргизии, возглавлял оппозиционное издание «Белый пароход», работал редактором «Комсомольской правды» в Кыргызстане.

В октябре 2010 года алматинские оперативники задержали в одном из ресторанов трёх подозреваемых в похищении Геннадия Павлюка. В 2011 году алматинский городской суд признал гражданина Кыргызстана Алдаяра Исманкулова виновным в организации похищения и убийства журналиста и приговорил его к 17 годам лишения свободы в колонии строгого режима. Сообщники Исманкулова – граждане Казахстана Шалкар Оразалин и Алмас Игеликов – были, соответственно, приговорены к 11 и 10 годам лишения свободы в колонии общего режима.

Современные расследования часто уходят от «классических» инвестигейторских тем – коррупции, политики. Во многом это связано с проблемами применения законодательных актов о СМИ и свободе слова. Освещение деятельности государственных структур на постсоветском пространстве часто сталкивается с препятствиями объективного и субъективного характера. Эти факторы вызывают переориентацию журналистов на криминальные, социальные, светские материалы.

Как отмечают авторы учебника «Журналистское расследование. История метода и современная практика», началом расследования могут стать:

- события;
- происшествия;
- ваши собственные наблюдения и предположения;
- материалы СМИ;
- документы (как открытые, допустим, распоряжения и постановления властных органов, так и частично открытые, и конфиденциальные, от документации коммерческих структур – до ведомственной документации служебного характера;
- заявления официальных лиц, в том числе пресс-релизы госорганов или частных организаций;
- слухи;
- сообщения, полученные от вашего источника информации, или «инициатора» [1].

Широко распространены телевизионные расследования, которые преподносятся в виде ток-шоу, репортажей и телевизионных очерков (документальных фильмов).

Интересную и разнообразную информацию представляет республиканский аналитический интернет-портал Ratel.kz, где есть постоянно действующая рубрика «Расследования», авторы которой – Геннадий Бендицкий, Джамиля Маричева. Материалы этого сайта отличаются остротой и актуальностью – «Потоп по отработанной схеме» (Почему за гибель людей во время ежегодных наводнений не отвечают истинные виновники) от 4 июня 2016 г., «Экибастузский вестерн» (Кто стрелял в офисе банкира и бизнесмена Тасбулата Абгужина?) от 1 декабря 2016 г., «Вне зоны доступа – правда» (Пятый год Фархат Агишев не может установить обстоятельства гибели своей двадцатидвухлетней дочери Диляры) от 1 декабря 2016 г.

В Усть-Каменогорске работает Агентство правовой информации и журналистских расследований «Витязь», материалы которого посвящены спорным дорожно-транспортным происшествиям («Подрезал?» От 21 декабря 2015 г., «Дьявол кроется в деталях» от 1 июля 2016 г.), мошенничествам в сфере продажи недвижимости («А мы предупреждали!» От 22 октября 2016 г.), аферам в ремонтно-строительном бизнесе («Липовые» ремонтники» от 10 сентября 2016 г.) и др.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1 Журналистское расследование. История метода и современная практика / Под общей редакцией А.Д. Константинова. – СПб.: «Издательский Дом "Нева"»; М.: «ОЛМА-ПРЕСС», 2003. – <http://evartist.narod.ru/text14/53.htm>

УДК 396.01

Карасева Н.В.

Карагандинский государственный университет им. Е.А. Букетова
г. Караганда, Республика Казахстан

ОСОБЕННОСТИ ФОРМИРОВАНИЯ ЭТНИЧЕСКОЙ ИДЕНТИЧНОСТИ В МЕЖЭТНИЧЕСКИХ БРАКАХ СОВРЕМЕННОГО КАЗАХСТАНА

Специфика Казахстана заключается в его полиэтничности. Как следствие в Казахстане достаточно велико количество межэтнических браков. В большинстве случаев к таким бракам и детям рожденным в них, отношение положительное. Но это только верхушка айсберга. Дети рожденные в смешанных браках очень часто сталкиваются с проблемами

самоидентификации. В процессе взросления и становления личности им приходится отвечать на ряд неоднозначных вопросов: какой я национальности, какой язык для меня родной, к какой религии я отношусь и т.д.

В Казахстане проживает более 130 этносов. В городах работает 321 этнокультурное объединение, выходят издания на 15 языках, а театры регулярно представляют премьеры спектаклей на шести языках. Межэтническими браками сегодня трудно удивить, особенно в Казахстане – так сложилось исторически, что женихов и невест другой национальности находят как у себя на родине, так и за ее пределами. И количество таких союзов растет. Ежегодно в стране заключают тысячи межнациональных браков.

Межнациональные браки в Казахстане явление достаточно распространенное. В XX веке тенденция межэтнических браков набирала обороты, этому способствовала так же студенческая миграция, казахи и сегодня активно получают образование в российских вузах.

При отсутствии какой-либо официальной политики в отношении смешанных браков многонациональность казахского общества и сейчас является предметом гордости. Тон задают официальные заявления президента Нурсултана Назарбаева: он неоднократно подчеркивал, что многонациональность является одной из сильных сторон государства, и всегда стремился представить Казахстан на международной арене как оазис гармоничных межнациональных отношений [2].

В Казахстане межэтнические браки в советский период, по данным переписи 1970 года, составляли 20,6 %, в 1979 году – 21,5 %, в 1989 году – 23,9 %. Начиная с 1999 по 2005 год – удельный вес межэтнических браков снизился с 21,4% до 18,8%. По словам Аиды Усиновой, руководителя отдела РАГС Алмалинского района Алматы, почти каждый десятый брак – межэтнический [5].

Межэтнические браки в Казахстане характерны для представителей разных национальностей. Мною будут рассмотрены браки между русскими и казахами. С русскими казахи живут в тесном соседстве уже более 100 лет, не говоря уж об отношениях, которые имели место раньше. Казахи хорошо знают русских. Русские столь же хорошо знают казахов. Казахи установление тесных связей между различными родами, племенами, общинами и народами измеряют понятием «кыз алысып-кыз берісу» («вводить их дочерей в свои семьи в качестве невесток и выдавать своих дочерей их сыновьям замуж»). В этом смысле казахи и русские в Казахстане - уже давно родственные народы. Процесс их смешения через браки является актуальной темой для изучения. Особый интерес вызывает вопрос, каким образом отражается на поколении детей, выбор их родителями партнера другой этнической принадлежности.

По мнению С. Уалиевой, одной из главных проблем в смешанных браках является самоидентификация детей. Кем записать себя в графе “Национальность”? Кем себя ощущать? Как при этом не обидеть ни отца, ни мать, ни их родных и близких и в то же время не забыть о себе?

Пару лет назад знакомые рассказали историю. У немолодого уже человека из интернациональной семьи скончался отец. Папа был казах, мама – русская. Когда она скончалась, ее похоронили на православном кладбище в Алматы. Отец велел детям похоронить его рядом с женой. Это вызвало недоумение и явилось поводом для споров у казахской родни, но слово отца было законом. Похожие истории рассказывают и те, кто живет рядом с семьями, где члены семьи исповедуют разные религии.

Неоднозначность возникает и в ряде других вопросов. Как справлять свадьбу, как называть детей, как их растить и воспитывать? Порой это вызывает ожесточенные споры.

Вопрос о выборе детьми из смешанных браков этнической идентификации рассматривался в работах достаточно большого количества исследователей. Сусоколов А.А. отмечал, что не всегда совпадает определение этничности в паспорте и в реальности: «потомок от межнационального брака может иметь самосознание, не совпадающее с записью в паспорте» [4].

Не всегда совпадает выбранная в документе этническая принадлежность и самоидентификация личности из межэтнического брака. Влияние имеют разные причины. В целом, важен процесс социализации - и отношения в семье, и круг общения, друзья, родственники, и влияние общества в целом. В одной семье двое детей могут идентифицировать себя по-разному (один по отцу, другой по матери). И, соответственно, этническая самоидентификация влияет на выбор брачного партнера в дальнейшем.

В условиях, когда идентичность постоянно ставится под сомнение окружающими, те, кого называют «метисами», предпочитают различные стратегии выстраивания своей этничности: 1) выбирают одну этническую идентичность; 2) идентичность выбирают по ситуации; 3) переходят к общегражданской идентичности «казах» - «казахстанец» [1].

Для изучения поставленных вопросов, мною были проведены интервью с 10 информантами, рожденными и выросшими в смешанных браках. В процессе интервью рассматривался вопрос «О влиянии этнической самоидентификации детей из межэтнических браков на выбор этничности партнера». А так же если респонденты сами происходят из смешанных семей, насколько это имеет значение для дальнейшего выбора своего брачного партнера.

На вопрос о влиянии родителей, состоящих в межэтническом браке, на выбор этнической принадлежности партнера у детей, получены разные ответы, общий смысл в ответах респондентов: «главное, чтобы человек

был хороший, национальность не имеет определяющего значения». Поскольку родители в этом случае более лояльны к выбору детей, и чаще одобряют его. Так как сами они имеют опыт разного отношения родственников к их выбору в прошлом.

В том случае, когда ребенок из межэтнического брака выбирает партнера из гомогенной семьи, нередко встречается сопротивление, негативное отношение со стороны родителей, родственников из гомогенной семьи. В общем, такая ситуация является вполне нормальной реакцией, поскольку родители и старшие родственники более рационально смотрят на жизнь, стараясь предостеречь молодых от трудностей.

Выбор родителями брачного партнера другой этнической принадлежности отражается на поколении детей. Дети из межэтнических браков более открыты и толерантны к восприятию различных культур. Этническая самоидентификация детей из смешанных браков различна, и не всегда совпадает с этносом родителей. Несомненно, воздействие на выбор будущего супруга оказывает личный опыт, нередко дети из межэтнических браков вступают в брак с партнерами из таких же семей.

Опираясь на проведенное мною исследование, мною были выделены негативные стороны межнациональных браков:

1) Несоответствие культур, традиций, обычаев, подходов к воспитанию. Именно из-за этих расхождений нередко возникают различные разногласия, вплоть до конфликтов. Обычно имеют значения такие аспекты быта, как ежедневное соблюдение ритуалов и обычаев, а также религиозных обрядов, которые обретают особенную важность не только во время всевозможных постов и больших религиозных праздников, но и во время организации и празднования свадеб при рождении и воспитании детей и т.д.

2) Нередко межнациональный брак встречает непонимание и осуждение со стороны окружающих. Довольно часто выступают против союза даже близкие и родные, люди, от которых больше всего ожидаема поддержка.

3) С раннего детства принято прививать чувство национальной гордости и страх перед ассимиляцией, уверенность в том, что создавать семью крайне необходимо внутри своей нации. Более того, многие представители таких этносов и по настоящее время, в эпоху глобализации, уверены, что общаться в повседневной жизни крайне необходимо исключительно со своими «соплеменниками», дабы не потерять самобытности, ярких отличительных национальных черт и не подменить, не разбавить, не утратить в слиянии свои обычаи и традиции.

4) Особенным пунктом стоит в этих отношениях вопрос о детях, рожденных в межнациональных союзах. Если такой брак оказывается на грани крушения, вот тогда и начинаются настоящие трудности.

Однако так же мною были выделены и плюсы межэтнических браков:

Межнациональные браки учат общество терпимости и умению с пониманием относиться к представителям разных наций, способствуют улучшению отношений между странами и этносами. Благодаря таким семьям чаще и больше обсуждаются и разрешаются правовые коллизии между государствами, нарастает взаимная заинтересованность культурой и историей общественной жизнью другого народа, стимулируется социальное сотрудничество и взаимоуважение.

– Мое мнение – смешанные браки работают на укрепление единства народов, межнациональное согласие, – говорит демограф, кандидат исторических наук из Усть-Каменогорска Сауле Уалиева. – Дети в таких семьях вырастают толерантными, они видят культуру разных народов, взаимодействие этносов на бытовом уровне. Это хорошо прослеживается на примере Алматы, где отмечается большое количество смешанных союзов. По статистике, раньше мужчины-казахи женились на представительницах другой национальности чаще, чем девушки брали себе мужей. В казахских семьях это воспринималось нормально, ведь мужчина приводит в свой дом невесту[3].

Несмотря на сложность отношения к смешанным бракам в нашей истории имеется ряд известных публичных личностей заключивших такой союз, продемонстрировав толерантность и терпимость. Можно вспомнить лидера «Алашорды» Алихана Букейханова и его главного идеолога Ахмета Байтурсынова. С их именами ассоциируется пробуждение казахского сознания в начале XX века. Оба они были женаты на женщинах русского происхождения. То же самое можно сказать о Мустафе Чокае, выдающемся поборнике казахского, туркестанского традиционализма. То есть для мужчин барьера в форме общественного неприятия смешанных браков не было. После Великой Отечественной войны женитьба на женщинах русско-славянского и европейского происхождения было вполне обычным явлением даже в самых отдаленных казахских аулах. То есть явление стало распространенным. Дети, потомки от таких браков, в зависимости от воспитания и среды проживания в одних случаях становились самыми настоящими казахами, а в других - людьми русской, европейской культуры.

А вот казахская девушка, пожелавшая выйти замуж за не казаха (представители таких близкородственных народов, как киргизы, каракалпаки или ногайцы - не в счет), в принципе не могла рассчитывать на одобрение ни со стороны своей семьи, ни со стороны своей общины. Она, конечно, могла настоять на своем, но при этом девушка уходила в другой мир. Мир, в котором она выросла, оказывался как бы отрезанным от нее. Ибо традиции казахов были и есть таковы, что выданная замуж девушка как бы передается другой стороне насовсем. Хорошо, если с этой

стороной можно поддерживать определяемые сложившимися обычаями отношения. В противном случае эта казашка оказывается, как бы полностью отчужденной. Что бы там ни говорили о модернизации казахского общества, принадлежность своей общине и необходимость считаться с ее традициями хотя бы в ключевых моментах жизни продолжает оставаться ключевым фактором, определяющим сознание и поведенческие стереотипы любого казаха.

Межэтнические браки явление достаточно распространенное в современном глобализирующемся мире. Казахстан сталкивается с подобным явлением повсеместно вследствие различных исторических фактов, и прежде всего активном переселении в Казахстан представителей большого числа национальностей. Смешанные браки не могут стать более или менее популярным явлением. Рожденные в таких браках дети всегда будут сталкиваться с рядом трудностей и находить различные способы выхода из затруднительных ситуаций. Поэтому можно сказать, что тема межэтнических браков не теряет своей актуальности и требует постоянной доработки.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1 Галиндабаева В. Иногда я русский, а иногда бурят. <https://www.hse.ru/pubs/share/direct/document/82254562>

2 Dave B. Kazakhstan: Ethnicity, Language, and Power. London; New York, 2007. P. 119.

3 Коэмец Е. Межэтнические браки. Если любить – так странами! // <http://www.caravan.kz/gazeta/mezhehtnicheskie-braki-esli-lyubit-tak-stranami-84381/>

4 Сусоколов А.А. Межнациональные браки в СССР.- М., 1987.-131 с.

5 Топилин А.В. Межнациональные семьи и миграция: вопросы взаимовлияния. / Социология Тесленко А.Н. Ценностно-мотивационные ориентиры будущих студентов казахстанских вузов // Педагогика. Психология. – 2012. - №1. С. 63-72.

ӘОЖ 94 (574.41)

Қаскенова А.А.

Алматы сән және дизайн колледжі

Алматы қ., Қазақстан Республикасы

ҰЛЫ ОТАН СОҒЫСЫ ЖЫЛДАРЫНДАҒЫ СЕМЕЙ ӨңІРІНДЕГІ АУЫЛ ШАРУАШЫЛЫҒЫНДАҒЫ ҚИЫНДЫҚТАР МЕН ЖЕТІСТІКТЕР

Отан соғысы Кеңес үкіметі басшыларының жаңылыс саясатының салдарынан туындаған аса қиын жағдайда дайындықсыз басталды. Неміс-

фашист үкіметі Кеңестер Одағына қарсы мол техникалық құрал мен адам күшін шоғырландырды. Алғашқы күндері жағдайға толық талдау жасалмай-ақ, майданға баруға тілек білдіргендердің көпшілігі алынды. Майданға әскери дайындықтан өткен резервтегі жауынгерлермен қатар, 18-ге толмаған жастар кетті. Кеңес Одағының өзге халықтары сияқты, Қазақстанда да азаматы майданға аттанбаған бірде-бір түтін жоқ десек қателеспейміз. Сол боздақтардың көбі қайтпады, 410 мың қазақстандық хабар-ошарсыз кетті. Бұл майданға аттанған әрбір үшінші адам, өмірді сүйгендіктерінен өліммен беттесіп, өршелене ұмтылған жауды тойтарып, өздері шейіт болды. Олардың әрқайсысының солдаттық жолы, жауынгерлік тұлғасы, әр түрлі өзіндік ерекшелігі бар. 1941-1945 жж. Ұлы Отан соғысы жылдарында, әр ұлттың басын қосқан КСРО, фашистік Германияның жойқын шабуылына қарсы аттанды. Сол кездері жауға қарсы аттанған әр жауынгердің мақсаты – Отанын қорғау еді. Ол кезде қазаққа да, қырғызға да, өзбек, орыс пен шешенге де ортақ бір-ақ Отан болды ол – КСРО еді, сондықтан Отанын қорғау баршаның міндеті саналды. Олар майдан алаңында болсын, шет жердегі соғыста жүріп, қарсылық қозғалыстарына қатысса да, Отанына адал қызмет етті. Олардың Отан үшін өз өмірлерін құрбандыққа шалып, төккен терлері мен еткен еңбектері ешуақытта және ешқашанда ұмытылмайды! Ұлы Отан соғысы жылдары КСРО көптеген адам және материалдық шығынға ұшырап, халқы күйзелді. Дегенмен де адамзат қоғамы үшін маңыздысы – бұл соғыс КСРО-ның жеңісімен аяқталды. Бұл жеңіс оңайшылықпен келмеді, сондықтан да қазіргідей бейбітшілік пен тыныштықта өмір сүріп жатқан біздер, бізді бүгінгі күнмен қамтамасыз еткен аға ұрпақтың алдында басымызды иіп, оларға құрмет көрсету парызымыз – деп санауымыз керек.

Соғыс жылдарында, оның қарсаңындағыдай, Қазақстан ауыл шаруашылығы үшін мынадай кадрлар даярланды: ауыл шаруашылығы механизаторлары, колхоздардағы бұқаралық кәсіподақ қызметкерлері, жоғары және орта дәрежелі ауыл шаруашылық мамандар: колхоз, совхоз өндірісінің жетекшілері. Республика колхоздарында, жұмысшы күшінің тым қысқаруына орай механизатор кадрлар даярлауды күшейту міндеті бірінші орынға қойылды.

Сол себепті, селолық жерлердегі өнеркәсіп, көлік салаларында жұмыс істейтін, 16 жастан жоғары ұл-қыздарды механизаторлар даярлайтын курстар мен мектептерге жаппай тарту шаралары жүргізілді. Машина-трактор станцияларын тез арада кадрлармен қамтамасыз ету мақсатымен соғыс басталған күнде-ақ, Қазақстанның дала қостарында тракторшылар мен комбайншыларды жекелеп даярлау тәжірибесі іске асырылды. Ауыл шаруашылығының механизаторларын даярлау жоғарғы оқу орындары мен техникумдарда іске асырылды. Соғыс басталысымен құрылған қысқа мерзімді курстар механизатор кадрлар проблемасын шешудің алғашқы қадамы ғана болды. Ол курста машина игерудің ең оңай,

ең қажетті дағдыларын ғана үйретті. Оларда оқыған тракторшылар мен комбайншылар болашақта нағыз мамандар өсірудің резервтері еді. Бұл қысақа мерзімді курстар өз міндеттерін атқарып болған соң, кадрларды даярлау ісі негізгі курстар мен механизаторлар мектептерінде жүргізілді.

Оқыту мерзімі жартылай қысқартылды. Тракторшыларды 3 ай, комбайншыларды 4, олардың көмекшілерін – 1, машинистерді – 3,5 ай ғана оқытты. Механизатор кадрлармен қатар, егіншілік, мал шаруашылығы мамандарын даярлау ісі де жүргізілді [1,79 б.].

Қалай десек те, ауыл шаруашылығы соғыс жылдарындағы ауыр сыннан сүрінбей өтті. Колхоз, совхоздарда көптеген еңбек адамдары нағыз еңбек еріне айнала отырып, өнімнің сапасы мен көлемін арттырды. Майдангерлерге деген көмекті қолдай отырып, еңбекшілер жеңіс күнін жақындатуға өз үлестерін қосты. Осы кезеңдерде әйелдердің үлес салмағы артқандықтан, олар ауыл шаруашылығының кез келген саласындағы жұмыстарды атқара білді. Қызыл Армияның жауынгерлеріне деген көрсетілген көмектің ең бастысы жауынгерлерді жылы киіммен қамтамасыз ету. Бұл жөнінде көптеген аудандарымызда жылы киімдер жинау жұмысы ұйымдастырылған.

Үржар ауданының еңбекшілері майдандағы жауынгерлерге арнап, аз уақыттың ішінде 110 пар пима, 154 шолақ тон, 217 пар жылы шұлық, 174 пар қолғап, тағы басқа жылы киімдер жинап өткізді. Жауынгерлерге берілетін бұйымдардың ішінде, дайын емес материалдар мен шикізатты тез тігіп дайындап шығаратын көптеген шеберханалар ұйымдастырылған сол шеберханалардан 4 100 шолақ тон, 18 474 пар пима басқа да көптеген жылы киімдер дайындалды. Облыс көлемінде 1942 жылдың 1 желтоқсанына дейін 126.176 түрлі киімдер жиналып, тапсырылды. Оның ішінде 4.430 шолақ тон, 15.594 пар пима, 20.374 қолғап, 14.555 малақай, 17.829 шылғау тағы бсақалар өткізілген [2,128 б.]. Семей қаласына қарасты Абыралы ауданының еңбеккерлері жылы киімдер қорына яғни аудандық комиссияға 19 қысқа тон, 37 пар пима, 23 құлақшын-малақай, 13 мақталы фуфайкалар және т.б. өткізді [3, 3 б.].

Тігіншілердің көпшілігі күндік тапсырмаларын 250% орындап, аудандық комиссияға 1300 шолақ тон тапсырды. Цехта екіжүзшілер саны да арта түсті. Әсіресе, жауынгерлерге киім тігу жұмысында П.И. Кузьмина жолдас белсенділік көрсетті. Ол терінің қалдығынан қолғап тігу үшін үй шаруашылығы әйелдерінен арнаулы топтар ұйымдастырды. Олар майдан жауынгерлеріне арнап, 3000 пар қолғап тігіп комиссияға өткізді. Қолғап тігуде, Дәрменова, Темпианова сияқты мамандар көрнекті жұмыстар атқарды. Олар күніне 7 пар қолғап тігудің орнына 10 пар қолғап тігіп тапсырды. Ал, Ново-Шульба аудандарының еңбеккерлері жауынгерлерге көптеген жылы киімдер жібергендіктерін хабарлайды.

Бұл біздің биылғы жылдағы бірінші қысқы үлесіміз - дейді колхозшылар. «Красный партизан» совхозартелі аудандық комиссияға

20 пар пима, 19 пар жүнқолғаптар және 40 пар жылы шұлықтар өткізді. Барлығы (қыркүйек айында) аудан еңбеккерлері 104 шолақ тон, 56 пар пима, 90 пар қолғап, 106 пар жылы шұлықтар, 100 жастыққап және т.б. жылы киім-кешектерді жинап, Қызыл Армияға жөнелтті. Майдангерлерге сый ретінде Абай ауданының колхозшылары 5 центнер май жіберді. Ал, Шар ауданы 22 центнер ет жіберсе, Ақсуат ауданы ұн және т.б өнімдерді жіберген.

Ұлы Отанның 25 жылдығына орай Шар ауданының «Пробуждение» колхозының жұмысшылары Сталинград қорғаушыларына сыйлықтар жібергендіктері туралы хабарлайды. Колхозшылар жауынгерлерге 25 пар пима, 100 пар жылы шұлық, 100 пар жылы қолғаптар, 10 жылы көйлек және шарфылар, 30 центнер печенье, 5 центнер шұжық, 200 кг шошқа майы, 100 кг бал, 100 кг сан еттер жөнелтілді [4, 4 б.]. 1943 жылы қаладағы «Большевичка Украины» тігін фабрикасының қызметкерлері қабылдау комиссиясына 249 жылы киімдер өткізді, ал қараша айында ұжым қосымша 20 құлақшын тапсырды. Сонымен қатар, Мақаншы ауданына қарасты «Часовой партизан» - ауылшаруашылық артельдерінің мүшелері жауынгерлерге 1 мамыр мерекесіне қарсы генерал Панфилов атындағы 8-гвардия дивизиясына 12 пұт ет, 60 кг май, 60 пұт ұн жіберген. Бұдан да басқа семейліктердің майданға деген көмегі тоқталып қалған жоқ. Қуатты танк колоннасын жасау қорына деген қаржылай көмектер көрсетіліп жатты. Мысалы, 1943 жылдың 10 қаңтарында болат танктер жасауға Үржар ауданының колхозшылары «Семей колхозшысы» танк колоннасы қорына 1.935.000 сом ақша, 1.548 пұт астық тапсырып, өз үлестерін қосты. Қаһарман Қызыл Армияның жеңістеріне жігерлендірілген «Жаңа күш» артелінің ұжымы (Балажол руднигі) Отан қорғау жолындағы жауынгерлерге деген көмегін «Семей колхозшысы» атты қуатты танк колоннасы «Советтік Қазақстан» атты жауынгер самолеттер жасау қорына 8.000 сом алтын тапсырды. Сол сияқты «Еңбектау» артелінің ұжымыда танк және самолет жасау қорларына 1000 сом алтын тапсырды [5, 1 б.].

Ал, Белағаш ауданының еңбеккерлері «Семей колхозшысы» танк колоннасы мен «Советтік Қазақстан» атты авиоэскадрильяға 3.011.000 сом қаржы берді. Сондай-ақ, Үржар ауданынан 2.554.000 сом, Аякөз ауданынан 2.87.000 сом, Абай ауданынан 624.000 сом қаржы жиналғандығы анықталды [48, 3 б.].

Жоғарыда біз көрсеткен мәліметтердің барлығынан Ұлы Отан соғысы кезіндегі тылдағы еңбекте семейліктердің айтарлықтай үлесі болғандығын байқаймыз. Қала тұрғындары мен облысқа қарасты аудан, ауыл еңбеккерлері қолдарынан келген еңбектерін майданға көмек ретінде жеткізіп жатты. Осы кезде еңбектеген баладан еңкейген кәріге дейінгі барлық халық аянбай еңбек етіп, Отан қорғаған жауынгерлерге деген қолдауларын еңбек жолындағы жетістіктерінен көрсетіп отырды. Бірақ,

соғыс жылдары бәрі тамаша болды деуге болмайды, мұның көлеңкелі жақтарыда болды, мәселен, қазақ халқының санының азаюы, ұлы даланы қудалауға түскен халықтарды көшіріп әкелетін зонаға айналдыруы, халықтарды әлсіретті, өлкенің даму мүмкіндіктерін тежеді. Еліміз сталиндік солақай саясаттың негізінде әртүрлі халықтардың абақтысына айналды. Өзге ұлттардың Қазақ даласына көшіріліп әкелінуі ұлтымыздың сандық және сапалық құрамына өзгерістер әкелді. Алайда, осындай қиыншылықтарға қарамастан тыл мен майданның бірлігі арқасында Ұлы жеңіске қол жеткіздік. Бұл біздің ең басты жетістігіміз деп санауымыз керек.

Қорытындылай келе айтар болсақ, тыл мен майдан жұбы бір, жігі ажырамас тұтас қимыл көрсетті. «Бәрі майдан үшін, бәрі жеңіс үшін» деген ұран ел есінде. Сол ұран майдандағы жауынгерлер мен тылдағы еңбекшінің міндетіне міндет, қайратына қайрат қосты. Қан мен тер бірге төгіліп, жеңіс арнасына бірге құйылды. Тылымыздың мықтылығынан құрсаңған жауды жеңдік. Ұлы жеңіс бүкіл халыққа ортақ. «Өткенді ескермеген өшеді, қастерлеген өседі»-деген сөзді еске алсақ, дәл қазіргі күннің талабына сай айтылған өнегелі сөз екенін ұғынуға болады. Сондықтан Ұлы Отан соғысы жайлы сөз қозғағанда, ардагер ата-апаларымыздың майдан мен тылдағы еңбегіне тоқталмай кетуге болмайды.

Бүгінде соғыстан еліне аман оралған ардагерлердің қатары жыл сайын сиреп, көзден таса болып жатыр. Соғыстың қиыншылықтарын көздері көрген қарттардың көргені көп, сондықтан айтары да мол. КСРО-ның әскери шаруашылығының жасалуы мен оның одан әрі дамуында шығыс аудандары, соның ішінде Қазақстан маңызды роль атқарды. Соғыс жылдары Қазақстан майдан арсеналына айналды. Бұл арада маңызды жетістіктерге қол жеткізген жеңіл өнеркәсіп болды. Соғыстың күрделі жылдарында мұндағы бар кәсіпорындарды әскери жағдайға байланысты қайта құрумен бірге, эвакуацияланып әкелінген фабрикалар мен зауыттардың өндірістік қызметтерін ұйымдастырып, оларды тез арада орналастыру қажет болды. Сонымен бірге, жаңа өнеркәсіп құрылыстарыда салына бастады. Бұған КСРО-ның барлық капитал енгізуінің осы салалар бойынша маңызды бөлігі Қазақстанның жеңіл өнеркәсібінің дамуына бағытталды. Осы қиын және күрделі кезеңдерде кадрлар мәселесі шешілді. Жүздеген білікті жұмысшылар майданға тартылды, Қазақстанға эвакуацияланып әкелінген кәсіпорындармен бірге, сол кәсіпорынның жұмысшыларының азғана бөлігі келді. Семей еңбеккерлері де Жеңістің жақындауына өз үлестерін қосты деп айтуға болады, олар жауынгерлерді киіндірумен қатар, азық-түлікпен қамтамасыз етуде күш аямай еңбек етті. Соғыс жылдары қала жеңіл өнеркәсіптің ірі орталығына айналды. Қалалықтар соғыс даласындағы майдангерлерге және уақытша оккупацияда болып, азат етілген аймақтарға үнемі қол ұшын беріп отырды. Өнеркәсіп орындары соғыс кезіндегі қиыншылықтарға қарамастан, әскери

тапсырмаларды орындап, кез келген уақытта сұраныстарды артығымен орындауға тырысты.

Біз көрсеткен мәліметтердің барлығынан Ұлы Отан соғысы кезіндегі тылдағы еңбекте семейліктердің айтарлықтай үлесі болғандығын байқаймыз. Қала тұрғындары мен облысқа қарасты аудан, ауыл еңбеккерлері қолдарынан келген еңбектерін майданға көмек ретінде жеткізіп жатты. Осы кезде еңбектеген баладан еңкейген кәріге дейінгі барлық халық аянбай еңбек етіп, Отан қорғаған жауынгерлерге деген қолдауларын еңбек жолындағы жетістіктерінен көрсетіп отырды. Бірақ, соғыс жылдары бәрі тамаша болды деуге болмайды, мұның көлеңкелі жақтары да болды, мәселен, қазақ халқының санының азаюы, ұлы даланы қудалауға түскен халықтарды көшіріп әкелетін зонаға айналдыруы, халықтарды әлсіретті, өлкенің даму мүмкіндіктерін тежеді. Қазақстан Сталиндік халықтардың түрмесіне айналды. Көптеген ұлт өкілдерінің көшіріліп әкелінуі олардың сандық және сапалық құрамына өзгерістер әкелді. Алайда, осындай қиыншылықтарға қарамастан тыл мен майданның бірлігі арқасында Ұлы жеңіске қол жеткіздік. Бұл біздің ең басты жетістігіміз деп санауымыз керек. Соғыстың салған ауыртпашылығына қарамастан, қаладағы оқу-ағарту ісі мен мәдениетіміз де тоқтап қалған жоқ. Мәдениетіміздің барлық саласында да соғыс басты тақырыпқа айналды. Дегенмен соғыс халыққа көптеген адам және материалдық шығын әкелді.

ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

- 1 Балакаев Т.Б. Казахстан в Великой Отечественной войне. - Очерки. Выпуск II. - Алма-Ата;1974.
- 2 Екпінді 1943, №3227, 3237,3368.
- 3 Прииртышская правда 1941№234,236.
- 4 Прииртышская правда 1942,№ 4341,4592,4688.
- 5 Промышленность Казахстана за 40 лет. - Алма-Ата.,1957.

УДК 94(479)08

Кидирниязов Д.С.

Институт истории, археологии и этнографии ДНЦ РАН

г. Махачкала, Российская Федерация

СЕВЕРНЫЙ КАВКАЗ В ПОЛИТИКЕ РОССИИ, ТУРЦИИ И ИРАНА В ПЕРВОЙ ПОЛ. 30-Х ГГ. XVIII В.

С началом 30-х гг. XVIII в. военно-политическая обстановка на Кавказе снова изменилась и значительно осложнилась. Перспектива заключения антироссийского ирано-турецкого договора и захвата

османами Южного Кавказа и Прикаспийских областей стала реальной. Россия создавая эту угрозу, предприняла ряд мер для срыва наметившегося ирано-турецкого союза. Но сорвать подписание иранско-турецкого соглашения Петербургу не удалось. Под влиянием западноевропейских держав (Англии и Франции) 12 декабря 1732 г. был подписан Керманшахский договор между Турцией и Ираном, по которому шах уступил султану Тифлис, Ереван, Шемаху с Ширванской областью и Дагестан [16, с. 151].

Заклучив это соглашение, направленный против России, Порты попыталась немедленно усилить свои позиции в Дагестане. С этой целью османы обратились к грузинскому князю Г. Амилахвари с призывом организовать выступление Сурхай-хана, уцмья Ахмед-хана и Хасбулата против России. Однако эта попытка закончилась безрезультатно. Владетели Дагестана решительно отказались принять в ней участие [10, с. 187].

Не прекращавшиеся происки Порты на Северном Кавказе также угрожали интересам России. Правильно оценив сложившуюся обстановку, российские дипломаты решили действовать через Надира, тайно мечтавшего захватить власть в Персии, враждебно настроенного против капитулянтской политики правителя Тахмаспа и османских агрессий в Иране. Не признав Керманшахский договор, Надир обвинил шаха в измене родине и сверг его с престола [7, с. 73].

Надир, встав всесильным регентом при малолетнем сыне Тахмаспа Аббасе III, 21 января 1732 г. подписал с Россией Рештский договор, а затем возобновил военные действия против султанской Турции [14; с. 73].

Следует указать, что договор предусматривал важные территориальные уступки со стороны России [2, с. 152]. Так, в частности, в мирном трактате содержалось обещание возвратить Ирану Баку и Дербент, когда Надир окончательно освободит иранские земли от османских завоевателей и прочно утвердятся на шахском престоле [11, с. 122].

Следует отметить, что подписание Рештского договора 1732 г. изменило соотношение сил на Востоке в пользу Персии, что вызвало ответную реакцию со стороны Османской империи. Султан недовольный подписанием этого договора, способствовавшего сближению Ирана с Россией, стал обострять обстановку на Северном Кавказе, провоцируя пограничные конфликты с помощью крымского хана Каплан-Гирея с запада и казикумукского владетеля Сурхай-хана с юга. По прямому подстрекательству османского султана крымский хан выступил с претензиями на Кабарду и часть территорий адыгов на Северо-Западном Кавказе. Поддерживая эти притязания, османы ссылались на то, что «в реестрах при Порте находится», что Кабарда и Северо-Западный Кавказ «от сего хана зависят». Стремясь создать простор для агрессии крымцев

на Центральном Кавказе, османы настаивали на провозглашении Кабарды нейтральной территорией [1, с. 79-80].

Сам хан Каплан-Гирей выступил с угрозами «не токмо Кабарду разорить, но и в Россию татар и запорожцев послать», объявляя себя в «состоянии Россию плетью заметать» [10, с. 186].

Положение на Северо-Восточном Кавказе оставалось сложным. Надир, ставший фактически правителем Ирана, отверг Керманшахский договор 1732 г. и стал готовиться к продолжению войны с османами за возвращение захваченных Портой иранских владений, особенно в Дагестане и Ширване. Естественно, известия об этом вызвали обеспокоенность султанского правительства. Сообщая об этом из Стамбула российскому правительству посланник И.И. Неплюев указывал, что ко всем командующим отправлены предписания, чтобы в течение 11 дней «каждой с войском, елико... может собрав, шёл к персидской границе» [5, д. 8, л. 221].

Одновременно с этим крымскому хану был направлен срочный фирман султана быть готовым к предстоящей войне с Персией. Для принятия общего командования над всеми турецкими войсками на Кавказе спешно был отправлен бывший великий визирь Топал Осман-паша. Получив конкретное предписание, крымский хан Каплан-Гирей снова развернул активную деятельность, обратился в письмах к кабардинским и кумыкским владельцам, призывая перейти на сторону турецкого султана и Крыма [1, с. 80].

Озабоченность правящих кругов султанской Турции известиями о подготовке персов к войне с османами была не напрасной. Для борьбы с Ираном в начале 1733 г. Порты снаряжает в Южный Кавказ через Кабарду, Чечню и Дагестан сильный корпус из крымских татар, кубанских ногайцев и западных черкесов, во главе с Фетхи-Гиреем [6; с. 48]. В феврале 1733 г. османский султан направил свой фирман крымскому хану, чтобы тот без промедления послал крымцев в Иран «тем, путем, который он... усмотрел чрез кавказские горы» [15, с. 95].

Таким образом, Северный Кавказ вновь выдвинулся на передний план в политике России и Порты, став предметом острого спора между правительствами обеих стран. Отстаивая свои интересы в регионе, Петербург брал под свою защиту северокавказские народы. Российский посланник в Турции И.И. Неплюев проявил большую активность, стараясь не допустить похода крымцев в Персию через северокавказский регион. И.И. Неплюев предупредил их, что нарушение этого условия будет рассматриваться Петербургом как враждебный акт против Российского государства.

Получив поддержку Порты и Франции, крымский хан развернул активную подготовку по выполнению указаний турецкого султана «выступить против персов и привлечь к себе горские племена Северного

Кавказа от устья Кубани до русской границы и идти к Дербенту» [10; с. 190]. Двадцатипяти тысячный крымский корпус во главе с Фетхи-Гиреем форсировал Кубань и двинулся на Терек [12, с. 191].

В середине мая 1733 г. крымские войска во главе с Фетхи-Гиреем форсировали реку Кубань и двинулись на Терек. Узнав об этом, главнокомандующий российскими войсками на Кавказе Людвиг Гессен-Гамбургский письменно предупредил Фетхи-Гирея, что дальнейшее продвижение крымцев по территории Северного Кавказа будет отвращено «вооруженной силой» [6, с. 355]. Но крымцы не посчитались с этим предупреждением. Фетхи-Гирей решил пробиться силой. 11 июня двадцати пяти тысячный крымский корпус встретился в бою с русскими войсками у села Горячевской. В ходе ожесточенного сражения крымцы были отброшены на 10 верст назад, потеряв в бою до 1 тыс. человек и 12 знамен [13, с. 380].

Получив известие о поражении крымского корпуса под с. Горячевской, Порты возобновила требования о проходе крымских войск. Однако, добиться этой цели османам не удалось. Но положение крымцев было облегчено тем, что главнокомандующий российскими войсками Людвиг Гессен-Гамбургский проявил полную бездарность. Запершись в кр. Святой Крест с основными силами, принц Людвиг выставил против войск Фетхи-Гирея небольшой отряд, который, естественно, не смог остановить крымцев. Воспользовавшись этим, с помощью вайнахского владетеля А. Бартыханова и уцмия Ахмед-хана Кайтагского, следуя через Терек, Аксай, Ямансу, Койсу, в 20-х числах июня крымцы достигли Таркитау [3, с. 75].

18 июля на подступах к Дербенту российские войска снова атаковали крымцев, нанесли им огромный ущерб, но часть корпуса Фетхи-Гирея пробралась через заслон, с помощью казикамухского владетеля Сурхайхана отбилась от джарцев, по горным тропам через Табасаран вторглась в Ширван и оттуда соединилась с османскими войсками на берегу р. Куры [10, с. 193].

Поход крымцев через Северный Кавказ и столкновение его с российскими войсками вызвали резонанс в правящих кругах Порты, России и западных держав – Англии и Франции. Чтобы осложнить положение России на Кавказе, западные страны добивались совместного выступления против неё Персии и Порты [13, с. 380, 385-386]. Кроме того, Англия и Франция продолжали разжигать реваншистские устремления Стамбула и Бахчисарая относительно Дагестана и Кабарды [5; д. 7, л. 308].

Между тем в ноябре 1733 г. Надир нанес сокрушительное поражение огромной турецкой армии (40 тыс. человек) под командованием Топал Осман-паши под Багдадом, где погиб и сам султанский главнокомандующий. Правитель Багдада Ахмед-паша, под угрозой блокады города персами, без ведома турецкого султана подписал с

Надиром в конце 1733 г. Багдадский мирный договор на условиях возвращения к границам, составляющим основу Касре-Ширинского персидско-османского договора 1639 г. [4, с. 99].

Естественно, Порты этот договор не признала, но вынуждена была умерить притязания на Северный Кавказ. Россия, обеспокоенная возможностью заключения отдельного договора между Персией и Портой против неё, ускорила переговоры с Надиром. Петербург всячески пытался препятствовать сближению персов с османами, обещая помощь Ирану в борьбе с Портой. Для ускорения переговоров и заключения договора с Надиром в Персию был послан кн. В.Д. Голицын.

Однако на первой же встрече (20 мая 1734 г.) В.Д. Голицына с Надиром, российский посланник убедился в бесплодности уступчивой политики своего правительства. Надир заявил В.Д. Голицыну, что отказывается от помощи Петербурга и намерен заключить договор с Портой, если Россия немедленно не возвратит Прикаспийские области и Дербент сверх условий Рештского договора 1732 г. [13, с. 396-397].

Следует отметить, что неуступчивость Надира на переговорах с российским посланником объяснялась паникой, царящей в правительственных кругах султанской Турции. В мае 1734 г. персидские войска нанесли новое поражение османской армии под Ереваном. Кроме того, под нажимом западных держав турецкий султан Махмуд вынужден был ратифицировать персидско-османский договор 1733 г. Этот мирный трактат, предусматривающий возвращение Персии территорий, захваченных Портой, в том числе на Кавказе, настроил Надира против России, дав ему повод требовать того же от российского правительства. Пользуясь нерешительно российским правительством и фактической капитуляцией османского султана, Надир решил не только восстановить, но и расширить свои позиции на Кавказе.

В начале 1735 г. российско-иранские переговоры о возвращении Персии Прикаспийских областей и части Северного Кавказа уже завершались. Россия, оказавшись перед перспективой войны из-за конфликта вокруг польского престола и совместных персидско-османских действий на Кавказе, решила вывести свои войска из Прикаспийских провинций, чтобы превратить шахский Иран из потенциального противника в союзника.

Из этих соображений 10 марта 1735 г. был заключен Гянджинский трактат между Россией и Ираном. Согласно условиям договора, Россия обязалась вывести свои войска за р. Сулак и передать шахскому Ирану Баку в две недели, а Дербент «с уездом и к нему подлежащими местами», до старой его границы, в два месяца [8, с. 202-207]. Это означало, что Прикаспийские провинции, входившие в состав Российского государства после Каспийского похода, отходили от него и снова попадали под власть шахского Ирана [9, с. 77].

Для северокавказских народов Гянджинский договор сулил новые испытания. Эту весть местные народы встретили с глубокой тревогой, оказавшись представленными собственной судьбе накануне новых испытаний.

Хотя Россия и уступила Персии Прикаспийские области, тем не менее временное пребывание там российских войск имело важное историческое значение. Оно помешало Османской империи утвердиться на Каспийском море.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1 Абдусаламов М.-П.Б. Кумыкские феодальные владения в кавказской политике России: от Петербургского договора до Гянджинского трактата (1723-1735 гг.)// Научно-информационный журнал Армия и общество. – М., 2012. – № 1. – С. 76-82.

2 Алиев Ф.М. Азербайджано-русские отношения /XV-XIX вв./ Баку, 1985. Ч. I. – 172 с.

3 Алкадари Г.-Э. Асари-Дагестан (Исторические сведения о Дагестане) Махачкала, 1994. – 173 с.

4 Аллаев Н.М. Отношения Кайтагского уцмийства с Россией в XVIII – первой четверти XIX в. Махачкала, 2007. – 261 с.

5 Архив внешней политики Российской империи. Ф. Сношения России с Турцией. Оп. 89/1.

6 Бутков П.Г. Материалы для новой истории Кавказа с 1722 по 1803 год. СПб., 1869. Ч. 3 – 620 с.

7 Гаджиев В.Г. Разгром Надир-шаха в Дагестане. Махачкала, 1996. – 260 с.

8 Договоры России с Востоком политические и торговые. СПб., 1869. – 296 с.

9 История многовековых взаимоотношений и единения народов Дагестана с Россией. Махачкала, 2009. – 752 с.

10 Кидирниязов Д.С. Дагестан и Северный Кавказ в политике России в XVIII – 20-е гг. XIX в. Махачкала, 2013. – 456 с.

11 Маркова О.П. Россия, Закавказье и международные отношения в XVIII веке. М., 1966. – 323 с.

12 Мустафазаде Т.Т. Азербайджан и русско-турецкие отношения в первой трети XVIII в. Баку, 1993. – 240 с.

13 Соловьев С.М. История России с древнейших времен. М., 1993. Кн. 10. Т. 20. – 678 с.

14 Сотавов Н.А. Северный Кавказ в кавказской политике России, Ирана и Турции в первой половине XVIII в. Махачкала, 1989. – 277 с.

15 Сотавов Н.А. «Крах «Грозы Вселенной». Махачкала, 2000. – 225 с.

16 Чекулаев Н.Д. Российские войска в Дагестане в контексте кавказской политики России (1722-1735 гг.). Махачкала, 2008. – 208 с.

УДК 94(479)08

Кидирниязов Д.С.

Институт истории, археологии и этнографии ДНЦ РАН

г. Махачкала, Российская Федерация

Бабошина Е.В.

директор филиала Дагестанского государственного университета

г. Кизляр, Российская Федерация

КУЛЬТУРНОЕ ВЗАИМОДЕЙСТВИЕ РУССКОГО НАСЕЛЕНИЯ И НАРОДОВ СЕВЕРНОГО КАВКАЗА В XVIII- ПЕРВОЙ ПОЛ. XIX В.

Формирование Северного Кавказа происходило на протяжении нескольких веков и включало в себя и такой необходимый элемент как совместное проживание в одном регионе местных народов и восточнославянское население (русских, казаков), их социально-культурное «совместничество».

Как свидетельствуют многочисленные факты, живя рядом, представители различных этносов и конфессий находили все же точки соприкосновения и взаимодействовали.

Народы региона всегда хотели жить мирно и оберегать свои семьи, жилище как важное составляющее своего бытия. Обеспечивая свое прочное существование, северокавказцы отстаивали свой домашний очаг от неприятеля, а не стремились непременно «создать себе врага».

Ярким отражением добрососедских взаимоотношений между местными народами и русскими являются песни и предания, повествующие о дружбе представителей различных народов. Так, в кумыкском «Йыре об Акарай» говорится о любви русской девушки и юноши – кумыка; в а «Йыре об Остапе» выражаются сожаления о гибели русского героя, дается плач его супруги [1, с. 186-187].

Местные народы оказали влияние на терских и гребенских казаков. Великий русский писатель Л.Н. Толстой, живший в 1851–1854 годы в станице Старогладковская (Чечня) и хорошо знавший быт гребенских казаков и местных народов, подтверждает это. Гребенские казаки, писал он, устраивали свои жилища «по татарскому обычаю». В черновом варианте повести «Казаки» Л.Н. Толстой, изображая внутреннюю обстановку казачьего дома, отмечал: «Вся противоположная двери стена была убрана по азиатскому обычаю свернутыми пуховиками, одеялами и подушками, развешанной начищенной посудой и оружием» [6, с. 159-160].

Наряду с русскими у терских казаков были в ходу местные музыкальные инструменты: зурна, свирель, двухструнная балалайка,

барабан. На всех этих инструментах играли мужчины, на гармонике - обычно женщины, как и у местных народов.

Кзаки носили кавказскую бурку, папаху, черкеску, башлык, бешмет. Украшали себя кавказским поясом, кинжалом и газырями с металлическими или серебряными наконечниками. «Самый бедный наурец (житель ст. Наурская – Д.К., Е.Б.), – отмечал П.А. Востриков, – скорее готов остаться несколько дней без куска хлеба..., нежели не иметь черкески, в которой он мог бы выйти на улицу, «в люди» или в церковь по праздникам» [7, с. 258].

Танцевальная культура казаков включала в себя старинные русские и украинские танцы, ряд горских, в частности «Лезгинка».

Немалое внимание русское население региона уделяло военизированным играм, готовившим молодежь к службе. Особо уделялось у казаков умению хорошо ездить на коне, владению в совершенстве холодным и огнестрельным оружием, умению метко стрелять на скаку, ориентироваться на местности. Живя в соседстве с местными народами, восточнославянское население перенимало у северокавказцев некоторые игры, в то же время передавая им свои. Например, казаки восприняли у местных народов такие игры, как «Перетягивание каната», «Борьба на поясах», «Наездники и кони», «Борьба всадников» и др. [там же].

Народы региона, со временем настолько сблизилась с казаками, что отлично понимали друг друга, легко находили общий язык, у казаков и русских появились близкие друзья – кунаки в аулах, а у местных народов – в станицах и городах, они делили горе и радость, перенимали друг у друга положительный житейский опыт. Многочисленные архивные источники свидетельствуют о том, что между местными народами и терско-гребенскими казаками сложились добрососедские отношения. Так, например, во время неурожайного 1740 г. казаки помогали ногайцам провиантом и другими товарами [18, л. 10, 35-36 об.]. Многие казаки и русские выезжали в аулы, где строили дома, мельницы, конюшни, разводили сады и виноградники, делали мебель для зажиточной местной верхушки.

Казаки, русские и украинские переселенцы переняли у местных народов давно выведенные породы скота и проверенные многовековой практикой, методы выращивания и ухода за ним [17, с. 77]. Кроме того, русские крестьяне, как и ногайцы, не занимались заготовкой кормов для скота и содержали его на пастбищах на подножном корму, перегоняя его с места на место [13, с. 51]. Очень часто местные народы для изучения русского языка отдавали своих детей в казачьи семьи, в которых они жили как равноправные члены. В результате такого длительного тесного повседневного общения местное население усваивало русский язык, а многие казаки свободно владели языками соседних народов. Влияние

местных жителей, в частности ногайцев проявилось в том, что в языке казаков появились, заимствованные из тюркского, названия домашних животных, степных трав, пастушьей палки, веревки, кибитки (их русские и казаки ставили во время полевых работ), плаща-накидки, сумки, животноводческих продуктов питания [3, с. 239]. Современники отмечали сходство в одежде казаков и ногайцев [11, с. 39].

Следует отметить, что полиэтничный и поликонфессиональный состав Терско-Кизлярского войска способствовал тому, что оно не привлекалось к охранной и сторожевой службе, но из него поставлялись лучшие разведчики, проводники, переводчики. Для выполнения различных поручений они направлялись в Крым, Иран, на Кубань, а также к местным владельцам. Причем знание языков и нравов соседних и других народов демонстрировали не только казаки, но и «русские», о чем свидетельствуют многочисленные документы [2, с. 36]. По мнению исследователей, чем больше факторов (язык, религия, территория, враждебное окружение и пр.) задействовано, тем быстрее идет процесс консолидации [14, с. 71-72].

В русский и другие славянские языки попала часть тюркских слов. Как подчеркивает исследователь И.Х.Тхамокова «заимствования из кабардинского, чеченского или осетинского языков в терских говорах буквально единичны, тогда как тюркоязычных заимствований можно насчитать десятки, если не сотни» [15, с. 185].

Веками общаясь между собой, казаки и местные народы все время пополняли свой словарный запас за счет русских, кавказских и тюркских слов. О разговорном языке терских казаков можно судить по ст. Наурской (Чечня). «Язык наурцев, – писал в начале XX в. П. Востриков, – довольно своеобразный. Их великорусский язык подвергался влиянию всевозможных народностей: то ногайцев, то калмыков, то лезгин, чеченцев и других горцев, не говоря уже о сильном влиянии малорусского наречия. От всех народностей, с которыми соприкасались казаки, они переняли много слов и оборотов» [8, с. 64].

В статье «Говор гребенских казаков» Н.А. Караулов насчитал более 100 слов, заимствованных казаками у местных народов, в частности ногайцев [12, с. 108-109]. Большинство слов, заимствованных русскими и казаками у местных народов – это названия орудий труда, домашних и диких животных, птиц, растений, пищи, то есть восприняты те слова, которые были необходимы в общении людей в процессе их трудовой деятельности. В свою очередь, местные народы заимствовали много слов из русской разговорной речи.

Лексические заимствования очень многообразны: это явления природы и географические понятия, животный мир и поселения, одежда и пища.

Богатейший тюркологический материал (тюркизмы русской лексики) представлен в словаре В.И.Даля. Состав тюркизмов русского языка

Северного Кавказа – слова: башлык, бурдюк, шаровары, бешмет, буза, айда, казан, каракуль, караул, кенаф, кизяк, курага, майдан, саман, табун, туман, халва, чалма, шайтан, шаль, шатер, ярлык, ясак, кавардак, кайма, камыш, капкан, кушак, сарай, карман (XVII в.), нагайка (плеть), бугай (бык) и мн. др. [16, с. 149].

Слово «башка» является русским суффиксальным образованием от тюркского баш (бас) «голова», известного в современном русском лишь в выражении менять «на баш» «менять без придачи», первоначально оно употреблялось для обозначения мены скота. Слова «башка», «барыш-выгода», «прибыль», аргамак – «породистая чистокровная лошадь», курдюк – «хвост, в котором бывает до 15 кг сала», толмач – «переводчик», орда, ордынка, тамга – «печать», «ханская печать», «торговая пошлина», тесьма – «лента», наименования предметов быта и торговли: башмак, чулок, кафтан, япанча, дараги «шелковая ткань», тюк, чулан, каюк, кушак, басма, сундук, хабар и т.п. в рассматриваемое время в русском языке было обычным явлением [9, с. 142].

Исследователь А.А.Селимов в статье «Некоторые тюркизмы русской речи жителей Дагестана» приводит такие слова: «бишлек» (сыр – от «бышлак» – кум., или «пыслак» – ног., Емурка, имурка (разновидность люцерны) – от «йымгыршка» – ног., или «енгурчкъя» – кум [16, с. 209].

Некоторые элементы праздничной пищи ногайцев (баурсак) получили распространение у русских и казаков. Праздники имели такие общие элементы как скачки, джигитовки, устройство качелей [4, с. 125]. Казаки научились у местных народов искусству «предсказания погоды – по полету бабочек и прыжкам кузнечиков, по состоянию полевых цветов, по цвету, густоте и протяженности облаков, окутывавших горы» [10, с. 209].

Гребенские казаки верили в лабасту, страшную нагую женщину с отвислыми грудями, закинутыми на спину, которые живут в водоемах или лесах (русалка). У гребенцев, под влиянием соседей-ногайцев образ русалок стал именоваться лабастой (от ногайского – албаслы, злой демон женского пола) [5, с. 35-36].

В дореформенный период, несмотря на военные действия, часть казаков и русских сохраняла среди местных народов кунаков и родственников.

Одним из обычаев, бытовавших в изучаемое время и оказавших огромное влияние на межэтнические связи, был обычай гостеприимства. Обычай гостеприимства прочно вошел и в жизнь русского населения края. Гостеприимство оказывалось всем, независимо от этнической принадлежности и религии, но при этом соблюдались определенные приличия. Например, старались не задевать религиозных чувств гостя. Если дом казака посещал гость – мусульманин, то спиртное на стол не подавалось.

Нередко бывали случаи, когда молодые юноши из местных народов, полюбив девушку, но, не будучи в состоянии уплатить за невесту калым, убегали с любимой в казачью станицу. До сих пор в казачьих станицах сохранилось немало людей, далекие предки которых вышли из местных народов.

Следует отметить, что многовековое соседство народов Северного Кавказа с русскими взаимно обогатило духовную культуру и тех и других народов.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1 Аджиев А.М. Русско-кумыкские взаимосвязи, отраженные в фольклоре кумыков // Дагестан в составе России: Исторические корни дружбы народов России и Дагестана. Махачкала, 1990. – С. 185-188.

2 Бегеулов Р.М. Из истории межэтнических контактов карачаевцев и абхазов // De Caucaso: историко-этнографический альманах. Вып. 1. Карачаевск, 2009. – С. 35-36.

3 Васильев Д.С. Очерки истории низовьев Терека: (Досоветский период). Махачкала, 1986. – 248 с.

4 Великая Н.Н. К истории взаимоотношений народов Восточного Предкавказья в XVIII–XIX вв. Армавир, 2001. – 192 с.

5 Великая Н.Н. Казаки Восточного Предкавказья в XVIII–XIX вв. Ростов-на-Дону, 2001. – 279 с.

6 Виноградов Б.С. Кавказ в творчестве Л.Н. Толстого. Грозный, 1959. – 238 с.

7 Востриков П. Станица Наурская // СМОМПК. Вып. 33. Тифлис, 1904. – 219 с.

8 Востриков П.П. Поверья, приметы и суеверные обычаи наурцев // СМОМПК. Тифлис, 1907. Вып. 37. – 97 с.

9 Даль В.И. Толковый словарь живого великорусского языка. М., 1978. Т. 1. 343 с.

10 Дегоев В.В. Большая игра на Кавказе: история и современность. М., 2003. – 512 с.

11 Заседателева Л.Б. Терские казаки (середина XVI – начало XX в.). Историко-этнографические очерки. М., 1974. – 423 с.

12 Караулов М.А. Говор гребенских казаков // СМОМПК. Тифлис, 1907. Вып. 37. С. 116–127.

13 Кидирниязов Д.С. Дагестан и Северный Кавказ в политике России в XVIII – 20-е гг. XIX в. Махачкала, 2013. – 456 с.

14 Омельченко И.Л. Терское казачество. Владикавказ, 1991. – 301 с.

15 Тхамокова И.Х. Русское и украинское население Кабардино-Балкарии. Нальчик, 2000. 240 с.

16 Тюркизмы в восточнославянских языках. М., 1974. – 300 с.

17 Фадеев А.В. Очерки экономического развития Степного Предкавказья в пореформенный период. М., 1957. – 257 с.

18 Центральный государственный архив Республики Дагестан. Ф. 379. Оп. 1. Д. 45.

УДК 008.001

Лаптева Е.Ю.

Научный руководитель Агелеуова А.Т.

Казахская академия спорта и туризма

г. Алматы, Республика Казахстан

ИДЕОЛОГИЯ «CHILDFREE»: СМЫСЛ И УГРОЗЫ ДЛЯ СОВРЕМЕННОГО ОБЩЕСТВА

Известно, что смысл существования человечества заключается в его продолжении - потомстве. Семья - кристалл человеческого общества, наиболее древний социальный институт. С точки зрения социологов, которые занимаются демографическими проблемами, в семье должно быть трое детей: первый ребенок – вместо мамы, второй – папы, третий – для населения. Но не все люди имеют возможность воспитать хотя бы одного ребенка. Причин может быть множество, и одна из самых распространенных – это идея чайлдфри (childfree). Изучение данной темы представляется весьма актуальным, так как чрезмерное распространение данной идеи связано, в частности, с угрозой депопуляции в развитых странах. Термин «депопуляция» обычно определяется как состояние, в котором население страны сократилось слишком сильно, чтобы поддерживать нынешнюю экономическую систему. Депопуляция изменяет не только численность населения, но и численные пропорции между разными элементами демографической структуры.

Childfree характеризуется сознательным нежеланием иметь детей. Данная субкультура зародилась в 70-х годах прошлого века в Америке, и уже в 90-х охватила Европу и страны СНГ. Чайлдфри иногда путают с чайлдлесс (childless-бездетный) – когда люди хотят иметь детей, но не могут в силу физиологических особенностей, социального статуса, жизненных приоритетов. Также можно выделить сообщество людей, ненавидящих детей (childhate) – этот термин применяется по отношению к людям, совершенно не приемлющим материнство и отцовство; это агрессивно настроенные по отношению к детям личности. Оценка жизненной позиции чайлдфри – философский вопрос, он требует специального подхода.

Бывает, что идея чайлдфри движет человеком в его стремлении посвятить себя высочайшим идеям, как то - служение Богу или обществу, что занимает максимум времени и усилий. В таких обстоятельствах

деторождение либо отнимает много времени, либо становление новой личности происходит вне родительского контроля. Полной противоположностью этого решения является отказ от материнства с эгоистической и инфантильной точки зрения. В силу этих обстоятельств бездетные женщины, а реже мужчины, утверждают, что живут в свое удовольствие, способны сами добиться необходимого, а дети требуют много сил, внимания, энергетических затрат, что впоследствии не всегда окупается [1].

Основные аргументы, которыми оперируют приверженцы идеи чайлдфри:

- человек принадлежит исключительно себе. Данный аргумент можно использовать во благо, а можно просто бездумно «прожечь жизнь»;

- необходимо жить ради общества. В этом случае человек не готов к воспитанию наследника в силу своих жизненных приоритетов, сосредотачивающихся за пределами построения семьи, это осознанный отказ от этого социального института;

- жить необходимо ради себя. Человек не готов к воспитанию наследника по причине такого сформировавшегося сознания, в котором нет места такой ценности, как дети; так или иначе, но сознательное материнство или отцовство откладывает отпечаток на мировоззрении и образе жизни, что не всегда вписывается в личную систему ценностей;

- неприятие детей в силу собственного негативного опыта - бездетность в данном случае является следствием психологической травмы, нанесенной нерадивыми родителями или кем-то из близкого окружения человека; например, если человек чувствовал себя ненужным собственной матери, не исключено, что любых детей впоследствии он будет воспринимать как обузу;

- человек в силу жизненных обстоятельств не видит в себе сил и ресурсов для воспитания ребенка. Такие люди могут позитивно относиться к чужим детям, а порой даже мечтают о своих, однако бедность, насыщенный рабочий график, отсутствие пары и прочие обстоятельства создают обстановку, в которой воспитание детей кажется или объективно является непосильной ношей;

- неуверенность в завтрашнем дне и неготовность к высокой и постоянной ответственности. Осознанное материнство является высочайшей ответственностью, которую современные женщины не готовы на себя брать в силу шаткости института брака и нестабильности жизненных обстоятельств;

- возможность оградить себя от беременности, справедливо считающейся весьма стрессовым и рисковым периодом в жизни женщины; в силу такого рода убеждений чайлдфри полагают, что роды опасны, а боли неоправданны, что впоследствии портится фигура, а воспитание ребенка - непосильная психологическая нагрузка;

- широкие возможности современного глобализированного общества
- современный человек стремится максимально реализовать свои потребительские возможности, мы больше берем, чем отдаем, а воспитание ребенка предстает как раз возможностью самоотдачи и самопожертвования; сегодня как никогда реализуются идеи гедонизма, то есть человек спешит наслаждаться жизнью в полной мере, что несколько ограничивается с рождением наследников [2].

Чаще всего представители чайлдфри интеллигентны и образованы, имеют высокий уровень культуры и финансового благосостояния. Философия течения опирается во многом на нежелание усугублять демографическую ситуацию в мире. Но, по мнению психологов, существуют весомые причины, почему некоторые пары не хотят иметь детей.

Каждый из выше перечисленных аргументов в пользу социального движения бездетных может быть раскритикован и уничтожен. В противовес им приводятся негативные аспекты такой жизненной позиции, однако каждый из них относителен:

- дети - естественное продолжение рода, их отсутствие делает жизнь бессмысленной; особенно остро это ощущается в старости;

- дети - ядро семьи; нельзя говорить о полноценности бездетной «ячейки общества», поскольку для пары, в которой есть место любви и уважению, ребенок становится мотивом к свершениям и гордостью;

- быть родителем во взрослом возрасте - это естественно, традиционно, нормально; хоть и возникает вопрос о том, что считать нормой, однако наличие детей во взрослом возрасте лишает огромного числа осудительных или сочувствующих взглядов;

- воспитание детей в начале их жизни и их опека родителями в старости - это естественный круговорот природы; на этом строятся семьи, так люди не чувствуют себя одинокими; хотя всегда существуют исключения;

- дети стабильно наполняют жизнь смыслом - ощущается это и в старости, и ранее, когда человеку надоедает работа, дистанцируются друзья, когда он одинок; всегда можно себя занять, увлечься чем или кем угодно, однако воспитание собственного ребенка во все времена и в любых компаниях позволит заявить о себе как о состоявшейся личности.

Также существует ряд психологических причин приверженности данной идеологии, например – детская травма, полученная в детстве, недостаток внимания или излишняя опека, жестокое обращение. Также возможно психологическое отклонение – инфантилизм, в данном случае, люди не способны управлять и контролировать свою личную жизнь. Но в силу инфантилизма эгоизм проявляется на сознательном уровне, когда будущие родители не хотят возлагать на себя ответственность за будущих детей. Также это может быть связано с модными тенденциями, обычные

люди пытаются подражать звёздам эстрады. Огромную роль играет и страх перед беременностью, вынашиванием, родами и главное – воспитание, а может быть и также бесплодие или отсутствие материнского инстинкта. Возможно, будущих родителей волнует перенаселенность, что наша планета не справляется с уже имеющимся населением и есть ли смысл тратить природные ресурсы; плохая экология, терроризм, бедность, насильники и т.д. - этот мир будет жесток для ребенка.

Также стоит рассмотреть чайлдфри с точки зрения медицины.

Женский организм считается здоровым, когда он способен к продолжению рода. Более того, отсутствие родов может самым негативным образом отразиться на здоровье, чему также необходимо отдавать отчет. С другой стороны, и беременность справедливо считается периодом стресса и рисков в жизни женщины, существует определенная статистика смертности женщин во время или в результате родов.

Известна широкая группа заболеваний, при которых наступление беременности является нежелательным и даже опасным. К абсолютным противопоказаниям относят: тяжелый порок сердца с нарушением кровообращения; тяжелая гипертоническая болезнь с нарушениями кровообращения; цирроз печени; заболевания легких с дыхательной недостаточностью; заболевания почек, приводящие к хронической почечной недостаточности (гломерулонефрит и др.); системные болезни соединительной ткани (красная волчанка); онкологические заболевания.

Такого рода заболевания несовместимы с беременностью, она выступает фактором, обостряющим и без того опасные патологии, а в конечном результате развивается состояние, представляющее угрозу и для жизни матери, и для плода.

К временным противопоказаниям, то есть к таким, в период которых необходимо ограничить детородную функцию, но по их прошествии беременность допустима, относят: обострения хронических болезней и инфекционных заболеваний - по причине ослабленного иммунитета и необходимости принимать сильнодействующие лекарства; хирургические (полостные) операции и год после них; резкое снижение веса, анорексия; проведение различных курсов лечения (химиотерапия, облучение) и прием препаратов, противопоказанных при беременности.

Наступление беременности в этих обстоятельствах может представлять опасность для здоровья матери или плода, но по прошествии времени с улучшением состояния здоровья и прекращением приема несовместимых с беременностью препаратов женщина вполне может забеременеть, выносить и родить здорового ребенка.

Осознанный отказ женщины от естественного продолжения рода может обернуться ухудшением здоровья, в частности: отсутствие беременностей впоследствии рискует обернуться гормональным дисбалансом, поскольку беременность и роды всегда сопровождаются

гормональными перестройками, отсутствие которых в течение жизненного цикла патологично; неадекватная выработка гормонов, половых в частности, лежит в основе развития злокачественных и доброкачественных новообразований в структуре половых органов; у бездетных женщин раньше наступает климакс, что снова-таки связано с особенностями гормонального фона [3].

Тем не менее, приверженцев идеологии «чайлдфри» достаточно, о чем говорит постоянное ее обсуждение в интернете, на социальных форумах, в социальных сетях.

Таким образом, в формировании отношения людей к идее продолжения рода важнейшую роль играют менталитет, культура, понятия о ценности семьи, кризис института семьи, также оказывают влияние политические, экономические, демографические процессы. Если жители Советского Союза были обязаны платить налог на бездетность, то сейчас никому нет дела до бездетности. Сейчас у людей на первом месте – материальные ценности, люди забывают о человечности, о предназначении мужчины и женщины. Перед современным обществом стоит задача возрождение идеалов семьи, семейных ценностей, традиций. Это необходимо для того, чтобы дети были счастливыми и здоровыми, а родители могли воспитать достойное поколение.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1 Что такое «чайлдфри» / <http://www.eurolab.ua/sex-relationships/3020/3021/48485/>. – 2016. – загл. с экрана.

2 Что такое «чайлдфри»
/ <http://childfreeadeqat.mybb.ru/viewtopic.php?id=2209>. – 2015. – загл. с экрана

ӘОЖ 372.893

Марқабаета А. М.

Алматы қаласы физика-математика бағытындағы Назарбаев Зияткерлік мектебі

Алматы қ., Қазақстан Республикасы

ОРЫС СЫНЫПТАРЫНДА ҚАЗАҚСТАН ТАРИХЫ ПӘНІН МЕМЛЕКЕТТІК ТІЛДЕ ОҚЫТУДА САБАҚТЫ ЖОСПАРЛАУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Қазіргі қоғам кең гуманитарлық эрудициясы дамыған және кәсіби шеберлігі жоғары зияткерлік әлуеті қалыптасқан калдрларға зәру. Бұл әсіресе ұлттық инновациялық инфрақұрылымды дамыту жағдайында маңызды. Аталған мәселерді шешу мақсатында Назарбаев Зияткерлік

мектептерінде үш тілде білім беру тек қана үш тілді оқыту емес, сондай-ақ пәндерді де үш тілде оқытуды көздейтін білім беру моделі негізінде жүзеге асырылуда. Осыған орай «Үштұғырлы тіл саясатына» сәйкес «Қазақстан тарихы» пәнін барлық сыныптарда мемлекеттік тілде оқыту, яғни, пән мен тілді кіріктіріп оқыту әдісі қолға алынды. Себебі, «Қазақстан тарихы» пәнін мемлекеттік тілде оқыту оқушылардың халқымыздың мәдениеті мен тарихына қызығушылығын арттыруға, әлеуметтік-экономикалық фактілер мен тарихи құбылыстарды қазақ тілінде танып білуге, тарихи деректерді интерпретациялауға, уақыт пен кеңістікте бағдарлауға, түсіндіру және талдау сияқты дағдыларын қалыптастыруға мүмкіндік береді. Оқушыларда ұлттық намыс, ел бірлігі және мемлекеттік мүдде деген ұғымдарды қастерлеуге, ұлттық құндылықтарды сақтауға үйретеді, ұлттық идеологияның қалыптасуының да негізгі қайнар көзін құрайды. Яғни, «Қазақстан тарихы» пәнін жаңаша оқытудың маңыздылығы арта түсуде.

Қазақстан тарихы пәні ұстаздарына оқушылардың тарихи ойлау дағдыларын, тарихи түсініктері мен сын тұрғысынан ойлау, коммуникативтік дағдыларын дамытуға жәрдемдесетін белсенді оқыту әдістерін кеңінен қолдану талабы қойылады. Сонымен қатар сабақты жоспарлау және ұйымдастыру барысында оқытудың тәрбиелік компонентіне ерекше назар аудару қажет. Материал мазмұны Елбасы жариялаған «Мәңгілік Ел» идеясына сай болуы керек және қазақстандық қоғамның негізгі құндылықтарын бекітуге бағытталуы тиіс, яғни, Отанымыздың патриоттарын, құқықтық, демократиялық мелекеттің, жеке адамның құқықтары мен бостандықтарын құрметтейтін, адамгершілігі мол, толерантты азаматтарын тәрбиелеу басты назарда .

Сондықтан Қазақстан тарихы пәнін оқушылардың екінші тілінде оқыту барысында жоғары нәтижеге тек қана нақты, жүйелі, икемді құрылған сабақ жоспары арқылы ғана қолжеткізуге болады [6, 169 б.].

Сабақты жоспарлау барысында А.Эйнштейннің «Мен ешқашан да шәкірттерімді үйретпеймін. Мен тек қана олардың үйренуіне тиімді жағдайлар жасауға тырысамын», - деген ұстанымы басшылыққа алыну барысында оқушылар өздері әрекет жасау арқылы білімді өздері меңгерсе тақырып есте сақталады [4, 146 б.].

Үзіліс кезінде А.А.Куманевтің «Нағыз сабақ қоңыраудың соғылуынан басталмайды, нағыз сабақ бала ойы тұтанғаннан басталады», - деген тұжырымына сәйкес интерактивті тақтада тақырыпқа байланысты материал қойылуы нәтижелі.

Сабақ барысында оқушылардың дұрыс отырғызылуы да маңызды рөл атқарады («classroom management»).

Сабақты бастауда оқушыларға жаңа тақырып пен оқу мақсаттары, оның жетістік критерийлері, Блум таксономиясы деңгейлері мен критерийлері, рефлексия және оқушылардың өзін - өзі бағалау критерийлері түсіндірілуі тиіс.

Қазақстан тарихы пәні орыс сыныптарында екінші тілде жүргізілетін болғандықтан, тілді дамытудың әдістеріне баса назар аудару қажет. Мұғалім әр сабаққа арналған тілдік мақсаттарды анықтайды. Жаңа тақырыпты меңгеру жолы бейімделген мәтінмен жұмыс түрлері (айтылым, тыңдалым, жазылым) арқылы жүзеге асырылса тиімділігі арта түседі, өздері оқиғалар мен құбылыстарды анықтайды, себептерін түсіндіреді. Таным үрдісі «оқытушыдан→оқушыға» емес, керісінше «оқушыдан→оқушыға» бағытында жүзеге асады. Оқушылар түсіндіреді, дәлелдейді, салыстырады, жіктейді, топтастырады, бағалайды, қорытынды жасайды. Ал менің міндетім- оқушылардың танымдық қызығушылығын арттыру, ынталандыру болады. Мұндай сабақтарда оқушылардың өз бетінше білім алуына, танып-білуіне, зерттеуіне бағытталған шығармашылық ізденісі мен логикалық ойлануына басымдық беретін жағдай қалыптасады. Нәтижесінде оқытушы дайын білімді беруші емес, бағыттаушыға айналады [6, 170 б.].

Сабақты жоспарлау барысында «Ұжымда оқыту және ұжым арқылы оқыту» ұстанымына сәйкес топпен жұмыстың тиімді тәсілдерін үйлестірілуі тиіс. Топ үшін әрекет ету, топ үшін тәуекелге бару, түсінбегенін топ мүшелерінен сұрау, келіспесе қарсылық білдіру, бір-бірінен үйрену, бір-біріне құрметпен қарау нәтижесінде «қауіпсіздік сезімі» қалыптасады, себебі оларды ортақ тапсырма біріктіреді. Осылайша топтық немесе серіктестік дағдылар мен оқытушының бағыттауы арқылы ұжымдық ізденіс үрдісі жүзеге асады.

Сабақты жоспарлау барысында нақты білім мен дағдыларды және олардың даму бірізділігін қамтамасыз етуде «Блум таксономиясының» рөлі зор. Яғни, таным мен ойлаудың төмен деңгейінен жоғары деңгейіне өрлеу негізінде сын тұрғысынан ойлауды қалыптастыру және дағдыларды дамытуға бағытталған жетістік критерийлеріне тапсырмалар даярлау сабақ мақсатына жетудің бірден - бір дара жолы екеніне тәжірибе жүзінде көз жеткіздім [1, 3 б.].

Блум таксономиясына сәйкес «Түсіндіру және талдау» дағдысын тереңдеп дамыту үшін жаңа стратегиялар мен техникалар ұсынылады. Мысалы: STEERPLE-талдауы (S-әлеуметтік, T-технологиялық, E-экономикалық, E-қоршаған орта, P-саяси, L-құқықтық, E-этникалық факторлар), SWOT-салыстырмалы талдауы (S-күшті жақтары, W-әлсіз жақтары, O-мүмкіндіктері, T-қауіп-қатерлер) және т.б. [6, 40 б.].

РАФТ стратегиясының (P-роль, A-аудитория, Ф-форма, T-тақырып) басты мақсаты оқушыда, белгілі бір образге (рөлге) ену арқылы, өзінің ойын жазбаша түрде түсінікті әрі нақты жеткізе алу дағдысын қалыптастыру. Бұл стратегия арқылы оқушылар түрлі тақырыптарға әрі түрлі аудиторияға арнап ақпарат (мәлімет, мәлімдеме, т.б.) жазуды үйренеді. Мысалы, оқушы келесі кейіпкерлердің атынан жазуы мүмкін: киножұлдыз, президент, жұмысшы, шаруа, тарихи тұлға. Ақпарат түрлі

аудиторияға арналуы мүмкін: халыққа, нақты бір тұлғаға, белгілі бір ұйымға, ұжымға, тап өкілдеріне. Жазбаша ақпарат форматын өздері таңдайды, ол хабарлама, газет-журналдарға мақала, үндеу, жеке хат болуы мүмкін. Бұл стратегиялар оқушылардың талдау, сараптау дағдыларын дамыта түседі [6, 41 б.].

Сонымен қатар оқушылардың бойында елжандылықты ояту үшін маңызды мәселені анықтай алу мен ұлт тағдырына жаны ашу, қазақ ұлтының сансыз қиындықтар мен қауіп-қатерлерді басынан кешіргенін сезіне алуы да маңызды болып табылады.

Сабақ соңындағы оқушы рефлексиясы оқу үрдісінің нәтижесін, оқушы жетістігі мен осал тұстарының қай деңгейде екенін анықтау үшін және оқытушыға келесі сабағын осы мәліметтерді қолдана отырып, тиімді жоспарлауына мүмкіндік береді. Оқушылар жаңа білімді бекітсе, оқытушы оқушының қай сатыда екенін көре алады. Бұл үшін оқушылар қолдарындағы «Өз прогресіңізді бағалаңыз» атты рефлексия қағазында «Блум таксономиясы» деңгейлеріне сәйкес өзінің қай сатыда екенін бағалайды және дәлелдейді. Оқушыларды өзін-өзі және қай деңгейде тұрғанын бағалауға үйрету маңызды ұстаным.

Сабақ соңында оқушыларға түсініксіз немесе тереңдете білгісі келетін сұрақтарды тақтадағы «Сұрақтар аялдамасына» жаздыру және «Сабақты бағалауға арналған көңіл-күйді білдіретін смайликтерге» белгілету ұстазға өз сабағына рефлексия жасауға және келесі сабақты жоспарлауға мүмкіндік береді.

Рефлексия: Осылайша сабақ өткізу барысында топпен, жұппен және жеке жұмыстарды қолдану арқылы SWOT, PEST, PTMS стратегияларын үйлестіру оқушылардың бойында талдау мен қорытынды жасау дағдыларын дамыта түсетініне көзжеткізе алдым. Әрбір талдауда төрт тапсырма бар, яғни оқушылардың барлығы тапсырмадан қамтылады және осы жерде дифференциацияда ұтымды қолданылады. Мұндай ұстаныммен құрастырылған сабақтың логикасы - мақсатқа бағытталу, біртұтастылық, динамика, байланысты қамтитыны сөзсіз.

Қорытындылай келе, өз сөзімді П.И.Чайковскийдің мына қанатты сөздерімен аяқтағым келеді: «Зор талант иелері орасан еңбекқорлықты талап етеді». Сондықтан, алдымда отырған дарынды оқушыларды қанаттандыруды және орыс сыныптарында мемлекеттік тілді дамытуды өзімнің азаматтық, ұстаздық парызым деп санаймын.

ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1 Блум таксономиясы бойынша сабақ жоспарын құру әдістемесі // Қазақстан ұстаздарының әлеуметтік порталы.

2 Назарбаев Зияткерлік мектептері мұғалімдерінің шеберлік сабақтарының жинағы. Астана, 2014

3 Нұрақаева Л.Т, Шегенова З.К «Пән мен тілді кіріктіріп оқыту әдісін (CLIL) қолдану туралы мұғалімдерге арналған әдістемелік нұсқаулық. Астана, 2013.

4 Оразбекова Г.Б. Табысты мектепке жетудің жаңа жолдары // Педагогикалық диалог. - №3 (9), Астана, 2014.

5 Педагогикалық диалог. №2 (8), Астана, 2014.

6 Марқабәева А.М. Сабакты тиімді жоспарлау-жоғары нәтижеге жетудің маңызды шарты және кепілі // Педагогикалық диалог. - №1 (11), Астана, 2015

УДК 070.41

Маудатова Л. Е.

Восточно-Казахстанский государственный университет им. С.Аманжолова
г. Усть-Каменогорск, Республика Казахстан

ОСОБЕННОСТИ БЛОГА КАК СЕТЕВОГО СРЕДСТВА МАССОВОЙ ИНФОРМАЦИИ

В информационном веке виртуальный мир стал неотъемлемой частью жизни, и продолжает помогать нам в разных сферах. Благодаря ресурсам интернета мы можем найти практически любую информацию, не ждать вечерних новостей или прибытия почтальона. Многие перешли из реального в виртуальный мир, в котором правит тот, у кого есть информация.

Социальные сети – это пространство, где происходит обмен файлами: изображениями, аудио- и видеозаписями, документами, а также сообщениями. Интернет-ресурсы в разы облегчили нам жизнь, помогают найти ответы на сотни вопросов. Социальные медиа стали набирать популярность среди пользователей мировой паутины.

Согласно рейтингу сайта КерекИнфо в постсоветских странах чаще всего используются Mail.Ru, Facebook, ВКонтакте, Twitter, Instagram. Как показал опрос, пятерку самых популярных социальных сетей возглавляет Mail.Ru. Аудитория и платформа этого чата – пользователи от 12-70 лет. В основном Mail.Ru используют для обмена файлами и публикаций постов.

ВКонтакте – одна из самых популярная социальная сеть на территории СНГ. Сразу же после появления определённой аудитории было создано множество групп, сообществ и пабликов с публикациями блогов и блогеров.

Facebook – в этой сети, созданной Марком Цукербергом, зарегистрирован каждый третий житель планеты. Известность сети принес не обмен сообщениями, аудио- или видеофайлами, а политизированная аудитория. Каждый день в этой части виртуального мира создаются сотни

оппозиционных, государственных, рекламных групп для реализации своей политики.

Twitter – сеть с целевой аудиторией в странах СНГ. Она используется для размещения официальной информации. Максимальное количество символов одного поста – 150, поэтому основную часть сети занимают новостные страницы и сообщения представителей официальных органов.

Instagram считается самой позитивной и известной программой среди молодёжи. Она служит для публикации фотографий и видеофайлов с ограниченным лимитом времени.

Данные сети уже присвоили себе статус пятой власти. Ежесекундно каждый второй житель планеты делится информацией, мнением или файлами. Поэтому во многих сетях «плывут» слухи и сплетни, реклама и пропаганда.

«Коммуникативное пространство Интернета стало своеобразной жанропорождающей средой, которая способствует возникновению новых жанров, свойственных только этой информационной среде» [1, с. 117].

Веб-блоги, известные сейчас как «блоги», существуют не так уж давно. Корнями блогинг уходит в 1994 год, когда люди создавали онлайн-дневники, в которых записывали события своей жизни. Современный блог существует и того меньше. В 1998 году OpenDiary создали сайт, на котором пользователи могли публиковать посты с возможностью комментирования другими людьми. В 1999 Эван Уильямс и Мэг Хауриган создали известный бесплатный хостинг для блогеров – Blogger. Позднее, в 2003 году Blogger был выкуплен компанией Google. Несмотря на то, что блогинг существует с 1998 года, популярным он является лишь на протяжении последних 10 лет. В 2001 году были опубликованы руководства по созданию блога, и блогинг стал обычным явлением. В самом начале блоги обычно использовались для рассказа о своей личной жизни. Люди писали посты о том, что интересного произошло каждый день, используя блог в качестве доступного любому человеку дневника. Со временем способов применения блогов стало больше. Люди начали использовать блоги, чтобы выразить своё мнение обо всем – о политике и религии, спорте и музыке.

С появлением социальных сетей блогинг распространил свое влияние и на них.

Каждый человек, у которого есть аккаунт в социальных сетях, и который делает посты или даже ведёт дневник, блог, видеоблоги на видеохостингах является блогером.

У каждого блогера есть друзья, читатели, которые прочитав пост, могут узнать что-то новое, сделать для себя какие-либо выводы, и пост может как-то повлиять на личность. Социальные сети, видеохостинги, также влияют на формирование личности, на культуру в целом.

Блог – это жанр неформальной журналистики, возникший из жанра колонки и комментария.

Сегодня с появлением возможности поделиться со «всемирным», удешевлением и упрощением техники, появилось много любителей создавать фото- и видеоматериалы. Раньше, до появления социальных сетей, люди не так часто делали фотографии и видео. Сегодня большинство блогов представлено сочетанием текстового материала мультимедийными вставками, что делает содержание более доступным и наглядным.

Жанровыми «прародителями» блогов являются комментарий и колонка.

Для обозначения самостоятельного жанра журналистики слово «комментарий» стало применяться в нашем столетии. Публикации, подходящие под это определение, «комментируют» (объясняют, обсуждают, разъясняют) важные события. В настоящее время в комплексе основных журналистских форм комментарий занимает свое важное место. С его помощью автор выражает отношение к актуальным событиям, формулирует связанные с ними задачи и проблемы в форме сжатого анализа недостатков или достижений, а также выражает их оценку, прогноз развития и т.д. Комментарий отличается от информационных жанров именно наличием анализа.

Жанр колонки синкретичен, в нем сочетаются эссе, рецензии, комментарии, есть даже доля сатиры от фельетона и памфлета. В колонке отчетливо проявляется авторское начало. Роль автора редакторской колонки отличается от роли журналиста, как правило, придерживающегося принципа беспристрастности: работающий в жанре колонки может четко дать понять читателю свою позицию, высказать свое мнение, создать большой эффект вовлеченности в событие. Чаще всего колонки отличаются особой доверительностью тона, создается атмосфера близкого общения с читателем. Колонка может открыто призывать читателей к определенным действиям.

Наиболее распространенные блоги в соцсетях можно поделить на следующие классы: личный дневник (рассказывает об жизни автора), тематический журнал (повествует об определенном хобби, занятии), рекламный бизнес-проект (продвижение товаров, услуг, брендов).

Наиболее близки к журналистике тематические блоги, представленные следующими типами.

1) Популярны так называемые «бьютиблоги», презентующие видео о том, как стильно одеваться, причесываться и делать макияж, представляющие отзывы на разные марки одежды и косметики.

2) Достаточно известны и блоги путешествий, авторы которых снимают фото и видео своих приключений со своими впечатлениями и

отзывами, полезной информацией как об экзотических местах нашей планеты, так и туристических маршрутах Казахстана.

3) Блоги, посвященные жизненным хитростям, так называемым лайфхакам.

4) Блоги о спорте, содержащие общие советы для желающих вести здоровый образ жизни, видеозаписи упражнений для самостоятельных занятий физкультурой.

5) Блоги о прикладных видах искусства, рукоделии. Здесь можно поделиться узором для вязания, вышивания, выкройками для шитья, детально описать технологию работы, охарактеризовать положительные и отрицательные стороны имеющихся на рынке материалов.

6) Блоги о ремонте, представляющие собой подробные руководства по переделке всего – от квартир и мебели до автомобилей.

Блоги-рейтинги, представляющие хит-парады музыки, артистов, фильмов, компьютерных игр, книг и т.д.

Как показывает анализ, жанровые признаки блогов – это периодичность, свободная форма подачи материала, широкое использование фото-, видео- и аудиоматериалов, высокий уровень интерактивности (возможность отметить понравившийся материал, задать вопрос, поспорить с автором), четкая ориентация на целевую аудиторию, разговорность языка, эмоциональность.

В целом блоггерство влияет на общество как положительно, так и отрицательно, к примеру, есть страницы, сообщества, блоги, прямо или косвенно призывающие к суицидам, к войне, терроризму, вандализму, наркомании и так далее. Возникновение таких публикаций связано с тем, что интернет-коммуникации гораздо труднее контролировать, чем другие СМИ. Они оказывают большое негативное воздействие на молодежь.

Наиболее часто блоги выполняют развлекательную, познавательную и самопрезентационную функции. Последняя часто выходит на первое место, особенно в видеоблогах.

Блогинг – это несомненно перспективное направление интернет-коммуникации, требующее дальнейшего изучения.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1 Горошко Е.И. Интернет-жанр и функционирование языка в Интернете: попытка рефлексии // Жанры речи. – Саратов: Наука, 2009. Вып.6: Жанр и язык. – С.111–127.

УДК 93/94

Меркушева Е. С.

Восточно-Казахстанский государственный университет им. С.Аманжолова
г. Усть-Каменогорск, Республика Казахстан

ОСОБЕННОСТИ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ ПОЛИТИКИ В КАЗАХСТАНЕ С 1921 ПО 1925 ГГ., ЭТАПЫ СТАНОВЛЕНИЯ

Новая экономическая политика Казахстана в рассматриваемый период, как впрочем, и все другие стороны жизни, определялись в первую очередь политикой союзного Центра. Хотя, как декларировалось, Республика вправе была самостоятельно определять свое социально-экономическое развитие, в реальности эта самостоятельность была достаточно формальной. Диктат центра проявлялся в командно-административной системе и директивам, согласно которым жила вся страна.

Аул и деревня Казахстана ещё глубже погрузилась в пучину государственного произвола, чиновники буквально терроризировали крестьян, организуя бесконечные «недели посева», «красные декады обмолота», наводняя аулы и деревни мобилизованными на «агарный фронт».

Политика военного коммунизма попирала законы экономики, искусственно и форсировано насаждая господство глубоко иррационального нерыночного уклада, отвергая фактор товарно-денежных отношений и торговли, возвращая тем самым экономику страны в эпоху раннесредневекового замкнутого натурального хозяйства, большевики возвели бестоварную утопию в ранг реальной государственной политики.

При всем этом принародного покаяния не произошло, лишь озвучивались оправдания «хотели как лучше и быстрее». Ленин писал: «...пытались наладить государственное производство и государственное распределение продуктов по-коммунистически...» [1, с. 20].

Расчеты, тем не менее, потерпели сокрушительное фиаско. Грянул экономический, социальный и политический кризис. В этом и был главный итог политики «военного коммунизма» и её воплощения бестоварной утопии.

В кризисной ситуации коммунисты вынуждено отходят от «политики военного коммунизма». Ленин, не смотря на сопротивление значительной части коммунистов, идет на «исторический компромисс». В последствии многие коммунисты видя в новой экономической политики переход к капитализму просто выходили из партии. В основе лежала более терпимая по отношению к различным формам собственности игнорировать в дальнейшем фактора товарно-денежных рыночных отношений и др. экономических детерминантов.

Важным моментом, запускавшим рыночные отношения, было допущение свободы торговли, но государство еще не отошло от тех догм, которые были навязаны. Поэтому в первое время пытались контролировать сферу обмена. В этом вопросе Ленин уделял внимание кооперации, считая, что тем самым организует товарообмен между городом и деревней. Выступая на одном из съездов Ленин сказал: «...что теоретически возможен свободный, местный оборот, который не разрушит, а укрепит пролетариат, а как это сделать покажет практика...» [1, с. 22].

Новая экономическая политика означала переход от методов военно-политического союза рабочего класса и крестьянства к союзу на основе хозяйственных методов, путем замены продразверстки-продовольственным налогом, использования и регулирования товарно-денежных отношений. НЭП означал борьбу социалистических и капиталистических элементов по принципу «кто-кого» и органическое вытеснение капиталистических элементов, а затем и полную ликвидацию их на основе индустриализации страны и сплошной коллективизации крестьян.

Восстанавливая народное хозяйство и направляя его на развитие по социалистическому пути, Советская власть опиралась на ведущую роль социалистически-обобществленных экономических высот и прежде всего на национализированную тяжелую индустрию, а также на растущую политическую и трудовую активность трудящихся масс города и деревни.

Задача заключалась в том, чтобы восстановить народное хозяйство, ликвидировать в дальнейшем тяжелое наследие прошлого - хозяйственную и культурную отсталость ранее угнетавшихся народов, чтобы помочь им догнать в этом отношении Центральную Россию.

Осенью 1921 года, что с товарообменом ничего не вышло, частный рынок оказался сильнее государственного, и вместо товарообмена получилась обыкновенная купля-продажа. Декретом (1923 г) ЦИК и СНК СССР отменялась обязательная приписка граждан к единым потребительским обществам, а вступление и выход из них – дело добровольное.

Итак, очередная попытка поступить вопреки экономической логике, то есть обойтись без опоры на товарно-денежные отношения закончилась провалом.

Возрождение товарно-денежных отношений проявилось в том, что возвратили зарплату, натуральная часть в которой все больше уменьшалась; восстановлены коммунальные платежи, платный проезд в городском автотранспорте, сбор налогов и др.

Происходит оздоровление финансовой системы: открытие государственного банка в 1921 г в ноябре, проведена денежная реформа в

1922-1924 в результате страна получила «твердую валюту», высоко котирувавшуюся на мировых денежных рынках.

Продналог совершенствовался. Имеющие менее 6 голов КРС освобождались от налога. Вместо трудгужналога, подворно-денежного налогов устанавливался единый натуральный налог. С укреплением рыночных отношений применялась смешанная форма налога – натурой и деньгами, а с 1 января 1924 г. - только деньгами. Налог был прогрессивным, основная тяжесть ложилась на кулаков и баев.

Для восстановления сельского хозяйства было учреждено общество сельхозкредита. Оно помогало в обработке полей, приобретении сельхозмашин, мелких предприятий (мельницы, пекарни, скотобойни). Союз «Кошчи», крестьянские комитеты представляли начальную форму кооперации. Государство выделяло кредиты крестьянству на приобретение сельхозмашин и орудий.

Наконец-то правительство признало невозможность осуществление хозяйственного планирования в дефиците ресурсного обеспечения.

Экономика государства продолжала сохранять обозначившийся крестьянский характер, так как согласно критериям Д.Тернера в определении экономики государство - половина населения проживает в деревне и занята в сельском хозяйстве, а с/х, как сектор экономики играет решающую роль в формировании общественного продукта.

Таким образом, можно говорить о том, что инновации НЭПа не могли не распространиться на агросферу.

Прежде всего, коренным образом был изменен принцип изъятия крестьянского продукта. В марте 1921 г. ВЦИК принял декрет «О замене продовольственной и сырьевой разверстки натуральным налогом».

В 1921-1922 гг. сфера применения продналога в Казахстане оказалась суженной из-за критической ситуации в сельском хозяйстве. В губерниях Западного Казахстана погибло около 50-80% урожая, а в результате сильнейшего джута сократилось поголовье скота до 80, а в некоторых районах до 100%.

В связи с бедствием некоторые районы были включены в число голодающих районов страны и соответственно освобождены от уплаты налога, Декретом ВЦИК от 18 августа 1921 г. Налоговые обязательства снимались также и с кочевых и полукочевых скотоводческих хозяйств (Постановление Президиума ВЦИК КазССР от 28 июня 1921 г.). Голодающим районам была оказана помощь: организация общественных столовых с 1 января 1922 г., кочевое население получило сухпак, а часть голодающего населения эвакуировано в благополучные районы страны. В полной мере продналог был собран только в Семипалатинской и Акмолинской губерниях.

В итоге в республике налог был выполнен на 55 %. Таким образом, хозяйственная разруха в Казахстане была более глубокой, чем в общем по

стране, помимо урона в с/х, очень сильно пострадало животноводство, в котором было занято около 95% казахского населения. Сокращались, как посевные площади, так и животноводство. Такое положение объяснялось не только джумом и засухой, но и откочевкой большей части населения в сопредельные страны, начиная с 1916 г. Такое положение оставалось вплоть до 1923 г.

Экономические связи промышленных районов нарушены в полной мере с земледельческими и скотоводческими. Пользуясь таким положением в Казахстане, остатки белогвардейцев организовывали мятежи, развивался бандитизм, например, в Акмолинской и Семипалатинской губерниях, Уральской губернии Тургайской области и т.д.

Сложившаяся к тому времени историческая обстановка при проведении НЭП в Казахстане выдвигала исключительно сложные и трудные задачи. Это объясняется не только чрезвычайной отсталостью хозяйства, но и переплетением сложных противоречивых общественно-политических отношений, так как у казахов преобладало кочевое скотоводство и патриархально-родовой быт. К этому следует присовокупить низкую плотность населения (2,1 чел на 1 м² по сравнению с 22 чел на 1 м² в Европейской части России) [3, с. 124]. Очень важно было провести электрификацию страны и создать развитую сеть автомобильных и железных дорог.

В письме ЦК ВКП(б) от 1 декабря 1924 г партийным органам говорилось: «Отсутствие удобных путей сообщения, отсталость крестьянских хозяйств и отсутствие промышленности, почти полная безграмотность населения и т.п. – все это создает большие трудности в деле социалистического строительства».

Не маловажную роль играли классовые отношения, в Казахстане они были особенно сложные. Если в центральных районах класс помещиков и буржуазия были сильно подорваны, то в Казахстане, не смотря на большой подрыв экономики кулачество и феодально - байские элементы в ауле, все ещё преобладали патриархально-феодальные отношения: баи владели крупными стадами скота и использовали труд рядовых скотоводов. С таким положением нельзя было перейти к новой экономической политике – все это создавало тяжелую обстановку в Казахстане, сопровождающейся ожесточенной классовой борьбой, Нейштадт называет «враждебные классы» [3, с. 125], они бешено сопротивлялись нововведениям, в частности НЭП, а поддержку оказывали империалисты и белогвардейцы, которые сеяли недоверие между русским и казахском населением, распространяя слухи – неправильно истолковывали переход к НЭПу (в Казахстане говорили о том, что эта политика ведет к укреплению патриархально-феодальных отношений).

Правительство вело разъяснительную работу и продвигало НЭП в Казахстан.

Прежние виды натуральных налогов заменены единым натуральным налогом, по которому была установлена единая ставка. Налогообложению подвергались скотоводческие кочевые и полукочевые хозяйства. Например, для Западного Казахстана устанавливалась 50% скидка с исчисленной суммы налога. Хозяйства, засевавшие поощряемые технические культуры (хлопок и др.) освобождались от уплаты налога с одной трети своих посевов.

По решению XIII конференции РКП(б) единый сельскохозяйственный налог 1924-1925 гг. исчислялся в твердой валюте (после денежной реформы 1922-1924 гг. ходила твердая валюта червонцы и «совзнаки») и должен был взиматься исключительно в денежной форме.

В основном налогом облагались кулацко - байские хозяйства. В особенности это практиковалось в кочевых и полукочевых районах, населенных казахами (в оседлых районах освобождались от налога 18-20% хозяйств, в кочевых или полукочевых 60-70%, а 5 - 6% байских хозяйств уплачивали свыше половины всего налога), потому что в 1919-1920 гг., 1922 г. свирепствовали сильнейшие джугты.

Таким образом, направление налоговых реформ в целом соответствовала задачам восстановления сельского хозяйства.

В итоге были намечены конкретные пути проведения в жизнь НЭП в Казахстане с учетом местных особенностей (сплочение казахов и русских и вовлечение их в социалистическое, хозяйственное строительство).

Несмотря на трудности и остроту обстановки сложившейся в Казахстане в период перехода к НЭПу, вскоре благоприятно сказался на всем хозяйственном и политическом состоянии республики.

Основные направления развития НЭПа в восточном Казахстане. Согласно статистическо-экономическому обзору, документ №2 согласно экономическому обзору накануне перехода к НЭПу «общая площадь республики равнялась 1 941 109 кв. верст из них восточные губернии Семипалатинская и Акмолинская занимают около половины всей территории КАССР (47,2%), в том числе в Акмолинской губернии на 1 кв. версту приходится 2,7 чел., в Семипалатинской – 2,2; городское население по Казахстану составляло 8,3%, большая доля приходилась на Оренбургскую, Уральскую и Семипалатинскую губернии». Основным содержанием экономической деятельности является сельское хозяйство. В республике оно представлено двумя основными системами: скотоводческая и зерновая, между ними наблюдается переходный тип - полужемледельческое с уклоном к земледелию или к скотоводству. Скотоводческая система охватывала южную, большую часть республики; зерновая - полоса вдоль северной границы. полужемледельческий тип или

смешанный располагался между первым и вторым, соответственно можно сделать предположение о том, что восток – полуземледельческий тип хозяйства и скотоводство и земледелие.

Резолюцией были отменены кун и калым. [4, с. 30-31], созданы избирательные комиссии, «..Первый Усть-Каменогрский горюездный исполком был избран на съезде Советов 15 августа 1920 г.» [4; 70], также были созданы женотделы при обкоме РКП(б) на местах, в Семипалатинске образован в июне 1920 г – политико-просветительная работа среди женского населения.

С переходом к новой экономической политики, связанной с развертыванием рыночных отношений, значительно выросло количество торговых и промышленных предприятий. В целях оживления товарооборота были возобновлены ярмарки, среди которых важнейшую роль играли Куяндинская, Баян - аульская, Чарская, Песчаная в Семипалатинскрй губернии, Атбасарская Таинчинская в Акмолинской губернии, Уиле и Темире (Актюбинская) и в Урде (Букеевская). В 1927 г. функционировали 75 местных, 13 губернских, 7 краевых ярмарок с оборотом в 30 млн. руб. В них принимали участие купцы из Китая и Монголии

Наряду с восстановлением местной промышленности, начала насаждаться промышленность переброшенная в Казахстан из центральных районов страны. С конца 1922 г началось трестирование предприятий. Объединения и тресты окончательно были оформлены на основе общевсесоюзных декретов о трестах от 10 апреля 1923 года и 13 июля 1923 г, определив новую экономическую структуру промышленности, соответствующую НЭП, и закрепивших хозяйственный расчет в промышленности.

В 1924 г ВЦИК СНК РСФСР издали декрет о землеустройстве кочевого и переходящего к оседлости хозяйствам. Земледельческим хозяйствам предоставлялись кредиты и хозяйственно-налоговые льготы.

Из постановления Бобровской волости беспартийной конференции Усть-Каменогорского уезда о выполнении единого сельхозналога от 1 июля 1923 г.

«Уплатив один раз в год, крестьянин имеет возможность в продолжение целого года заботиться исключительно о поднятии своего сельского хозяйства, а также при снабжении достаточными кредитами...дает возможность объединиться крестьянству вокруг кооперации, вытеснив частную спекуляцию» [5, с. 214].

Из информации состоянии с/х в Каркаралинском уезде Семипалатинской губернии от 28 ноября 1924 г.

«В Каркаралинском уезде открыты сельскохозяйственные товарищества».

Из информации следует в силу отдаленности помощь из губернии поступает с большим опозданием. Общее состояние удовлетворительное: обеспечение продуктами питания, налог собран, крестьяне переходят к оседлости и т.д.

НЭП действительно вывел страну из кризисного голодного состояния. Всех своих возможностей, однако, она не исчерпала, так и не став полем свободного хозяйствования, методом полного преодоления экономической монополии государства, бескультурья, бюрократизма и злоупотреблений в сфере предпринимательства. Однако НЭП вошел в историю как период культурной, идеологической, социальной и экономической разрядки после установления Советской власти и окончания Гражданской войны.

В своей работе я попыталась проследить внедрение новой экономической политики для того, чтобы восстановить народное хозяйство в Казахстане после разрухи и голода в период 1921 по 1925 г. В подтверждении слов, выше сказанных, во второй части работы привела выдержки из документов и материалов о введении НЭПа, развитии сельского хозяйства, промышленности, скотоводства, установление связи города с деревней, развитие товарно-денежных отношений и приведение населения к оседлости.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1 Абылхожин Ж.Б. очерки социально-экономической истории Казахстана XX век. Алматы: Университет «Туран»

2 Нейштадт С.А. Социалистическое преобразование экономики КазССР 1917-1937 гг – Алма-Ата 1957 г.

3 Советская деревня глазами ВЧК-ОГПУ-НКВД. Документы и материалы, в 4 т., сост Л.Борисова, ред. А.Берелович, В.Данилов, М., РОССПЭН 2000 г. (том 1 и 2)

4 Социалистическое строительство в Казахстане в восстановительный период (1921-1925 гг) сб.документов и материалов, составит. М.Х.Абилова, 1962 г

5 Турсунбаев А.Б Путь Казахстана к социализму, Алма-Ата, «Казахстан», 1970 г.

6 Шаранов Н. История советского крестьянства, Т.1 Крестьянство в первое десятилетие Советской власти 1917-1927 г., 1986 г.

УДК 94(470.41)"18/19"

Миронова Е.В.

Институт истории им. Ш. Марджани Академии наук Республики Татарстан, г. Казань, Российская Федерация

РАЗВИТИЕ ЗДРАВООХРАНЕНИЯ В УЕЗДНОМ ГОРОДЕ ТЕТЮШИ ВО ВТОРОЙ ПОЛОВИНЕ XIX – НАЧАЛЕ XX ВЕКА

С середины 60-х годов XIX столетия медицинским обслуживанием населения стали заниматься земские органы самоуправления. И хотя затраты на здравоохранение не являлись обязательными, они составляли значительную расходную статью тетюшского земства. В 1885 году была открыта тетюшская земская аптека [3, с. 169]. Особенностью ее был отпуск лекарств нуждавшимся жителям (по назначению врача) бесплатно, остальным – со скидкой 25%.

Из четырех земских больниц, открытых в Тетюшском уезде к началу XX века, самый большой участок обслуживала Тетюшская, принимавшая, дополнительно к горожанам еще жителей 27 селений уезда. А согласно правилам 1910 года, врачи этого участка обследовали призывников на их пригодность к армейской службе, а также принимали на стационарное лечение больных, направляемых военных ведомством. В круг обязанностей также входило содержание холерного барака, проведение бактериологических и микроскопических исследований, выезд на эпидемии, роды, посещение жителей города на дому. В некоторые дни через Тетюшскую больницу проходило до 200-250 человек. Часто врачей направляли в населенные пункты других врачебных участков.

Маленькая больница, имевшая первоначально около 20 коек, а к концу XIX века не более 70, с большим трудом справлялась с медицинскими потребностями города и уезда. Во время посещения земской больницы губернатор Н.Я. Скарятин увидел, что больные лежат в холодных сенях, курят трубки, а сама палата маленькая и без необходимого оборудования, некоторые помещения грязные [7, л. 96 об.].

С 1890-х годов в земстве ставился вопрос об открытии большой больницы. Не имея собственных средств для возведения нового здания, земство вступило в переписку с городской управой о предоставлении хотя бы бесплатного участка земли. Одновременно было решено построить несколько корпусов: хирургическое отделение, амбулаторию, помещение для «заразительных больных».

Большое количество нуждающихся во врачебной помощи усиливало недостаток медицинских кадров. Уездный врач В.Г. Сироткин, работавший в Тетюшах с ноября 1882 года, вспоминал: «Для единственного врача на город, с больницей, с большим участком, казалось довольно дела» [13, с. 214]. И действительно, в период работы Сироткина, в уезде числилось

всего 4 врача. Когда к весне вспыхнула эпидемия сыпного тифа, доктору пришлось устроить в уезде 5 временных лечебниц, а городскую больницу обратить в сыпно-тифозную. Но сил одного специалиста не хватало. Сироткину, занятому организацией лечебниц, не оставалось времени на обход всех больных. Так, недовольство выразил уездный предводитель дворянства Н.Д. Сверчков, которого врач не посетил ввиду нехватки времени. И хотя в целом эпидемия была прекращена, а врач получил от Тетюшского уездного земского собрания благодарность, новый состав управы все же предложил Сироткину покинуть пост. Оставив службу, врач занимался частной практикой. Многие горожане и даже жители уезда продолжали ходить к нему. Несмотря на доверие населения, врач Сироткин, спустя три года уехал из Казанской губернии [13, с. 215].

Работать врачами в малых провинциальных городах соглашались немногие. Удаленность от губернского города, отсутствие развитой культурной и общественной жизни создавали непривлекательную жизнь и вызывали частую смену медиков. К этому добавлялись частые разъезды, громадные амбулаторные приемы больных – все это ухудшало положение персонала больниц. Чтобы привлечь выпускников университетов в медицинские учреждения земства, приходилось выплачивать высокое жалованье. В среднем в 1880-х годах уездный врач получал 1800 рублей, в 1912 году были назначены 3 прогрессивные надбавки по 300 рублей, которые начислялись к указанной сумме каждые 3 года службы; ставка фельдшера составляла 300-500 рублей, жалованье провизора доходило до 1300 рублей в год [12, с. 465].

А вот заботы городского самоуправления о здравоохранении носили вспомогательный характер. В 1875 году дума отказалась приглашать детского оспопрививателя. В том же году думцы не утвердили прошение повивальной бабки на предоставление помещения для приема пациентов [8, л. 41 – 41 об.]. Город ограничился некоторыми санитарно-гигиеническими мерами – очисткой улиц от грязи и мусора, проверкой состояния вод, при этом не было ни канализации, ни водопровода. По словам современника, «питьевая вода... доставляется водоносками из подгорных ключей; водоноски эти носят воду в гору... по скользким и крутым горным тропинкам» [11, л. 3].

Жители сами не осознавали необходимости улучшения санитарного состояния – лишь при 20% домов в уездных городах Казанской губернии имелись помойные ямы, а в Тетюшах этот показатель едва достигал и 2% [4, с. 206]. Только с конца XIX века за городом были отведены места для свалки нечистот и навоза и огороженные кладбища для палогого скота [10, л. 3, 6].

В этих условиях большую роль в поддержании здоровья в провинции играли земские врачи. В 1904 году медперсонал в Тетюшах составляли 2 врача, 3 акушерки и повивальные бабки, 3 фельдшера. Несмотря на

малочисленность, врачи города показали себя высококвалифицированными специалистами. К примеру, с 1902 года Тетюшской земской больницей заведовал А.М. Боголюбов. Он родился в 1875 году в Самарской губернии в семье служащего. После окончания Второй Казанской гимназии учился на медицинском факультете Императорского Казанского университета. До поступления в Тетюшскую больницу Боголюбов служил сначала врачом на стекольной фабрике в Цивильском уезде, затем через год перешел в село Малые Яльчики Тетюшского уезда [14, с. 48; 15, с. 62]. Состоя земским врачом, занимался хирургией, ввел переливание крови, боролся с эпидемиями, отстаивал бесплатный отпуск лекарств из земской аптеки.

Особого рассмотрения заслуживает его деятельность по профилактике и лечению трахомы, благодаря чему он приобрел широкую известность как глазной специалист. Проблема заболеваемости трахомой стояла в Тетюшском уезде особенно остро. Чаще всего оно было вызвано неблагоприятными бытовыми условиями проживания сельских жителей и вызывало ухудшение зрения. Описывая обстановку в деревенских избах конца XIX века, врачи констатировали удушливый запах непроветриваемых, тесных жилищ, переполненных членами семьи, нередко сожительство со скотом, отопление кизяком и коровьим калом. Дурными были условия питания: отсутствие столов, посуды, одни голые нары и стены [6, с. 10, 16]. В ходе проведения оспопрививания жители встречали врачей враждебно, опасаясь того, что «доктора ничего не знают и дадут такого лекарства, с которого без холеры помрешь» [9, л. 2].

Для борьбы с эпидемиологическими заболеваниями, а также для проведения профилактических мероприятий в сельскую местность отправлялись медицинские отряды. Боголюбов одним из первых в Казанской губернии начал борьбу с трахомой. В 1908 году группа врачей под его руководством была отправлена в село Малые Яльчики для оказания населению офтальмологической помощи. Отряд Боголюбова работал в полевых условиях в течение трех месяцев [5, с. 198-199], за это время было принято до полутора тысяч человек. Польза деятельности таких отрядов была ощутимой, поэтому командировали их несколько лет подряд.

Поскольку штат медицинских работников в уездном городе был ограничен, а для приглашения новых требовались деньги, то к врачам нередко обращались с просьбами быть внештатными докторами при некоторых учебных заведениях. Так, вместе с уездным врачом В.М. Бахматовым А.М. Боголюбов оказывал бесплатную медицинскую помощь в ремесленном детском приюте для мальчиков, открытом в Тетюшах в 1906 году.

В нагрузку к врачебной практике Боголюбов читал лекции, выступал в печати, организовывал выставки, посвященные санитарному просвещению. Также он входил в уездный комитет Попечительства о

народной трезвости [2, с. 438]. Деятельность врача была оценена в среде докторов губернии, и в 1913 году он был избран членом Общества глазных врачей при Казанском Императорском университете [1].

Непродолжительное время участковым врачом в Тетюшском земстве работал еще один глазной специалист, выпускник медицинского факультета Императорского Казанского университета В.М. Соколов. Родился он в 1884 году в семье чиновника земской управы в Твери. Сразу же по окончании учебы в 1911 году был оставлен ординатором клиники глазных заболеваний, в 1912 переехал в Тетюшский уезд. Однако достаточно быстро в 1914 году вновь вернулся в университет на кафедру фармакологии [16].

Особое внимание в Тетюшах было уделено заботе о неимущих престарелых горожанах. Для них была открыта богадельня с содержанием на проценты с капитала, завещанного местным богатым мещанином М.И. Мальцевым, и на пособия от города и земства. С 14 сентября 1903 года богадельня разместилась в новом обширном здании, что способствовало увеличению числа пансионеров. По данным на 1913 год, здесь содержалось 5 мужчин и 11 женщин, а двое из них получали пособие.

В целом, здравоохранение в уездных городах развивалось благодаря деятельности земств. Они открывали новые больницы, приглашали врачей, следили за санитарным состоянием. Городская дума следила только за вывозом нечистот и практически не принимала участия в развитии врачебного дела. Несмотря на удаленность Тетюш от губернского центра, здесь работали талантливые врачи, среди которых были Боголюбов и Сироткин. Главные проблемы заключались в нехватке обслуживающего персонала и низком уровне санитарного дела, их решение шло довольно медленными темпами. Но, несмотря на существовавшие трудности в организации медицинского обслуживания и поддержания санитарно-гигиенического состояния, в уездный город Тетюши на протяжении всей второй половины XIX – начала XX века проникали новые достижения медицины, способствовавшие улучшению здоровья жителей.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

- 1 Боголюбов А.М. Некролог // Советская Татария. – 1952. – №130 (9940).
- 2 Адрес-календарь и справочная книжка Казанской губернии на 1915 год. – Казань: тип. Губ. правл., 1914. – 864 с.
- 3 Анисимова М.Д. Аптечное дело // Татарская энциклопедия. – Т. 1. – Казань: ИТЭ АН РТ, 2002. – С. 169.
- 4 Зорин А.Н. Застройка и экология малых городов: опыт регионального историко-этнографического исследования. – Казань: Изд-во Казан. ун-та, 1990. – 206 с.

5 Зыятдинов К.Ш., Павлухин Я.Г. Очерки истории медицины Татарстана (до 1917 г.). – Казань: Медицина, 2005. – 271 с.

6 Медицинский отряд Казанского губернского земства на цинготной эпидемии в Тетюшском уезде с 12 марта по 20 июля 1899 года. – Казань: тип. В.М. Ключникова, 1899. – 59 с.

7 Национальный архив Республики Татарстан (НА РТ). Ф. 1. Оп. 3. Д. 3064.

8 НА РТ. Ф. 1. Оп. 3. Д. 3404.

9 НА РТ. Ф. 1. Оп. 3. Д. 8800.

10 НА РТ. Ф. 1. Оп. 4. Д. 6741.

11 НА РТ. Ф. 419. Оп. 1. Д. 593.

12 Павлухин Г.Г. Земская медицина // Татарская энциклопедия. – Т. 2. – Казань, 2005. – С. 465.

13 Сироткин В.Г. [Автобиография] // Сборник биографий врачей выпуска 1881 года имп. Медико-Хирургической академии. XXV (1881–1906), 7 ноября. – СПб.: [б.и.], 1906. – С. 213-125.

14 Хайрова Р. Боголюбов Аркадий Михайлович // Герои труда Татарии. 1920–1938 гг. (Документальные очерки) / Сост. У.В. Белялов и др. – Казань: Тат. книж. издат., 1974. – С. 47–52.

15 Чугунова Н. Боголюбов Аркадий Михайлович // Казанский университет (1804–2004): Библиографический словарь. – Т. 1: 1804–1904. – Казань: Изд-во Казан. ун-та, 2002. – С. 62.

16 Чугунова Н. Соколов Владимир Михайлович // Казанский университет (1804–2004): Библиографический словарь. – Т. 2: 1905–2004. – Казань: Изд-во Казан. ун-та, 2004. – С. 323.

ӘОЖ 316.3/4

Ногаева Н.М.

Қазақ инновациялық гуманитарлық-заң университеті
Семей қ., Қазақстан Республикасы

САЛАУАТТЫ ӨМІР САЛТЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ ӘЛЕУМЕТТІК БАҒЫТЫ ОТБАСЫНДАҒЫ БОС УАҚЫТТЫ ҰЙЫМДАСТЫРУ ЖӘНЕ ОНЫҢ ФУНКЦИЯЛАРЫ

Бос уақыт дегеніміз адамның міндетті өндірістік емес міндеттерін (жұмысқа баруға және қайтуға кететін уақыт, ұйқыға, тамақтануға, үй шаруасына кететін уақыт және т.б.) орындағаннан кейін қалатын жұмыстан тыс уақыттың бөлігі.

Жеке тұлға мен қоғам арасындағы аралық бөлік ретінде отбасы шағын топтың да, әрбір индивидтің те жеке қасиеттерін біріктіреді. Отбасының бос уақытын өткізу саласы отбасы өмірінде ең аз реттелген кеңістік ретінде біртұтас қауым-некелескен жұпты құрайтын өзара дербес

екі рухани жүйелердің өзара әрекетінің ерекшеліктерін көрсетуге септігін тигізеді. Бұл өзара әрекет жеке мүдденің отбасының басқа мүшелерінің мүдделерімен үйлесімді келістіру ұстанымдарына негізделеді, яғни қандай да бір психологиялық компромисстің болуы көзделеді. Отбасының бос уақытын өткізуінің дәл осындай ұстанымы отбасы тіршілігінің барлық басқа салаларында (еңбектену, экономикалық, репродуктивтік қызметі, т.б.) екінші орынға ысырылатын ішкі қайшылықтары мен проблемаларын анықтайды және ашып көрсетеді.

Отбасының бос уақытын толыққанды өткізуін бағалау үшін екі негізгі талап қолданылады. Біріншісі - отбасының бос уақытын өткізуге жұмсалатын бос уақыт көлемі. Екіншісі - бос уақытты өткізу мазмұны. Екі көрсеткіш те ата-ананың рухани дүниесінің даму деңгейімен, отбасының қаржы жағдайымен, сондай-ақ жалпы тұрмыс салтымен анықталады. Егер әйел өз уақытының көп бөлігін үйіндегілерге қызмет етумен өткізсе, оның отбасының бос уақытын өткізуін ұйымдастыруға және өзінің демалуына бос уақыты қалмайды. Сондықтан отбасының әрбір мүшесінің үй шаруасы бойынша белгілі бір міндеттер аясы болғаны жөн, бұл отбасының бос уақытын мәнді өткізуіне уақыт бөлуге мүмкіндік береді.

Отбасының бос уақытының мазмұны отбасының әрбір мүшесінің қызығушылығына байланысты болады. Әкесі бос уақытында аңшылықпен, мамасы тоқумен, ұлы ролик тебумен, қызы – бимен немесе сурет салумен айналысатын отбасына қарағанда отбасы мүшелерінің барлығы туризммен айналысатын немесе театрды сүйетін отбасының бос уақытын бірлесіп өткізуін ұйымдастыру жеңілдірек болады.

Ғылыми әдебиетте бос уақытты дұрыс ұйымдастыру отбасының негізгі функциясына жатқызылады. Отбасының бос уақытты дұрыс ұйымдастыруында өзіндік ерекшелігі бар, ол дәстүрлі функциялардан басқа отбасын біртұтас жүйе ретінде қолдау мен сақтау функциясын орындаудан көрінеді. Г. П. Орлов бос уақытты дұрыс ұйымдастыру отбасылық қарым - қатынастарды не нығайтатын, не бұзатын, не отбасын біржола жоятын қабілетіне назар аударады. Зерттеушілер бос уақытты дұрыс ұйымдастыру осы функциясы аясында бірқатар құрамдас бөліктерін атайды, оның ішінде отбасының бос уақытын өткізуінің аффективті ролі (бос уақытты өткізу барысында отбасы мүшелерінің эмоционалдық бірлігі), сондай - ақ мәдени ролі (мәдени, ізгіліктілік және басқа құндылықтар мен нормаларды қалыптастыру, дамыту, сақтау және беру) бар. Алдыңғы лекцияларда некеге қанағаттану үшін осы функциялардың мәнділігін арттыру туралы айтылған. Сонымен, бос уақытты дұрыс ұйымдастыру аталған функцияларды жүзеге асыру саласына жататындықтан қазіргі отбасыларының өмір сүруі үшін оның ролі өзекті бола түседі.

Жалпы бос уақытты дұрыс ұйымдастыру мен отбасылық бос уақытты дұрыс ұйымдастыру сипаты бұл үшін жұмсалатын уақыт

көлемімен анықталады: бос уақытты үздіксіз өткізуге жұмсалатын уақыт неғұрлым көп болса, оны соғұрлым сан түрлі етіп өткізу мүмкіндігі көп болады.

Бос уақытты осы ұстанымға сай жекелендіру (дифференциациялау) барлық рекреативті қызметті негізгі үш құрылымдық блоктар бойынша бөлуге мүмкіндік береді:

- 1) жұмыс күніндегі бос уақыт;
- 2) демалыс күнгі бос уақыт;
- 3) еңбек демалысы кезіндегі бос уақыт.

Осы аталған үш құрылымдық блок аясында кеңістіктік орта сипатымен байланысты функционалдық сипаттағы белгілі бір ерекшеліктер болады. Жұмыс күніндегі бос уақыт ең алдымен еңбек күні барысында жұмсалған күш -қайратты орнына келтіруге жұмсалады (рекреацияның өзі). Ол көп жағдайда пәтерде немесе үйден таяу жерде жүзеге асырылады. Демалыс күнгі бос уақытқа ұзағырақ уақыт жұмсалады және ол үй жағдайында да, үйден тыс жерлерде де (қала маңында) жүзеге асырылады. Мұндай жағдайда жүзеге асырылатын функциялардың сипаты да өзгереді: бос уақыт құрылымында күшті қалпына келтіруден басқа, жеке тұлғаны дамытуға мүмкіндік беретін қызмет түрлері де пайда болады. Жыл сайынғы еңбек демалысы бос уақытты өткізуге толығымен жұмсалатын шараларға арналған ұзақ та үздіксіз уақыт бөлігі. Оның ерекшелігі уақыттың ұзақтығына байланысты бос уақытты өткізуді жүзеге асыру адамның тұратын мекен - жайынан алшақ жердегі кеңістікті қолдануға мүмкіндік беретіндігінде. Еңбек демалысының уақытының құрылымы функционалдық тұрғыдан жеке тұлғаның дамуына, оның өзін-өзі шығармашылық тұрғыдан көрсетуіне көмектеседі.

Отбасының шағын топ ретінде бос уақытын дұрыс ұйымдастырумен айналысу құрылымы қазіргі уақытта әлі жетік зерттелмеген деуге болады. Ғылыми әдебиетте отбасы бар еркектер мен әйелдердің бос уақытын дұрыс ұйымдастырудың жекелеген түрлері ғана талданған. Зерттеушілердің отбасы бар әйелдің бос уақытты өткізу түрлерінің құрылымына аса басты назар аударатынын атап өтуге болады, себебі бұл проблемалық мәселе. Шын мәнінде, отбасының уақыт бюджетін іріктеп зерттеу нәтижелері бойынша әйелдің күнделікті бос уақыты еркектің бос уақытына қарағанда 1,5 сағатқа кем екен. Ал демалыс күндері еркек пен әйелдің бос уақытының айырмашылығы 2 сағат 42 минут. Бала туғаннан кейін отбасының бос уақытының көлемі де едәуір өзгереді. Латыш социологтарының жасаған қорытындысы бойынша әйелдің бос уақыты орташа алғанда аптасына 7 сағатқа, еркектің бос уақыты – 4 сағатқа кемиді. Ауыртпалық ең алдымен әйелге түседі, сондықтан оның өзінің мәдени қажеттерін жүзеге асыру мүмкіндіктері де азырақ болады. Бұл отбасындағы әйел мен еркектің даму деңгейінің арасындағы айырмашылыққа әкеп соғады, жұбайлардың бір-бірінен алшақтауына

себеп тудырады.

Тұрғындардың бос уақыты мен отбасылық бос уақытты зерттеуде қолданылатын құрылымдаудың басқа ұстанымдары сапа талаптары бойынша ұстанымдары және де отбасылық бос уақытқа қатысты қолданғанда бұл сипаттамалар қосымша мағынаға ие болады. Сонымен, жас отбасының бос уақытын өткізу туралы мәселе сөз болғанда, ғылымда бос уақытты бағалаудың тұрақтанған талабы бос уақытты өткізуді қоғамдық ұйымдастырылған немесе ұйымдастырылмаған нысандар арқылы жүзеге асыруға байланысты қосымша ақпарат алуға мүмкіндік береді. Бос уақытты дұрыс ұйымдастырылған түрінің ұйымдастырылмаған түріне қарағанда бірқатар артықшылығы бар екені белгілі – бос уақытты өткізу қызметін қолдану тәртібін қарапайымдандыру тұрғысынан да, жас отбасы үшін маңызды болатын мәселе – бұл қызметтің ақысының көлемінің тұрғысынан. Жас отбасыларының демалудың ұйымдастырылған түрін немесе ұйымдастырылмаған түрін қалайтыны туралы мәселе ешқашан арнайы зерттеу пәні болған еместігін атап өту керек.

Отбасының бос уақытын дұрыс ұйымдастыру сапасын бағалаудың басқа құрылымдық жұп талабы оны жүзеге асырудың кеңістіктік ортасына жатады: үйшілік кеңістік пен немесе үйден тыс кеңістік. Жұбайлардың қажеттері тұрғысынан алғанда мұнда да психологиялық және эмоционалдық сипаттағы өзіндік ерекшелік бар, бұл жұбайлардың өз некелеріне қанағаттануынан көрінеді.

Бос уақытты дұрыс ұйымдастырудың сапасын бағалаудың тағы бір жолы (бос уақытты өткізудің отбасылық нысандарын талдаудағы аса маңызды) осы процеске отбасының бірлесіп немесе жекелеп қатысуы бойынша бағалау. Бос уақытты дұрыс ұйымдастыру түрлерін осы талап бойынша құрылымдау отбасылық жұптың дәулеттілік деңгейі мен осы неке одағының тұрақтылығы туралы нақты қорытынды жасауға мүмкіндік береді.

Жоғарыда аталған талаптар бойынша құрылымдай отырып, отбасының бос уақытты дұрыс ұйымдастыруын талдап көрелік. Ең алдымен, жұбайлардың күнделікті бос уақытты дұрыс ұйымдастыру практикасы қызықтырады. Мұнда жұмыс күндері мен демалыс күндері бос уақытты өткізу түрлерін салыстырған пайдалы болады. Осы салада жасалған зерттеулерді талдау барысында отбасының демалыс күндері бос уақытты өткізетіні анықталды. Жұмыс күндері туралы айтатын болсақ, бұл күндер үшін қосымша ғылыми-көпшілік әдебиетті оқу (өз білімін көтеру мақсатында), сондай - ақ аз мөлшерде коллекция жинақтаумен айналысу тән. Көбінесе демалыс күндері жас жұбайлар қонақтарды күтеді, өздері қонаққа барады, театрға барады.

Еңбек демалысының уақыты туралы айтар болсақ, отбасының еңбек демалысының түрлерінің құрылымы ойлағаннан әлдеқандай басқаша болады, мұнда жұбайлардың бос уақытты өткізу саласындағы

қанағаттанбаушылығын анықтайтын қарама-қайшылық көрініс табады.

Еңбек демалысы кезіндегі ең қолайлы демалыстың түрі демалыс үйінде демалу болып табылады. Алайда мұнда демалыста өткізу үшін отбасының мүмкіндіктері шектеулі. Сөйтіп, көпшілік отбасылары өз демалысын балаларымен бірге ұйымдастырылған демалыс саласынан тыс өткізуге, яғни белгілі бір тұрмыстық қиындықтармен өткізуге мәжбүр болады.

Сауықтыру үйлерінде жолдама бойынша ұзақ мерзім демалу ұйымдастырудың қиындығы жас жұбайлар үшін ғана проблема емес, елдің барлық тұрғындары үшін қиын мәселе екендігін атап өткен жөн. Мұндай жағдайда жұбайлардың өзіне де, жұбайына да екі жолдаманы қатар алуға тырысуы қосымша қиындық туғызады. Оның үстіне демалысты баламен өткізетін жас жұбайлар үшін ұйымдасқан демалыс түрлерін таңдау мүмкіндігі қиындай түсетіндігі белгілі. Алдымыздағы болашақта осыған байланысты қуанарлықтай болжамдар жасау мүмкіндігі әзірше жоқ, сондықтан жас отбасылардың демалысы олардың жеке бастамасы мен қабілеттеріне байланысты болады.

Екінші орынды жұбайлардың демалысының «әр түрлі» түрі алады. Демалыстың бұл түрі жұбайлардың нақты мінез-әрекеттеріне сай.

Жоғарыда аталғандай, сауық мерзімінің ұзақ болуы оны мазмұнды өткізуге, яғни, жеке тұлғаның дамуына да үлкен мүмкіндік береді. Сондықтан жыл сайынғы демалыс уақытын сауық уақытының ең ұзақ бөлігі ретінде ең алдымен жеке тұлғаның рухани даму мүмкіндігі тұрғысынан қараған дұрыс. Біздің зерттеулеріміз көрсеткеней, баласы бар жас отбасылардың демалысты өткізуіне қатысты талаптары келесідей бірқатар элементтерден тұрады да олардың мәндеріне байланысты келесідей кезекте болады:

Осы мәліметтерді талдау барысында еркектер мен әйелдердің демалу түрлерін таңдауда пікірі әр түрлі екендігі және демалыс түріне олардың отбасындағы рольдерінің әсері бар екендігі анықталды: әйелдер негізінен демалысты күнделікті тамақ дайындаумен байланысты жұмыстардан алшақтау мүмкіндігі ретінде қарастырса, еркектер демалыстың тыныштық, сабырлылық, денені демалту сияқты түрлеріне көбірек мән береді. Отбасында міндеттерді дәстүрлі бөлу нәтижесінде еңбек күні аяқталғаннан кейін әйелдерді екінші жұмыс күтіп тұратындықтан, әйел еркекке қарағанда еңбек демалысын алған уақытқа дейін қатты шаршайды, сондықтан демалыстың көп бөлігін дене күш-қуатын қалпына келтіруге арнайды. Сонымен, отбасының еңбек демалысының түрін таңдауға қазіргі уақытқа дейін сақталып қалған отбасылық міндеттерді бөлудегі теңсіздік әсер етеді. Өз кезегінде, бұл теңсіздік сауық саласында құндылық бағытының әр түрлі болуына себеп болады, онда еркектер рухани дамуға, жаңа қызықты адамдармен араласуға, сүйікті ісімен айналысып, өзін-өзі көрсете білуге әйелдерден басымырақ бағыт алған. Мұндай теңсіздіктің

теріс салдары ретінде ақыр аяғында көбінесе жұбайлардың ажырасуына әкеліп соғатын рухани алшақтауды атауға болады. Қазіргі кезде жұбайлардың ортақ көзқарасының болмауы ажырасудың себептерінің ішіндегі ең мәндісі болып отырғаны байқалады.

Басқаша айтсақ, отбасы өмірінде осы фактордың теріс ролінің әсерін әлсірету үшін, ең алдымен үй шаруасында отбасылық теңсіздікті жою керек. Атап айтқанда, бұл мақсатқа тұрмыстық қызмет көрсету саласының мекемелері ат салысуы керек. Алайда, бірқатар зерттеулердің нәтижесінде бұл мекемелер қызметінің сапасының төмендігіне, қызмет түрлерінің аздығына байланысты сұранысқа ие емес.

Отбасының ұйымдастырылған немесе ұйымдастырылмаған сауыққа бағыт алуы рекреативтік қызмет саласының қызметкерлері үшін өте қызықты, себебі адамдардың қажет етуіне сай демалыс түрлерін ұсынуды жоспарлауға мүмкіндік береді.

Үй ішінде өтетін сауық қызметінің барлық түрлері ұйымдастырылмаған демалыс болып табылады және қандай да болмасын рекреативтік қызмет түрін пайдаланбайды. Қонаққа бару, қала сыртында серуендеу тәрізді үйден тыс демалудың түрлері де ұйымдаспаған демалыс болып табылады. Кейбір жағдайларға байланысты (үйден тыс жерде жүзеге асырылатындығы, оны жүзеге асыру үшін белгілі бір белсенділіктің қажеттігі) демалыстың ұйымдастырылған түрінің отбасының демалысының жалпы құрылымында алатын жалпы үлесі өте аз: мамандардың зерттеуі бойынша – еркектер – 14 %, әйелдер – 11 %.

Жалпы алғанда, демалыстың ұйымдастырылған түрі отбасының қажеттеріне аса бейімделмеген. Ең алдымен, тұрмыстық қызмет түрлерінде бала күтушілер, кешкі бала-бақша немесе бірнеше сағат өздері бірге демалғысы келетін, жас балалары бар жұбайларға көрсетілетін қызметтің басқа да ақылы түрлері жоқ. Одан басқа демалыстың ұйымдастырылған түрінің көпшілігі материалдық жағынан отбасыларға мүмкін емес, оның үстіне елде нарықтық қатынастардың басталуына байланысты бұл қызмет түрлері де қымбаттай береді. Сондай-ақ сауық орындары мен мәдениет мекемелерінің аздығы, олардың отбасы тұратын жерден алыстығы да байқалады. Орталықтан алыс қалалық мекендердің аудандарында мәдениет ошақтарын (студиялар, көрме, концерт залдарын және т.б.) ашу қажет.

Отбасының демалыстың ұйымдастырылған түрін қолдануға бөгет жасайтын себептер ретінде жұбайлар ең алдымен жұмыстан кейін шаршайтындығын, үй шаруасының жұмыстарын, үй шаруасының жұмыстарына байланысты уақыттың аздығын, жас балаларының болуын атайды.

Сауық саласын зерттегенде қолданылатын және осыдан бұрын аталған тағы бір құрылымдық құрылыс – демалысты өткізудің үйден тыс және үй ішілік түрлері.

Жоғарыда аталғандай, еңбек демалысы бос уақытты үйден тыс, тіпті үйден алшақ жерлерде өткізуге қолайлы мүмкіндіктер береді.

Отбасын зерттеушілер отбасында бала пайда болуына байланысты отбасының мәдени қажеттерінің құрылымында өзгерістер болатындығы туралы қорытынды жасады: жұбайлар бос уақыттарын үй ішінде өткізеді.

Г. П. Орлов қалалық отбасыларының бос уақыты «үйішілік» болып бара жатқанын және отбасылардың өзін бұл жағдай қанағаттандырмайтынын атай отырып, мұндай демалыстың белгілі бір оң нәтижелерін көрсетеді: дәстүрлі ұжымдық демалыс түрлерінен алшақтау, автордың пікірінше, жеке қажеттер мен қызығушылықтың артуына жағдай жасайды. Алайда, жоғарыда аталғандай, жас балалардың болуы ата-аналардың бос уақытын шектеп, оны көбінесе үй ішінде өткізуге мәжбүр етеді. Мұндайда тұрғын үйдің отбасылық демалыс орны мен тәрбие әрекеттерінің орны ретінде ролі артады. Күн сайынғы отбасы ішілік байланыстардың басым бөлігі үйде (пәтерде) жасалады. Сондықтан отбасының бос уақыттағы тәрбиелік шараларды өткізуде тұрғын үйдің ролі өзекті бола түседі.

Отбасы аясында бос уақытты өткізуге байланысты тағы бір құрылымдық құрылыстың белгілі бір ерекшелігі – жұбайларды бос уақытын бірге немесе бөлек өткізуге бағыттау болып табылады. Бос уақытты өткізу саласы жұбайлардың өзара, балаларымен, туыстарымен, достарымен қарым-қатынас жасауына үлкен мүмкіндіктер жасайтыны белгілі.

Еңбек демалысы уақытында да достармен араласу бос уақытты өткізудің қалаулы түрі болып табылады. Әсіресе, бұл жағдай ажырасу алдындағы жайсыз отбасында байқалады. Жұбайлардың еңбек демалысын бөлек өткізуді қалауы жайсыз отбасының демалыс түрімен байланысын айқындайды.

Отбасының бос уақытының функциясы. Отбасының негізгі функциясының бірі ретінде отбасының бос уақыты бірқатар отбасылық функцияларды орындайды. Сонымен, бос уақыт ата-аналардың балаларымен араласуына жайлы жағдайлар туғызады, себебі бұл салада шаралардың бірге немесе бөлек өтуі тек қана олардың қалауы бойынша жүзеге асады.

Жас отбасының мәдени қажеттері тұрақты ескірмейтін құндылығы болып табылады. Баланың тууына байланысты туындайтын бірқатар қиындықтарға қарамастан, жұбайлар өздерінің мәдени сұраныстарының деңгейін сақтап қалады және қандай да бір мүмкіндік туа қалған жағдайда оны қанағаттандыруға ұмтылады.

Ақыр аяғында, отбасының еңбек демалысы уақыты ата-ананың балаларын тәрбиелеу функциясын жүзеге асыру үшін кең мүмкіндіктер береді. Бұл кезең ұзақтығымен, үзілістің болмауымен сипатталады, бұл ата-анаға тұрмыстық, шаруашылық және т.б. міндеттерге алаңдамай,

тәрбие саясатын біртіндеп жүргізуіне мүмкіндік жасайды. Осыған байланысты балалардың ата-анасымен бірге демалуының ролі артып келеді. Отбасылық демалыстың едәуір қалаулы түрі жолдама бойынша отбасылық сауықтыру орындарында демалу болып табылады, себебі демалыстың мұндай түрі ата-анаға балалармен бірге неғұрлым көп уақытын өткізуіне мүмкіндік береді.

Бос уақыт еркін араласу саласы ретінде отбасының тағы бір маңызды функциясы – эмоционалдық бірлік және психологиялық ауыртпалықтан босау функциясын орындайды.

Жұбайлардың бос уақыттағы істерінің қай жерде (үй ішілік немесе үйден тыс) өтетініне қарамай ортақтығы осы функцияның орындалуының міндетті шарты болып табылады. Мұндай жағдайда тұрғын үйдің жайлы болу факторы өзекті бола түседі. Отбасының тұрғын жайының атмосферасы саябырлықтың, тыныштықтың, сенімділік сезімін тудыруы керек. Ата-ана отбасымен бірге тұратын күрделі отбасыларындағы жағдай аса шиеліскен екендігі бізге мәлім. Дәл осындай отбасында жұбайлар бос уақытты өткізетін, эмоционалдық өзара алмасу болатын тұрғын үй жағдайына аса көңілі толмайтындығын білдіреді. Ата-анамен бірге тұру қарама-қайшылықты болатындығын атап өтелік.

Бір жағынан, жас жұбайлардың бос уақытын үйден тыс жерде бірге өткізуіне нақты мүмкіндік туады. Ата-анасының отбасы мұндай жағдайда олардың балаларына қарайды.

Екінші жағынан, нуклеарлы отбасында психологиялық климат бірқатар параметрлер бойынша жайлырақ болып табылады, бос уақытты өткізуге байланысты келіспеушіліктер қатты байқалмайды.

Бос уақытты өткізу барысында отбасының психологиялық атмосферасы жұбайлардың өмірлік мақсаттарының бірлігі мен құндылықтарының бағытына байланысты анықталады. Сөйтіп, бос уақытты өткізуге қанағаттану мен отбасының типі (нуклеарлы – күрделі) арасындағы байланыс бары туралы айтуға болады. Бұл байланыс жас отбасының ата-анасының отбасымен бірге тұруы олардың өздерінің таңдауы бойынша емес, мәжбүрліктің салдарынан екендігін көрсетеді.

Бос уақыт балаларды тәрбиелеуге және жұбайлардың эмоционалдық бірігуіне әсер етуімен қатар, тағы бір маңызды функцияның бірі тіршілік ету барысында жұмсалған күш-қайратты толықтыру, яғни рекреация функциясын атқарады. Жұмыстан кейін әйелдердің де, еркектердің де бірдей шаршайтынына назар аудару қажет. Үй шаруасы туралы айтсақ, мұнда әйелге түсетін ауыртпалық көбірек, бұл оның күш-қуатының жағдайына да әсерін тигізеді: әйелдер үй шаруасынан еркектерге қарағанда 2,5 есе артық шаршайды. Сәйкесінше әйелдердің денсаулығына шағымдануы да жоғары болады: әйелдердің 16 % (еркектердің 9 %) соматикалық аурулармен ауырады.

Бос уақыт саласы дене шынықтыру және спортпен айналысу, үй

маңында серуендеу арқылы, сондай-ақ ұйқы тәрізді пассивті демалыс арқылы дене күш-қуатын қалпына келтіруге белгілі бір мүмкіндіктер жасайды.

Жалпы дене шынықтыру және спортпен айналысу отбасы істерінің арасында жеткілікті орын алмайды, оның мәні жұбайлардың белгілі бір дәрежедегі пассивтілігінде ғана емес, объективті қиындықтарға байланысты, атап айтқанда көпшілікке арналған спорт алаңдарының жоқтығы. Үй маңында серуендеу баланың қасында жүрумен шектеледі және бала есейгенде азая бастайды.

Күш-қуатты жай қалпына келтіруге бағытталған рекреативті функциямен салыстырғанда рухани даму функциясы бос уақытты адамның рухани күшін дамытуға көмектесетін биік шығармашылық мазмұндағы шараларға қатысу түрінде өткізу арқылы жүзеге асады. Бұл функцияны жүзеге асырғанда бос уақыттағы шаралар белсенді және белсенді емес болып бөлінеді, олардың ішінен белсенді шараларды орындау дұрысырақ. Белсенді шараларға адамның ақыл-ойы мен дене күшін қолдануды қажет ететін шаралар жатады. Сөйтіп, теледидар көру, әрине адамның ақпарат алуына септігін тигізеді, алайда шахмат ойнау немесе техникалық шығармашылық сияқты адамды дамытпайды. Сондықтан теледидар көру белсенді емес шараларға, ал техникалық шығармашылық – белсенді түріне жатады.

Рухани даму функциясын жүзеге асыруға көмектесетін отбасының бос уақытты өткізуінің негізгі түрлері келесідей бөлінеді (белсенді түрлерінен белсенді емес түрлеріне қарай): техникалық, көркем шығармашылық, театрға бару, коллекция жинау, шахмат, шашки ойнау, кітап, журнал оқу, кинотеатрға бару, газет оқу, теледидар көру, радио тыңдау.

Талдау барысында еркектердің әйелдерге қарағанда бос уақытты өткізудің осы түрлерін көбірек қолданатыны анықталды. Бос уақытты өткізуде рольдердің осылайша бөлінуі әйелдердің отбасындағы міндеттеріне жауапты қарайтын, бос уақытының көп бөлігін үй шаруасына жұмсайтын дәстүрлі қалыптасқан көзқарасын көрсетеді, ал еркектер бос уақытын сауыққа арнайды.

Сонымен, отбасылық бос уақытты өткізу саласында жұбайлардың бос уақытты өткізу шараларына қатысуға белсенді ұмтылуы мен бірқатар жағдайларға байланысты бұл ұмтылысты жүзеге асырудың мүмкін еместігінің арасындағы қарама-қайшылық айқын білінеді. Проблемалық жағдайды тудыратын осы жағдайлардың барлығын шартты түрде объективті және субъективті деп бөлуге болады. Объективті жағдайларға тұрмыстық қызметті ұйымдастырудағы кемшіліктер жатады, бұл жұбайлардың бос уақытын үй шаруасына рәсуалауына әкеліп соқтырады.

Рекреация қызметін ұйымдастырудағы кемшіліктер, олар жас отбасына тиімді демалуға және бос уақытын өткізуге бөгет жасайды.

ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

- 1 Антонов А. И., Медков В. М. Социология семьи. – М., 1998.
- 2 Гурко Т, Босс П. Отношение мужского и женского в браке. В кн. : Семья на пороге третьего тысячелетия. - М, 1995.
- 3 Жаназарова З. Ж. Социальная работа с семьей. Учебное пособие. - Алматы, 2003.
- 4 Карабанова О. А. Психология семейных отношений и основы семейного консультирования –М., 2006.
- 5 Психология семейных отношений с основами семейного консультирования. Учебное пособие /Под ред. Е. Г. Силиевой- 4-е изд., стер. - М, 2006.
- 6 Тюрина Э. И., Кучукова Н. Ю., Пенцева Е. А. «Социальная работа с семьей и детьми»Москва издательский центр: «Академия», 2009.

ӘОЖ 342.565

Ногаева Н.М.

Қазақ инновациялық гуманитарлық-заң университеті
Семей қ., Қазақстан Республикасы

ҚҰҚЫҚТЫҚ МЕМЛЕКЕТ - АДАМ ҚҰҚЫҒЫН ҚОРҒАУДЫҢ НЕГІЗГІ ИНСТИТУТЫ

Дүние жүзілік тарихта және әлемдік саясатта, құқықтық жүйеде адам құқығының алар орны ерекше. Құқықтық мемлекетте адам құқығы мен бостандығы маңызды ең жоғарғы құндылық.

1948 жылы қабылданған «Адам құқықтарының жалпыға бірдей декларациясы» екінші дүниежүзілік соғыстан кейін барлық адам баласына бірдей теңдік алып берді .

Осы құжаттың негізінде, көптеген мемлекеттерде заңнамалар заман талабына сай өзгерді. Бұл өз кезегінде құқықтық мемлекет қалыптастыру жүйесінің дамуына ықпал етті. Оның негізінде барлық елмен барлық мемлекет адам бостандығы мен құқығын құрметтеуге ниеттестік білдірді. АҚШ пен Ұлыбританияның бастамасымен қабылданған адам құқықтары декларациясы әлемнің 360 тіліне тәржімаланған [1, 128 б.].

1995жылы 30-тамызда қабылданған Қазақстан Республикасының Конституциясында «Қазақстан Республикасын демократиялық, зайырлы, құқықтық және әлеуметтік мемлекет ретінде орнықтырады, оның ең қымбат қазынасы адам өмірі және бостандықтары» деген [2].

Соңғы кездері «құқықтық мемлекет» идеясы заңды ойлаудың тағы бір ең маңызды идеясына айналуға, себебі ол жалпы азаматтық құндылықтар санатына жатады.

Құқықтың мемлекет терминінің өзі XIX ғасырдың алғашқы жартысында неміс ғалымдарының еңбектерінде жарық көрді. Құқықтық мемлекетті қалыптастыру, дамыту адам қоғамының көне заманнан негізгі мақсаты болды. XIX ғасырдың соңы және XX ғасырдың алғашқы жартысында құқықтық мемлекет теориясы құқықтық мемлекет жөніндегі үстемдігін бекітті. В. М. Гессен былай деп көрсетті: «Құқықтық мемлекет деп өзінің қызметінде, үкіметтік және соттық функцияларды атқарғанда құқықпен шектелетін және байланысты болатын, құқықтан төмен тұратын, одан тыс және жоғары болмайтын мемлекетті айтамыз».

Қазіргі кезеңде теорияның даусыз мойындалып отырған белгісі – мемлекет пен адам арасындағы байланыста басымдықтың адамға берілуі. Мемлекеттің міндеті тек адамдардың кейбір топтарына ғана қатысты емес, жекелей алғанда әрбір адамның мүддесіне қатысты басқарушылық шешімдер мен бағдарламаларды жүзеге асыру болып табылады. Сондықтан да құқықтық мемлекетті қалыптастыру және дамыту кезкелген дамыған мемлекетте өзекті болып табылады [3, 76 б.].

Қазіргі заманда құқықтық мемлекет құру қалыптастыру мәселесі ғаламдық проблемаға айналды. Өйткені адам қоғамының даму тарихында ешқашан, еш елде 100 пайыз құқықтық мемлекет болған емес. Қазіргі кезде де жоқ. Болашақта да барлық елдерде бір мазмұнды, бір нысанды құқықтық мемлекет болуға мүмкін емес. Себебі әр елдің экономикасы, мәдениеті, әлеуметтік жағдайы, рухани санасы, саясаты бір деңгейде болмайды. Бұған қоса олардың географиялық, ұлттық ерекшеліктері болады.

Құқықтық мемлекет азаматтық қоғамның объективтік даму процесіне сәйкес ескіріп, жаңарып жататын көп қырлы құбылыс.

Құқықтық мемлекеттің экономикалық негізі - өндіргіш күш пен өндірістік қатынас және көп меншіктік шаруашылық арқылы дамуы. Құқықтық мемлекетте меншіктің басым көпшілігі - өндіруші мен тұтынушылық билігінде болуы қажет. Бұл билік шаруашылықтың жақсы, сапалы дамуын қамтамасыз ету үшін оларға толық бостандық беруі керек. Сонда ғана қоғамның әлеуметтік, экономикалық жағдайын көтеруге, нығайтуға болады.

Құқықтық мемлекеттің әлеуметтік негізі – өзін-өзі басқаратын азаматтық қоғамда адамдардың бостандығын, теңдігін қамтамасыз етіп, олардың жақсы еңбектенуіне, дұрыс жұмыс жасауына мүмкіншілік беру. Қоғамның әлеуметтік жағдайының жақсаруы құқықтық мемлекеттің нығаюы. Бұл екі процесс бір-бірімен тығыз байланысты. Құқықтық мемлекет сонымен бірге әлеуметтік мемлекет.

Құқықтық мемлекеттің моральдық негізі – гуманизм, әділеттік, бостандық, теңдік, адамдардың қадір-қасиетінің, ар-намысының деңгейі. Осы жоғары дәрежедегі принциптер болса құқықтық мемлекет болады.

Өйткені мұндай қоғамда адамдардың рухани сана-сезімі де жоғары дәрежеде болады.

Құқықтық мемлекеттің саяси негізі – халықтың, ұлттық тәуелсіздігін қалыптастырып қоғамдық билікті жан-жақты дамытып, адамдардың бостандығын, теңдігін қорғап, әділеттікті, демократияны орнату, қарым-қатынастарды реттеп басқару. Міне қоғамның осы негіздеріне сүйене отырып құқықтық мемлекет орнатуға мүмкіншілік қалыптасады [4, 8 б.].

Қазіргі таңда әлемде жүз пайыз құқықтық мемлекет жоқ, бірақ құқықтық мемлекеттің қағидаларын ұстанып, құқықтық мемлекет талаптарын ұстанып жатқан құқықтық мемлекет құру бағытындағы мемлекеттер көп.

Құқықтық мемлекет атауы алғаш рет ХІХ ғасырдың бірінші ширегінде пайда болып, кейін Еуропаның бірқатар елдеріне таралды. Бірақ құқықтық мемлекет туралы негізгі көзқарастар антикалық заманда қалыптасып, мемлекет пен құқықтың арақ атынасы жайлы тұжырымдамалар жасалған еді.

Құқықтық мемлекет - тек парасаттылықтың, әділеттіліктің шынайы белгісі ғана емес, сонымен бірге адамның бостандығын, қадір-қасиетін, арнамысын, теңдігін қорғайтын, демократияны қалыптастыратын күш. Міне қоғамның алдында тұрған осы мүдде-мақсатты орындау мемлекеттің міндеті, ал осы бағытта қалыптасқан құқықтық нормаларды орындау, сол арқылы заңдылықты, құқықтық тәртіпті қатаң сақтауға үлес қосу адамдардың міндеті.

Құқықтық мемлекет екі жақты жауапты объективтік процесс. Құқықтық мемлекетті қалыптастыру, дамыту адам қоғамының көне заманнан негізгі мақсаты болды. Көне дәуірдің ойшылдары: Сократ, Демокрит, Платон, Аристотель, Цицерон құқық пен мемлекеттің өзара қатынасын инабаттылық, парасаттылық, әділеттілік жолмен дамуын армандады. Аристотель: Заң үстемдігі болмаса демократия жоқ - деді. Феодалдық дәуірде Н. Макиавелли, Ж. Боден т.б. саяси қайраткерлер құқықтық мемлекет орнату төңірегінде біраз пікірлер айтып кетті.

Құқықтық мемлекет орнату концепциясына пікір айтып өте зор үлес қосқан атақты ғалымдар ретінде мына азаматтарды айтуға болады: Г. Гроций, Б. Спиноза, Д. Локк, Ш. Монтескье, Д.Дидро, П. Гольбах, Т. Джефферсон, Вольтер, Гельвеций, Кант, т.б. Гроций - қоғам тарихында қалыптасқан құқықты екіге бөлді: табиғи құқық - адамды қоршаған ортаның әсерінен және жеке адамның өзінің ақыл, парасаттылығынан қалыптасатын құқықтар; екіншісі - мемлекеттің қабылдаған нормативтік актілер арқылы ешкімге зиян келтірмей орындауға тиіс. Мемлекет қоғамдық жалпы халықтық шарт арқылы өмірге келді деп түсіндірді. Монтескье – мемлекет адамдардың саяси және азаматтық бостандығын, теңдігін қатаң орындауы керек. Сонда ғана құқықтық мемлекет болады.

Локк - Маркс құқықтың мазмұнын өте дұрыс, ашық түсіндірді. Мемлекет адамдардың құқықтарын қорғау үшін қалыптасты.

Құқықтық мемлекеттің негізгі мазмұны халықтың табиғи бостандығын, теңдігін қорғау. Кант – құқықтық мемлекеттің философиялық негізін ғылыми тұрғыдан зерттеді. Мемлекеттік жұмыстың өзекті мәселесі жеке адамның қадір-қасиетін, ар-намысын, бостандығын, теңдігін қорғау, адамның қоғамда үстемдігін қалыптастыру деп түсіндірді. Гегель - қоғамдық ғылымдардың негізгі бағыттарының бірі құқықтық философия. Мемлекет дегеніміз жан-жақты дамыған құқық деп түсіндірді. Жаңа заманда құқықтық мемлекет туралы көзқарастардың қалыптасуы табиғи құқық доктринасының бекітілуі, зайырлы заң дүниетанымының пайда болуы мен нығаюы, абсолюттік және полициялық тәртіпті сынға алу, адамдардың бостандықтары мен теңдігін, мызғымас құқықтарын тану, биліктің заң шығарушылық, атқарушылық және сот тармақтарына бөліну тұжырымдамасының қалыптасуы, конституционализм теориясы мен тәжірибесінің дамуы бағытындағы ережелердің жасалуына Г. Гроций, Б. Спиноза, Дж. Локк, Ш. Монтескье, Д. Адамс, Д. Медисон т.б. қомақты үлес қосты [5, 196 б.].

Құқықтық мемлекеттің негізі құқықтық мәдениет, азаматтық қоғам, заңдылық және құқықтық тәртіп болып табылады.

Құқықтық мемлекеттің белгілері: заңның үстемдігі, мемлекеттік биліктің бөлінуі, тұлға мен мемлекеттің өзара жауаптылығының болуы, азаматтардың құқықтары мен бостандықтарының шын мәнділігі, олардың құқықтық әлеуметтік қорғандастығы, азаматтық қоғамның орын алуы, ішкі заңдардың көпшілік таныған халықаралық нормаларға сәйкес келуі, азаматтық қоғамның орын алуы.

Құқықтық мемлекеттің негізгі принциптері: заңмен тыйым салынғаннан басқаның барлығына рұқсат етіледі (барлық азаматтарға және заңды тұлғаларға арналған), тек заңмен белгіленгендерге ғана рұқсат етіледі (мемлекеттік орган және лауазым иелеріне арналған)

Құқықтық мемлекеттің негізгі қағидалары адамзат тарихын мың жылдық дамуы барысында саяси-құқықтық ой-пікірде біртіндеп, эволюциялық жолмен қалыптасты. Олардың пайда болуларының ең негізгі себебі – жалпы адамның табиғатына жат бассыздық пен заңсыздыққа тосқауыл қою және деспотизммен бір адамның мемлекеттегі шексіз билігін тежеу қажеттігі болды. Бұл жалпы адам табиғатының сұранысы, бостандық, теңдік, бақытты өмір сүруге ұмтылудың негізгі талаптарының бірі. Құқықтық мемлекет ғасырлар бойы қалыптасқан гуманистік ой-сананы, прогрессивтік құқықтық идеялардың қорытындылаудың нәтижесінде арнайы қағидаларды қалыптастырады. Сол қағидалар үстемдік еткен мемлекетте ғана құқықтық мемлекет орнайды. Қазіргі заң әдебиетінде құқықтық мемлекеттің қағидаларының бөлінуін, олардың қанша екенін әр зерттеуші өздерінің тараптарынан баға беруде.

Адам құқықтарының ең жоғарғы құндылық деп танылуы, мазғымас болуы және жариялық өкімет тарапынан тиімді қорғалуы.

Атап айтқанда өмір сүру құқы, меншікке ие болу, жеке адамның құқықтарына қол сұқпау, дін, сөз бостандықтары, тең құқылы сияқты адамдардың құқықтарын табиғи деп жариялады, оларды қорғау, қамтамасыз ету адамның шыққан әлеуметтік тегіне байланысты емес, адам болғандығынан қамтамасыз етілуі тиіс [6, 142-143 б.].

Адам құқықтарының мазғымас болуы туралы тұңғыш рет Англияның «Еркіндіктің ұлы хартиясы» 1215жылы жариялауға ынта білдірді. Бұл құжаттың бірнеше баптарында заңсыз қамалу, заңсыз меншіктен айыруға болмайтындығы, еркін, ешқандай кедергісіз Англиядан кетіп және қайтып келу (39,41-баптар) және тағы басқа нормалар енгізілді.

Кейінгі ғасырларда адам құқықтарының негізгі қағидалары «АҚШ-тың тәуелсіздік декларациясынан» 1776жылы 4 шілдеде және одан кейінгі қабылданған құқықтық құжаттарда өзінің нақты шешімін тапты.

Атап айтқанда 1789жылы Франция ұлы төңкерістің «Адам және азамат декларациясы»: «Адамдар өзқұқықтарында еркін және тең болып туылады» деп жазылды.

«Қоғамдық айырмашылықтар тең көптің пайдасына негізделуі мүмкін» деген норманы дүние жүзіне паш етті.

Қазақстанның саяси-құқықтық ой пікірінде адам құқықтарының мазғымастығы, тиімді қорғалуы туралы идеялар негізінде ХХ ғасырдың басында тұңғыш рет 1905 «Қарқаралы петициясында» өзінің шешімін тапты.

Адам құқықтарының табиғи екені және олардың ең жоғарғы құндылық болуы қажеттілік туралы 1911жылы ірі реформатор, Қазақстанның тұңғыш Конституциясының авторы, қоғам қайраткері, демократ Барлыбек Сыртанов (1866-1914) өзінің «Қазақ елінің уставын»

Концептуалдық тұрғыда жариялады.

«Қазақ елінде адам баласының бәрі тең құқылы. Дініне қанына, тегіне, нәсілене қарап адамдарға қорлауға жол жоқ. Адам тең заң алдында жауап береді». Қазақ елінде адам балалары бостандықта, теңдікте бақытты өмір сүруге құқығы бар.

1995 жылғы 30 тамызда қабылданған Қазақстан Республикасының Конституциясында «Қазақстан Республикасы тәуелсіз, демократиялық, әлеуметтік, зайырлы, құқықтық мемлекет оның ең қымбат қазынасы адам өмірі, құқығы мен бостандығы» делінген.

Қазақстан Президенті Нұрсұлтан Назарбаев Астана қаласында 2015 жылғы 6 мамырда өткен Үкіметтің кеңейтілген отырысында бес институционалдық реформаны жүзеге асырудың 100 нақты қадамын белгілеп берген болатын [7].

Жоспарда бес институционалдық реформа көрсетілген:

- 1) Кәсіби мемлекеттік аппарат құру
- 2) Заңның үстемдігін қамтамасыз ету
- 3) индустрияландыру және экономикалық өсім
- 4) біртектілік пен бірлік
- 5) есеп беретін мемлекетті қалыптастыру [8].

Аталған реформалар құқықтық мемлекеттегі адам құқығын қорғаудағы маңыздылығынан туып отыр.

«100 нақты қадам» - бұл еліміздің жаһандық және ішкі сындарда, қауіп-қатерлерге қарамастан 30 дамыған мемлекеттің қатарына ену жөніндегі жоспарымыз. Бұл реформалардың жоспарын Елбасының Ұлт жоспары деп атауының себебі, реформалар Қазақстанның әрбір азаматының тікелей қатысуын талап етеді.

Онда көтерілген сұрақтар бүгінгі күнде туындап отырған өзекті мәселелерді шешу жолдарын анықтау болып табылады. Бұл реформаны қазақ елі бірауыздан қолдады. Себебі мемлекетімізді нығайту, көркейту жөніндегі мұндай жобалар бізгі керек. 85-қадамында «Мәңгілік ел патриоттық актісі жобасын әзірлеу» атап айтылған. Мемлекетіміздің мәңгілік болуының алғы шарттарының бірі- ұлтымызды сақтау болса, заңның үстемдігін қамтамасыз ету құқықтық мемлекеттің негізгі қағидасы екенін естен шығармайық.

ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1 Антология мировой политической мысли в 5 томах / национальный общественно-научный фонд. Академия политических наук-М: Мысль, 2007. – 128 с.

2 Қ Р Конституциясы 1995ж 30 тамыз (2007, 2011жылдардағы өзгерістер мен толықтырулармен).

3 Мировая политика. Под ред. Картунова С. М., 2010.- 76 с.

4 Мұсатов С.Ш. Азаматтың қоғам қалыптасуының саяси-әлеуметтік мәселері. – Алматы, 2007, 8 б.

5 Политология: Политическая теория, политические технологий». Соловьев А.И. – М:Аспект Пресс, 2012, 196 с.

6 Баянов Мемлекет және құқық А2005, 142-143

7 «Қазақстан жолы -2050: Бір мақсат, бір мүдде, бір болашақ» Қазақстан Республикасының Президенті Нұрсұлтан Назарбаевтың Қазақстан халқына жолдауы 2014 жыл 17 қаңтар

8 «Қазақстан жаңа жаһандық нақты ахуалда: өсім, реформалар, даму» атты Қазақстан Республикасының Президенті Нұрсұлтан Назарбаевтың Қазақстан халқына жолдауы 2015 жылғы 30 қараша

ОӘЖ 343.98

Орсаева Р. А.

С.Аманжолов атындағы Шығыс Қазақстан мемлекеттік университеті
Өскемен қ., Қазақстан Республикасы

ЖАНҰЯ –ЖАСӨСПІРІМ ТӘРБИЕСІНІҢ БАСТАУЫ

Баланың адам болып қалыптасуы ең алдымен жанұяға байланысты. Жанұя бала өмірінің жағдайын тудыратын, реттейтін орта болғандықтан, ол әртүрлі таңданыс пен өкініштердің қайнар көзі ретінде жат қылықтардан жирендіретін, дұрыс жолға бағыттап, басқаратын күш өмірдегі тірек және де алғаш тәрбиелік орта болып табылады.

Көптеген өмірде болып жататын жағдайлар құқық бұзушы балалар мен ата-анасынан бақылағанда, жанұя жағдайының жалпы келеңсіз жақтары, жанұя тәрбиесінің бұзылуы, баланың жанына қатты әсер еткенін, оның тәртіп жағынан құлдырап, құқық бұзуға дейін әкелгенін дәлелдеп берді.

Жанұя тәрбиесінің жеткіліксіздігі кейбір жеке ата-ананың кінәсінен емес қайта жанұя жағдайының әртүрлі сәттерінің әсер етуінің жиынтығына байланысты: жанұя санында, материалдық - әлеуметтік және мәдени әлеуметтік; жанұя мүшелері арасындағы қарым-қатынасқа.

Жанұя тәрбиесінің бала өміріне өзіндік өрнекті із салуы, оның мінез құлқына, жалпы тәртібіне өзгеріс әкелуі-жанұяның толық болмауы. Педагогикалық тәжірибелермен бақылаулар көрсеткендей, баланың тәрбиесі мен қалыпты дамуы үшін толық жанұя қажет, яғни баланың әкесі мен шешесіне мейірімділікпен, сыйлапаздықпен қарауы үшін толық жанұя ауадай қажет.

Құқық бұзушылыққа, ішімдікке, темекі тартуға ерте жастан әуестенген жасөспірімдердің көпшілігі осындай жарты жанұядан шыққан екен.

Көптеген толық емес жанұяда тәрбиелеу тек қалған ананың немесе әкенің үлесіне тиетіндіктен, тәрбиелеудегі барлық ауыртпалық соған ғана түседі. Соның нәтижесінде жанұяда педагогикалық талаптар мен тәрбиелік шаралардың құлдырауы пайда болып, жасөспірімге деген әлеуметтік бақылау төмендейді.

Бұл әсіресе көп уақыттың жұмыста өткізетін, жалғыз анасы бар жанұя жағдайынан айқын сезіледі. Анасы жұмыста болғандықтан, ол үнемі өзімен-өзі қалады. Олай болса, оған анасының көңіл бөлмеуі, уақытының аз болуы, болса да, шаршауы қатты әсер етіп, қандай жұмыс болса да, ол бала өзіне уақытында көмек беретін адамды таба алмайтын дәрежеге жетеді.

Жасөспірімдердің құқық бұзуына қатты әсер ететін тағы бір жағдай ата-ананың айырылысуы. Ата-ананың айырылысуы оның іштей қатты күйзелісіне, сабаққа деген ықыласын жоғалтуына алып келеді.

Жанұя құрамының өзгеруі, жанұяның ішіндегі ауыр қарым-қатынас, ара-тұра болып қалатын айқай-шу - оның бүкіл өмірін өзгертіп, нәтижесінде тез ашуланғыш болуын, тәртібінің нашарлауын нерв жүйесінің өзгеруін, мінезінің ашуланғыш болуын қалыптасты.

Жанұяда орнаған жағдай, ата-ананың айырылысуы осылайша, жасөспірімдерді қатты күйзелтеді. Ата-ананың некесінің дұрыс болмауы, олардың бір-біріне реніші, күнделікті ұрыс, төбелес-баланың дамуына өз әсерін тигізбей қоймайды. Мұндай жағдайда бала ата-ананың қайсысы дұрыс айтып тұрғанын, қайсысын қолдау керектігін білмей дағдарады. Оған себеп, ата-анасының әрқайсысы өздерінікін жөн санайтындығы. Бұндайды көрген бала ата-анаға деген махаббатын жоғалтып, немқұрайлы қарауды дағдыға айналдыра бастайды. Осыған барып, олардың бойында өзін қарау формасы ретінде, сөз айтқан адамға тіке жауап беру, өшпенділік, мінез көрсету секілді әдеттер пайда болады. Көптеген жасөспірімдер үйде аз болуға, ата-анасы, туыстарымен кездесуден қашуға бейімделіп, жалғыз күй кешеді. Бұндай балалардың елдің ықпалына тез көніп, құқық бұзу жолына тез түсетіні сондықтан.

Жанұядағы келеңсіз жағдайлар, одан кейін мектепте де өзіне жақын адамдармен қақтығысқа түсуіне алып келеді, бұл баланы одан әрі қатайта түседі. Аяғында бұндай балалардың сабағын тастап, жаман жолға түскен топ балалармен достасып, сол топқа кіруге мәжбүр болады, олардың 60% осылайша құқық бұзу жолын тандайды.

Айырылысу кезінде ата-ана баланы бөлуге дейін барады, анасы өзіне тартса, әкесі өзіне тартады. Екеуін де қимаған бала дел-сал күйге түсері сөзсіз. Немесе ата-анасы айырылысып кеткеннен кейін жанұяда жаңа жанұя мүшелері пайда болады, яғни әкесі, шешесі, балалар.

Жасөспірім жаңа жанұя құқықтарын бірден түсіне алмай, өзін де сол ортаға бейімдей алмай күйзеледі, оған себеп, оның санасынан туған анасының немесе әкесінің оған деген мейірімі кетпей, ұмыта алмауы. Сондықтан да, ол жаңа жанұя мүшелеріне сенімсіз көзқараспен қарап, олардың өтінішін, талап-тілектерін тыңдамай, қандай да болса тәрбиелік шараларға білдіреді.

Жасөспірімдердің көбі жаңа ата-анасының тәрбиесіне үзілді-кесілді қарсы шығады. Қалай болса да, өзінің дұрыс істегенін дәлелдеуге тырысады, сөйтіп, бірбеткейлігімен, мінез көрсетуімен жаңа ата-анасымен ұрсысуға дейін барады [3,4].

Жанұяда орнаған жайсыз жағдай баланың үйден кетіп, кезбелікке түсуіне жол ашады. Кезбелікке түсіп, ұзақ жол жүрген, тамақ ішкісі келген баланың неге болса да ілесіп кетуі ықтимал. Олардың ересектер

ықпалына тез еруі, қоғамға жат әрекет істеумен шұғылданатын топтарға кіруі, ұрлық істеуі, адам тонауы, бір сөзбен айтқанда, құқық тәртібін бұзуын осы кезде жүзеге асырады.

Көп жағдайда ата-ана баласының үйден кетіп қалғанын білдірмейді. Ол жайында мектеп басшылығына айтумен шектелетін ата-аналар да баршылық. Олар баланың үйден кетіп қалғанын, кезбелікке түскенін ең алдымен мектепке емес, құқық қорғау орындарына хабарлауы керек екенін ойламайды.

Жалпы, құқық қорғау органдарына үйінен аз мерзімге кетіп, қайтып оралған балалардың әрекеті белгісіз күйінде қалады.

В.К. Андриенко құқық бұзушы жасөспірімдердің неліктен құқық тәртібін бұзатындықтарының себебін ашуға ниеттенген еңбегінде, оған бірден-бір себеп болатын жанұя атмосферасы екенін атап өтті. Оның пікірі бойынша, құқық бұзушы балалар мен педагогикалық тәрбиеге көнбейтін жасөспірімдердің 68%-і жанұяда жағдайы келмегендіктен, үйінен қашуға мәжбүр болған. Ал, 56% жасөспірім жанұя тәрбиесінің жеткіліксіздігі мен жанұядағы қалыптасқан ауыр жағдайға байланысты құқық тәртібін бұзып, қоғамға жат әрекет істеген [1].

Н.И. Озерский «Ата-ана айырылысуының кәмелетке жасы толмағандар құқық бұзушылығына әсері» деген кітабында айырылысудың көбеюі балалар құқық бұзушылығының өсуіне тікелей қатысы бар деп атап көрсетті [6].

Материалдық-әлеуметтік жағдайдың жанұяда жоғары дәрежеде болуы-баланың жан-жақты дамуына жол ашады. Бұған керісінше тұрмыс жағдайының жетіспеушілігі баланың әлеуметтік ортамен байланысын қалыптастыруды төмендетіп, тәртібіне, өсуіне зиянын тигізеді.

Көптеген тәжірибелер көрсеткендей, көп ата-ана бала тәрбиесіне аз көңіл бөледі. Көптеген ата-ана мектепке бармайды, класс жетекшісі мен мұғалімдермен байланысын, баласының қалай оқып жүргенін, оқу үлгерімін сұрамайды. Енді бір ата-аналар мұғалімдерге құрметпен карамайды, оған қоса бала тәрбиесімен мектеп айналысады деп есептейді.

Ешкімнің бақылауынсыз қалған балаға бұл әрекеттер үйреншікті әдетке айналғандықтан, ол бірте-бірте ата-ана бақылауынан мүлдем кетеді. Ата-ана бақылауынсыз күй кешкен баланың тағы да құқық бұзуына себеп болар жағдай осындайдан туындайды.

Бірталай жанұяда сабақ қарауға, белгілі бір іспен айналысуға жағдай жоқ. Нақты сабаққа дайындалатын орынның жоқтығы, қажетті оқу кітаптарының болмауы, көркем әдебиет, дене тәрбиесімен айналысатын қажетті спорт құралдарының болмауы да, баланың бос уақытын көбейтіп, бос жүріске түсіріп, жаңа достар табуына, олардың ықпалымен құқық бұзуына себепші болады.

Біздің арнайы жүргізген анкеталық сұраққа жауап берген (163) баланың 51-і 10-12 жастағы қыз бала, 112-і 10-13 жас аралығындағы ұл

балалар. Олардың барлығы жасы толмағандар ісі жөніндегі комиссияда есепте тұрғандар, анкета сұрақтары олардың құқық бұзуға неліктен барғаны, жанұя жағдайы, бос уақытында қандай жұмыспен айналысатындығын қамтыды. Анкеталық сарап көрсеткендей, олардың 32,4%-і жайсыз тұрмыстық жағдайда (бір бөлмелі пәтерде, жатақханада) тұрғандықтан, сабаққа дайындалуға мүмкіндік болмаған. Оған қоса, ата-аналары ішкендіктен, олардың арасындағы жанжал, төбелес қатты әсер етіп, көбінесе көше кезуге құмар болған. Бұл олардың құқық бұзуына себепші болған.

Ата-анасынан уақытында көмек алмау (ата-ананың) білімінің жеткіліксіздігі, педагогикалық жағынан сауатсыздығы, мәдениетінің төмендігі, бала тәрбиесінен саналы түрде бас тартуы) және қажетті көңіл бөлудің, мейірімділіктің, аялаудың жоқтығы бірте-бірте жанұя мен мектептен алыстауы (мектеп бітіруге 4 немесе 3-2 жыл қалғанда мектепті тастап кету) қалыптасады. Осылайша, бала жанұя мен мектепті топтасқан кездейсоқ балалар ортасымен алмастырады.

Олай болса, мәдениетінің төмендігі мен білімінің моральдық жоқтығы, кейбір ата-ананың педагогикалық жағынан сауатсыздығы жат жаман қылықтары ол баланың бойында кері әдетті қалыптастырып, құқық бұзуға себепші болады.

Ата-ананың ішімдікке әуес болуы, дұрыс тәрбие бере алмауы, тұрмысқа бейімдеп өсірмеу, кейде ішімдікке өзі үйретуі, қылмысқа итеруі баланың оған деген сыйламаушылығын туғызады.

В.К. Андреев өз зерттеулерінде баласының тағдырына жауапсыздықпен қараған 70% ата-ананың үнемі ішкенін, 20%-нің қалай болса солай тәртіпсіз өмір сүргенін дәлелдеп, 65% жанұяның ата-анасы үнемі өзара төбелескен, ұрсысқан, жанжалдасқанын ашқан. Бұндай жанұяда балағаттау, қорқыту, төмендету орын алып, баланы қатты жазалау қоса жүрген. 82% бала ата-анасының бақылауынсыз, мейірімін көрмей өзімен-өзі күн оздырған.

Біздің бала тағдырына қалай қарайтынын білу мақсатында жүргізген зерттеулерге 163 жанұяны алсақ, осы жанұяның басым көпшілігі ішімдікті жанына серік еткен. Күн сайын жанжалдасатын жанұя -57%, баланы ұрып-соғу, балағаттау - 87% орын алса, үнемі ішкен ата-аналар -65%, баланы бақылаусыз қалдырып, өз қара басын ойлаған ата-ана -81%-ті көрсетті.

Ұзақ уақыт баланың небір жат қылықтарымен көрінуімен қоса, аяусыз жазалануы оны мейірімділіктен гөрі өшпенділікке әуестендіретіні сөзсіз. Осыдан барып, өзін ренжіткен баланы үнемі ұрып-соғуы, бұзақылық көрсетуі орын алып, ол оп-оңай құқық бұзушы бала болып шыға келмесіне кім кепіл.

Кейбір ата-ана кері әрекеттерімен баласы көзге түсе қалса, оны жазалауға, күш көрсетіп, басып тастауға ұмтылады. Бұндай балалар ата-

анасына дәл солай жауап беруге тырысады да, соңынан үйінен қашып кетеді.

Бұндай балаларға қандай болмасын тәрбиелік шараға қарсыласу қалыптасады. Оларға мұғалімге сенбеушілік, жауласушылық және барлық ересек адамға, ата-анасына, жақындарына деген сый-ламаушылық тән.

А.С.Макаренконың ата-аналарға «өздеріңнің балаларыңды тәрбиелемес бұрын, өздеріңнің тәртіптеріңді тексеріңдер», - деген аса ойлы пікірін айтпасқа болмайды.

Жоғарыда айтып кеткендей, жанұяның толық болмауы бала өміріне өз ізін салмай кетпейді.

К. Е. Игошевтің зерттеулері туған ата-анасының біреуі жоқ (әкесі не шешесі) балалардың 91,2% - ұрлық, 76,2% - бұзақылық әрекет, 74,5% - тонау, 69,7% - денсаулыққа қасақана зиян келтіру сияқты қоғамға қауіпті әрекет жасағандары үшін жауапкершілікке тартылған [2].

Бұл көрсеткіштер ата-ананың балаға деген бақылауының төмендігіне қоса, тәрбиеге көңіл бөлмейтінін, материалдық жағынан көмек көрсетпегендіктен, құқық тәртібін өрескел бұзғанын тағы да паш етсе керек.

Толық жанұяның болуы үшін ата-ана бір-бірімен айырылысып кеткеннен кейін де, бала тәрбиелеуді екеуі де өз міндеті ретінде қарағаны абзал. Баланың ары қарайғы тағдырына жауап беру - қоғам алдындағы, өз ар-намысы алдындағы ата-ананың міндеті.

Дамып өсіп келе жатқан баланың көзінше бір-бірін балағаттаған, тіл тигізген ата-ана кері әдеттерге үйретеді.

Кейбір ата-ана баласының оқуы мен демалуына жағдай жасауға жанталасады. Ата-ананың мұндай қадамы балаға масылдықты, бір сөзбен айтқанда, жатып ішер арамтамақты қалыптастырады, енді бір ата-ана баланы киімге құмар ғып өсіреді, ал үшінші бір ата-ана баласының алдында қалай ұрлағаны немесе қоғам мүлкін қандай жолмен жымқыру жолын, істеген істерін «жайын» салады.

Бала ойына құқық бұзушылық әрекеттердің келуі ата-ананың өз баласының алдында беделді болмауы, өздерін тек жат әрекеттерімен көрсетеді. Бұндай жанұяның балалары ата-ананың ақылын тыңдамауға әдеттенеді. Ондай балалар ата-анасына деген құрметті жоғалтары белгілі. Көптеген криминолог ғалымдардың (Е.І.Қайыржанов,Ө.С.Жекебаев) пікірі бойынша, құқық бұзушы жасөспірімдердің әке-шешесінің қарым-қатынасына, тәрбиесіне көзқарастарының төмендігін көруге болады.

С.С. Остроумовтың жүргізген анкеталық сұрақтарына жауап берген балалардың 40% ата-анасына немқұрайлы қарайтынын білдірсе, 67%-і қорыққандарынан ғана тіл алатынын, 40%-і ата-анасынан ешқандай адамгершілікті көрмейтіндіктерін, 5%-і ата-анасының тек біреуінен белгілі бір адамгершілікті, жауапкершілікті көретінін мойындаған. Ал, бас

бостандығынан айрылған немесе жасы толмағандар ісі жөніндегі инспекцияда есепке алынған балалардың 25%-нің ата-анасы үздіксіз ішкендер екен [6].

Сонымен, ата-ананың балаға қалай болса солай қарауы, оларға деген әке-шешелік жауапкершілігін сезінбеуі, ішімдікке салынуы, өзін қалай болса солай ұстауы- бәрі-бәрі жасөспірімнің құқық бұзуына жол ашады.

Жасөспірімнің құқық бұзуына себеп болатын тағы бір жағдай- қоршаған орта. Баланы қоршаған орта ретінде оның аулада, көшеде, мектепте қоршаған балаларды айтуға болады. Жасөспірімнің мінезінің өзге-руі - тәртіп ережесі мен өлшемін меңгеріп, өздерін қоғамның толық мүшесі санаған аздаған топ (референттік топ) әсерінің нәтижесі.

Мектептен тыс уақытта көптеген оқушылар ата-анасының қарауынсыз болғандықтан, бақылаусыз өмір кешеді. Бұндай баланың мектептегі сабаққа бармауы, немқұрайлылығы осы бақылаусыздықтан шығады десек, артық айтқандық емес. Сонымен қатар, ондай балалар көбінесе класта «қиын» балаға, тәрбиеленуі қиындық туғызатын балаға айналады.

Сондықтан, баланың тәрбиесін басты назарда ұстап, балаға дұрыс бағыт-бағдар беру-кез-келген ата-ананың міндеті десек, артық айтқандық болмас. Бағыт-бағдар бала бойындағы сенімділікті арттырып, тура жол табуына жол ашары сөзсіз. Тура жол біздің ойымызша, ата-ана берген бағыт-бағдардың дұрыстығын дәлелсе керек.

ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1 Андреев В.К. Неблагоприятные условия семейного воспитания, способствующие к возникновению педагогической запущенности и правонарушений школьников. -М, 1989.-С.142.

2 Игошев К.Е. Опыт социально-педагогического анализа личности несовершеннолетнего правонарушителя. -М, 1977. С.75.

3 Нарыкбаев М.С. Подросток и закон.-Алма-Ата 1981. - С.115.

4 Орлов В.С. Борьба с преступностью несовершеннолетних - Меры уголовно-правового характера.- М., 1978.-С.65

5 Кайржанов Е.И. Назначения по делам несовершеннолетних, - В.с.б.: вопросы борьбе с преступностью.- Алма-Ата, 1988.-С.27

6 Остроумов С.С. Некоторые вопросы изучения правонарушений среди несовершеннолетних - В.с.б.: изучение, предупреждение правонарушений среди несовершеннолетних.- М, 1990. - С.49.

ӘОЖ 339.5(510)

Отанова А.М., Нұрбекова Р.Қ.

С.Аманжолов атындағы Шығыс Қазақстан мемлекеттік университеті
Өскемен қ., Қазақстан Республикасы

ҚАЗАҚСТАННЫҢ ҚЫТАЙ ХАЛЫҚ РЕСПУБЛИКАСЫМЕН САУДА- ЭКОНОМИКА САЛАСЫНДАҒЫ ӘРІПТЕСТІГІНІҢ БОЛАШАҚ КЕПІЛІ

Қытай Халық Республикасы – Қазақстан Республикасының тәуелсіздігін алғашқылардың бірі болып мойындап, елімізбен дипломатиялық қарым-қатынастарды алғашқы болып орнатқан елдердің бірі. Сан ғасырлық тарихтан бері іргелес жатқан Қытайдың Қазақстанның тәуелсіздігін алғашқылардың қатарында мойындап, дипломатиялық қатынастарды орнатуға асығуының себебі де бар болатын. 90-жылдардың басында-ақ әлемдік деңгейде экономикасы қарқынды дамып, әлемдік нарықтың белді мүшесіне айналып келе жатқан Қытайдың жаңадан пайда болған көршілес мемлекеттермен қарым-қатынас орнатуы күн тәртібіндегі аса маңызды шаралардың бірі еді. Әсіресе, Қазақстанмен байланыс орнату тек аймақтық қауіпсіздік, шекара мәселесі, көші-қон мәселелері бойынша ғана емес, сондай-ақ экономикалық жағынан аса маңызды болды.

Қазақстан мен Қытай арасындағы жалпы кешенді қарым-қатынас сатыларында сауда-экономиканың рөлі маңызды болып табылады. Ол белгілі бір деңгейлерде көптеген факторларға байланысты: экономикалық өзара толықтырушылық, географиялық жақындық, күшті экономикалық даму және екіжақты кең көлемді реформалардың жүріп отыруы. Аталған мәселелердің ішінде біз өз зерттеуімізде экономикалық қарым-қатынастың болашағын ғылыми талдауға талпыныстар жасаймыз. Қос мемлекет арасындағы экономикалық даму маңызды бірнеше мемлекетаралық, үкіметаралық келісімшарттар мен келісімдердің негізінде түзіліп, өзара әріптестіктің ұстанымдары мен бағыттарын анықтап отырады.

Қазақстан Қытай үшін, ТМД кеңістігіндегі Ресейден кейінгі екінші нарық көзі болып табылады. Екі тарап арасындағы экономикалық даму деңгейі жылдан-жылға қарқын алуымен ерекшеленеді [1].

Екі мемлекеттің бірлескен үкіметі мен кәсіпкерлерінің күш салуымен экономикалық қарым-қатынас қанағаттанарлық көрсеткіштерді құрап келеді. Бұл жерде Қазақстандағы экономикалық ахуалдың жақсара түсуін де атап өткен жөн. Экономикалық дамуда Қазақстан үшін қаржы, өнеркәсіп саласының және мұнай-газ секторларының алға қадамдар басуы сыртқы инвестицияларды тартуда негізгі рөл атқаруда.

Соңғы онжылдықтар көлемінде ҚР мен ҚХР арасындағы сауда айналымы үздіксіз өсу ағымымен ерекшеленеді. Оның ішінде ресми мәліметтер бойынша қазақстандық экспорт импорттан асып түседі. Қазақстан мен Қытай арасындағы тауар айналымының құрылысы негізгі

ретте мұнай, көмір, темір, қара металдар, электролитті мыс, никель, алюминий және де мал шаруашылығы өнімдерін сатудан тұрады.

Тауар айналымының үлкен бөлігін тікелей және шекара аймағындағы сауда құрап, оның 1/3 бөлігі баспа-бас айырбас саудасы құрайды.

1998 жылы ҚХР-ға Қазақстаннан экспорт 484,3 млн. долларды құрап, қытай импорт тауарлары 78,5 млн. АҚШ долларына шамалас болды. Бұл мәліметтерден көретініміз экспорт пен импорт арасындағы тепе-теңдіктің біршама алшақтығында. 2001 жылы ҚР мен ҚХР арасындағы экспорт пен импорт ұлғайып келесідегідей көрсеткіштерге ие болды: экспорт – 1004 млн. АҚШ долларын, импорт – 567 млн. АҚШ долларын құрады [2].

Қазақстанның Қытаймен тауар айналымы 2008 жылы 12,24 млрд. АҚШ долларын құрап, 2007 жылмен салыстырғанда ширек ұлғайған (9,2 млрд. долл. АҚШ). Қазақстанның Қытаймен сауда теңгерімі 2008 жылы жағымды әсер құрап және Қазақстаннан Қытайға тауар экспорты 1,7 есеге импорт көлемінен артқан.

2008 жылы экспорт 37% өсіп және 7,7 млрд. АҚШ долларын құрады, экспорттың 66% кең экономикалық санат бойынша жіктеуге сәйкес келетін шикізат тауарлары құрады. (КЭЖ) ҚР Қытайға шикізат экспортының құрылымы келесідей түрде көрініс алады: 53% - шикі мұнай өнімдері, 8% - кен мен темір қосындысы, хром, жез, 5% - басқалары. 2008 жылы Қытайға Қазақстанның жалпы экспорт көлемінің 90% аса азғана құрайтын тауарлар. Қазақстан экспортындағы өңделген тауарлар үлесі (КЭЖ) 2008 жылы 34% құрады. Қытайға Қазақстан жеткізетін өңделген өнімнің 90% өнеркәсіптік шикізатты ұсынады, ал нақтырақ: өңделген өнімнің 56% - бұл металдардан бұйымдар (жез сымдар, катодтар, цинк, феррохром, болат прокаттар), жанармай (11%), уран (8%), сондай-ақ тері (14%) және түк (14%). 2008 жылы аталған барлық өнімдердің экспорты, феррохром мен жезден катодтардан басқа, 2007 жылмен салыстырғанда өсімді көрсетті.

Қытайдан Қазақстан импорты 2008 жылы 31% және 4,6, АҚШ долларын құрады. Импорттың тауарлық құрлымы айтарлықтай диверсифицирленген (тауардың 58 тобы шамамен импорттың жалпы көлемінің 50% құрайды). Импортталушы өнімнің 99% өңделген тауарды құрайды; 1%-ы шикізат өнімді құрайды.

2008 жылы Қытайдан Қазақстан импорты мұнай-газ құбырларының (23%) мұржалары орын алды. Сонынан ілесе басқа да бұрғылаушы және жол машиналары (3%), қара металдан өзгеде металды құрастырушылар (1,6%).

«2003 жылдың бірінші ширегінде ғана қазақстандық тауарлар экспорты 415 млн. АҚШ долларын құраса, ҚХР-дан импорт – 255 млн. АҚШ долларына жетті. 2003 жылы екі ел арасындағы тауар айналымы шамамен 3,3 млрд. АҚШ долларына тең болды». Аталған көрсеткіш қос мемлекет ортасындағы сауда-экономикалық қатынастар тарихындағы

рекордты көрсеткіш болып табылады. «Синьхуа» агенттігінің 2013 жылғы мәлімдемесінде ШҰАА (Шыңжаң-Ұйғыр автономиялық ауданы) мен Қазақстан арасындағы шекаралық кеден бекеттерінен өтетін тауар айналымының көлемі 13,4% дейін өсіп 22,82 млрд АҚШ долларын түзді. ШҰАА-ның аймақтық кеден ведомствосының хабарлауынша синьцзяндық КБӨН (кедендік бақылау-өткізу нысандары) бойынша Қазақстанға экспорт 9,96 млрд. АҚШ долларын (алдыңғы жылмен салыстырғанда 12,8% өсу), импорт көлемі – 12,86 млрд. АҚШ долларын (13,8% өсу) құрады.

2013 жылы Қазақстанға экспортталған өнімдер арасынан машина құрылысы және электртехникалық материалдар өнеркәсібі бұйымдарын жеткізу көлемі артқан. Статистикалық мәліметтерге жүгінгенде, киім мен тігін бұйымдары экспорты 26,2% артып, жалпы айналымның 38,3% қамтыды.

Мұнай мен тау-кен өнеркәсібі өнімдері Қазақстаннан Қытайға тасымалданатын негізгі тауарлар болып табылады.

2013 жылы Қазақстаннан Қытайға тасымалданатын шикілей мұнайдың импорты 9,26 млрд. АҚШ долларын (14,3% өскен) құрады. Оның жалпы импорттағы көлемі 72% жетті.

2013 жылы Алашанькоу бұрынғысынша Қазақстан мен Қытай арасындағы ірі КБӨН болып қала беріп, екі жақты тауар айналымындағы үлесі 71,2% көрсетті. Оның үстіне, 2013 жылдың 23 желтоқсанында Қытай мен Қазақстан бірлескен ауылшаруашылығы өнімдерін жылдам өткізу үшін, «Бақты» кедендік бекетінде «жасыл дәліз» жобасы іске қосылды. Бұл Қытайдың шекаралас елдермен арадағы бірінші кедендік жобасы болып табылды. 2015 жылдың қорытындылары бойынша Қазақстан мен Қытай арасындағы тауар айналымының көрсеткіші 15 млрд. АҚШ долларын құрайды деген болжамдар бар[3].

Екі елде тауар айналымын ұлғайту бойынша қосалқы қорлармен жабдықталған. Аталған контексте ерекше өзектілікке екі ел аймақтары мен кәсіпорындарының тікелей экономикалық байланыстарының дамуы ие болады. Ол бойынша жәрмеңкелер өткізу, таныстырылымдар ұйымдастыру т.б. Бұл шараларды атқару бойынша Қазақстан-Қытай ақпараттық-консалтингтік орталығы Пекинде құрылды және жұмыстар жүргізуде. Сонымен бірге, болашақта екі елдің үкіметтік органдарына бағалы ұсыныстар жасай білетін және өзара сауда-экономикалық әріптестікті кейінгі дамыту үшін тұрақты жұмыс атқаратын біріккен кәсіпкерлер Кеңесін құру көзделуде. 2003-2008 жылдарға әріптестікке арналған бағдарламада Қазақстан мен Қытай арасындағы өзара экономиканы жандандырудың нақты мақсаттары көрсетілген.

Өзара сауда мақсаттарына анағұрлым өркениеттік сипат беру үшін (жалпы тауар айналымының шамамен 20-30% шетелден әкеліп алып-

сатушылар құрайды) тараптар орталық немесе шекара аймақтық сауда бекетін, оның ішінде Хоргос бекеті ауданында құру талқылану үстінде.

Осыған орай, ШЫҰ аясында аймақтық әріптестікті реттеу туралы айта отырып, қатысушы мемлекеттердің бірегей емес қаржы мүмкіндіктерін де ескеру қажет. Сондықтан да ШЫҰ-ның еркін сауда аймағын құру үрдісі күрделі де ұзаққа созылу мүмкін. Ықпалдасу ХХІ ғасырдағы әлемдік экономикалық кешеннің бір ерекшелігі болып табылады. Ол көптеген формалар мен деңгейлерге ие болып табылады. Бұл тек қана сауда-экономикалық қарым-қатынастарды дамыту емес, аймақтық және аймақаралық өндіріс кешендерін құруға негізделеді.

Жалпы жоғары көрсеткіштерге ие екі жақты сауда-экономикалық қатынастарға қарамастан, инвестициялық қызметтерге байланысты бірқатар мәселелер бар болып табылады. Олар: Қытайдың Қазақстанға бағытталған жеткіліксіз және ірі көлемді емес тікелей инвестициясына керісінше Қазақстанның Қытайдағы инвестициялық салымдары өсу үстінде. Қытай тарапының инвестициялық салымдарының 70% мұнай-газ секторына бағытталған. Сараптай отырып, көрші мемлекеттің бір салалық инвестициялық мүдделері басым шектелетіндігін қорытындылауға болады. Қытай Қазақстанның мұнай және газ көздеріне қол жеткізе отырып, энергетикалық қауіпсіздігін қамтамасыз етуге тырысады [4].

Қазақстан мен Қытай арасындағы «Батыс Еуропа-Батыс Қытай» Жобасы бойынша энергетикалық әріптестікте мұнай тасымалдаудың алыс арақашықтығына назар аудару қажет. Тасымалдаудың қашық болуы мұнай бағасына әсер етіп, оның қымбаттауына себеп болуы мүмкіндігі және Қытай ШҰАА-ның Тарим бассейнінде анықталмағын энергетикалық ресурстардың ашылуы, еліміздің мұнай саласындағы бәсекелестігінде мәселелер туғызары сөзсіз. Қытай тарапынан орнатылатын мұнай құбырлары стратегиялық бақылауларды Қытайға қалдырып, бірқатар саяси ықпалдарды беретін болады. Сауда-экономикалық әріптестік бойынша тауар айналымының көлемі қолда бар мүмкіндіктерге сай келмейтінін атап өттік. Тиісті экспорт-импорт операцияларындағы реттеулер мен бақылаулардың жоқ болуы мәселелердің туындауына негіз болуда. Қазақстан Қытайға асыл металдарға жатпайтын металдардан жасалынған бұйымдарды және минералдарды (рафинатталған мыс, мыс сынығы) экспорттайды, ал, Қытайдан машиналар мен құрал-жабдықтар, химия өнеркәсібінің өнімдері мен тігіні бұйымдарын импорттайды. Аталған тізімді ұлғайтатын тетіктер бар. Алайда, әлсіз шекара маңы инфрақұрылымы, шектеулер, жүк тасымалдаудағы Қытай тарапынан жасалынатын техникалық кедергілер барлығы бірқатар мәселелерді ортаға шығаруда.

Әділет Министрлігінің мәлімдеуінше (2013 жылғы) Қазақстанда 78 қытайлық компаниялардың өкілдіктері аккредиттелген, қытайлық

капиталдың үлесімен 3964 кәсіпорын және олардың 65 филиалдары тіркелген [5].

Аталған компаниялар мен кәсіпорындар қазақ-қытай экономикалық қарым-қатынастарын нығайтудың болашақ кепілдері болып табылады.

Қорыта келе, Қазақстан-Қытай байланыстарының тереңдеуі, Қытай және Қазақстан үшін маңызды болып табылады. Себебі, аймақтағы тұрақты саяси-экономикалық дамуыда сақтауда және оны әрі қарай дамытуда екі елдің де басты міндеті болып табылады. Ал Қазақстанның келешекте 50 мемлекет қатарына ену стратегиясын жүзеге асыруда бұл байланыстардың нақты және сауатты жүргізілуі маңызды. Қайткен күнде де Қазақстанның адам санының аздығы және инфрақұрылымның әлсіздігі Қытай елімен санасуға мәжбүр етеді. Сондықтан да Қазақстан мен Қытай мемлекетімен ара - қатынасын жетік зерттеп, Қазақстанға тиімді және өз мүддесін қорғай алатындай саясат және оны жүзеге асыру құралдарын қалыптастыру қажет.

ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1 Приоритетные направления экономического сотрудничества Казахстана с Китаем. Экономическое сотрудничество Казахстана и Китая. Сборник статей и документов. - Алматы-Урумчи, 2004. - 180 с.

2 Сүлейменов Т.С, Сомжүрек Б.Ж, Елмырзаева Р.С. «Қазақстан Республикасының сыртқы саясаты» - Алматы: Экономика. 2012, - 468 б.

3 <http://group-global.org/>

4 Сидоров О. Казахстано-китайские отношения: проблемы и перспективы сотрудничества. - www.gazeta.kz

5 Касымжомарт Токаев «Внешняя политика Казахстана в условиях глобализации» - Алматы: АО «САК» - 2000 год – 584 стр.

УДК 339.5:94

Пирова Р.Н.

Дагестанский государственный институт народного хозяйства

г. Махачкала, Российская Федерация

ИНСТИТУТ ВЕКІЛЬСТВА У АСТРАХАНСКИХ КУПЦОВ АЗЕРБАЙДЖАНСКО-ПЕРСИДСКОГО ПРОИСХОЖДЕНИЯ В ПЕРВОЙ ПОЛОВИНЕ XIX ВЕКА

На астраханском внешнем рынке купцы-предприниматели азербайджанско-персидского происхождения занимали устойчивые позиции с 1770-80-х гг. Уверенно вытеснив с Каспийского моря торговцев армянского происхождения, азербайджанцы – подданные персидской и русской короны, в I половине XIX в. начинают оседать в российских

городах и даже записываться в купеческие гильдии. Не стала исключением и Астрахань, длительное время являвшаяся центром русско-иранской торговли.

В консульских донесениях торговля русскими товарами, привозившимися как правило из Астрахани, характеризуется, как «весьма выгодная». Так, российский консул в Астрабаде С.И. Черняев писал: «Хотя персидские купцы вовсе не любят хвастаться барышами, ими получаемыми..., но от многих из них я слыхал, что... купец, вывезший в Астрахань здешние произведения и купивший на полученные деньги разных российских товаров..., нередко получает от этих двух оборотов почти рубль на рубль прибыли» [13, с.247].

Купцы азербайджано-персидского происхождения были связаны своеобразным кодексом корпоративной взаимопомощи. Как правило, в качестве оптового торговца выступал один, особо какой-либо доверенный купец, которому небогатые торговцы сообща доверяли свой капитал, непосредственно в торговле с Россией не участвуя. Доверенный купец закупал на всю сумму товары в Персии, затем отправлялся в Россию (либо вообще там проживал постоянно) и осуществлял от своего имени торговые операции. По возвращении на родину он отчитывался перед своими доверителями деньгами [3, с.72].

Такой доверитель назывался векиль, если он постоянно проживал в России, то, как правило, был и старшиной шиитской местной общины. В руках векилей оказывались значительные суммы, на которые он закупал товары по своему усмотрению, то есть практически свободно распоряжался доверенными суммами. К концу жизни, осуществляя коммерческие операции за определенный процент, векиль мог и сам сколотить значительный капитал.

Посредничество на российско-персидском рынке для векиля было основным занятием. Как правило купец вступал в российское подданство и записывался в 1 или 2 купеческую гильдию. Охотно такие купцы обосновывались в приграничных российских городах, особенно в Астрахани, «ибо им здесь вольготнее»[11, с.45]. В Астрахани векилями были в основном рещтские и ленкоранские персияне[1].

Исследователь русской торговли Г.П. Небольсин отмечал: «Астраханские персияне, господствующие в российско-персидской торговле, и в судоходстве, суть по большей части комиссионеры своих соотечественников, прибывающих из Персии, от которых поручается им разная продажа и покупка товаров» [10, с.153].

Подобного мнения придерживались и члены Московского купеческого общества: «Множество живущих в России азиатцев и великое количество много ценных товаров, находящихся всегда в запасе, удостоверяют, что сии пребывающие здесь азиатцы, ничто иное как суть комиссионеры своих соотечественников. Через них, без всякого

посредничества российского купечества осуществляется в России торговля на великие миллионы. Все они пользуются не только равными с коренными жителями правами, но еще и большими преимуществами, поелику за право торговли ничего не платят, и во взыскании долгов, яко приезжие пользуются скорейшими от местных начальств удовлетворением» [12, л.9].

Самыми известными астраханскими векилями первой половины XIX века были Мирза Казим Абдулл Казимов (Визирев), Ага Баба Яхьяев, отец и сын Усейн Мамед Асан Ага и Аджи Молла Али Аскер Усейновы. Все они пользовались большим уважением в среде астраханских купцов персидского происхождения, находились под покровительством персидского шаха и местных астраханских властей, которым оказывали различные услуги. Векили десятилетиями возглавляли местную персидско-шиитскую астраханскую общину.

Например, в апреле 1823 г. астраханский гражданский губернатор И.И. Попов обратился к Главноуправляющему Кавказским краем генералу А.П. Ермолову с просьбой обратить внимание и на персидского старшину Мирзу Абдуллу Мирзу Казимова, «почитаемого с отменным уважением всеми единоверцами, по примерной честности и справедливости», избранного и утвержденного старшиной в 1812 г.

Старшину избирали «для наблюдения тишины и порядка, а также и для разбора встречающихся по торговле между персиян споров, в облегчение здешних присутственных мест». Эту обязанность Казимов выполнял с 1811 г., «к общему удовольствию с делаемыми успехами и пользой подавая собою пример в честности и справедливости, чем заслужил неограниченную доверенность не только своих однородцев, но даже и от российского купечества». В 1814 г. Мирза Казимов получил чин титулярного советника (9 класс Табели о рангах). Еще Казимов обучал детей астраханцев персидскому языку в Астраханской гимназии, за что в 1817 г. ему был присвоен чин губернского секретаря [7, л.4].

В 1805 г. сама российская императрица Елизавета Алексеевна (жена Александра I) за поставку к императорскому столу на протяжении многих лет персидских свежих фруктов к императорскому двору наградила «персиянина Мирзу Джана Казимова золотыми часами с бриллиантами [6, л.1-2].

Астраханский губернатор считал, что старшина Казимов «достоин в знак отличия носить на шее золотую медаль на алой ленте». В октябре того же 1824 г. о награждении Казимова хлопотал астраханский губернский предводитель дворянства, сообщивший, что в 1812 и 1813 гг., когда «произошло вторжение в пределы России неприятельской силы» Казимов пожертвовал «на воинские надобности» 200 руб.[5, л.1].

Староста Ага Баба Яхьяев стал первым из персиян, который обзавелся значительной недвижимостью в Астрахани – во втором участке города ему принадлежали 3 каменных двухэтажных дома с лавками и

выходами, два дома на участке 540 кв. саж, третий на участке 386 кв. саж. [9, л.130-178]

За заслуги в установлении и реализации торговых отношений между двумя странами в 1828 г. А.Б. Яхьяев был награжден персидским шахом Орденом Льва и Солнца. На торжественной церемонии вручения присутствовал астраханский губернатор [5, л.3].

Купеческая династия Усейновых оставила заметный след не только в истории персидской общины Астрахани, но и в истории города в целом. Усейн Мамед Асан Ага Усейнов появился в Астрахани в 1820-е гг., и сразу стал одним из самых успешных предпринимателей персидского происхождения. Занимаясь морскими перевозками, Усейнов стал одним из самых успешных предпринимателей персидского происхождения в Астрахани. В 1825 г. он приобрел первый участок земли в городе, заложив основу семейного благосостояния. Внук У.М. Усейнова в начале XX века был крупнейшим астраханским купцом первой гильдии, владельцем недвижимости в центральных кварталах города [9, л.174].

С середины 1830-х гг. сын первого Усейнова Аджи Молла Али Аскер становится одним из главных коммерческих перевозчиков по Каспийскому морю. По сведениям ежегодного издания «Виды внешней торговли Российской империи» в 1830-1840-е гг. он осуществлял до 60-70% оборотов внешней торговли России на астраханском направлении, в денежном эквиваленте – на 500 -700 тысяч рублей в год [4]. Он первым из Усейновых вступил в астраханское купечество первой гильдии. Благодаря стараниям купца и его финансовой помощи в 1860 г. астраханская шиитская община выстроила каменную Персидскую мечеть [8, л.51-53].

В 1857 г. А.М. Усейнова в рамках благодарности за помощь во время Крымской войны Главнокомандующий Отдельным Кавказским корпусом наградил золотой медалью с надписью «за усердие» для ношения на шее, на Станиславской ленте, «за особенно полезные заслуги, оказанные им при транспортировке провианта из Астрахани по Каспийскому морю для довольствия войск Отдельного Кавказского корпуса в течении двух лет, по весьма выгодным для казны ценам и на тех условиях, какие требовали по видам операции» [2].

Число состоятельных персов в 1830-1840-е гг. в Астрахани доходило до нескольких десятков человек. Девятью караван-сараями в центральных 1 и 2 кварталах города владели тавризмский персиянин Агамир Алиев, гилянский персиянин Джафар Керимов, уже известный нам староста-векиль Ага Баба Яхьяев, мизандаронский персиянин Ага Али Мамед Беков, староста-векиль Аджи Молла Усейнов и сын Мирзы Казимова – Мирза Абдул Визирев [8, л.1-53]. Все они были представителями своих землячеств и в той или иной форме выполняли функции векилей.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

- 1 Астраханские губернские ведомости, 1845, №26.
- 2 Астраханские губернские ведомости, 1857 г., №21.
- 3 Бакулин Ф.И. Очерки торговли с Персией. СПб., 1875.
- 4 Виды государственной внешней торговли Российской Империи за 1831-1849 гг. Санкт-Петербург, 1832-1850.
- 5 ГААО. Ф.1. Оп.1. Д.776.
- 6 ГААО. Ф.1 Оп.1. Д.3045.
- 7 ГААО. Ф.1. Оп.7. Д.147.
- 8 ГААО. Ф.480. Оп.1. Д.2005.
- 9 ГААО. Ф.687. Оп.2. Д.1052.
- 10 Небольсин Г.П. Статистическое обозрение внешней торговли России. СПб., 1850.
- 11 Огородников П. На пути в Персию и прикаспийские провинции ее. СПб., 1878.
- 12 Российский государственный архив древних актов. Ф.19. Оп.1. Д.19доп.
- 13 Русско-иранская торговля 30-50-х XIX в. Сборник документов. М., 1984.

УДК 327(574)

Ражепаева Ф.З.

Восточно-Казахстанский государственный университет им. С Аманжолова
г.Усть-Каменогорск, Республика Казахстан

КОСМИЧЕСКИЙ ВЕКТОР СОТРУДНИЧЕСТВА РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН С АЗИАТСКИМИ ГОСУДАРСТВАМИ

В настоящее время признанными космическими державами являются США, Россия и Китай.

Является ли Республика Казахстан космической державой?

Наличие на территории Казахстана космодрома «Байконур» еще не делает её космической державой. Для того, чтобы и нашу страну причислили к разряду космических держав, необходимо не только дальнейшее развитие космодрома, но и запуск казахстанских спутников, участие в крупных международных космических проектах, создание своей собственной космической отрасли. Впервые об этом сказал наш Президент - Лидер Нации Нурсултан Абишевич Назарбаев 14 декабря 2012 г. в своем послании к народу Казахстана «Стратегия «Казахстан-2050»: новый политический курс состоявшегося государства»: «К 2030 году Казахстан должен расширить свою нишу на мировом рынке космических услуг и довести до логического завершения ряд начатых проектов. Я имею в виду

сборочно-испытательный комплекс космических аппаратов, космическую систему дистанционного зондирования, национальную систему космического мониторинга и наземной инфраструктуры, систему высокоточной спутниковой навигации» [1].

В целях эффективной реализации поставленных Президентом задач, Национальным космическим агентством Республики Казахстан (Казкосмос) были предприняты реальные шаги по развитию сотрудничества с космическими агентствами и организациями, среди которых Комитет ООН по использованию космического пространства в мирных целях (COPUOS), Форум космических агентств Азиатско-Тихоокеанского региона (APRSAF), Организация Исламская Конференция, Международный комитет «Joint Project Team» (программа «Sentinel Asia»), Международный общественный комитет по реализации проекта Международной аэрокосмической системы глобального мониторинга (IGMASS).

Решение задач, озвученных Президентом на торжественном собрании, посвященном независимости Республики Казахстан в декабре 2012 г., было бы невозможным и без активного сотрудничества с государствами, которые являются лидерами в области создания космической техники и технологий.

Прочные позиции в изучении и освоении космоса, а также создании космических технологий сегодня занимают страны Азиатского континента, которые постепенно оттесняют позиции США и России.

В число государств с активно развивающейся космической отраслью, среди Азиатских стран, уже давно вошел Китай, а теперь мы наблюдаем высокие темпы развития космических технологий в Японии, Индии и Южной Корее.

Вклад КНР в развитие космической отрасли достаточно высок. Пилотируемые космические полеты начались в Китае еще в 2005 году. Роль китайского Юрия Гагарина сыграл Ян Ливэй. Сегодня количество стартов космических ракет в Китае превысило количество американских стартов и лишь ненамного уступает российским запускам. Китай много работает над вопросом о запуске в космос женщины. Намерение запустить в космос девушку появилось у них еще в 2009 году. В настоящее время уже отобраны несколько кандидатов, которые проходят подготовку к космическому полету [2].

Одной из функций Казкосмоса является осуществление международного сотрудничества по реализации совместных проектов и программ в области космической деятельности.

В данной сфере Казкосмос видит огромные перспективы в сотрудничестве с Китаем, который освоил технологию самостоятельных пилотируемых космических полетов и вошел в клуб «космических сверхдержав» [3].

Большое значение для налаживания контактов в космической отрасли имеют встречи руководителей государств и людей, непосредственно связанных с космосом.

Знаковым стал официальный визит Председателя КНР Си Цзиньпина в Казахстан 7 сентября 2013 года в рамках которого было подписано межправительственное Соглашение о сотрудничестве в области исследования и использования космического пространства в мирных целях. В этом же месяце 2013 года в Пекине в рамках 64-го Международного конгресса астронавтики состоялась встреча делегации Казкосмоса во главе с председателем Т. Мусабаевым с руководителями национальной космической администрации и предприятий космической отрасли КНР [4].

Китайская сторона выразила большую заинтересованность в сотрудничестве с РК по четырем направлениям: пилотируемая космонавтика, использование данных спутников ДЗЗ Республики Казахстан и КНР, использование телекоммуникационных космических аппаратов, развитие космической науки. Кроме того, председатель делегации Т. Мусабаев поднял вопрос о полете казахстанского космонавта в составе китайского экипажа. Для проработки этих вопросов стороны договорились создать совместную рабочую группу.

В ходе данной встречи руководитель китайского космического ведомства рассказал своему казахстанскому коллеге и о планах развития китайской космонавтики: о запуске спутника на Луну, о создании навигационной спутниковой системы «Бэйдоу» («Большая Медведица»), о реализации крупного проекта по созданию системы ДЗЗ высокого разрешения и ракеты-носителя нового поколения.

Космическая администрация Китая к настоящему времени подписала более 70-ти документов о сотрудничестве с различными организациями и странами, среди которых есть и Казахстан.

Межправительственное Соглашение, подписанное в сентябре 2013 г., дало старт официальному сотрудничеству РК и КНР в области освоения космоса и выполнению конкретных космических проектов.

Активизации сотрудничества в космической отрасли между Казахстаном и Китаем способствовали и договоренности в области высоких технологий, достигнутые между Президентом РК Нурсултаном Назарбаевым и Председателем КНР Си Цзиньпином, в ходе встречи в рамках саммита ШОС в июне 2016 года, а также между первым заместителем Премьер-Министра РК Бакытжаном Сагинтаевым и вице-премьером Госсовета КНР Чжан Гаоли в июле этого же года в Пекине.

Большой вклад в развитие космического сотрудничества вносят и казахстанские дипломаты, аккредитованные в Китае. Так, 20 августа 2016 г. посол нашей страны в КНР Шахрат Нурышев встретился с заместителем министра промышленности и информатизации, руководителем Китайской

национальной космической администрации, председателем Комитета оборонной науки, техники и промышленности КНР, руководителем Национальной администрации по атомной энергетике КНР — Сю Дачжэ (Xiu Dazhe). В ходе этой встречи они обсудили широкий круг вопросов двустороннего сотрудничества в сфере космонавтики и атомной энергетике, в том числе подготовку казахстанских кадров на базе Пекинского авиационно-космического университета и других специализированных высших учебных заведений КНР, а также организацию производственных стажировок для казахстанских специалистов на китайских космических предприятиях.

Посол Казахстана в КНР Ш.Нурышев и руководитель Национальной администрации по атомной энергетике КНР Сю Дачжэ положительно оценили деятельность казахстанско-китайской рабочей группы по сотрудничеству в области космической деятельности и обсудили возможность проведения ее 2-го заседания в 2016 году на территории КНР [5].

Республика Казахстан активно прорабатывает вопросы сотрудничества и с другими Азиатскими странами: Японией, Индией и Южной Кореей. Их усилия направлены на исследование космического пространства, дистанционного зондирования Земли, космической связи, сборки и тестирования спутников и т.д.

Так, в рамках космического форума, организованного Агентством по развитию космических технологий и геоинформатики Таиланда (GISTDA), в январе 2010 г. делегация Казкосмоса провела переговоры с представителями Корейского института аэрокосмических исследований (KARI) и Японского агентства аэрокосмических исследований (JAXA) по вопросам сотрудничества в сфере космической деятельности.

27 января 2010 года между Национальным космическим агентством Республики Казахстан и Японским агентством аэрокосмических исследований было заключено соглашение «Об установлении сотрудничества в сфере космической деятельности в мирных целях» сроком на 3 года, в котором они определили возможные направления сотрудничества в космической науке, наблюдении Земли, спутниковых коммуникациях, глобальной спутниковой навигации [6].

АО «Национальный центр космических исследований и технологий» (АО «НЦКИТ») РК совместно с Японским агентством аэрокосмических исследований проводит работы по глобальному космическому мониторингу чрезвычайных ситуаций и стихийных бедствий методами дистанционного зондирования Земли.

Бурный рост космической отрасли наблюдается сегодня и в Индии. В этой стране расширены возможности спутниковой разведки, запущен первый лунный зонд, а в ноябре 2013 года Индийская ассоциация космических исследований (ISRO) успешно запустила космический

корабль на Марс. Экспедиция на эту планету обошлась Нью-Дели в 73 млн долларов. Индия ставит перед собой и другие амбициозные задачи: запуск зонда на самую горячую планету Солнце [7].

В условиях, когда азиатские страны активно наращивают свою космическую деятельность, становится довольно сложно спрогнозировать, кто окажется лидером в этой гонке уже завтра, не говоря уже о более долгосрочной перспективе.

В рамках заключенных с азиатскими государствами соглашений, РК определяет конкретные направления сотрудничества, формирует содержание своей космической программы, стремится войти в группу космических держав.

Правительство РК, также, как и правительство КНР, Индии, Японии и Южной Кореи поощряют и поддерживают развитие космонавтики в своих странах. Несмотря на мировой экономический кризис руководство этих стран вкладывают огромные суммы денег в развитие космонавтики, считая ее одной из важнейших составляющих стратегии национального развития страны.

Космические державы Азии имеют разные космические цели и часто проводят противоположную и изолированную политику. Они сосредоточены, прежде всего, на развитии собственных национальных космических программ, что позволяет говорить о соперничестве азиатских стран друг с другом.

С другой стороны, соперничество - это один из основных двигателей быстро развивающегося азиатского космического рынка.

Республике Казахстан необходимо более активно сотрудничать с азиатскими странами в различных космических проектах, развивать научное направление этой деятельности. Реализуя договоры и различные инновационные программы с данными странами, Казахстан получает и может получать в будущем новый опыт по созданию нового космического сектора экономики.

О своих намерениях покорить космос сегодня заявляют все новые и новые страны. Помимо Китая, Индии, Японии и Южной Кореи стремительный рост финансирования космических программ можно наблюдать и в таких азиатских странах, как Бангладеш, Лаос, Индонезия, Малайзия, Таиланд и Вьетнам. Конечно, не стоит забывать о нулевом старте изучения и развития космической отрасли в этих странах, но в то же время, нам, казахстанцам, следует помнить и о том, что данные страны могут вскоре «наступить нам на пятки».

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1 Послание Президента Республики Казахстан - Лидера Нации Н.А.Назарбаева Народу Казахстана «Стратегия «Казахстан-2050»: Новый

политический курс состоявшегося государства» (Астана, 14 декабря 2012 года). [Электронный ресурс] – Режим доступа: http://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31305418

2 Новая космическая держава. [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://sevengalaxy.ru/novosti-kosmosa/novaya-kosmicheskaya-derzhava.html>.

3 Космос становится ближе [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://www.kazpravda.kz/news/ekonomika/kosmos-stanovitsya-blizhe/>

4 Космос становится ближе. Беседа И. Ларионова с заместителем председателя Национального космического агентства Еркином Шаймагамбетовым. [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://www.zakon.kz/4589119-kosmos-stanovitsja-blizhe.html>

5 Акижанов С. В. Пекине заинтересованы сотрудничеством с Казахстаном в сфере космоса и атомной энергетики. [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://www.newstaraz.kz/v-pekinge-zainteresovany-i-sotrudnichestvom-s-kazahstanom-v-sfere-kosmosa-i-atomnoy-energetiki/>.

6 Казкосмос и Японское агентство аэрокосмических исследований подписали соглашение о сотрудничестве в мирных целях [Электронный ресурс] – Режим доступа: http://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30555972#pos=1;-291

7 Ирисова О. Азия уходит в космос. [Электронный ресурс] – Режим доступа: http://world-economic.com/ru/articles_wej-415.html).

УДК 93/94

Рыбин А. А.

Костромской государственный университет

г. Кострома, Российская Федерация

УЧАСТИЕ СТУДЕНТОВ–КОСТРОМИЧЕЙ В ОСВОЕНИЕ ЦЕЛИННЫХ И ЗАЛЕЖНЫХ ЗЕМЕЛЬ КАЗАХСКОЙ ССР (1956 – 1964 ГГ.)

Кампания по освоению целинных и залежных земель была одним из крупномасштабных проектов Советского Союза. В этот период государство решало один из острых вопросов – продовольственный. На решение этой задачи было приложено много усилий. Государство призвало граждан страны отправиться на работу в районы освоения новых земель. В кампании по освоению целинных и залежных земель одну из ключевых ролей сыграло студенческое движение. Многие юноши и девушки откликнулись на призыв коммунистической партии, и отправились осваивать новые земли в различные районы страны, в том числе и в необжитые районы Казахской ССР, где предполагалась провести работу по распашке массивных территорий. Студенты костромской области принимали непосредственное участие в данной кампании, активно

работая на целинных землях, они восстанавливали зерновое хозяйство страны.

Одними из первых на призыв государства отправиться в районы освоения новых земель Казахской ССР в 1955 году откликнулись студенты галичского училища механизации сельского хозяйства в лице Л. Питлера, Н. Москвина, Б. Кунецова, А. Смирнова, А. Жукова. Добровольцы в своем заявлении говорили о том, что для них поездка на целинные земли это почетная и благородная задача и просили направить их в одну из МТС Казахской ССР [12].

Наибольшую активность в целинной кампании студенческие отряды начали проявлять после обращения ЦК ВЛКСМ от 24 июня 1956 года к комсомольцам и комсомолкам, ко всей советской молодежи. В этом обращении была просьба о помощи уборки целинного урожая, и была поставлена задача о направлении на уборку целинного урожая сроком на два месяца 200000 тысяч человек из числа городской молодежи, работающей на промышленных предприятиях, в учреждениях, а так же из числа студентов вузов, изъявивших добровольное желание [13]. На заседании бюро Костромского обкома ВЛКСМ было принято решение обязать Костромской, Нерехтский, Буйский и Шарьинский горкомы ВЛКСМ на основе широкой разъяснительной работы отобрать 1100 человек добровольцев, в том числе и студентов высших и средних учебных заведений в совхозы и колхозы Казахской ССР и РСФСР [2; Л.173].

10 марта 1956 года состоялись проводы студентов училища механизации сельского хозяйства количеством 80 человек [1]. Будучи студенткой училища А. В. Алексеева вспоминает о событиях тех лет: «Нас хорошо провожали, был оркестр. Мы отправились следующим маршрутом Кострома – Москва – Челябинск – Кустанай. Совхоз «Воронежский» заключил договор о практике с нашим училищем, и перечислил деньги, которые мы учащиеся должны были отработать на целине» [1].

Так же по решению костромского обкома ВЛКСМ [3; Л. 174] в сельхозинституте состоялся митинг, на котором студенты обсуждали призыв ЦК ВЛКСМ. Учащаяся Р. Смирнова выступала от лица студентов механического факультета, и говорила о полной готовности учащихся выехать на уборку урожая [14]. Впоследствии 500 студентов в торжественной обстановке отправили на освоение целинных земель [15]. На торжественном мероприятии состоялось вручение красных знамен городской и Свердловской районной комсомольской организации первой и второй молодежным бригадам [15].

21 июля 1956 года в 17 часов 30 минут состоялись проводы студентов сельскохозяйственного и педагогического институтов в количестве 600 человек. Их направили в Павлодарскую область, в совхозы «Калининский», «Чкаловский», «Экибастузский» и другие [16].

За период 1956 –1957 годов 1470 студентов работали на уборке урожая на Алтае и Западном – Казахстане [4]. За хорошую работу студенты и учащиеся были награждены значками и медалями, грамотами ЦК ВЛКСМ. Педагогический, текстильный институты и шарьинский сельскохозяйственный техникум были награждены красными вымпелами Западно-Казахстанского обкома ВЛКСМ [4]. В числе 304 добровольцев [18; с. 43–44] шарьинского училища механизации сельского хозяйства были отличники по учебе, это начальник штаба отряда М. Кротов, Д. Попырин, Л. Потапов, В. Бугров, А. Егорычев, Г. Ельцов [5]. Данный отряд, был одним из первых, кто отправился на уборку урожая в Западный Казахстан [5]. 22 июля 1957 года на уборку целинного урожая отправились в Северо-Казахстанскую область студенты 3-го и 4-го курсов факультета механизации сельского хозяйства Костромского сельскохозяйственного института в количестве 170 человек в лице новоиспечённых трактористов [6].

В 1957 году из 560 посланцев на уборку урожая отправилось 180 студентов текстильного института [17]. Студент Р. Ламков так описывал эту поездку: «студенты Костромского текстильного института, прибыли в город Уральск, центр Западно–Казахстанской области. Очень трудная работа – погрузка зерна в вагоны. Особенно достается от пыли тому, кто перелопачивает зерно в самом вагоне. Но студенты не боялись и этой работы. Прекрасно трудились бригады Р. Лихачева, И. Белова, Р. Ивановой, В. Ильинской. В лучших бригадах многие получили по 600 – 700 рублей в получку, то есть за полмесяца. Около 50 студентов награждены нагрудными знаками ЦК ВЛКСМ «За освоение новых земель», 130 человек Почетными грамотами ЦК ВЛКСМ, ЦК ЛКСМ Казахстана, Западно-Казахстанского обкома ЛКСМ, а самые лучшие, второй год работавшие на целинных землях, удостоились правительственных наград – медалей «За освоение целинных земель» [17].

В 1957 году, состоялась торжественная встреча студентов текстильного и сельскохозяйственного институтов [7]. Тридцать один студент текстильного института, по итогам двух лет работы на целине, были награждены медалью «За освоение целинных земель», многие за хороший труд получили почетные грамоты [7].

Впоследствии студент педагогического института Э. Шашков вспоминал о своей поездке на целину, приходилось много работать, так как казахстанское заготовительное предприятие принимало по 600 машин в день с зерном и отгружало до 50 вагонов [7]. Костромская бригада в колхозе «Путь к коммунизму» села Каканерки Павлодарской области переработала 50000 центнеров зерна, заработав при этом 3000 трудодней [9].

В 1958 году так же продолжилась отправка костромичей на уборочные работы. Костромской сельскохозяйственный институт готовил

к отправке 200 человек для прохождения одновременно и производственной практики в Западно – Казахстанскую область [8].

В 1959 году 58 студентов третьего курса факультета механизации костромского сельскохозяйственного института в качестве производственной практики на уборке целинного урожая работали трактористами, штурвальными и комбайнерами [10]. Студенты принимали участие на сенокосе и силосовании, сооружали хозяйственные постройки. За два месяца они убрали 8600 гектаров зерновых и вспахали около 2600 гектаров [10].

В 1961 году студентки 5 курса филологического факультета педагогического института откликнулись на речь Н.С. Хрущева о недостатке педагогических кадров на целине и изъявили желание вместе со своими преподавателями отправиться на долгосрочную работу в качестве педагогов в целинные края Казахской ССР [11]. В 1964 году 4685 учащихся училищ механизации сельского хозяйства различных районов Советского Союза оказали помощь в уборке целинного урожая, в числе которых были и студенты Костромской области [19].

Студенты – костромичи принимали активное участие в освоение целинных и залежных земель СССР. По призыву ЦК КПСС и ЦК ВЛКСМ сотни тысяч студентов-добровольцев, в том числе и посланцев костромской области, отправились на необжитые земли Казахской ССР. Оказавшись в непростых природно-климатических, жилищно-бытовых условиях студенты смогли активно включиться в рабочий процесс. Работая с утра и до позднего вечера, они выполняли и перевыполняли установленные государством планы по освоению необжитых земель. В период массового освоения целины, начиная с 1954 по 1956 и в период дальнейшего наступления на новые земли с 1956 по 1964 студенты выступали одной из главных сил в решении зерновой проблемы страны. На них была возложена ответственная задача, по обработке и сбору целинного урожая. За проявленный трудовой героизм многие костромские студенты были награждены значками «За освоение новых земель», медалями «За освоение целинных и залежных земель», так же почетными грамотами ЦК ВЛКСМ. Костромские студенты вместе с жителями Казахской ССР внесли свой вклад в развитие зерновой отрасли государства в тяжелый период послевоенного времени, задействуя все свои силы на благо Родины.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1 Васильева А.А. Воспоминания о целине. Записал Рыбин А.А. г. Кострома.- 19 февраля 2016 год.

2 Государственный архив новейшей истории костромской области. (Далее ГАНИКО). Ф. П–1018. Оп.25. Д.4. Л.173

- 3 ГАНИКО. Ф. П–1018. Оп.25. Д.4. Л.174
- 4 ГАНИКО. Ф. П–1018. Оп.29. Д.15. Л.30.
- 5 Молодой ленинец. 1957. – 17 июля.
- 6 Молодой ленинец. 1957. – 19 июля.
- 7 Молодой ленинец. 1957. – 2 октября.
- 8 Молодой Ленинец. 1958. – 18 июля.
- 9 Молодой Ленинец. 1958. – 29 октября.
- 10 Молодой Ленинец. 1959. – 28 октября.
- 11 Молодой Ленинец .1961. – 26 марта.
- 12 Северная правда. 1955. – 23 января
- 13 Северная правда. 1956. – 24 июня.
- 14 Северная правда. 1956. – 6 июля.
- 15 Северная правда. 1956. – 12 июля.
- 16 Северная правда. 1956. – 25 июля.
- 17 Северная правда. 1957. – 7 декабря.
- 18 Сидоренко Т.А. Волков Г.Ю. Кгсха: союз образования, науки, культуры и труда. 50 лет. 103 с.
- 19 Фазылов М.С. Освоение целины в Казахстане и его роль в укреплении дружбы народов (1954–1964гг.) Дисс. к. и. н. Алма-Ата. 1965. 333 с.

УДК 796.03

Рябова Т.С.

Научный руководитель Винокурова Е.И.

Казахская академия спорта и туризма

г. Алматы, Республика Казахстан

ТРУДНОСТИ СОВМЕЩЕНИЯ УЧЕБНОЙ И СПОРТИВНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ У СТУДЕНТОВ СПОРТСМЕНОВ (НА ПРИМЕРЕ СОЦИОЛОГИЧЕСКОГО АНАЛИЗА СТУДЕНТОВ КАЗАХСКОЙ АКАДЕМИИ СПОРТА И ТУРИЗМА)

В этой статье мы рассмотрим проблему совмещения спортивной и учебной деятельности на примере студентов-спортсменов, обучающихся в Казахской академии спорта и туризма. Для изучения данной проблемы было проведено социологическое исследование на тему: «Проблема совмещения спортивной и учебной деятельности в Казахской академии спорта и туризма». В социологическом опросе приняли участие 50 студентов академии. На основе проведенного исследования были сделаны выводы и приведены рекомендации.

На сегодняшнее время люди должны совмещать различные виды деятельности, чтобы преуспеть в жизни. Для того, чтобы получить наилучший результат, необходимо умение правильно распределять своё

время. Наиболее остро проблема нехватки времени возникает у молодого поколения в процессе получения высшего образования. В настоящее время высшее образование является очень престижным, и каждый в своей жизни задумывается о его получении. Наличие диплома о высшем образовании обеспечивает его конкурентоспособность на рынке труда, а также влияет на уровень саморазвития человека. Люди, чья жизнь связана со спортом, уделяют большую часть времени спортивной деятельности, поэтому им не хватает времени на другие виды деятельности. Однако с развитием технологий появляются различные способы получения высшего образования. Одним из наиболее популярных по праву считается дистанционное обучение (далее ДО). Оно позволяет получить образование той части населения, которая ограничена во времени. Различные способы получения высшего образования помогают спортсменам стать высококвалифицированными специалистами. Но, тем не менее, многие состоявшиеся спортсмены считают, что совмещение полноценного высшего образования и высококвалифицированной спортивной деятельности практически не возможно. По их мнению, нельзя добиться наивысшего результата в обеих сферах: возможны либо высокие результаты в учебе, но спортивная деятельность будет развита на любительском уровне, или наоборот, высокие результаты в спорте, но без получения качественного образования. Однако есть противоположное мнение о том, что совмещение умственного и физического труда благоприятно влияет на здоровье и на общее развитие человека. При современных возможностях получения высшего образования у молодежи появляется множество вариантов совмещения, что делает процесс обучения доступным и привлекательным.

Ярким примером возможности получить качественное образование и не продолжать при этом спортивную карьеру является Казахская академия спорта и туризма. В академии обучаются студенты трех специальностей, в том числе «Физическая культура и спорт». Так же в академии учатся студенты специальности «Туризм» и «Ресторанное дело и гостиничный бизнес». Для подающих серьезные надежды в спорте юношей и девушек появилась возможность получить высшее образование.

Цель данного исследования является изучение трудностей, возникающих при совмещении учебной и спортивной деятельности на примере студентов, обучающихся в Казахской академии спорта и туризма. Итогом работы будут предложены пути их решения

Для того чтобы проанализировать проблему трудности совмещения учебной и спортивной деятельности был проведен социологический опрос среди студентов Казахской академии спорта и туризма. Выборка (50 человек) является пропорциональной по полу (50 % юношей и 50 % девушек) и базовой по спортивной квалификации (имеют спортивные

разряды): 15% опрошенных – мастера спорта, 20 % – кандидаты в мастера спорта, остальные имеют разряды.

Были выбраны спортсмены, которые занимаются разными видами спорта, такими как плавание, борьба, художественная и спортивная гимнастика, гребля, лыжные гонки, теннис, легкая атлетика и все подвижные игры и т.д. По результатам проведенного исследования оказалось, что 70% опрошенных студентов считают, что совмещать учебу и спортивную деятельность очень тяжело. 41% респондентов отметили, что больше всего времени не хватает на личную жизнь, также не хватает времени и на учебную деятельность. 30 % студентов чувствуют недостаток времени в спортивной деятельности, отдыхе и работе. Ясно, что недостаток времени в личной жизни ощущают в одинаковой степени обе гендерные категории. А вот недостаток времени на работу преимущественно ощущают респонденты женского пола, в то время как большей части молодых людей не хватает времени на учебную деятельность.

Вместе с тем, большинство студентов остановились на мнении, что для них спортивная деятельность стоит на первом плане (54 %), а 36 % опрошенных считают, что для них важнее получение образования, для остальных – личная жизнь и работа.

А вот мнения по поводу, кто успешнее: спортсмен, занимающийся только спортом, или спортсмен, совмещающий учебу и спортивную деятельность, были разные. На этот вопрос студентам было сложнее ответить. Тем не менее, 95 % респондентов считают, что спортсменам необходимо образование, и всего 5 % студентов считают, что спортсменам хватает только спортивной деятельности. Так как, в анкете был затронут вопрос о дистанционном обучении, оказалось, что 60 % респондентов считают этот способ получения образования эффективным, обратное мнение выразили лишь 20 % респондентов, считающих, что дистанционное обучение – трата времени, а оставшиеся 20 % опрошенных так и не определились с ответом.

Если рассматривать причину, по которой данные студенты решили получить высшее образование, то здесь все практически однозначно, а именно: 90 % опрошенных приняли такое решение чтобы обеспечить карьеру в будущем, так как, карьера – основная движущая сила, побуждающая данную категорию студентов получать высшее образование. Также 8% опрошенных приняли данное решения для собственного развития, большинство этих людей составил парни. И только 2% респондентов приняли данное решение, только потому, что высшее образование престижно.

Так как мы пришли к выводу, что у данных студентов возникают проблемы со временем, задается вопрос: готовы ли они бросить учебу, если начнут возникать трудности в спорте. Половина респондентов не

готова бросить учёбу, это решение не зависит от пола студента. А вот 24 % респондентов готовы бросить учебу, если возникнут проблемы в спортивной деятельности, причем, так ответили преимущественно парни.

Что касается мотивации к занятию спортом или причины, по которой они решили заняться спортивной деятельностью, то здесь мнения разделились: 62 % опрошенных объяснили это решение интересом к спорту, остальные видят в этом самореализацию. Также возникает вопрос о том, изменилось ли мнение у этих студентов о спорте, после того, как они поступили в наш вуз. Ответ оказался ожидаемым: 60 % респондентов не изменили своего мнения о спорте.

Так как цель нашего исследования – выяснить трудности совмещения учебы и спортивной деятельности, а также найти пути их решения, возникает последний самый важный вопрос: «Как успешно совмещать спорт и учебу»? По мнению наших студентов, во-первых, необходимо уметь рационально организовывать свое время, так решило 60% опрошенных. Во-вторых, необходимо уметь разумно распределять нагрузки, так решило 25 %. В-третьих, можно попробовать исключить занятия, на которых тратится время, например, социальные сети, компьютерные игры и т.д. Остальные респонденты выразили мнение, что у каждого студента свой подход, а один студент полагает, что совмещение учебы и спорта без ущерба какому-либо занятию не возможно.

Мы взяли одну из самых важных проблем, с которой сталкиваются студенты-спортсмены, так как она влияет на их будущее и карьеру. В ходе исследования были рассмотрены причины трудностей, мнения студентов, столкнувшихся с данной проблемой. По словам одного из анкетированных студентов выбор остается за каждым! Человек личность и он индивидуален, у каждого должно быть свое мнение, ведь только сам человек может решить, что ему лучше в этой жизни.

ӘОЖ 329.7(510)

Садыкова Е.С.

С.Аманжолов атындағы Шығыс Қазақстан мемлекеттік университеті
Өскемен қ., Қазақстан Республикасы

ҚЫТАЙДЫҢ ҰЛТТЫҚ САЯСАТЫ: ШЫҢЖАН ҰЙҒЫР АВТОНОМИЯЛЫҚ АУДАНЫНДАҒЫ ҰЛТАРАЛЫҚ ҚАҚТЫҒЫСТАР

ШҰАА-ның мәдени және экономикалық жағдайына көз жүгіртер болсақ, ондағы халықтардың күн санап дамып келе жатқанын байқаймыз. Өйткені Қытай үкіметі азұлттарға мәдени, салт дәстүр, діни, тіл жөнінде дамуға мүмкіндік бермесе, өршіп тұрған сепаратизм лау ете қалатыны баршамызға аян. Этникалық құрамы көпұлтты болып келетін ШҰАА-да

ұлтаралық қақтығыстар көп орын алып отырады. Әсіресе, ханьдықтармен кикілжіңдер жиі болады.

2010 жылғы 6-шы ұлттық санақ қорытындылары бойынша ШҰАР-да 21 813 334 адам мекендейді, сонын ішінде 8 746 148 ханьдықтар, жалпы аймақтағы халық санының 40,1% құрайды. Ал ұлттық азшылықтар 13 067 186 адам, яғни жалпы аймақтағы халықтың 59,9% құрайды (1-кесте).

Шыңжанның ұлттық құрамы		
Ұлт	Жалпы саны	Жалпы халықтың құрамындағы % үлесі
ұйғырлар	8 345 622	45,21
қытайлар	7 489 919	40,58
қазақтар	1 245 023	6,74
дүнгендер	839 837	4,55
қырғыздар	158 775	0,86
моңғалдар және қалмақтар, дүнсандар, даурлар	194 891	1,14
«тәджіктер»	39 493	0,21
сибо	34 566	0,19
маньчжурлар	19 493	0,11
туцзя	15 787	0,086
өзбектер	12 096	0,066
орыстар	8 935	0,048
мяо	7 006	0,038
тибеттіктер	6 153	0,033
жуандар	5 642	0,031
татарлар	4 501	0,024
саларлар	3 762	0,020

1-кесте Шыңжан автономиясының ұлттық құрамы

Қытай белгілі бір елдермен жалпы шекараның ара жігін ажырату процесі аяқталғаннан кейін барлық күш-жігерін лаңкестікке қарсы күреске бағыттады. Орталық Азияда ұжымдық қауіпсіздікке қол жеткізу үшін сепаратистерге және ислам радикалдарына қарсы күресте төрт шекаралас елмен келісім жасады. Шыңжаң қозғалысы халықаралық лаңкестіктің бір түрі сияқты. Бұл қадам қозғалысқа сырттан жасалатын қолдауды әлсіретті

және Қытай билігі үшін жазалау шараларын жүргізбестен қарсы күрес ұжымдарымен бірігуіне қосымша мүмкіндік берді. [1, 150 б.].

Солай бола тұра Қытайдың Шыңжаңға жүргізіп отырған қатаң саясаты қозғалысты көп ұлттандыру ықпал етті. Мәселені бейбіт жолмен шешуде «Егемендік» жаңа ұғымымен ұштасады. НАТО-ның Косова мәселесіне араласуынан кейін көптеген христиан елдерінде Косова мұсылмандарына сүйсіну байқалды. Бұл ұйғыр қозғалысының көсемдерін шабыттандырды. Өйткені қозғалыс ұзақ жылдар бойы Қытай тарапынан бірде бір рет қолдау көрген жоқ. Егемен әлемдік түсінік бойынша ШҰАР-да болып жатқан оқиғалар адам құқығын ұзақ уақыт бойы бұзушылыққа жол берілмейді. Осы беталыстарға сәйкес шетелдік ұжымдар қозғалысқа бейбіт образ жасауға тырысады. Ұйғыр мәселесіне әлемдік қоғамдастықтың тарапынан көңіл аударуын және көмек беруін сұрайды. 1991 жылы Кеңес Одағы ыдырады және барлық кеңестік республикалар, сонымен қоса Қазақстан тәуелсіздік алды. Шыңжаң биліктерін бұл оқиғаның салдары зиянын тигізуі және Орталық Азиядағы тұрақсыздық ШҰАР-ға да ауысуы мүмкін деген ой алаңдатты. Сол себепті Орталық Азия республикаларымен шекараларды күшейту шаралары қолданылды. Шын мәнісінде бұрынғы Одақ республикаларының егемендік алуы көптеген жаңа қақтығыстарды туындатып, Қытайдағы сепаратизм мәселесін ұшықтыруға ықпал етті. [2, 190 б.].

Шетелдік бақылаушылардың пікірінше 1997 жылы көктемде Дэн Сяопиннің өлімінен кейін тәуелсіздік үшін Шыңжаң қозғалысының белсенділігі арта түсті. Бұл оқиға шетелдіктердің назарын өзіне аударды. 1998 жылы тамыз айында Қытай Халық Республикасының Шыңжаң провинциясында ұйғырлар мен ханьдіктердің арасындағы ұлттаралық келіспеушіліктер негізінде жаңа толқулар болды. Бұл әлемдік қауымдастықтың назарына ілікті. АҚШ-тың, Ресейдің, Францияның, Канаданың, Аустралияның және басқа да жетекші елдердің бұқаралық ақпарат құралдары тез арада оқиға туралы халыққты хабардар етті. Мысал үшін Гонконгтағы «Америка дауысы» былай деп хабарлады: «Соңғы кезде ұлттаралық қатынастар ширығып тұрған Қашғарда жуырда ұйғырлар мен ханьдіктер арасында қақтығыстар болды». Гонконг телевидениясының 1997 жылы Түркияда және басқа елдерде жұмыс істеген бөлім меңгерушісі Лянь Дун Шыңжаңдағы тәуелсіздік үшін қозғалыс туралы репортаж жасап, ШҰАР-дағы тәуелсіздік үшін қозғалыстың жақтастары өздерінің билігін қалай қаруды пайдаланып орнатпақшы болғаны туралы деректі фильмінің тұсаукесерін жасады. Фильмде сонымен қатар Орталық Азияда кейбір мұсылман қауымдастықтарының осы қозғалысқа қолдау көрсету үшін мықты ұйым құрғанын айшықтайтын дәйектер көрініс тапты [3, 132 б.].

1989 жылдан 1991 жылдар аралығында ШҰАР-да бірнеше толқулар болды. Ұйғыр сепаратистік қозғалысының жаңа көтерілістерін болдырмау үшін Қытай басшылығы өздерінің өкілдерін тез арада Шыңжаңға жіберді.

ҚХР үкіметінің 1992 жылы 12-18 қаңтарында өткен, ұлттармен жұмысқа арналған мәжілісінде ҚХР төрағасы Цзян Цзэминь социализмді құру үшін ұлттардың ынтымақтастығын нығайту керектігін атап көрсетті. Ол өз сөзінде: «Халықаралық өмірде қандай да бір орасан өзгерістер болмасын, елдің ішінде қандай толқулар болмасын ҚХР-дің барлық ұлттары бейбітшілік пен ынтымақтастықта өмір сүреді; тағдырлардың бірлесе әрекет етудің және қайғыны бірге бөлісудің қажеттілігін талап етеді» деді.

1998 жылдың шілде айында Цзян Цзэминь Шыңжаңға кезекті тексеру сапарын жасады. Ол өз сөзінде Шыңжаңның әртүрлі ұлттарының бірлігін нығайтуға, қоғамдық-саяси тыныштық пен тұрақтылықты сақтауға шақырды. Елді жалпы жаңашаландыру жағдайында және реформаларды саяси жүргізуде қытай көсемі Қытайдың бүкіл солтүстік-батыс аймағы халқына экономиканы табысты дамытуға және елдің ұлттық бірлігінің туын жоғары ұстауға шақырды.

2001 жылдың мамыр айында Қытай басшылығы елдің барлық коммунистерін Шыңжаң тәуелсіздігі үшін қозғалысқа ешқандай қолдау көрсетпеуге және қорғамауға шақырды [3, 12 б.].

Қытайдың экономикасының басты мәселесі елдің шығыс және басқа да батыс аудандарының арасындағы орасан қашықтық болып табылады. Егер картадан солтүстіктегі Манчжуриядан оңтүстіктегі Куньмин қаласына дейін түзу сызық жүргізсеңіз Қытайдың басым халқы (94 пайызына жуығы) осы сызықтан оңтүстік-шығысқа қарай тұратынын көруге болады. Ал табиғи ресурстардың 94 пайызы ол сызықтан батысқа қарай орналасқан. Кеңес Одағының ыдырауын пайдаланып Қытай елдің шығыс және батыс аудандарының қашықтығын жеңу үшін Орта Азия және Шығыс-Еуропа елдеріне жол ашты. 1992 жылдың 6 маусымында бес солтүстік-батыс провинциялардың дамуына арналған Бүкіл Қытайлық мәжілісте Қытайдың премьер-министрі Ли Пэн: «Қытайдың солтүстік-батыс аймақтарының провинциялары қолайлы сәтті пайдаланып, көрші мемлекеттермен байланысты кеңейтіп, жекелей алғанда Орталық Азия елдерімен сауда-экономикалық және ғылыми-техникалық ынтымақтастықты жүзеге асыру қажет және сәті түссе көрші елдермен сауда саттықты күшейту керек. Сонда ғана солтүстік-батыс аудандардың дамуы қарқындайды», - деді.

Соңғы кезде қытай биліктері «шекара саясатын» белсенді түрде жүзеге асырып келеді. «Жалаң» жатқан Шыңжаңды тезірек Еуазиялық субконтиненттің елдерімен сауда-экономикалық байланыстың алдыңғы қатарына шығуы үшін Шыңжаң мен шекаралас Орталық Азия республикаларымен байланысты күшейтті.

ҚХР үшін ШҰАР энергоқорлардың мүмкіндігі мол көзі ретінде маңызы зор. Энергия қуатының қажеттілігі елдің ішінде жыл сайын өсіп еледі. Мысал үшін 1991 жылдан 1998 жылдар аралығында мұнайды тұтыну Қытайда 7,7 пайызға өсті. Шыңжаңның оңтүстігіндегі Тарим

бассейнінде мұнайдың орасан зор қоры шоғырланған. Жергілікті климаттың қатаңдығы мен мұнайды қазу және өндірістік орталықтарға жеткізуге қуатты техниканың жеткіліксіздігі қиындық туғызғанымен оның мүмкіндігі 20 млрд. тоннамен бағаланады. Тарим бассейнінде сонымен қатар газдың үлкен қоры бар. 2000 жылдың мәліметтері бойынша Тарим бассейнінің газ өндірісінде расталған газ қоры 200 млрд. көптеген шаршы метрді құрады. Бұл елді жыл сайын 10 млрд. шаршы метр газбен қамтамасыз етуге мүмкіндік береді. Қытай үкіметі көгілдір отынды Шыңжаңның оңтүстігінен елдің шығыс аймақтарына жеткізу бойынша бағдарлама әзірледі. 2003 жылға дейін жылына 12 млрд. шаршы метр өткізуге қабілетті ұзындығы 4200 км газ құбырларын салу жоспарланып отыр. Газ бұл құбырмен Шыңжаңның оңтүстігінен ҚХР-ның он бес ірі қалаларын біртұтас энергожелімен біріктіріп, Шанхайға жеткізеді. Солай бола тұрып тіпті жаңа нысандардың құрылысы ҚХР-дің энергия мәселесін түпкілікті шеше алмайды. Мысалы үшін 2000 жылы ішкі өндірісте мұнай 166 млн. тонна өндірілсе, ал ҚХР-дағы нақты тұтыну 220 млн. тоннаны құрады. Сондықтан, Қытай өзінің энергетикасын дамытуда көмірсутегі шикізатын әлемнің басқа да мұнайлы аймақтарынан – Таяу Шығыстан, Оңтүстік Шығыс Азиядан, Сібірден және Каспий бассейндерінен импорттауға үлкен көңіл бөледі. Мамандардың пікірі бойынша болашақта Шыңжаң Каспий көмірсутегін Қытайдың шығысына жеткізу бойынша тасымалдайтын негізгі көлік дәлізіне айналады деп болжайды.

XXI – ғасырдың алғашқы 20 жылдың ішінде, Қытай барлық әлеуметтік және экономикалық тұрғыдан Жапонияны озып кетуі қажет, сонымен қатар Азиядағы саяси күшті және экономикалық тұрақты мемлекетке айналуы қажет. Бұл мақсат іске асырылғаннан кейін, басты актуалдік мәселенің бірі ретінде “ АТР-дің орталығындағы дүниежүзілік күш балансы жүйесінің құрылысы” болып қарастырылады [5, 4 б.].

Осылайша ҚХР басшылығы ШҰАР үшін келесі рөлді анықтады:

- ШҰАР басты аймаққа, Қытай мен Орталық Азияны, ТМД елдерінің арасындағы көпірге айналады. Алдағы уақытта өзінің ынтымақтастығын Батыс Азия мен Еуропа аймақтарына дейін кеңейтеді;

- ШҰАР табиғи ресурстардың қорларының шоғырланған жері болған жері болғандықтан Қытай өнеркәсібін табиғи шикізатпен, газбен, мұнаймен және мұнай өнімдерімен қамтамасыз ететін басты аумаққа айналады;

- ШҰАР елдегі қайта қоныс аударған тұрғындардың бір бөлігін Шыңжаңға қоныс аударуына байланысты Қытайдың ішкі аудандарындағы халықтың тығыздығын сейілтетін басты аймақ болып табылады;

- ШҰАР Қытайдың солтүстік-батыс бөлігіндегі мемлекет қауіпсіздігін қамтамасыз ететін қорғаныс қалқаны рөлін атқарады [6, 321 б.].

Осы стратегиялық мақсаттарға қол жеткізу үшін Қытай биліктері Шыңжаанның тәуелсіздігі үшін қозғалысты тежей отырып аймақта экономикалық, саяси және әскери басқаруды күшейтуді мақсат етеді.

Қытай ұлтаралық пробелемалар әлі күнге дейін шешімін таба алмай отыр. Қытай көптеген халқы бар мемлекет болып табылады. Көп халықтың басын біріктіріп ұстау өте қиын іс, басқа ұлт өкілдерінің қол астында өмір сүру аз ұлттар үшін бәрі бір аянышты. Олар қайткен күннің өзінде тәуелсіздік аламыз десе, Қытай қайткен күннің өзін бір ұлт боламыз деп отыр. Сондықтан аз ұлттар өз принциптерін мықтап ұстамаса, біртұтас Қытай болу алыс емес.

ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1 Социальные проблемы межэтноциальных отношений в Китае.- М., 2003.

2 Rothschild J. ethno politics: A conceptual framework. –N.Y., 1982.

3 Дэн Сяопин. Основные вопросы современного Китая.- Пекин, 1987.- С.-140-141.

4 Ли Эрбин. Выбор Китаем внешнейполитической стратегии на пороге XXI века. -М.: Изд-во «Восточная литература» РАН, 2006. -250 с.

5 Цзинь Бинхао. Общая теория нация.- Пекин,- 1994.

6 Национальная политика Китая и общее процветание и развитие всех национальностей: «Белая книга»:

7 URL: http://russian.china.org.cn/government/archive/baipishu/txt/2009-12/14/content_19062289_3.htm.

ӘОЖ 93/94

Сайлаубаева Н.Е.

Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия Ұлттық университеті

Астана қ., Қазақстан Республикасы

ТӘУЕЛСІЗДІК ТҰҒЫРЫ КОНСТИТУЦИЯ ТАРИХЫ

Еліміздің Конституция тарихы тереңнен тамыр алатынын барша таниды. Өйткені, ұлан байтақ өңірді мекендеген қазақ халқының өзіне ғана тән дала заңдары болғанын тарих қойнауынан қанықпыз.

Қазақ елінің мемлекеттік тарихы 1465 жылы Қазақ хандығының құрылуынан басталады. Сондықтанда қазақтың мемлекеті, территориясы, шекарасы, ата заңы, мемлекеттік санасы бағзы заманнан бар. Оған «Қасым ханның қасқа жолы», «Есім ханның ескі жолы», Тәуке ханның «Жеті жарғысы» заңдар жинағы айғақ. Бүгінде бұл заңдардың қазақ елі Конституциясының іргетасы болып табылатыны баршаға белгілі. Қазақ хандары негізін қалаған бұл заңдар, жарғылар дала конституциясы деп

санасақ, оның «баптарын» белгілі билер мен шешендер өрбіткені тарихтан мәлім.

Тәуелсіздік тұғырының негізін қалап кеткен Алаш қайраткерлері екендігіне еш шүбә келтірмейміз. Себебі, Алаш партиясы қазіргі замандағы тәуелсіз еліміздің мемлекет болып қалыптасуында зор маңызы бар. Азаттыққа ұмтылған Алаш қайраткерлерінің де дербес Конституция әзірлегенін тарих беттері айғақтайды. 1917 жылы Ақпан төңкерісінің жеңісі ұлт зиялыларының Алаш партиясының маңына шоғырланғандыруға мүмкіндік әкелді. Осылайша Алаш қайраткерлері қазақ елінің қамы үшін екі құжат дайындаған болатын. Оның біріншісіне Әлихан Бөкейхановтың өтініші айтуымен С.Б.Алашинский деген бүркеншік атпен Қазақ елінің алғашқы Конституциясын қоғам қайраткері Барлыбек Сырттанов жазып шығады. Ол «Қазақ елінің уставы» деп аталды [1]. Бұл жаңа заманға сай жазылған тұңғыш қазақ заңы болатын. Екіншісі 1917 жылдың 21 қараша күні Алаш партиясының органы «Қазақ» газетінде жарияланған Алаш партиясы бағдарламасының жобасы болып табылады. 1911 жылы дайындалған Алаш арысы Барлыбек Сырттановтың «Қазақ елінің уставы» кіріспе мен төрт бөлімнен тұрады. Олар біріншісі «Қазақ елі республикасының жеке болуы турасында», екіншісі «Адам баласының хұқы турасында», үшіншісі «Қазақ жері турасында», төртіншісі «Сот турасында» деп аталады. Бұл уставтың кіріспесінде «Қазақ елі көне ұлттардың бірі. Оның тарихының тамыры тереңге жайылған. Жеке ел болып өмір сүрді, жерін қорғады» деп елдіктің бастауы ежелден болғанын пайымдаса, «Жаңа заманда атыссыз, соғыссыз, қан төкпей бейбіт жолмен жерімізде хұкіметі өз қолында ел болу мақсатында, барлық елдермен достықта болу үшін жеке Қазақ елі республикасын құрамыз. Қазақ елі республикасында жоғарғы билік жүргізуді бүкіл қазақ және басқа нәсілдердің өкілдері дауыс беру арқылы іске асырады. Сайланатындар елдің ең сүйікті, білімді, ел үшін жан беретін адамдар. Өз алдына ел болуды көздеумен дүниеде өзін-өзі билеген нәсілдер сияқты жеке ел болу мақсатында һәм елді бақытты, теңдік, бостандық өміріне жеткізу үшін осы уставты кіргізеді» [2], - деп түйіндейді.

«Алаш» партиясының бағдарламасы алаш қайраткерлерінің ұлттық-демократиялық сипаттағы мемлекет құруды мақсат еткенін айқын көрсететін құжат болып табылады. Өйткені, Алаш партиясы сол кездегі мүмкіндіктер аясында саяси күреске белсене араласты. Бұл күрестің түпкі мақсаты қазақ халқын отарлық езгіден құтқару мен буржуазиялық үлгідегі оның мемлекеттілігіне қол жеткізу болды.

Алаш қоғамдық-саяси қозғалысының көсемдері сан ғасырлар бойы Ресей империясының отары болып келген Қазақстанды тар шеңбердегі таптық тұрғыдан емес, жалпыұлттық мақсат-мүдделер негізінде дербес ел етуге ұмтылды. Міне, осы мақсат жолында Алаш партиясы тұңғыш рет мемлекеттілік талаптарына сай келетін конституциялық сипаттағы

бағдарламасын жасаған болатын. Бұл бағдарламаның жобасын жасаушылар алаш арыстары Ә.Бөкейхан, А.Байтұрсынұлы, М.Дулатұлы, Е.Ғұмар, Е.Тұрмұхамедов, Ғ.Жүндібаев, Ғ.Бірімжановтар болды. Көлемі жағынан шағын, мазмұны жағынан терең 10 бөлімнен тұратын бағдарламада мемлекет қалпы, жергілікті бостандық, негізгі құқық, дін ісі, билік һәм сот, ел қорғау, салық, жұмысшылар, ғылым-бідімді үйрету, жер мәселесі қамтылды. Бағдарлама Қазақ автономиясын өзге халықтармен бірге демократиялық сипаттағы Ресей федеративтік мемлекетінің құрамындағы ел ретінде тани келіп, жеке мемлекет болу мүмкіндігін де жоққа шығарған жоқ болатын. Бұл турасында «Русия демократиялық, федеративтік республика болу (демократия мағынасы – мемлекетті жұрт билеу. Федерация мағынасы – құрдас мемлекеттер бірлесуі. Федеративтік республикада әр мемлекеттің іргесі бөлек, ынтымағы бір болады. Әрқайсысы өз тізгінін өзі алып жүреді)» деп жазылды. Сосын ұлттық дербестік – жергілікті бостандық мәселесі қамтылады. Алаш партиясы дініне, қанына (ұлтына), жынысына қарамай барлық адамдардың теңдігі қағидасын ұстанды. Сонымен қатар аталмыш бағдарламада соттар мен дін өкілдері – молдалардың отбасы, неке дауларын шешудегі өкілеттігін ажыратты және бір ерекшелік, бағдарламаға сәйкес, сөз, баспасөз бостандығы, тұрғын үйге, меншікке қол сұғылмау, тек сот арқылы тұтқынға алу, сот алдында әркімнің теңдігі, ауыр қылмыстарды алқабилер сотына беру, қазақтар көп тұратын жерде сот ісін қазақ тілінде жүргізу, жалпыға бірдей білім алу құқығы және басқа да көптеген құқықтық мемлекетке сай ережелер көрсетілген болатын. Мемлекеттік бағдарда зайырлылықтың белгісін де дөп белгілейді. Мәселен, онда: «Дін ісі мемлекет ісінен айырылулы болуы. Дін біткенге тең хұқық. Кіру-шығу жағына бостандық. Мүфтиліктің қазақтың өз алдына болуы, неке, талақ, жаназа, балаға ат қою секілді мәселелер молдада болады, жесір дауы сотта болады» [3], деп жазылады.

XX ғасыр басындағы Алаш қайраткерлерінің жасаған бағдарламасы бүгінгі тәуелсіз мемлекеттік нышанымызбен үндесіп жатыр. Жалпы еліміздің конституция тарихына үңілсек, бірнеше конституциялар қабылданғанына көз жеткіземіз. Соның бірі, 1924 жылы Қазақстан «автономиялы республика» танып тұрған кезде қабылданған конституцияны атаймыз. Бұдан әрі 1926 жылы 18-ші ақпанда КСРО құрылғаннан кейін 1925 жылғы РСФСР Конституциясы екеріле отырып, ҚазАКСР Орталық Атқару Комитетінің қаулысымен редакцияда қабылданды. Осы конституцияға сәйкес Қазақстан РСФСР құрамындағы толық құқықты республика болып танылды.

1937 жылдың 26-шы наурызында Кеңестердің Бүкілқазақстандық Төтенше X Съезінде қабылданған Қазақ КСР Конституциясы 11 бөлім мен 125 баптан тұрады. Ол жерде «КСРО Конституциясының 14-бабынан тыс Қазақ КСР өзінің егемендік құқықтарын толық сақтай отырып,

мемлекеттік билікті өздігінен жүзеге асырады» делінген. Аталған Конституцияның 13-ші бабында экономикалық, саяси қорғаныс салалары бойынша өзара ықпалдастықты іске асыру мақатында басқа да тең құқылы республикалармен еркін түрде одақтасуа құқылығы айтылса, 16-шы бабында Қазақ КСР келісімінсіз территориясын өзгертуге тиым салу мәселелері жазылған. Сонымен қатар, азаматтардың негізгі құқықтары міндеттері айқындалған. Олар еңбек ету құқығы, демалысқа шығу құқығы, денсаулық сақтау болып табылады.

Жоғары кеңестің кезектен тыс VII сессиясында 1978 жылы 20-шы сәуірде Қазақ КСР Конституциясы қабылданды. Ол кіріспеден, 10 бөлім, 19 тарау, 173 баптан тұрды. Конституцияға сәйкес, бүкіл өкімет билігі жұмысшы, шаруа, және еңбек интеллигенциясы таптарына жататын халықтың қолында болды.

Тәуелсіздік Қазақстанның алғашқы Конституциясы 1993 жылы 28-ші қаңтарда XII шақырылаған Қазақстан Жоғары Кеңесінің IX сессиясында қабылданды. Ол кіріспеден, 4 бөлім, 21 тарау, 131 баптан тұрды. Конституция Қазақстан мемлекеттік егемендігін алған сәттен бергі көптеген құқықтық нормаларды қамтыды. Атап айтқанда, халықтық егемендік, мемлекет тәуелсіздігі, билікті бөлісу принципі, қазақ тілін мемлекеттік деп тану, Президентті мемлекет басшысы деп тану болып табылады. 1993 жылғы Конституция негізіне парламенттік республика моделі алынды.

Қазақстан Республикасының Конституциясы 1995 жылы 30-шы тамызда республикада бүкілхалықтық референдум өтті. Оның нәтижесінде Қазақстанның жаңа Конституциясы қабылданды. Конституция құрылымы 9 тараудан, 98 баптан тұрды. Онда жалпы ережелер, адам және азамат, президент, парламент, үкімет, Конституциялық кеңес, соттар және сот төрелігі, жергілікті мемлекеттік басқару және өзін-өзі басқару, қорытынды және өтпелі ережелер қамтылған.

Конституция мемлекеттік құрылыстың құқықтық негізін қалыптастырушы ең басты құжат болып табылатыны аян. Ол мемлекеттілік тетік, қоғамдық, саяси институттар ретінде қызметтің негізі боларлық принциптерін орнықтырды, адам мен азаматтың конституциялық мәртебесін белгіледі, экономикалық құрылыстың негіздерін анықтайды. Бұл Конституцияның 1993 жылғы Конституциядан айырыөша тұсы терең мазмұнында. Өйткені, жаңа Конституцияға алғаш рет азаматтың құқығына қатысты ғана емес, адам дүниеге келген сәттен одан ажырамас құқықтарына да қатысты нормалар енген болатын. Мәселен, Қазақстан Республикасының Президенті саяси жүйенің басты тұлғасы болып табылады, билік тармақтарынан жоғары тұрады. Бұл президенттік басқару жүйесіндегі мемлекетке сай келеді. Парламент туралы конституциялық бөлім өзгерістерге ұшырады. 1995 жылы желтоқсанда екі палаталы

Парламентке сайлау өткізілді. Оның біріншісі жоғарғы палаталы-Сенат болса, екіншісі төменгі палаталы-Мәжіліс болып табылады.

Тәуелсіз елдің тұңғыш Конституцияның мемлекет тарихында алатын орны айырықша. Бұл турасында Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә.Назарбаев «Қазақстан жолы» атты кітабында «Тәуелсіздігімізді алғаннан кейін бізге бүгінгі өмір шындығымен және алдағы уақытпен бірге қадам басып, өткен ұрпақтың іс-тәжірибесі мен жарқын болашаққа деген сенімді жинақтаған Негізгі Заң қажет болды. Тәуелсіз Қазақстанның Конституциясы ашық және демократиялық қоғам орнатудың негізгі принциптерін баянды етуге тиіс болатын» [4] деп жазды.

Конституция-Қазақстан Республикасының негізгі заңы болып табылады. Қазақстан Республикасының президенті Н.Ә.Назарбаевтың тікелей басшылығымен тәуелсіз Қазақстанның жаңа Конституциясы әзірленді. Ол халық талқылауынан өтіп, референдум арқылы өз күшіне енген болатын. Конституция Қазақстанның демократиялық, құқықтық және әлеуметтік мемлекет ретінде дамуына қолайлы жағдай жасап отыр. Осылайша заңда көрсетілген барлық тұжырым, қағидалар өмірдің барлық салаларын өркениетті заң жүзінде басқаруға жағдай жасап отырғанын көреміз Қазақстан халқы осыдан 25 жыл бұрын тарихи таңдау жасап, бағыт-бағдарын айқындап, алға қойған мақсаттарына жету жолында жаңа қадам жасап, жана Конституцияны қабылдады.

Қазақстан Республикасының қазіргі Конституциясы 1995 жылғы 30 тамызда бүкіл халықтық референдумда қабылданғаны белгілі. 1998 және 2007 жылдары Конституцияға елеулі өзгерістер енгізілген болатын. Бұл оқиға сол кезде қазақ халқы үшін, біздің мемлекетіміз үшін үлкен қуанышты жағдай болды. Себебі, біздің ата-бабаларымыз ғасырлар бойы талай басқыншылықты бастан кешірді. Ата-бабаларымыз ұлан-ғайыр кең байтақ жерді ақ найзаның ұшымен, ақ білектің күшімен қорғап, ұрпақтан-ұрпаққа мұра еткен. Осы тарихи жалғастық тоталитарлық кезеңде үзіліп қалды. Кеңес Одағының құрамында жүргенде біздің Республикамыздың Конституциясы Одақтық Конституцияның сарынымен жасалып, сол арқылы жұмыс істейтін. КСРО өзінің 70 жылдық тарихында ұлттардың, этникалық топтардың ғ аз халықтардың теңдігі мен құқы жөнінде жар салғанымен, іс жүзінде орындаған жоқ. Еліміз егемендік алғаннан кейін ғана құқықтық мемлекет құрудың мүмкіндігі туып отыр. Егемендігімізге 25 жыл толып отырған мемлекетіміздің Конституциясында осы қадам тәуелсіз Қазақстанның демократиялық дамуының кепілі ретінде жүзеге асырылды. Конституция мәртебелі болу үшін, оның принциптері, қағидалары, қоғам, мемлекет, халық өкіметінің туы, қазығы, мәні болуға тиіс.

Қорыта келе, Конституция Қазақстан мемлекеттігінің нығаюына, еліміздің дамуына, халқымыздың өсіп-өркендеуіне негіз қалап берді. Қазақстан Республикасының Тәуелсіздігінің 25 жылдығын бүкіл

Қазақстандықтар зор қуанышпен қарсы алады. Өйткені, ғасырлар тоғысындағы Тәуелсіз мемлекетіміздің құрылуы қазақ халқының талай жылға созылған ұлт-азаттық күресінің заңды нәтижесі деп білсек. Ал, тәуелсіздігімізді тұғырлы етуге әлеуетті екенін Ата заңымыз көрсетіп отыр.

Ендеше, әрбір Қазақстандық Ата заңымызды сыйлап, құрмет тұтуы керек. Кез-келген мемлекеттің ұстанымын, ұлтының құндылығын айқындайтын Негізгі Құжат-Конституция екені баршаға мәлім. Өйткені, онда мемлекеттің барлық құрылымдарының, жеке азаматтардың, ұлт пен ұлыстардың, әлеуметтік топтардың мақсаттары, міндеттері, құқықтары көрсетіледі. Осыдан 21 жыл бұрын еліміз Конституция қабылдап, жана өмірге қадам басқан еді. Содан бері ата заңымыз тәуелсіздігіміздің тірегіне айналып отыр. Себебі, мемлекет пен қоғамда орын алып отырған барлық саяси –экономикалық, әлеуметтік реформалардың ілгері басуына негіз болды. Қазақстанның демократиялық, зайырлы, құқықтық және әлеуметтік мемлекет ретінде орнығуы-ата заңымыздың қағидалары негізінде жүзеге асып келе жатыр. Қазақстан Тәуелсіздігінің 25 жыл бойы дамуындағы бүгінгі жетістіктерінің барлығы Ата заңымыздың тиімділігін анықтап отыр. Конституция еліміздің 25 жылдық тәуелсіз дамуында халыққа қызмет етіп, демократиялық, құқықтық мемлекеттіліктің одан әрі беки түсуіне негіз болып қала бермек. Олай болса, Ата заңды аялау, қастерлеу, құрметтеу тиіспіз.

ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

- 1 Өзбекұлы С.Барлыбек Сыртанов. – Алматы, 1996.
- 2 Өзбекұлы С.Барлыбек Сыртанов. – Алматы, 1996.
- 3 Нұрпейіс К. Алаш һәм Алашорда. – Алматы, 1995.
- 4 Назарбаев Н.Ә. Қазақстандық жол. – Алматы, 2006.
- 5 Қазақстан Республикасының Конституциясы. – Алматы, 1995.

ӘОЖ 929

Сайлаубаева Н.Е.

Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия Ұлттық университеті
Астана қ., Қазақстан Республикасы

ӘЛИХАН БӨКЕЙХАНОВТЫҢ ПУБЛИЦИСТИКАЛЫҚ ҚЫЗМЕТІ

XX ғасыр басындағы қазақ зиялылары қатарынан қоғам және мемлекет қайреткері-Әлихан Нұрмұхамедұлы Бөкейханды ерекше атаймыз. Өйткені, көрнекті ғұлама ғалым, ормантанушы, экономист, тарихшы, этнограф, әдебиеттанушы, аудармашы, әрі дарынды публицист ретінде сан саланы игерген тұлға. Әлихан Бөкейханұлының өмір жолы

мен ғылыми-шығармашылық еңбегі және қоғамдық-саяси қызметінің темір қазығы халқы және елінің жарқын болашағы деп білеміз.

Әлихан Бөкейхановтың ғылыми-шығармашылық еңбегінің бір арнасы ғылыми-публицистикалық туындылары болып табылады. Жас ғалым-публицистың өміріне ұлы ақын Абай Құнанбаев, Шоқан Уалиханов, Шәкәрім Құдайбердиевтің шығармашылығы зор ықпал етті. Сондай-ақ Ф.А.Щербина бастаған экспедиция жұмысына қатысуы және онда ол Қазақстанның орталық және солтүстік-шығыс облыстарының экономикасын, табиғатының ерекшеліктерін зерттеуі де әсерін тигізді. Бұдан әрі Сібірді зерттеуге қатысып, монографиялар мен мақалалар жариялаған болатын. Соларды бірі және бастауы «Женщина по киргизской былине», «Қобыланды» мақалалары болып табылады. Әлихан Бөкейхановтың публицистикалық тұрғыдан жазылған тұңғыш зерттеулері-«Женщина по киргизской былине», «Кобланды» атты көлемді мақалалары алғашқы қазақ баспасөзінің басылымдарында шықты. Ол мақалалары Ташкентте Түркістан герерал-губернаторлығы жанынан шығып тұрған «Түркістан уалаяты» газетінің 1899 жылғы 9, 20 мамыр және 3 маусым күнгі сандарында жарық көрді. Зерттеуінде ол қазақтың жалпы ауыз әдебиеті шығармаларына шолу жасап, оларға сипаттама береді. Сонымен бірге жырлардағы суреттелетін оқиғалардың және бейнелердің, қаһармандардың тарихта орны болғандығын, жырлардың ғасырлар бойы ауыздан-ауызға, жыршыдан жыршыға көшіп сақталып келуіне байланысты, жырларға әрбір ақын-жыраудың өзі өмір сүрген заманының ерекшеліктерін, өзіндік тілін, көркемдік айшықтарын, өмірге деген өзіндік ұстанымын енгізіп отырғандығын, осылайша жырлардың түпнұсқадан едәуір өзгешеліктермен жеткендігіне назар аударып, ғылыми жоғары баға береді [1].

Әлихан Бөкейханов қазақ және орыс тілдерінде қатар жазған публицист. Қайраткердің қаламынан шыққан мақалалары Ташкентте Түркістан герерал-губернаторлығы жанынан шығып тұрған «Түркістан уалаяты» газеті, 1889 жылы Дала генерал губернаторының ресми үнқағазы ретінде Омбыда шығып тұрған «Особые прибавленія къ «Акмолинскимъ областнымъ ведомостямъ» газетінің қазақша қосымшасы «Дала уалаятының газеті», Омбының социал-демократиялық бағыт ұстанған «Степной край», «Степной вестник», «Степной пионер» секілді газеттерінде және Санкт-Петербургтық «Сибирские вопросы», «Биржевые ведомости», «Новая жизнь», «Речь», «Сынъ отечества», «Наша жизнь», «Слово», «Восточное обозрение», басылымдарында мезгіл-мезгіл мақалалары басылады.

Мәселен, Омбылық «Степной пионер» газетінде жарияланған бір топ саяси мақаларында ол 1905-1907 жылдар аралығында қазақ даласына Ресейдің түкпір-түкпірінен келген қоныстанушыларға дем берген

П.Столыпиннің реформасын, патша үкіметінің жүргізген саясатын алғашқылардың бірі болып өткір сынға алады, ол саясаттың шынайы мәнін ашып жазады. Әлихан Бөкейхановтың саяси көзқарастарының толыққанды қалыптасуына, кейін белгілі саяси, қоғам, мемлекет қайраткері, әрі қазақтың ұлт көшбасшысы ретінде танылуына, саяси күрескер ретінде шыңдалуына осы Омбы кезеңінің орны ерекше болды.

Патша үкіметі қуғындаған кездері Омбы, Самара, Орынбор, Семей, Мәскеу сияқты қалалардың мерзімді басылымдары «Омичь» «Иртыш», «Голосъ степей», «Семейдің «Семейпалатинские областные ведомости», «Семипалатинские листокъ» мерзімді басылымдарында мақалалары жарық көрді. Ресей мұсылмандарының «Въ мире мусулманства», «Мусульманская газета», татардың «Фікір», «Уақыт» басылымдарында және тағыда басқа газет-журналдар беттерінде мақалалары жарық көреді. Жалпы тырнақалды қазақ тіліндегі тұңғыш мақаласы 1900 жылы «Дала уалаяты» газетінде көрініс тапты. Кейін келе, қазақтың «Серке», «Қазақстан», «Қазақ» газеттері қазақтың тұңғыш «Айқап» журналында ұласты.

Алаштың органы болған қазақ тіліндегі тұңғыш жалпыұлттық «Қазақ» газетін белді ұйымдастырушыларының бірі болғандығын, әрі бұл басылымдағы құнды мақаларын легін ерекше атаймыз. 1913 жылдың ақпанында тұңғыш саны жарыққа шыққан «Қазақ» газетінде Ахмет Байтұрсынұлы редакторлық етті. Бұл газетбүкіл қазақ зиялыларының басын біріктіріп, халық үшін атқарған қызметі ерекше бағалау орынды. Осы тұста, белгілі тарихшы, ғалым Мәмбет Қойгелдиев өзінің «Алаш қозғалысы» атты еңбегінде «Қазақ» газетінің материалдары екі тұрғыдан құнды деген болатын. Біріншіден газет материалдары ХХ ғасырдың алғашқы жиырма жылдығындағы қазақ қоғамындағы болып өткен түрлі қоғамдық үрдістерді зерттеп тану үшін аса бағалы деректер көзі болып табылады. Екіншіден, ғасыр басындағы ұлт азаттық қозғалыстың қалыптасып, даму арнасында өмірге келген бұл басылым, ең алдымен, бостандық үшін күрес идеологиясының қалыптасуына қызмет етті деп көрсетеді деп жазуы осының айқын дәлелі болмақ [2]. Ендеше, тарихшы М.Қойгелдиев тұжырымдағандай отарлық езгі мен феодалдық мешеулікке қарсы ұлт зиялылары жүргізген азапты күрестің негізгі идеялық бағыттары мен кезеңдерін «Қазақ» материалдарынсыз мейлінше тура түсіну, әрине, мүмкін емес деуі айқын дүние. Себебі, «Қазақ» газетінің Алаш партиясының органы болғанына шүбә жоқ. Алаш көсемі Әлихан Бөкейханұлының қоғамдық-саяси көзқарастары «Қазақ» газетінде үнемі жарияланып отырды. Бұл бізге Әлихан Бөкейханұлының атқарған ісін, кейінгі ұрпаққа қалдырған мұрасын жан-жақты жинастырып, қарастыруды талап етеді.

Әлихан Бөкейхановтың «Қазақ» газетінде 250-ден аса мақалалары, ғылыми зерттеулері, аудармалары жарық көрген екен. Әлихан

Бөкейханұлының өмірдегі атқарған қызметінен мол деректер беретін «Қазақ» - қоғамдық саяси және әдеби газеті, 1913 жылы 2 ақпаннан бастап Орынборда аптасына бір рет, 1915 жылы аптасына екі рет шығып тұрған. 1913 жылы №1-44 (ақпан -желтоқсан), 1914 жылы №45 - 92 (қаңтар - желтоқсан), 1915 жылы №93 - 163 (қаңтар - желтоқсан), 1916 жылы №164 - 211 (қаңтар - желтоқсан), 1917 жылы №212 - 257 (қаңтар - желтоқсан), 1918 жылы № 258 - 265 (қаңтар - қыркүйек). Таралымы 3000, кейбір мағлұматтарда 8000 - ға жеткен [3] . «Қазақ» газеті қазақтың ұлттық төл басылымы деуге толық негіз бар.

Бұдан әрі, төңкерістен кейін қазақ тіліндегі «Темірқазық» және «Шолпан» журналын шығарып, 1925 жылдан бері шыға бастаған «Жана мектеп», «Әйел теңдігі» және «Сәуле» журналдарын ашуға барынша атсалысты. Бүгінгі таңда «Жаңа мектеп» журналы, яғни «Қазақстан мектебі», ал «Әйел теңдігі» журналы «Қазақстан әйелдері» басылымдары қазақ қоғамының айнасы болып отыр.

Әлихан Бөкейхановтың мерзімді басылымдарда басылған мақалаларының кейбірі бүркеншік есімдермен жариялағандығы баршамызға белгілі. Ол зерттеуші ғалымдар зерттеулерінен Әлихан Бөкейхановтың мындай бүркеншік есімдермен мақала бергенін байқаймыз. Олар: «Қыр ұғлы», «Қыр баласы», «Ғали хан», «Әлихан», «Ғ.Б.», «Ә.Б.», «Арыс ұлы», «Түрік баласы», «Қалмақбай» [4] бұл аталған есімдер қазақша басылған мақалаларда кездесе орыс басылымдарында бұданда асып түсетіндігін мерзімді басылымдардан байқауға болады.

Әлихан Бөкейхановтың бүркеншек есімдерінің осы күнге дейін анықталғаны 30-дан асып жығылады. Олардың басым көпшілігін қазақ публицисі орыс тіліндегі публицистикасында қолданды. Санаулысы ғана, нақты айтсам - Қыр баласы - Сын степей және V деген екі бүркеншек есімін ғана екі тілде қатар пайдаланды. Әлиханның төл тіліндегі публицистикасында қолданған бүркеншек есімдерінен осы күнге қарай анықталғандары мыналар: Ә.Н. [Ә.-лихан Н.-ұрмұхамедов], Қыр ұғлы немесе Қыр ұлы, Қыр баласы, Қ.Б., Ғали хан немесе Әли хан, Ғ.Б. немесе Ә.Б. [Ғ.-али хан Б.-өкейхан немесе «Ә.-ли хан Б.-өкейхан], Арыс ұлы, Түрік баласы, Қалмақбай және, әрине, V.[5].

Әлихан Бөкейхановтың баспасөз саласындағы еңбек жолын тарихи деректерге сүйене отырып, 1889 жылдан 1927 жылға дейінгі аралықты камтиды деуге болады. Келешек ұрпаққа қалдырған құнды ғылыми-публицистік мұрасының ішінде, библиографиялық көрсеткішінің бір өзі ғана 55 беттен асады. Әлихан Бөкейханұлының мыңға жуық мақала мен очерктен және тағы басқа туындыдан тұратын мол ғылыми-публицистикалық мұрасы 1889-1900 жылдардан бастау алып, 1917 жылғы Ақпан төңкерісіне дейін жалғасып және одан кейінгі 1927 жылға дейін ұштасады. Бұлардың барлығы 50-ден астам қазақ және орыс газет-журналында, оның ішінде төңкеріске дейін ғана 30-ға жуық қазақ-орыс

басылымында жарық көрді. Әлихан Бөкейханұлының ғылыми-публицистік мұрасы қаншалықты құнды болса, оның географиялық ауқымыда соншалықты кең деуге әбден болады. Түрлі мерзімді басылымдарда жарық көрген ғылыми-шығармашылық мұрасы қазіргі кең байтақ Еуразия кеңістігін қамтиды.

Әлихан Бөкейхановтың «Қазақ» газетіндегі мақалалары екі жүзге жуық ең түйінді деген мәселелеріне тоқталған. ХХ ғасырдың басындағы қазақ елінің саяси әлеуметтік өмірінің ең түйінділеріне, қазақ шаруашылық жағдайына, жер мәселесіне, басқа елдермен қарым қатынасына оқу – ағарту, бала тәрбиесіне, әдебиет пен шежірге арналған мақалалары жарияланған. 1917 жылғы 21 қарашадағы санында Әлихан Бөкейханұлының басшылығымен құрылған «Алаш» партиясы бағдарламасының жобасы «Қазақ» газеті арқылы бізге жеткен құнды дерек екендігін мойындаймыз.

Әлихан Бөкейхановтың «Қазақ» газетінде басылған сын мақалаларында мол тарихи-этнографиялық мәліметтер бар. Шәкәрім Құдайбердиевтің 1912 жылы жарық көрген кітабы, «Қалқаман – Мамыр» туралы сын мақаласы газеттің 1915 жылы 121-санында жарияланған. Сондай-ақ Шәкәрім Құдайбердиевтің «Түрік, қырғыз, қазақ һәм хандар шежіресі» атты кітабына газеттің 1913 жылғы 12-санында мақала арнайды. Бұл мақалада қазақ елінің тарихы, шыққан тегі туралы құнды деректер молшылық. 1914 жылы орынборда «Үміт» баспасынан жарық көрген «Қарақыпшақ Қобыланды батыр» кітабына сын мақаласын газеттің 1915 жылғы 126 – 129 сандарында жариялайды. Осы мақалада Ә.Бөкейханов Абай өлеңдеріне, Шәкәрім Құдайбердиевтің «Шежіресіне» Шоқан Уәлихановтың ғылыми еңбектеріне сілтеме жасай отырып, жырдың көркемдігі туралы, тарихы туралы көптеген құнды мәліметтер келтіреді [6].

Қазақ тарихының күрделі қоғамдық құбылыстарға толы ХХ ғасыр басындағы тарихын Алаш көсемдерінің еңбектерін тарихи дерек көздері ретінде пайдаланбай ашып көрсету мүмкін емес. Бұл орайда, өткен ғасыр басында кеңінен етек жайған Алаш қозғалысының рухани көсемі Әлихан Бөкейханұлының еңбектерінің алар орны ерекше. Әлихан Бөкейханұлы еңбектерінде көрсетілген кездегі қазақ қоғамының, ұлт өмірінің бейнеленген қыры жоқ деп айтуға болады. «Ә.Бөкейханның шығармашылық мұрасы» деген мақалада: «Ғалымның негізгі, басты еңбектері қазақ халқының тарихына, экомикасына, мәдениетіне, шаруашылық жүргізу тәсілдеріне, ру-тайпалар шежіресіне, тұрмыс-салтына, қазақ жерлерінің отарлау тағдырына арналған. Бұл еңбектерде мың сан деректер, цифрлар, таблицалар, қысқасы, ұшан-теңіз материал бар» - деп [7] әділ айтылған. Бұған қосарымыз бүгінгі күні Әлихан Бөкейхановтың баспасөз саласындағы еңбектері тарихи дерек ретінде пайдаланбай, ХХ ғасыр басындағы қазақтар тарихы туралы

бірде-бір ғылыми-зерттеу жұмысы жазылмайтындығы. Келешекте де солай болатындығы.

Әлихан Бөкейхановтың публицистикалық еңбектерінің көтерген мәселелері ауқымды, деректік маңызы зор. Оған қаламгердің терең энциклопедиялық білімі, екі тілде бірдей жазу шеберлігі, өз ұлтының жағдайын және дүние жүзілік тарихты жетік білуі оған мәселелерді кең қойып, терең талдау жасауға, жан-жақты ашып көрсетуі негіз болды. Әлихан Бөкейхановтың публицистикалық қызметі қазақ баспасөзінің қалыптасып, дамуына зор үлес қосты.

ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1 Бөкейхан Ә.Таңдамалы.-Алматы: «Қазақ энциклопедиясы», 1995.16 б

2 Мәмбет Қойгелдиев. Алаш қозғалысы. Бірінші том. Алматы, 2008. 181 б.

3 «Қазақ» газеті Құрастырушылар: Ү.Сухамбердина, С.Дәуітов, Қ.Сахов. Алматы, 1998. Құрастырылған кітапта 100 ге жуық мақаласы жарық көрген.

4 Үшкөлтай Сухамбердина «Қазақ халқының атамұралары». Алматы, 1999. 93 – 247 бб.

5 Сұлтан Хан Аққұлы. «Жебе» газеті, 10 қазан 2013 жыл.

6 Сұлтан Хан Аққұлы. «Жебе» газеті, 10 қазан 2013 жыл.

7 Қамзабекұлы Д. Алаш тұлғалары: [Алаш қозғалысына ат салысқан қоғам қайраткерлері.]// Жұлдыз.-1998.-N7.-Б.178-190.

ӘОЖ 796.05

Сайлауов М., Жанғанатова К. Н.

Қазақтың спорт және туризм академиясы

Алматы қ., Қазақстан Республикасы

КЁКУСИНКАЙ ТУРАЛЫ НЕ БІЛЕМІЗ?

Кёкусинкай – каратэмен түйіскен, қосылған стиль.Кёкусинкай сөзі«абсолюттіақиқат қоғамы» деп аударылады (кёку - шек, син - ақиқат, кай - кеңес, одақ, байланыс).

Кёкусинкай стилі алғаш 1938 жылы Жапонияда пайда болған. Оның негізін қалаған Кореялық Енг-И-Чой. Оның отбасы 1930-шы жылдардың соңында Жапонияға қоныс аударып, Токиода тұрақтап қалады. Енг-И-Чой Жапонияға келгеннен кейін Масутацу Ояма деген есімді қабылдайды. Масутацу Кореяда жүрген кезінде-ақ, қытай стильдерін жетік меңгергендіктен Фунакосидің шәкірті атанған. Сондай-ақ, ол әскери қызмет атқара жүріп те Годзю-рю стилін терең меңгереді (7 дан). 1947

жылы Жапонияның каратэ-до бойынша алғашқы турнирінде жеңімпаз атанып көптеген жетістіктерге жетеді [1].

Бірақ, мұның ешқайсысына көңілі толмаған Масутацу Ояма өткен ғасырдың 40-шы жылдарының соңына қарай өзі меңгерген стильдің негізінде каратэде жаңа бағыт қалыптастырады және ол тек Жапонияда ғана емес, бүкіл әлемге кең тарай бастайды. М.Ояманың негізгі идеясы жауынгерлік өнер дәстүрін сақтап қалу ғана емес, оны жаңғырту және сол тұста каратэде болып жатқан тоқырау кезеңінен өту болатын.

Оямареформасының мәні бастапқы оқыту жүйесіне оралу, мектепті қалыптастыру болатын. Оның мұндай қадам жасауына сол кезде Кореяда болып жатқан тартысты оқиғалар, адамдардың жасандылыққа бой алдыруы ықпал етсе керек ол 1948 жылы тау шатқалындағы Будда монастыріне кетіп қалып қарапайым өмір сүреді. Оның өмірінің осы кезеңі туралы ел арасында: ол тау арасында жалғыз өзі жаттығады, жыртқыш жануарларға қарусыз қарсы шығыпты, жартастарды құлатып, ағаштарды қиратты, көпшіліктен бөлек өмір сүру дәстүрін ұстанады деген сияқты аңыздар тарап кетеді [2].

Тәнін каратэмен, рухын дзэн - буддизммен шынықтыра жүріп монастырда болған аралықта М.Оямаға кёкусинкай стилін өмірге әкелу идеясы келеді. Ол көп ұзамай 1953 жылы алғашқы Кёкусинкай додзёсын ашады, ал 1957 жылы Кёкусинкай ұйымын жария етеді. Міне оның стилі осы уақыттан басталады. 1965 жылы Халықаралық Кёкусинкай ұйымы құрылады (ИКО). 1966 жылдан бастап ол Жапонияда ашық турнирлер өткізе бастайды, ал 1975 жылдан бастап әлемдік турнирлер (төрт жылда бір рет) өткізеді [1].

Қазіргі кезде ИКО құрамына әлемнің 130 елінің ұлттық ұйымдары кіреді. Кёкусинкай стилі каратэнің ең әйгілі стильдерінің бірі болып табылады. Кёкусинкайдың өзіне деген тартылымдығының негізгі құпиясы, Ояма алғашынан бұл стильді шынайы төбелеске тән дамытқан.

Жаттығуларда және спорттық сайыстарда Ояма каратэге ерекше көңіл аударған, шәкіртердің техникалық дайындықтарын ғана ескермей, олардың жұдырық күшіне, төтеп беру қабілетіне және өзінің қарсыласынан мықты екенін дәлелдеуіне көп көңіл бөлген. Кёкусинкайдағы жаттығу методикалары мен дайындықтары өте қатаң тәртіпте қалыптасқан, әскери сипатқа тән. Жұдырық соққысының дайындығына үлкен көңіл бөлінеді және жалпы физикалық дайындық пен төзімділікке.

Ояманың өзі айтып кеткен Кёкусинкай - бұл каратэ-до мектебі, «соғыстан кейінгі жылдары жапондықтардың рухының сынуына» қарсы тұрған жалғыз мектеп, Буси - доны қалаған - «Самурай жолы». Буси – до (самурайлардың ар кодексі) әр қашан төзімділікті, ерлікті, күш-қуатты талап еткен.

Кёкусинкайда дайындық үрдісі біршама ұзақ болып келеді, мәселен бірнеше негізгі бөлімдерін қарастыратын болсақ:

1) Жалпы және арнайы дайындық, оған тыныс алу, бойқыздыру, созылу жаттығулары және жалпы физикалық дайындық кіреді, денені, негізгі техниканы меңгеруге дайындау.

2) Базалық техника (кихон): стойкаға тұруды үйрену, қозғалу, соққы, қорғану, іс-әрекет комбинациялары (рэнраку).

3) Төбелесті бірізді меңгеру (кумитэ), базалық спаринг-техникалық дағдыларын дамыту, үзіліссіз спарингтер - арнайы төзімділікті дамыту, жай спарингтер, қатты спарингтер - толық контакті, бірнеше қарсыласпен бір мезгілде соғысу.

4) Арнайы дайындық түрлі қаруларды қолдануды меңгеру.

5) Заттарды сындыру (тамэшивари).

6) Формальды жаттығуларды меңгеру (ката).

Кёкусинкайда спорттық ережелерінің ерекшеліктерінің қалыптасуы стильдегі сайыстық әдістері. Көп көңіл төзімділікке бөлінеді, қарсыластың соққысына төтеп беруіне және аяқ динамикасына. Баспен мойынға қолмен соққы беруге тыйым салынған, бірақ, аяқ соққысына рұқсат етілген. Спорттық сайыстарда ұпайлар қарсыласқа қатты әсер ету арқылы әдіс қолданған жағдайда беріледі. Ояма өзінің шәкірттеріне күш қуатын, жылдамдығын, төзімділігін тексеретін сынақтар қалыптастырған. Мәселен мынадай:

1) Жіпке ілінген бір парақ қағазды жұдырықпен немесе саусақпен тесу.

2) Жіпке ілінген тақтайша (кірпішті) жұдырықпен, алақан қырымен, аяқпен сындыру.

3) Бірнеше тақтайшаларды қолмен немесе аяқпен сындыру, 2 метр биіктікте тұрған тақтайшаларды секіріп тебіп сындыру.

4) Суда қалқып жүрген тақтайшаны сындыру.

5) Қолмен, аяқпен, баспен 20 қабаттан тұратын тақтайшаларды сындыру.

6) Тэцуй соққысымен 3 қабат кірпішті сындыру.

7) Үш дюймнен тұратын мұз плиталарын сындыру.

8) Жанып тұрған майшамды қолмен немесе аяқ саққысымен сөндіру.

9) Шыны бутылкаларды қолмен шабу.

Кёкусинкай бағдарламасында негізгі орынды әйгілі «100 төбелес» сынағы алады. Кімде кім 100 төбелеске шыдап шықса, сол нағыз ер. Ояманың өзі үш күнде 300 төбелес өткізген, күніне 100 төбелестен, және соның барлығында жеңіске жеткен. Ояма осы төбелес барысында ең мықтыларға қарсы тұрған, сол кезде қатты жарақатталған.

Ояманың алғашқы шәкірттерінің бірі 100 төбелесті жеңіп шыққан Стив Арнейл (1965), Ояма Сигэру (1966), Лоек Холландер (1967), Джек Джарвис (1967), Говард Коллинс (1973), Миура Миюки (1973), Мацуи Акиеси (1966), Адемир Да Коста (1987).

Ояманың еуропалық ең әйгілі шәкіртері англиялық Стив Арнейл мен голландық Йон Блюминг болған. Арнейл Кёкусинкай тарихында «100 төбелестен» сәтті өткен Оямадан кейінгі екінші адам. Ол батыстағы ең үлкен ұйым Британдық Кёкусин каратэнің негізін қалаған.

Йон Блюминг 1956 жылдары М. Ояманың шәкірті болған. Ол осы кезеңді былайша есіне алады: «күнделікті жаттығулар өте күрделі болатын. Алдымен 30 минут бойқыздыру, кейін бір сағатқа жуық үзіліссіз спарринг, серіктестің жиі ауысуымен, осы өте күрделі дайындықтан кейін бір жарым сағат бойы базалық техниканы қайталайтынбыз». 1976 жылы Йон Блюминг Масутацу Ояманың өз қолынан 6-шы данды иеленеді. Осы сәтті Кёкусинкай стилінің патриархы былайша сипаттаған: «маған Йон Блюмингті жеңетін адамды тауып беріндер, мен оның алтыншы данын қайтарып алып, өзімнің 8 – ші данымды жеңген адамға берем», - деп өз шәкіртін мақтан еткен.

Кёкусин каратэ жаттығу (әдісі) методикасы. Кёкусин каратэде жаттығу үрдісі жалпы қабылданған тізбек бойынша жүзеге асырылады. Жаттығу негізгі төрт бөлімнен тұрады:

- 1) Кіріспе,
- 2) дайындық,
- 3) негізгі
- 4) қорытынды.

Кёкусин каратэнің негізгі құрамдас бөлімдері де болады. Олар: бойқыздыру, негізгі, жаттығу және қорытынды. Кёкусин каратэ жаттығу бөлімдері төмендегі көрсетілген кестедегідей [1].

БӨЛІМ АТАУЫ	БӨЛІМ ҚҰРЫЛЫМЫ
1) Кіріспе бөлім	Шәкірттердің жалпы сапқа тұруы, сәлемдесу рәсімі, медитация және ішкі психологиялық дайындық, жаттығу барысында орындалатын жаттығуларды талдау.
2) Дайындық бөлімі	Бұл ең алдымен бойқыздыру. Бойқыздыру барысында дене қыздыру жаттығулары орындалады, созылу жаттығулары, бұлшық ет ұлпаларының созылуына арналған, сіңірлерге арналған жаттығулар мен олардың белсенді қозғалысына арналған жаттығулар. Бұл жаттығулар дене дайындығын арттырады.
3) Негізгі бөлім	Бұл жаттығу бөліміне негізгі техника мен тактиканы (әдісті) арттыру жаттығулары кіреді, моральді дайындық, өзіндік жұмыстар және тапсырмаларды орындау.
4) Қорытынды бөлім	Жаттығу үрдісі баяулайды, созылу жаттығулары орындалады, тыныс алу жолдарын реттеу, медетация және рәсім орындау.

Базалық техниканы меңгеру барысыалғашында серіктессіз орындалады. Бұл жаттығу түрлеріне: Дәстүрлі кихон және ката. Кихон және катада меңгерілген тәжірибе кумитеде жүзеге асады (серіктеспен жекпе-жекке түсу барысында). Тамэсивари техникасы (қатты заттарды

сындыру) 3-кюден бастау алады. Кихон – кекусин каратэде бұл бағыт каратэ түрінің ана тілі болып табылады. Базалық техника элементтерінен тұрады, серіктеспен жекпе-жекке түсуге ұмтылады.

Кёкусинкайда біліктілік жүйесі 10 оқушы дәрежесінен (кю) және 10 шеберліктен (дан) тұрады. Белбеулердің шеберлік тізбегі: ақ, көк, сары, жасыл, қоңыр және қара. Келесі белбеуге өту үшін арнайы спарингтен, ката және тамэшивариден тұратын сынақтан өту қажет. Шындығында өз дәрежеңнен біршама жоғары он қарсыласпен қатарынан яғни бірінен кейін бірімен сайысқа түсу және оның кем дегенде жартысын жеңіп шығуы керек [1].

Ойымызды қорытындылай келе айтарымыз Каратэнің кәсіби ортада танымал, бірақ көпшілік үшін беймәлім бір тармағы ол - Кёкусинкай каратэ. Каратэнің бұл түрі өзгелерінен несімен ерекшеленеді деген сұраққа Кёкусинкай негізінен ұпай жинау бойынша ерекшеленеді деп айтуға болады. Мұнда қорғана жүріп жеңіп кетуге жол берілмейді және жәйғана соққыға емес, соққының тиімділігіне қарай ұпай беріледі. Сонымен қатар спорттың бұл түрінде соққыны берген адам емес, соққыны қабылдап төзе білген адам мықты. Бұл дегеніміз адамды өмір соққыларына қарсы тұра білуге тәрбиелейді деген сөз. Ең бастысы бір жаттығуды қайталап жасату арқылы төзімділікке үйретеді. Спортшының сыртқы көрінісіне де ерекше мән беріледі. Мәселен Кёкусинкайшылардың кимоносының түсі ақ және ол барлық уақытта жинақы тұруы тиіс. Мұның артында қатал тәртіп жатыр. Міне, Кёкусинкай каратэдегі негізгі философияның сыры да осында.

ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1 Микрюков В.Ю. Энциклопедия каратэ: История и философия, теория и практика, пед. принципы и методика обучения. – СПб., 2014.- 556 с.

2 Ахмадиев Т.М. Шығыстың жекпе-жек тарихының кіріспелері. Оқу-әдістемелік құрал. Алматы, 2008. – 42 б.

УДК 343.85

Сулейменов А., Орсоева Р.А.

Восточно-Казахстанский государственный университет им. С.Аманжолова
г. Усть-Каменогорск, Республика Казахстан

ХАРАКТЕРИСТИКА И ОСОБЕННОСТИ ПРАВОНАРУШЕНИЙ НЕСОВЕРШЕННОЛЕТНИХ

Подростки и молодежь характеризуются повышенной криминальной активностью (если иметь в виду «обычную» преступность, street crime, а не

«беловоротничковую»). Вместе с тем, как принято считать, они будущее любой страны, от их привычного поведения, образа жизни, личностных качеств зависит и судьба общества, государства. Не удивительно поэтому, что подростково-молодежной преступности уделяется столь большое внимание в отечественной и зарубежной литературе - криминологической, социологической, психологической, педагогической. Хотя и важная роль подростков и молодежи для будущего страны, и их повышенная криминальная активность являются фактом, эта проблема не столь проста и однозначна.

Относительно негативная оценка взрослыми поведения детей, подростков, молодежи наблюдается на протяжении всей истории человечества. «Конфликт поколений» присущ не только новой истории. Старшие поколения всегда не довольны младшими, а те отвечают взаимностью.

Молодому поколению закономерно присуща повышенная активность, проявляющаяся как в негативных (относительно высокая криминализация, наркотизация, сексуальные девиации), так и в позитивных (художественное, техни-ческое, научное творчество) проявлениях девиантности. Дети, подростки, молодые люди обладают высокой энергетикой, стремлением «открыть» или сделать что-то новое, ранее неизвестное, самоутвердиться в инновационной деятельности. Но за все приходится платить. Поиск приводит и к творческим достижениям, и к негативным девиациям, включая преступность. Да и гибнут дети, подростки, молодые люди чаще, чем им «положено» по возрасту (высокая виктимность) [1].

Доктор юридических наук, профессор В.В. Кухарук считает, что наблюдается тенденция омоложения преступности несовершеннолетних, повышения криминальной активности детей младших возрастов, имеется значительный рост преступности несовершеннолетних женского пола. Отмечается рост преступлений, совершенных несовершеннолетними как мужского, так и женского пола на почве пьянства, токсикомании и наркомании. Налицо тенденция к омоложению «пьяной» преступности: каждое пятое преступление совершается несовершеннолетними в состоянии алкогольного или наркотического опьянения.

Преступность несовершеннолетних характеризуется высокой степенью латентности. Более того, в силу особенностей правового и физического положения несовершеннолетних и их личностной характеристики статистические показатели преступности несовершеннолетних более «регулируемы» в следственной и судебной практике. Распространенность преступлений, совершаемых несовершеннолетними, реально в несколько раз превышает ее зарегистрированную часть. Особенно высокой латентностью отличаются кражи, грабежи и хулиганства.

Криминологическая характеристика личностных особенностей несовершеннолетних преступников. В силу характера преступности несовершеннолетних на первое место при изучении данного явления выдвигается проблема личности преступника. Успех профилактической деятельности органов внутренних дел во многом зависит от того, насколько всесторонне и глубоко изучена личность несовершеннолетнего преступника. Можно было бы избежать многих ошибок, если бы правоохранительные органы в центр своего внимания и профессиональных усилий всегда ставили личность, а не только условия ее жизни или иные влияния на нее. Это в полной мере относится к несовершеннолетним преступникам.

Главное при рассмотрении личности несовершеннолетнего преступника возраст. С этим связаны определенные биологические, психологические и психические изменения в структуре личности.

Возрастное изменение личности не является причиной и не увязывается однозначно с динамикой основных жизненных отношений. Сохранность основных жизненных отношений сочетается с изменчивостью личности на протяжении жизни под влиянием событий, обстоятельств. Кроме хронологического возраста, различают возраст психологический, педагогический и физический, причем все они между собой не совпадают, что приводит к внутренним конфликтам личности, которые могут иметь и криминогенный характер. Вообще, так называемого «среднестатистического возраста» реально не существует. Общие закономерности подросткового возраста проявляют себя через индивидуальные вариации, зависящие не только от окружающей среды и условий воспитания, но и от особенностей организма или личности.

Определяя возрастные особенности преступников, криминологи обычно делят несовершеннолетних на следующие группы: 1) 14-15 лет - подростково-малолетняя группа; 2) 16-17 лет - несовершеннолетние.

Криминологические, социологические и психологические особенности поведения контингента в возрастном интервале 14-17 лет свидетельствуют, что на поведение подростков указанной возрастной группы оказывают влияние как условия их жизни и воспитания в предшествующие годы, так и «молодые взрослые». Отсюда следует вывод, что преступность несовершеннолетних нужно рассматривать в контексте с правонарушениями лиц в возрасте до 14 лет и лиц старше 17 лет.

Анализируя личности несовершеннолетних и взрослых преступников, можно говорить об их общности. Грань, которая определяет разницу между преступниками разных возрастов, по существу стирается, когда речь заходит о двух возрастных группах: 16-17 лет и 18-20 лет. В данном случае вполне допустимо говорить о единой возрастной группе, если использовать понятие неполного совершеннолетия.

Среди несовершеннолетних преступников преобладают лица мужского пола. Это объясняется, прежде всего, различием гендерных социальных связей со средой, в которой развивается личность, условий нравственного формирования личности, разницей в характере и соотношении типичных конфликтных ситуаций. Преобладание среди несовершеннолетних правонарушителей лиц мужского пола связано с психическими и психологическими особенностями пола, исторически сложившимся различием поведения, воспитания мальчиков и девочек, с большей активностью, предприимчивостью и другими общепсихологическими свойствами мужчин.

С криминологической точки зрения, особое значение имеет изучение семейного положения несовершеннолетних преступников. Это вполне понятно, ибо в семье формируются социально значимые качества личности и свойственные ей оценочные критерии. Исследования показывают, что более двух третей несовершеннолетних преступников воспитывались в семьях, где постоянно присутствовали ссоры, скандалы, взаимные оскорбления, пьянство и разврат. Каждого восьмого - десятого рецидивиста, вставшего на преступный путь в раннем возрасте, в пьянство и совершение преступлений вовлекли родители, старшие братья, близкие родственники. Кроме того, неблагополучная семья оказывает негативное влияние не только на собственных членов, но и на других подростков, с которыми дружат их дети. Таким образом, происходит процесс «заражения» подростков, не принадлежащих непосредственно к данной семье.

Немаловажными для характеристики личности несовершеннолетних преступников являются особенности их правового сознания. Для них характерны глубокие дефекты правосознания, что в известной мере объясняется двумя факторами: общей правовой неграмотностью (как населения в целом, так и несовершеннолетних) и негативным социальным опытом самого несовершеннолетнего. Дефекты правового сознания у несовершеннолетних, совершающих преступления, выражаются в негативном отношении к нормам права, нежелании следовать предписаниям данных норм. Существенные пробелы в правовых знаниях несовершеннолетних приводят к рассуждениям о «несправедливости» законов, «незаконном» осуждении.

Характерные особенности имеет и круг общения несовершеннолетних правонарушителей. В основном его составляют ранее судимые, злоупотребляющие спиртными напитками, наркотиками.

Особой является и проблема досуга. Свободного времени у несовершеннолетних правонарушителей в два-три раза больше, чем у их законопослушных сверстников. В то же время, согласно результатам отдельных исследований, по мере увеличения свободного времени интересы подростков деформируются и приобретают негативный оттенок.

Более того, чем больше свободного времени, тем выше вероятность совершения правонарушений. Рассмотренные выше личностные особенности несовершеннолетних, совершивших преступления, выражаются главным образом в мотивации их преступного поведения. Ее основные признаки:

- преобладание «детских» мотивов-совершение преступления из озорства, любопытства, желания утвердить себя в глазах сверстников, стремления обладать модными вещами и т. п.;

- ситуативность мотивов;

- деформация какого-то одного элемента сферы потребностей, интересов, взглядов. Например, гипертрофированное понимание товарищества, стремление поднять свой престиж.

Причины и условия преступности несовершеннолетних, как и преступности в целом, носят социально обусловленный характер. Они прежде всего зависят от конкретных исторических условий жизни общества, от содержания и направленности его институтов, сущности и способов решения основных противоречий. Обострение проблем семейного неблагополучия на общем фоне нищеты и постоянной нужды, моральная и социальная деградация, происходящая в семьях, приводят к крайне негативным последствиям. Среди несовершеннолетних из неблагополучных семей интенсивность преступности особенно высока. В основном в этих семьях процветают пьянство, наркомания, проституция, отсутствуют какие-либо нравственные устои, элементарная культура. Специалисты различных наук приводят внушительные цифры, говоря о несовершеннолетних, страдающих психическими заболеваниями, не исключаяющими и исключаящими вменяемость. Психические расстройства детей - это во многом результат и наследие соответствующего поведения и жизни их родителей – алкоголиков, наркоманов. Некоторые сочетания психических расстройств и социально-психологической деформации личности во многом объясняются тем, что причины патологического развития личности несовершеннолетних кроются в асоциальности и аморальности их родителей. В этих семьях процветают насилие по отношению друг к другу и к своим детям и, как прямое следствие этого, - стремительный рост крайне опасных насильственных преступлений, совершаемых подростками и даже детьми. Жестокость порождает жестокость.

Преступность несовершеннолетних имеет высокую латентность. Некоторые исследования показывают, что еще до первого осуждения подростки успевают совершить несколько преступлений. Это создает атмосферу безнаказанности. Не обеспечивается неотвратимость наказания - важнейшее средство предупреждения преступного поведения. Наличие причин и условий, способствующих преступности несовершеннолетних, не означает фатальной неизбежности совершения ими преступлений.

Данные причины и условия в определенной степени подлежат регулированию, нейтрализации и устранению. Важную роль в связи с этим приобретает общая и индивидуальная профилактика – система мер предупреждения преступности, применяемых государственными органами, в том числе органами внутренних дел, в отношении несовершеннолетних, совершающих преступления [2].

Дела о преступлениях, совершенных несовершеннолетними представляют особую категорию уголовных дел. Вопросы безнадзорности и преступности среди несовершеннолетних периодически рассматриваются на совещаниях прокуратуры города, на заседаниях Координационного совета правоохранительных органов. Действуют специальные программы по предупреждению и профилактике правонарушений и среди несовершеннолетних. Надо отметить, наиболее яркой особенностью преступности среди несовершеннолетних является ее все более организованный, групповой характер, т.е. подростки при совершении разбойных нападений, краж, грабежей и иных преступлений объединяются в группы.

По данным начальника 10-го Управления прокуратуры города Астаны Р. Азбанбаева «... за 12 месяцев 2015 года Специализированным межрайонным судом по делам несовершеннолетних города Астаны в главном судебном разбирательстве рассмотрено 45 уголовных дел в отношении 88 лиц (в 2014 году- 67/138). Вынесены обвинительные приговоры в отношении 54 несовершеннолетних по 22 уголовным делам (2014 г.- 41/86), реальное лишение свободы назначено 4 несовершеннолетним, 44 назначено ограничение свободы, 5 назначена условная мера наказания. 23 дела в отношении 34 лиц прекращены за примирением с потерпевшими. В основном последними совершаются преступления корыстной направленности (ст.188, 191 УК РК), причинами которых является бытовая неустроенность, проблемы материального характера, слабый контроль со стороны родителей, а также учебных заведений, что в свою очередь способствует совершению преступлений с целью наживы.

Наиболее распространенными видами преступлений совершенных несовершеннолетними являются грабежи (191 ч.1, ч.2 УК), в основном открытые хищения мобильных телефонов, а также денег, личных вещей потерпевших. Суд в отношении несовершеннолетних в основном применял меры наказания, не связанные с лишением свободы. Основными причинами совершения уголовных правонарушений лицами, не достигшими совершеннолетнего возраста является неблагополучие семей, незанятость подростков, их бытовая неустроенность, проблемы материального характера, слабый контроль со стороны родителей, а также учебных заведений, что в свою очередь способствует совершению преступлений с целью наживы.

...В целях предотвращения роста преступности, проведения профилактических мероприятий среди несовершеннолетних в учебных заведениях, т.е. в школах, лицеях, колледжах, университетах сотрудники прокуратуры проводят встречи, беседы, читают лекции...»

Комитетом по правовой статистике и специальным учетам Генеральной прокуратуры Республики Казахстан каждый год проводятся анализ статистических данных о состоянии преступности среди несовершеннолетних. Согласно сведениям Комитета за 6 месяцев 2013 года в Казахстане зарегистрировано 48833 (51580 – за 6 месяцев 2012 года) лиц, совершивших преступления, что на 5,3% меньше прошлого года. Из них 5,6% (6,6%) несовершеннолетних, что в абсолютных числах составило 2736 (3395), т.е. на 19,4% меньше.

Если в 2011 году наблюдался рост удельного веса учащихся, совершивших преступления, то в 2012 году рост зафиксирован по категории несовершеннолетних, неработающих и неучащихся на момент совершения преступления.

При этом, необходимо отметить, что статистика о несовершеннолетних, привлеченных к уголовной ответственности, за последние 3 года свидетельствует о прогрессирующей тенденции увеличения удельного лиц, совершивших тяжкие категории преступлений с 9,4% за 2010 год до 10,6% за 2012 год [4].

Культурно-образовательный уровень большинства несовершеннолетних преступников существенно ниже по сравнению со сверстниками.

В общей массе подростковой преступности велик удельный вес групповых преступлений.

Преступные группы относятся к малым антисоциальным группам. Под малым понимается малочисленная по составу социальная группа, члены которой объединены общей деятельностью и находятся в непосредственном, устойчивом личном общении друг с другом, что является основой для возникновения как эмоциональных отношений в группе (симпатии, неприязни, безразличия), так и особых групповых ценностей, их норм поведения [5]. В последние годы наметился процесс укрупнения групп несовершеннолетних с противоправным поведением. Активно идет процесс подчинения подростковых групп риска организованной преступности. Расширяется социальная база для пополнения этих групп за счет безработных, несовершеннолетних, занимающихся мелким бизнесом, а также вернувшихся из мест лишения свободы и не нашедших место в жизни, подростков из малообеспеченных, обнищавших семей.

Признание влияния социальных условий, противоречий в развитии общества на характер нравственного формирования личности является решающим фактором в объяснении противоправного поведения

несовершеннолетних. По мнению ведущих представителей мировой криминологической мысли, в центре любой программы предупреждения преступного поведения несовершеннолетних должно быть обеспечение прежде всего благосостояния молодежи с раннего детства.

Речь идет о реализации основных положений Декларации прав ребенка, принятой Генеральной Ассамблеей ООН в 1959 г. и касающейся ранней профилактики преступности, общей профилактики и предупреждения рецидива среди несовершеннолетних.

По мнению профессора С.И. Курганова «...большинство преступлений совершается в сфере досуга. В отличие от взрослой преступности в преступности несовершеннолетних преобладает групповая преступность: от половины до 3/4 преступлений совершается в группе (в зависимости от вида преступления).

По характеру преступность несовершеннолетних являлась более тяжелой, чем преступность взрослых: 3/4 совершаемых несовершеннолетними преступлений были тяжкими или особо тяжкими. Но после того, как в октябре 2002 г. квалифицированная кража (а это наиболее распространенный состав) была переведена в категорию преступлений средней тяжести, этот показатель снизился более чем в 1,5 раза.

Для несовершеннолетних трудно объективно оценить показатель повторности, поскольку во многих случаях новая судимость имеет место уже после достижения 18-летнего возраста: новое преступление совершается в несовершеннолетнем возрасте, а новое наказание отбывается уже в исправительном учреждении для взрослых [6].

Глава государства в Послании народу Казахстана «Казахстан-2030» обратил серьезное внимание на проблемы становления молодого поколения и определил перспективные задачи по созданию всех необходимых условий жизни, воспитания и развития молодежи и, прежде всего, несовершеннолетних.

Работа по борьбе с преступностью и правонарушениями, в обеспечении конституционных прав несовершеннолетних находится на постоянном контроле.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

- 1 Гилинский Я.И. Преступность несовершеннолетних: криминологический анализ.- Криминалист. 2010. №2(7).- с. 84
- 2 Кухарук В.В. Криминологическая характеристика и профилактика преступлений несовершеннолетних.- Вкн.:Криминология.-М.,2009 (<http://be5.biz/pravo/kkvv/toc.htm>)
- 3 Азбанбаев Р. Особенности уголовной ответственности и наказания несовершеннолетних. 2016, 18 март. (<http://www.zakon.kz/2016/06/17/>)

4 Анализ статистических данных о состоянии преступности среди несовершеннолетних и в отношении них за 6 месяцев 2013 г.- Комитет по правовой статистике и специальным учетам Генеральной Прокуратуры Республики Казахстан.- Астана, 28.08. 2013 г.

5 Антипина Г.С. Социально-психологические аспекты изучения микросреды.- Вопросы социальной психологии.-Л., 1968.-С.58

6 Курганов С.И. Криминология.- М.,2012

ӘОЖ 342.41 (094)

Тебегенова Ә.Т.

Қазақтың спорт және туризм академиясы

Алматы қ., Қазақстан Республикасы

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ ТӘУЕЛСІЗДІГІНІҢ ТАРИХИ-САЯСИ НЕГІЗІ – АЛАШ ҚАЙРАТКЕРЛЕРІНІҢ ҚЫЗМЕТІ

Қазақстан тарихындағы Алаш зиялыларының қызметі көп ғасырлар бойы ұрпақтардың әлем өркениеті кеңістігіндегі озат көзқарастарының деңгейін танытты. Қазақ ұлтының дербес мемлекет құра алатын тарихи – әлеуметтік, ұстанымы, рухани әлеуеті Алаш қайраткерлерінің сан салалы еңбектерінен құралды. Алаш зиялыларының Қазақстан тарихындағы қызметі мынадай салалар бойынша байқалады: біріншісі – Қазақ мемлекетін ұйымдастыру, дамыту туралы бағдарламалық саяси-әлеуметтік істері; екіншісі – Қазақ ұлтының рухани құндылықтарының бұрынғы-соңғы мұраларын жинау, бағалау және өздерінің де жеке шығармашылық еңбектерін жазу, жариялау жұмыстары.

Қазақстан тарихындағы ХХ ғасырдың бас кезі – Алаш зиялыларының ұлттық-мемлекет құру идеясы бойынша біріге бастаған жиындарынан бастау алады. «Алаш жылнамасы» деректері бойынша: «1905 жыл, желтоқсан – Орал қаласында Қазақ облыстары өкілдерінің сиезі өтті. «Қазақ конституциялық-демократиялық партиясын» құру туралы шешім алынды. Сиезге Ә. Бөкейхан, Ж. Сейдалин, Б. Қаратаев, Б. Сыртанов, М. Тынышбаев, М. Дулатов, Х. Досмухамедұлы, Ғ. Бердиев, М. Бақытгереев, И. Тоқбердиев, Н. Ипмағамбетов, М. Мұқанов, М. Рахымберлиев, Ізбасаров, Ү. Дүйсембин, т.б. қатынасты. Мұнда «Қазақ конституциялық-демократиялық партиясының» бағдарламасы қабылданды» [1, 271 б.].

Аталған қайраткерлер – Қазақстанның әлем өркениеті кеңістігінде дербес мемлекет болуына негіз болған ежелгі заманғы ата-бабалар жолын жіті зерделеген көзқарастарымен ерекшеленді. Олардың аталған партия бағдарламасын қабылдауларынан қазақ және әлем халықтары тарихының іс-тәжірибелерін тұтастыра қарастырудан туындаған еді. Қазақ ұлты зиялыларының жеке ұлт негізіндегі мемлекет құру, дамыту мәселелерін

жетік меңгеруінде олардың көрнекті саяси қызметтер орталықтарында мүше болғандықтары да елеулі ықпал жасады. Мысалы, 1906 жылдың 27 сәуірі мен 10 шілдесі аралығында кезекті мәжілістерін өткізген Ресей Мемлекеттік I Думасына мүше болған Ә. Бөкейханов, А. Бірімжанов, С. Жантөрин, А. Қалменов, Д. Тұндыт, Ш. Қосшығұлұлы, Б. Құлманов, М. Тайын [1, 271 б.] есімдері ұлт зиялыларының біліктілік деңгейлерін көрсетеді. Ал, 1907 жылы 20 ақпан мен 3 маусым аралығында мәжілістерін өткізген Ресей Мемлекеттік II Думасының мүшелері М. Тынышбаевтың, Т. Алдабергеновтің, Ш. Қосшығұлұлының, Б. Қаратаевтың, Б. Құлмановтың, А. Бірімжановтың, Т. Нүрекеновтің есімдері де мемлекеттік мәселелер талқыланатын жоғары орындардағы қазақ зиялылары қызметіндегі маңызды көрсеткіштер болып саналады.

Алаш зиялылары қазақ ұлты негізіндегі мемлекеттілікке, халық тағдырына арналған саяси-әлеуметтік қызметтерін құқықтық және демократиялық заңдылықтар аясында жүргізді. Мысалы, 1916 жылы Б. Қаратаев, Ж. Досмұхамедұлы, Ж. Сейдалин Санкт-Петербургке арнайы барып, IV Мемлекеттік Думаның алдында қазақтарды окоп жұмысына алу жөніндегі жарлықты тоқтатуды сұраған. 1916 жылдың 23 желтоқсаны мен 1917 жылдың 12 қаңтары аралығында Әлихан Бөкейханов бастаған қазақ зиялылары Ресей әскері Күнбатыс майданының Земск комитетімен келісе отырып, әскери қызметтерін Земгор дружиналарында атқарып жүрген 12 мыңнан астам қазақтармен диалогтасып, хал-ахуалдарын анықтаған [1, 274 б.].

1917 жылы 21–26 шілде күндері Орынбор қаласында өткен Бірінші жалпы қазақ съезінің өткізілуі Алаш қайраткерлерінің ұлт тағдырына арналған саяси ұстанымдарының тиянақтылығын дәлелдеді. Съезде мемлекеттік құрылыс, Қазақ автономиясы, жер, оқу, дін, қазақтың саяси партиясы, әйел тағдыры, құрылтай жиналысына, мұсылмандар кеңесіне депутаттар сайлау, партияның бағдарламасын дайындау мәселелерін талқылады.

1917 жылы 5–13 желтоқсан күндері Екінші жалпы қазақ съезі болып, онда Алашорда үкіметі, Алаш автономиясы жарияланды.

Қазақстан тарихы, қазақтың ұлттық зиялыларының қызметі туралы кең ауқымды зерттеулер жазған ғалым, академик К. Нұрпейісов Алаш партиясының құрылуындағы тұлғалар сипатына тарихи-мәдени тұтастық көзқарасымен баға берген:

«Әлихан Бөкейханов, Ахмет Байтұрсынов сияқты қазақтың либералды-демократиялық интеллигенциясының көсемдері басқарған Алаш партиясының құрамына әуел бастан-ақ қазақтың ғылыми және шығармашылық зиялыларының белгілі өкілдері – М. Тынышбаев, М. Жұмабаев, Ш. Құдайбердиев, Ғ. Қарашев, С. Торайғыров, Х. Ғаббасов, Ә. Ермеков, Жаһанша Досмұхамедов, М. Дулатов, т.б. кірді» [2, 131-б.].

Алашорда үкіметі құрамындағы қазақ зиялыларының өмірдеректері [3, 3-112 б.] де қазақ тарихындағы қайраткер тұлғалары тағылымын ұрпаққа ұқтырады.

Көрнекті Алаштанушы, профессор М. Қойгелдиев осы тарихи оқиға және көрнекті қайраткер Әлихан Бөкейханов қызметінің тарихи мәнін атап көрсеткен: «...Бөкейханов пен А. Байтұрсынов бастаған бір топ қайраткерлердің ұсынысы мен ұйымдастыруы бойынша 1917 ж. 5–13 желтоқсанда Орынбор қаласында қазақ мемлекеттігі туралы мәселе қараған жалпы қазақ съезі болып өтті. Съездің күн тәртібінде тұрған ең негізгі мәселе – Кеңестік билікке қатынас жөнінде баяндаманы Бөкейханов жасады. Съезд қазақ облыстарын бүліншіліктен сақтау мақсатында уақытша «Ұлт Кеңесін» құрып, оның аты «Алашорда» болсын деген шешім қабылдады. 25 орыннан тұрған бұл үкіметтің төрағасы болып көпшілік дауыспен Бөкейханов сайланды. Азамат соғысы басталып кеткеннен кейінгі кезеңде Бөкейханов бастаған Алашорда өкіметі кеңес билігіне қарсы күресіп, ... қазақ коммунистерін орталық биліктің қол шоқпары ретінде айыптады» [4, 403 б.].

Алаш зиялылары 1919–1937 жж. аралығында да Кеңес үкіметі билігіндегі кезеңде өз жұмыстарының қазақ ұлты тағдырына арналған бағдарын толық сақтады. Қазақ халқының материалдық және рухани мәдениет салаларында жетілуі, өсіп-өркендеуі жолында білім мен білік сабақтастығындағы қайраткерлік қызметтерін аянбай жұмсады.

Алаш зиялыларының Қазақ ұлтының қоғамдық-әлеуметтік ой-санасын дамыту, серпілдіру, жаңашыл даму жолдарына бағыттау үшін атқарған істері саралана байқалады.

Алаш зиялыларының барлығы да әлем өркениеті жетістіктері деңгейінде білім алғандықтан қазақ халқының жаппай сауатты болуын, баспасөзді, кітапты оқитын біліктілігі болуы үшін насихат жұмыстарын жүзеге асырды. Олар ұйымдастырып жарық көрген газет-журналдары қазақтың ұлттық-отаншылдық, қаһармандық-жауынгерлік көзқарастарының жаңғыруына әсер, ықпал етуін көздеді. Мәшһүр Жүсіп Көпейұлының «Хал-ахуал», «Тіршілікте көп жасағаннан көрген бір тамашамыз», «Сары Арқаның кімдікі екендігі» (1907 ж.), Хакім Абайдың тұңғыш өлеңдер жинағы (1909), Ахмет Байтұрсынұлының «Қырық мысал» (1909 ж.), «Маса», Міржақып Дулатовтың «Оян, қазақ» (1909), «Бақытсыз Жамал» (1910 ж.), Шәкәрім Құдайбердіұлының «Түрік, қырғыз-қазақ һәм хандар шежіресі», «Мұсылмандық шарты» (1911 ж.), Мағжан Жұмабаевтың «Шолпан» (1912), кітаптарының жарық көргені – Қазақ зиялылары тұлғаларының әлемдік тұғырдағы тұлғаларын айғақтайды.

Ал, қазақтың тұңғыш журналы «Айқаптың» (Бас редакторы – М. Сералин), «Абай» (Ж. Аймауытов, М. Әуезов), «Сарыарқа» журналының «Қазақ» (Бас редакторы – А. Байтұрсынұлы), «Қазақстан» газеттерінің

шыға бастағаны да ұлт ұрпақтарын мемлекетшілдік-отаншылдық рухта тәрбиелеу мұратын танытты.

Алаш зиялыларының барлығы дерлік қазақ халқының рухани оянуы, күресшіл, отаншыл, ұрпақ қалыптасуы үшін оқу-ағарту, ғылыми-зерттеу, көркем әдебиет шығармашылығы салаларын дамытуға ерекше мән берген.

Мысалы, Әлихан Бөкейханов кітаптар мен мақалалар жазып жариялап, оларда қазақ мемлекетінің ежелгі заманда негізгі қаланған негіздерін, хандардың, сұлтандардың ел басқарған істерін тарихнамалық-дерекнамалық тұрғыда жүйеленген: 1) Монографиялары: «Исторические судьбы Киргизского края и культурные его успехи», «Киргизы», «Материалы к истории султана Кенесары Касымова», «Овцеводство в Степном крае», т.б.; 2) Ғылыми басылымдары: «Би һәм билік», «Из переписки киргизских ханов, султанов и пр.», «Русские поселения в глубине Степного края», «Серуен жасап зерттеу әдісі», «Мұғалімдерге хат: пыланеттер», «Луи Пастер», «Білім күші», «Хакас»; 3) Мақалалары: «Қазақ әскерге алыну мәселесі», «Бюрократическая утопия», «Мұсылман сиезі», «Жапон һәм Қытай», «Ыстамбул һәм қылилар», т.б.; 4) Әдеби-сын зерттеулері: («Абай (Ибрагим) Кұнанбаев», «Қара қыпшақ Қобыланды», «Батыр Бекет», «Мырза Едіге», «Роман бәйгесі», «Роман деген не?», «Ән, өлең һәм оның құралы», т.б.). Халық ауыз әдебиет үлгілерін («Қозы Көрпеш – Баян», «Ер Тарғын») жинауы, жариялауы, рецензиялары, аннотациялары, аудармалары (Л. Н. Толстой «Сурат кафеханасы», «Жұмыртқадай бидай», А. П. Чехов «Хамелеон», Ги де Мопассан «Симонның әкесі», «Жарасын алдырған ана», Мамин-Сибиряк «Қара қаным», В. Г. Короленко «От», Н. Маркес «Құрбан қия» (Ескі Қырым сөзі)), «Сұлтан Сәли» (Ескі Қырым сөзі), «Азамат Юсуф» (Ескі Қырым сөзі), т.б.) [5, 45-394 б.]. Профессор М. Қ. Қойгелдиев қазақ тарихындағы Абайтану ғылымының негізін салушы, хакім шығармаларын жинап, Санкт-Петербуртен тұңғыш рет кітап болып жарыққа шығуын жүзеге асырушы Әлихан Бөкейханов екендігін дәлелдеп көрсеткен. Зерттеуші Алаш көсемінің қоғамдық саяси-әлеуметтік қызметі мен қатар, тарих, әдебиеттану, фольклортану, көркем аударма салаларында көрнекті үлес қосқанын атайды.

Ал, Алаш көсемдерінің көрнекті тұлғасы, ұлт ұстазы Ахмет Байтұрсыновтың қазіргі тәуелсіз Қазақстанның қазақ ұлты негізіндегі мемлекеттілігіне негіз болған қоғамдық, саяси-әлеуметтік және ғылыми, оқу-әдістемелік, әдеби шығармашылық еңбек нәтижелері қазіргі және болашақ ұрпақтар үшін мәңгілік өнеге. Оның араб графикасы негізіндегі қазақ әліпбиін жасағаны, «Оқу құралы. Усул сотие жолымен тәртіп етілген қазақша алифба» (1912 ж.), «Тіл – құрал Қазақ тілінің сарфы. I-жылдық» (1914 ж.), «Әдебиет танытқыш» (1916 ж.), «Жаңа әліпби» (1928), оқу құралдарын, «Қырық мысал», «Маса» өлеңдер жинақтарын, «23 жоқтау» ақын-жыраулар мұралары жинағын жариялауы, оқу-ағарту комиссары

қызметтерін атқаруы – бәрі де Қазақстанның мемлекеттік тұғырнамасын қалыптастыру, болашаққа ұласатын негізділігін дамыту істері еді.

Алаш зиялыларының қызметі – қазіргі тәуелсіз Қазақстанның тарихи негізі – іргетасы. Олар қоғамдық, саяси-әлеуметтік ғылыми, әдеби шығармашылық қызметтерімен қазақ халқына «... білім мен прогрестің, мемлекеттік тәуелсіздік алудың жолдарын көрсетуге ұмтылды. ... Олар өз халқына тәуелсіздік және отаршылдық құлдықтан азаттық алу жолындағы күресінде көмектесуге ұмтылды, әрбір адамның және әрбір халықтың жеке өз бостандығына құқығы мен бүкіл адамзат мәдениетінің жетістіктері мен табыстарына еркін қол жеткізуі сияқты жалпыадамзаттық қазыналар үшін күресті» [6, 724 б.].

Алаш зиялыларының барлығы да ХХ ғасыр басында Санкт-Петербург, Қазан, Томск, Мәскеу университеттеріндегі институттарын, әскери академиясын заң, медицина, орман, жол қатынастары, шығыс тілдері, физика-математика мамандықтары бойынша бітірген жоғары білімді тұлғалар болды. Жаратылыстану, техникалық, қоғамдық ғылымдар салалары бойынша елеулі ғылыми еңбектер жазған олар қазіргі тәуелсіз Қазақстанның ғылыми даму жолына да негіз қалады. Тәуелсіз Қазақстанның 20 жылдығы аталып жатқан қазіргі кезеңде біз Алаш зиялылары қалыптастырған жаратылыстану, техникалық, қоғамдық ғылымдар салаларының жетістіктерінің жаңашыл зерттеулерге де теориялық-методологиялық негіз болып отырғанын айтамыз. Қазақстан тарихын жаңа байыптап зерделеген зерттеушілердің (Ә. Б. Пірманов, А. Т. Қапаева) пікірлері де біздің осы ойымызды дәйектейді:

«Қазақ зиялылары ғылыми мақалалар, сөйлеген сөздері арқылы өркениетті елдердегі ғылым жетістіктерін насихаттауға, оның қажеттігін, қоғамды түбірінен өзгерте алатын күдіретті күшін дәлелдеуге ұмтылды. Олардың күш-жігері ізсіз қалмағанын атап өткен жөн. ХХ ғасырдың басындағы қазақ зиялылары, дәрігерлер, саясатшылар, судьялар, ақын-жазушылар болатын, бұл кезең қазақтың жан-жақты білімді азаматтары – Ә. Бөкейханов, А. Байтұрсынов, М. Дулатов және басқаларының қалыптасуымен, ерекшеленді. М. Тынышбаев, Ә. Ермеков, Х. Досмұхамедов және басқа Алаш азаматтары ғылыми зерттеулермен айналысты. Қазақстан ғылымының қаулап дамуы Кеңес өкіметі жылдарында болғанын теріске шығаруға болмайды, бірақ оның іргетасын нақ ХХ ғасырдың басында қазақ зиялыларының талантты өкілдері қалаған еді» [5, 726 б.].

Қазақстан тарихындағы Алаш зиялылары негізін қалаған осы дәстүрді ХХ ғасырдың 30–80-жылдарына дейін Мұхтар Әуезовтің, Сәбит Мұқановтың, Әлкей Марғұланның, Әуелбек Қоңыратбаевтың, Қажым Жұмалиевтің, Бейсенбай Кенжебаевтың, Есмағамбет Исмайыловтың, Мұхамеджан Қаратаевтың, Ермұхан Бекмахановтың, Қаныш Сәтбаевтың,

Манаш Қозыбаевтың, Кеңес Нұрпейісовтің, т.б. тұлғалардың жалғастырғаны мәлім.

Қазіргі тәуелсіз Қазақстан мемлекетігін құрап тұрған материалдық және рухани мәдениет салаларының саяси-әлеуметтік, ғылыми негіздері Алаш зиялыларының қызмет мазмұны болып саналады. Қазақ ұлты, байырғы қазақ жері негізінде тәуелсіздік жолымен әлемге танымал мемлекет болып даму, өркендеу жолында сенімді қадамдармен келе жатқан Қазақстан Республикасының қазіргі және болашақ дамуы халық үшін еңбек еткен тарихи тұлғалар ұстанымын негізге алуымен нығаяды. Бұл орайда, Ұлт Көшбасшысы – Елбасы, Қазақстан Республикасының Президенті Н. Ә. Назарбаевтың қазақтың қайраткер тұлғаларына байланысты айтқан пікірі де тарихи сананың анық бағдарлы болуын дәлелдейді:

«Егер жиырмамыншы ғасырдың тарихына зер салатын болсақ, оның алғашқы отыз жылында-ақ қазақ зиялыларының аса көрнекті қайраткерлерінің тұлға танытып үлгілерінен байқаймыз.

Сол айтулы есімдердің білімдарлық һәм азаматтық тәлімдері кейде көріне бермейтін де арналар бар. Оның бағасын ұрпақтары, бүгінгі қазақ зиялылары беруге тиіс.

... Шығармашылық, тұлға ретінде мағыналық һәм көркемдік әлемді тел емген олар біздің ең жаңа тарихымыздың мәйегі іспеттес. Бұлар – тарих толқынындағы мәдениетіміздің кіндік тұлғалары. Олардың мәдениетіміз үшін мән-маңызына шәк келтіруге әсте болмайды. Ондай есімдер ондап саналады – Шоқан мен Абай, Әуезов пен Сәтбаев, Марғұлан мен Бөкейханов, ...» [7, 156-179 б.].

Қорыта айтқанда, қазақ халқының тәуелсіз мемлекет болуына негіз болатын саяси-әлеуметтік, қоғамдық қайраткерлік-күрескерлік және ғылыми, әдеби шығармашылық қызметтерімен мол мұра қалдырған Алаш зиялыларының ұлағаты Қазақстан Республикасы тәуелсіздігінің 20 жылдығын атап өтіп жатқан қазіргі тарихи кезеңде де басты назарға алынады. Бұл – тарихи санасы жаңғыра түлеген бүгінгі және болашақтағы ұрпақтардың ұмытылмас ұстанымы.

ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1 Алаш қозғалысы / Құраст. Е. Тілепов, Д. Қамзабекұлы, И. Нұрахмет. – Алматы: «Сардар» баспа үйі, 2008. – 324 б.

2 Нұрпейісұлы К. Алаш ақиқаты. – Алматы: АнАрыс, 2010. – 424 б.

3 Ескендірұлы (Әбдешев) М. «Алаш Орда» министрлері / Министры «Алаш Орды». – Алматы: ТОО «Типография оперативной печати», 2008. – 114 с.

4 Қойгелдиев М. Бөкейханов Әлихан Нұрмұхамедұлы // Қазақстан: Ұлттық энциклопедия. – Алматы: «Қазақ энциклопедиясының» Бас редакциясы, 1999. – 2-том. – 720 б.

5 Бөкейханов Ә. Таңдамалы (избранное) / Бас ред. Р. Нұрғалиев. – Алматы: Қазақ энциклопедиясы, 1995. – 479 б.

6 Қазақстан тарихы (көне заманнан бүгінге дейін). Бес томдық. 3-том. – Алматы: Атамұра, 2010. – 768 б.

7 Назарбаев Н.Ә. Тарих толқынында. – Алматы: Атамұра, 2003. – 288 б.

УДК 81.253

Тлеуқенова Р.А.

г. Алматы, Республика Казахстан

К ИСТОРИИ СИНХРОННОГО ПЕРЕВОДА

Как только появилась речь, человеческое общество стало информационным, причем суть информационного обмена радикально отличается от обмена экономического. Два человека, обменявшись идеями, вообще ничего не теряют, но становятся владельцами уже двух идей, развивая свое знание мира [1, с. 11]. Обмен товарами, в принципе, обратим, а распространение информации – необратимо.

Деятельность переводчиков издревле многообразна: они работали в качестве миссионеров, посланников, курьеров и посредников на переговорах. Во время Пунических войн переговоры часто велись переводчиками, а драгоманы XII века - официальные переводчики, назначенные местными властями, были специалистами в международных отношениях, которым часто доверялось проведение весьма деликатных бесед [2, с. 62]. Действуя во всех этих ролях, переводчики переводили язык иностранцев также как их культуру и политику. Французские драгоманы, которые хорошо владели восточными языками, должны были не просто переводить, но и объяснять своим политическим деятелям смысл разных слов и выражений на иностранных языках, то есть, по сути, обеспечивать перевод с языка одной культуры на язык другой. Колумб отправил молодых индейцев из Нового Света в Испанию для обучения переводу, чтобы в дальнейшем они могли для него работать.

В средневековой Европе латинский язык был средством общения всего континента, и до появления четко различающихся национальных разговорных языков острой нужды в переводчиках не было. В Европе в XIX веке не было особой потребности в переводчиках на высшем уровне, так как французский был общим языком дипломатов и всех образованных людей [3, с. 28].

В нашем веке большая нужда в институализации переводческой деятельности возникла в ходе серии международных и региональных конференций, где далеко не все делегаты были высокообразованными людьми, выходцами из аристократической элиты [3, с. 30]. Они являли собой многоязыковую аудиторию, уже не способную обойтись без лингвистических посредников. В 1919 году на Парижской мирной конференции впервые практиковался последовательный перевод, а первый опыт применения синхронного перевода в СССР имел место в 1928 году на 6 конгрессе Коминтерна. В журнале «Красная Нива» за этот год можно увидеть переводчиков, сидящих в креслах перед трибуной. На шее у них громоздкое приспособление, поддерживающее микрофон. Телефонов (наушников) нет, звук воспринимается непосредственно с трибуны. Первый патент на оборудование для синхронного перевода был выдан на имя радиоинженера и служащего американской фирмы IBM Гордона Финли, после чего микрофоны и наушники уже перестали быть экзотикой, и начали постепенно совершенствоваться [4, с. 20]. На XIII пленуме Исполкома Коммунистического Интернационала в 1933 году впервые появились специально оборудованные кабины. Переводчики стали получать звук речи оратора через телефоны. Синхронный перевод начал также применяться на международных конгрессах в СССР и за рубежом.

В 1935 году на XV Международном физиологическом конгрессе в Ленинграде вступительную речь академика И.П. Павлова можно было слушать на английском, французском и немецком языках. На XX Съезде коммунистической партии синхронный перевод осуществлялся на шести языках, а на XXI съезде уже на 184.

Первым «крупномасштабным экспериментом», доказавшим реальность синхронного перевода, был Нюрнбергский процесс над нацистскими военными преступниками, начавшийся в 1945 году [4, с. 19]. Впервые синхронный перевод вызвал большой интерес международной общественности. Многие из переводчиков, работавших на этом процессе - эмигранты и беженцы из разных стран, владевшие в той или иной мере русским, французским и немецким, - после окончания процесса перешли в штат только что созданной Организации Объединенных Наций [5, с. 42]. О том, каковы были их языковой багаж и знания, рассказывал советский эксперт по переводу, который участвовал в работе Нюрнбергского процесса: «Значительную часть их составляли эмигранты, прожившие много лет в Англии и США, люди, для которых два или три иностранных языка были в равной мере родными. В роли переводчиков подвизались и белые эмигранты. Некоторые из них долгое время жили во Франции, а затем эмигрировали в США и на процессе переводили с французского на английский и обратно. Эти люди, лишенные родины, разучились говорить по-русски. Их «русский язык» пестрит большим количеством иностранных

слов и архаизмов, из-за сильного акцента иногда даже трудно понять, о чем они говорят» [4, с. 20].

Синхронные переводчики встретились в своей работе с рядом серьезных трудностей. Во-первых, они были вызваны необычностью обстановки: перевод в наушниках, необходимость координировать речь и слуховое восприятие очередного предложения, перевод реплик председательствующего, прерывавшего выступления. Во-вторых, это были трудности чисто лингвистического порядка: сложная и довольно разветвленная немецкая юридическая терминология и ее эквиваленты в русском языке, знание реалий, связанных с немецким судопроизводством, перевод на слух чрезвычайно сложных периодов из оглашаемых документов. Лишь постепенно накапливался опыт; консультации советских сотрудников Международного Трибунала помогали переводчикам повышать свою квалификацию в области юридической науки. Задача переводчиков осложнялась и тем, что их перевод стенографировался, и по стенограммам ориентировались представители советского обвинения и пресса [4, с. 21].

В США развитие технологии синхронного перевода было поручено Лиону Достерту (LeonDostert), переводчику президента Дуайта Эйзенхауэра (DwightEisenhower). Именно он организовал в 1946 году демонстрацию синхронного перевода на заседании ООН, что способствовало переходу с последовательного на синхронный перевод в большинстве органов ООН [7, с.82]. Совет безопасности — единственный орган ООН, где по-прежнему используется как последовательный, так и синхронный перевод. Сегодня ООН предоставляет синхронный перевод на английский, французский, русский, испанский, китайский и арабский языки. В иностранных делегациях было проведено строгое размежевание в функциях между синхронными и письменными переводчиками [4, с. 20-21]. Синхронные переводчики не занимались письменными переводами и не интересовались работой своих коллег. Если на XIX и XX съездах КПСС синхронный перевод осуществлялся на шесть рабочих языков: китайский, английский, французский, немецкий, испанский и итальянский, то на XXI съезде КПСС иностранные делегаты уже слушали перевод на восемнадцать рабочих языках.

Начиная с конца XX века, синхронный перевод начали практиковать, что явилось некоторым завершением эпохи последовательного перевода. Новый способ приобрел колоссальную популярность, ввиду своей практичности и рациональности [1, с. 88-89]. Интеллектуальный и, как следствие, экономический прогресс сыграл немаловажную роль в становлении синхронного перевода, сделав возможным подготовку технологической базы - одной из основ грамотно организованного мероприятия с привлечением специалистов в данной области. Доступность и бесконечное множество других положительных характеристик

синхронного перевода, способствовали, в числе прочих, бурному развитию международного бизнеса [1, с. 89]. Предопределив тем самым динамичное развитие рынка как в пределах одного государства, так и во всем мире. Синхронный перевод, как символ респектабельности и ответственности прочно вошел в круговорот деловой активности. Это обеспечило переговорный процесс необходимой насыщенностью и сократило до минимума количество времени, затрачиваемого на подготовку и осуществление проектов во всех сферах бизнеса, не говоря уже о политике, представители которой первыми ощутили на себе удобство и практичность синхронного перевода [6, с. 15].

В заключение несколько слов о «переводческих» трудностях, которые приходилось преодолевать в ту пору. Очень много новой терминологии появилось в области сельского хозяйства; этим вопросам был посвящен ряд выступлений делегатов, среди которых были и «маяки», новаторы сельскохозяйственного производства [7, с. 81]. Кстати, само слово «маяк» впервые приходилось переводить в такой представительной аудитории, создавая в известном смысле эталон на будущее. Много новых сложных реалий было связано с переводом выступлений об изменениях в Уставе КПСС. В основном это была «безэквивалентная лексика». Известные трудности возникали при переводе прилагательных, образованных от наименования новых, недавно сложившихся независимых государств [7, с. 88-89]. Целенаправленная подготовка к работе на съезде помогла переводчикам справиться с этими задачами.

Перед синхронным переводом открывается большое будущее. Переводчик ближайшего будущего должен будет владеть навыками синхронного перевода, иначе он не сможет отвечать требованиям, которые уже теперь предъявляются к квалифицированному устному переводчику [8, с. 64].

Рассмотрев историю синхронного перевода, можно сказать, что примитивный устный перевод появился еще задолго до письменного перевода. Самой главной задачей переводчика было, как и сейчас, обеспечение контакта между людьми, говорящими на разных языках [2, с. 76]. Его роль посредника в передаче информации считали необходимой и важной, однако на древнеегипетском барельефе фигура переводчика вдвое меньше по размеру фигур сановников, ведущих беседу, — значит, его рассматривали как обслуживающий персонал, а роль его считалась второстепенной и подчиненной. В некоторых источниках говорится, что переводчика считали варваром, так как он знал язык врагов. Первым «крупномасштабным экспериментом», доказавшим реальность синхронного перевода, был Нюрнбергский процесс над нацистскими военными преступниками, начавшийся в 1945 году.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

- 1 Чужакин А.П. Мир перевода-7. Прикладная теория устного перевода и переводческой скорописи. Курс лекций. - М.:Р.Валент, 2003. - 232 с.
- 2 Алексеева И.С. Введение в переводоведение: Учеб. пособие для студ. филол. и лингв, фак. высш. учеб. заведений. - М.: Издательский центр «Академия», 2004. - 352 с.
- 3 Комиссаров В.Н. Теория перевода (лингвистические аспекты). - М.: Высшая школа, 1990. - 250 с.
- 4 Гофман Е.А. К истории синхронного перевода // Тетради переводчика, 1963. - №1 - С. 20.
- 5 Нелюбин Л.Л., Хунины Г.Т. Наука о переводе (история и теория с древнейших времен до наших дней). – М.: Флинта, 2012. – 416 с.
- 6 Алексеева И.С. Профессиональное обучение переводчика: Учебное пособие по устному и письменному переводу для переводчиков и преподавателей. - СПб.: Издательство «Союз», 2001. - 288 с.
- 7 Федоров А.В. Основы общей теории перевода (лингвистические проблемы): Для институтов и факультетов иностр. языков. - М.: ООО «Издательский Дом «ФИЛОЛОГИЯ ТРИ», 2002. - 416 с.
- 8 Чужакин А.П. Последовательный перевод: практика + теория. Синхрон. - М.: Валент, 2005. - 272 с.

УДК:94(574.42)

Турова Л.П.

Усть-Каменогорский филиал Российского экономического университета имени Г.В. Плеханова

г. Усть-Каменогорск, Республика Казахстан

К ИСТОРИИ ВОСТОЧНО-КАЗАХСТАНСКОГО ОБЛАСТНОГО АРХИТЕКТУРНО-ЭТНОГРАФИЧЕСКОГО И ПРИРОДНО- ЛАНДШАФТНОГО МУЗЕЯ-ЗАПОВЕДНИКА

Областной этнографический музей, расположенный в г. Усть-Каменогорске, с 2006 года стал именоваться: «Восточно-Казахстанский областной архитектурно-этнографический и природно-ландшафтный музей-заповедник»

История вышеназванного музея началась не в г. Усть-Каменогорске, а в селе Бутаково, в местной школе, где в 1967-1968 учебном году на собрании комсомольской организации было принято решение создать музей крестьянского быта. Инициатива тогда исходила от молодого учителя истории, ставшего в дальнейшем директором этнографического

музея, каковым он является и ныне [1, с. 3] – от Николая Алексеевича Зайцева, теперь заслуженного работника культуры Республики Казахстан.

В школе села Бутаково этнографический музей был открыт в 1968 году. В 1970 году ему присвоили звание народного [1, с. 3]. В 1971 году, 7 мая, исполнительный комитет Лениногорского городского «Совета депутатов трудящихся» принял решение, по которому музей в Бутаково, как филиал Лениногорского историко-краеведческого музея, переводился на статус «Бутаковского этнографического музея под открытым небом». В течение 1977-1978 гг. решался вопрос о предоставлении Бутаковскому музею статуса областного под открытым небом [2; 3]. Было решено открыть областной этнографический музей в г. Усть-Каменогорске, с 1 июля 1978 года, но для этого потребовался еще и «Приказ» Министерства культуры казахской ССР, за № 180, от 23 мая 1978 года [4]. В дальнейшем вышло распоряжение Совета Министров Казахской ССР, от 10 мая 1978 года и решение облисполкома за №556, от 27 сентября, об открытии областного этнографического музея в г. Усть-Каменогорске и назначении с 1 сентября 1978 года директором научного сотрудника Лениногорского музея Н.А. Зайцева [5; 6].

Переезд в г. Усть-Каменогорск этнографического музея состоялся в 1983 году [1, с. 3; 7, с. 6]. Сначала он создал в областном центре свои экспозиционные комплексы в трех исторических, для города, зданиях, отреставрированных музеем. А в 1992 году музей сумел реализовать идею, заложенную в документах еще в 1971 году, - им был открыт филиал, за которым закрепились несколько родственных названий: «Музей под открытым небом», «Музей народной архитектуры и быта», «Архитектурно-этнографический комплекс (левый берег Иртыша)», «Архитектурно-этнографический комплекс под открытым небом» [8; 9, с. 6].

С 2002 года «Музей под открытым небом» находился на территории парка имени С.М. Кирова. Появление в прежде находившемся в запустении парке русской деревни и казахского аула, интерьер которых соответствует жизни людей в XIX веке, привело к тому, что парк и музей объединились в новом, общем названии. В 2002 году о них, вместе, еще писали: «Здесь будет этнопарк!» [10, с. 3]. Но в следующем, 2003-м, году, в печати все дружно отмечали: этнографический парк в Усть-Каменогорске уже есть [7, с. 6; 11, с. 11; 12, с. 10]. При этом, кроме «деревни» и «аула» в этнопарке все увидели и многое другое. Например, перенесенный сюда «Дом Павла Бажова» - известного уральского сказителя, в биографии которого «запечатлелся» и г. Усть-Каменогорск [12, с. 10].

В этнопарке нельзя не заметить «настоящий ботанический сад с разнообразными ландшафтами». Создавать его стали с первых лет XXI века, опираясь, прежде всего, на «научную коллекцию из Лениногорского ботанического сада». Наличие ботанического сада рядом с «русской

деревней и казахским аулом» стало причиной того, что у этнопарка появилось еще одно, более точное, название: «Ландшафтно-этнографический парк» [10, с. 3].

Директору Восточно-Казахстанского областного этнографического музея Н.А.Зайцеву, было предложено привести в «надлежащий вид» бывший городской сад (с конца XIX века) – парк Жамбыла (Джамбула), где находился городской зоопарк [7, с. 6; 13, с. 10]. Руководителю этнографического музея всегда не нравилось «смотреть на диких зверей в клетках». Поэтому, придя в зоопарк, он приложил все усилия, чтобы улучшить условия их пребывания «в городской неволе». Для птиц, кроме вольеров, в зоопарке музей начал строить «вольер... на левом берегу Иртыша» [13].

Со времени переезда в г. Усть-Каменогорск у Восточно-Казахстанского областного этнографического музея появилась возможность воплотить в реальных делах свое желание, связанное с организацией широкого и постоянного меж выставочного обмена. Так, в 80-е годы минувшего столетия, благодаря областному этнографическому музею, в Усть-Каменогорске демонстрировались интересные передвижные выставки из 18-ти «союзных республик и краев». Вот названия некоторых из них: 1) «Золотая Хохлома»; 2) «Золотое сияние Колхиды»; 3) «Светлый лик Киева»; 4) «Карабахские узоры»; 5) «Графика Нади Рушевой»; 6) «Живопись художников Советской Киргизии»; 7) «Ювелирное искусство казахского народа» (из города Шевченко, Мангышлакской области); 8) «Декоративно-прикладное искусство Таджикистана»; 9) «Природа – наш дом» (выставка, доставленная из Москвы). В свою очередь, этнографический музей из г. Усть-Каменогорска экспонаты тогда «вывозил в Москву, Ялту, Киев, Ригу, Туву, Ереван. Музей принимал участие в работе Фестиваля молодежи и студентов в Москве. Более 100 предметов (юрта, её убранство, предметы декоративно-прикладного искусства) экспонировались в столице СССР в парке культуры и отдыха имени М. Горького» [14, с. 53].

В 2002 году, в последнем номере иллюстрированного исторического и художественного журнала «Мир музея», который издается при участии Министерства культуры Российской Федерации, вышла расширенная информация о Восточно-Казахстанском областном этнографическом музее. Она помещена в рубрике «Приглашаем к сотрудничеству». В информации отмечено: музей этнографии из г. Усть-Каменогорска готов принять выставки по темам: «Русское и Западно-Европейское искусство XVIII-XIX веков», «Искусство народов Востока», «Народный промысел России». Сам он также может представить выставки из собственных фондовых коллекций, которые располагают антикварной мебелью, фарфором, редкими книгами, русскими иконами. Работники историко-краеведческого музея г. Стрежевска Томской области, а также некоторые

другие - из Томской и Новосибирской областей откликнулись на призыв о сотрудничестве [15, с. 6].

Среди разнообразных форм исследовательской и просветительской деятельности Восточно-Казахстанского областного этнографического музея особое место отведено тем, что выводят и в поиске, и в пропаганде на фольклор. «В работе фольклорного отдела можно выделить три ступени: сбор фольклора, его научная обработка, пропаганда», - сказано в одной из рукописей, оформленной в 1990 году главным специалистом музея по фольклору – А.А. Яковлевым. Далее в той же работе отмечено: «Наибольшее внимание стараемся уделять сбору, по причине быстрого исчезновения фольклора из народной среды. Основной сбор ведется в ходе экспедиций в пределах области. Собранный материал анализируется, производится текстовая и музыкальная расшифровка. Обработанные материалы и черновики поступают в фольклорный архив музея. Пропаганда фольклора проводится в основном посредством массовых мероприятий. Одним из таких мероприятий является лекция-концерт. Проводит её русская фольклорная группа, состоящая в большинстве из сотрудников музея. Пение сопровождается соответствующими историко-этнографическими пояснениями. Участники фольклорной группы надевают костюмы, взятые из фондов музея или изготовленные по архивным образцам.

За время существования фольклорной группы подготовлено несколько программ. Среди них «Свадьба русских крестьян Южного Алтая», «Военно-бытовая лирика местного казачества», «Песни села Сенного». Особо хотелось бы сказать о пропаганде фольклора среди детской аудитории. Для самых маленьких предлагаем сказку в музее. Детская группа рассаживается у «крестьянской избы» и, слушая сказку, может увидеть и даже потрогать многие из тех предметов, которые упоминаются рассказчиком. Сказочница одета в старинный русский костюм и живо вписывается в крестьянский интерьер. Если сказка казахская, то дети усаживаются у юрты на ковре, а костюм сказочницы – национальный, казахский. Среди сказочного репертуара есть местные сказки и местные варианты общеизвестных сказок. Вот несколько названий таких сказок. Русские: «Ведьма и Солнцева сестра», «Огневушка-поскакушка», «Знахарь»; казахские: «Болтливая жена», «Алдар-Косе и кость», «Гадальщик». Из детей младшего школьного возраста при музее создана детская фольклорная группа. Ею подготовлены театрализованные выступления «Встреча весны», «Посиделки». Выступления включают в себя народные песни, пословицы, поговорки, игры, записанные фольклорным отделом на территории края» [16, с. 2-3].

Этнографический музей - активный участник и призер многих фольклорных конкурсов, проводимых в разных городах России.

На современном этапе бренд музея – этно-деревня. Она ярко и неподражаемо вписывается в левобережный комплекс этно-парка. В этнодеревне можно познакомиться с историей, культурой, традициями этносов проживающих в Восточном Казахстане. В деревне представленные дома, предметы быта, одежда являются точной копией различных народов. Некоторые экспонаты реальные и им более ста лет.

В ноябре 2016 года Восточно-Казахстанский областной архитектурно-этнографический и природно-ландшафтный музей-заповедник объявлен лучшим в Казахстане, поделился радостным событием директор музея Николай Алексеевич Зайцев.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1 Сулаквелидзе А. Хранитель по призванию (Николай Алексеевич Зайцев)// Усть-Каменогорск сегодня – 2002. – 3 октября.

2 Кратенко А. Этнографическому музею 30 лет. Прошлое озарит будущее// Рудный Алтай – 1998. – 30 мая.

3 Об открытии Бутаковского музея этнографии и о реорганизации его в областной музей под открытым небом: Решение Облисполкома за п 618 от 9 ноября 1977 года.// Областной этнографический музей управления культуры. ВКО - Архив музея – Документ-1с.

4 Об открытии музея этнографии в г. Усть-Каменогорске: Приказ Министерства культуры Казахской ССР за №180 ст 23 мая 1978 года // Областной Этнографический музей управления культуры ВКО-Архив музея – Документ-1 с.

5 Приказ № 109 от 11 октября 1978 года (Областного управления культуры // Областной этнографический музей управления культуры ВКО - Архив музея – Документ - 1с.

6 Приказ № 110 от 11 октября 1878 года (Областного управления культуры)//Областной этнографический музей управления культуры ВКО - Архив музея – Документ - 1с.

7 Шымырбаева Г. Он решил сделать город красивее (Н.А. Зайцев)// Казахстанская правда - 16 декабря.

8 Музей народной архитектуры и быта в Усть-Каменогорске в описании студентов ВКГУ (составленным во время музейной практики) в первые дни его работы - Усть-Каменогорск, 1992.- Рукопись (школьная тетрадь)

9 Бортник П. Дорогу осилит идущий (Областной этнографический музей в Усть-Каменогорске)// Рудный Алтай - 1997-12 июля.

10 Михеева Н. Здесь будет этнопарк// Рудный Алтай - 2002-29 августа.

11 Кратенко А. Николай Зайцев: "Полюбуйтесь на эти тюльпаны"// Рудный Алтай - 2003- 15 мая.

12 Кратенко А. Эпатаж в избе (о причудливой экспозиции в "Доме Павла Бажова")// Рудный Алтай-2003-19 июля.

13 Кратенко А. Звери пришли в музей. Известный казахстанский этнограф Николай Зайцев руководит теперь,помимо этнографического музея, еще и ... зоопарком//Рудный Алтай - 2003-15 февраля.

14 Окумбаева Д.С. Областные музеи города Усть-Каменогорска и их вклад в отечественное краеведение, в 1947-2001годы (Областной краеведческий, областной Этнографический и музей искусств): Выпускная работа/ Научный руководитель: Л.П. Турова- Усть-Каменогорск: ВКГУ, 2002 – Рукопись - 73с.

15 Щетникова В. Сотрудничаем с Россией (Музей этнографии в Усть-Каменогорске)// Рудный Алтай - 2002- 7 декабря.

16 Яковлев А.А. Восточно-Казахстанский областной этнографический музей - собиратель, хранитель и пропагандист народной культуры// Областной этнографический музей управления культуры ВКО – текущий архив – номер 119 - Машинописная рукопись (оформленная для конференции в 1990 году) – 5 с.

УДК 81-13

Худайбергенова Н.Т.

Казахская академия спорта и туризма

г. Алматы, Республика Казахстан

АССОЦИАТИВНЫЙ МЕТОД ОБУЧЕНИЯ ИНОСТРАННОГО ЯЗЫКА СРЕДИ СТУДЕНТОВ-СПОРТСМЕНОВ

В настоящее время происходит пересмотр традиционных методов и приемов преподавания иностранных языков в высших учебных заведениях [1].

В методике преподавания иностранных языков помимо традиционных, появляются и нетрадиционные методы обучения, представляющие собой альтернативу традиционной классической системе.

Педагогическая практика показывает, что студенты неязыковых вузов часто испытывают затруднения при обучении иностранному языку и теряют интерес к его изучению. Предполагается, что нетрадиционные методы обучения будут способствовать формированию мотивации обучения иностранным языкам в неязыковых вузах [2]. «Нетрадиционные методы обучения формируют у обучающихся способность к саморазвитию и самообразованию» [3].

Целью данной статьи является рассмотрение именно нетрадиционных методов. Одним из нетрадиционных методов при изучении иностранного языка является ассоциативный метод,

направленный на более продуктивное овладение иноязычным лексическим материалом.

Изучением применения ассоциаций в процессе овладения языком занимался профессор Стенфордского университета Р. Аткинсон, который предлагал запоминать слова, применяя “Keyword method” (“Метод ключевых слов”). “Ключевые слова” у Аткинсона – это не что иное, как слова, являющиеся фонетическими (звуковыми) ассоциациями к запоминаемым словам, слова-созвучия. Эксперименты Аткинсона доказали высокую эффективность применения этого способа запоминания иностранных слов. Согласно этому методу, к каждому слову придумывается своя словесная и визуальная ассоциация, которая всплывает сразу же после того, как человек сталкивается с таким словом.

Существует два основных подхода при обучении лексике при помощи метода ассоциаций: метод фонетических ассоциаций и метод наводящих ассоциаций. Метод фонетических (звуковых) ассоциаций основан на запоминании иностранных слов при помощи созвучных слов родного языка [4].

Метод исследования фонетических ассоциаций помогает быстро запомнить значения слов, если руководствоваться следующими правилами:

- количество информации, запоминаемой за один раз, должно быть строго ограничено. Даже небольшое ее увеличение приводит к частичному или полному забыванию;

- наша память способна за один присест принимать от 2 до 26 единиц информации;

- единица запоминаемой информации должна быть как можно длиннее (блок слов или словосочетание).

- после процесса усвоения информации обязательно должна быть пауза, в течение которой необходимо максимально разгрузить мозг от умственной работы [5].

Преимуществом метода фонетических ассоциаций является развитие образного мышления, что делает уроки разнообразными, мотивирует к получению рефлексивных знаний, формируют яркие запоминающиеся образы. У обучающегося создаются автоматические связи между образами или ситуациями, словами и выражениями.

Считается, что применение данного метода на уроке иностранного языка стимулирует речевое общение, способствует более уверенному и эффективному использованию иностранного языка в сфере иноязычной профессионально ориентированной деятельности.

Данный метод способствует формированию у учащихся коммуникативной компетенции, т.е. владение видами речевой деятельности, необходимыми для понимания норм речевого поведения, адекватных целям и ситуациям общения: «способность к коммуникации в

устной и письменной формах на иностранных языках для решения задач межличностного и межкультурного взаимодействия» [1].

Доказательством служат результаты исследования и анкетирования, проведенного среди студентов ФКиС академии спорта и туризма по теме: “Применение ассоциативного метода при изучении английского языка”. Целью данного исследования было доказать эффективность ассоциативного метода при запоминании иностранных слов. Исследование проходило в два этапа. Первый этап – проведение самого эксперимента. Для проведения эксперимента были выбраны две группы. Первая группа – изучала английский язык традиционным методом. Вторая группа – изучала новые слова ассоциативным методом, подбирая слова-стимулы и слова-реакции. Для эффективного запоминания необходимо было составить сюжеты из слова-созвучия и перевода для того, чтобы примерное звучание слова и его перевод оказались как бы в одной связке. Главной задачей было составление своего ассоциативного образа с прилагательными английского языка, характеризующими характер человека. Нужно было придумать яркие, необычные, нестандартные ассоциации.

Для эксперимента были выбраны две группы студентов 1 курса по специализации «Физическая культура и спорт».

Продолжительность эксперимента составляла три недели. Опрос лексики был проведён сначала через неделю, потом через две недели и через три недели. И согласно эксперименту, падение запоминаемости отмечено в первой группе уже через неделю (на 4 %), через две недели (на 22 %), через три (на 33 %). Во второй группе спад запоминаемости был незначительным через неделю (на 2 %), через две недели (на 11 %), через три (на 25 %). Участники первой группы допускали много ошибок в орфографии, а участники второй группы смогли записать новые слова по данной теме (таблица 1).

Таблица 1 - Этап 1

Закрепление лексики – 1-я группа (традиционный метод)		
1-ая неделя	2-ая неделя	3-ая неделя
4%	22%	33%

2-ая группа - ассоциативный метод		
2%	11%	25%

Второй этап исследования - это проведение анкетирования для выявления отношения студентов к данному методу. В этом случае студентам предложили заполнить анкету и ответить на следующие вопросы: 1) отношение к ассоциативному способу запоминания?; 2) будут ли применять ассоциативный метод при изучении

иностранных слов?; 3) какой из способов изучения иностранного языка вы считаете самым эффективным: а) механический; б) ассоциативный; в) смешанный?

Анализ анкетирования показал следующее. У 80 % студентов отмечено положительное отношение к применению ассоциативного метода. Они отмечают повышение качества занятия, доступность материала и его наглядность. 14 % студентов безразлично применение данного метода. 6 % студентов относятся негативно к данному методу, так как, применяя метод ассоциаций, испытывают затруднение и непонимание при изучении иностранного языка. На второй вопрос большинство студентов (72 %) ответили утвердительно. А именно, что будут применять ассоциативный метод при изучении иностранных слов. 16 % студентов ответили отрицательно, что не будут, и только 12 % студентов не знают, будут ли они применять данный метод.

И только третий вопрос продемонстрировал отношение студентов к способам запоминания иностранных слов. Самым эффективным, по их мнению, является механический способ запоминания. Эксперимент показал, что студенты нашего вуза предпочитают механический способ запоминания слов, так как не имеют возможности постоянно посещать занятия (сборы, соревнования и другие спортивные мероприятия).

В ходе анкетирования выяснилось, что как у девушек, так и у юношей механический способ запоминания преобладает над ассоциативным (у 74 % девушек и у 80 % юношей). Ассоциативный способ у 5 % юношей и 12 % девушек. Смешанный вид запоминания у 15 % юношей и 14 % девушек (таблица 2).

Таблица 2 - Этап 2

Отношение студентов к данному методу	положительно	отрицательно	не проявили интереса
1) отношение студентов к ассоциативному способу запоминания	80%	6%	14%
2) применяют ли ассоциативный метод при изучении иностранного языка	72%	16%	12%
3) какой способ изучения языка самый эффективный: А) механический Б) ассоциативный В) смешанный	у 74% - девушек у 80% - юношей у 5% - юношей у 12% - девушек у 15% - юношей у 14% - девушек		

Проанализировав полученные данные можно сделать вывод, что девушек (в основном это спортсменки-гимнастки) с ассоциативным способом запоминания на 7 % больше, чем юношей. Следовательно, у девушек этот способ запоминания развит лучше, чем у юношей.

Согласно данному исследованию можно сделать вывод, что, несмотря на повышенный интерес к ассоциативному методу, большинство студентов предпочитают именно механический способ изучения иностранного языка. Это вполне объяснимо, так как у многих из них не развито образное мышление, применение которого необходимо при ассоциативном подходе. И для них проще запомнить само слово, заучив его, чем придумывать ассоциацию.

Следует указать, что применение метода фонетических ассоциаций не всегда эффективно. В первую очередь, это касается студентов-спортсменов, которые находятся на индивидуальном графике. Данный метод не подходит для обучающихся с низкой способностью устанавливать словесно-логические и ассоциативные связи. Попытка использования данного метода на практике привела к тому, что некоторые студенты стали путаться с переводом еще больше.

И несмотря на это, применение ассоциативного метода позволяет повысить мотивацию к изучению английского языка, развить познавательные интересы. Положительные стороны ассоциативного метода заключаются в том, что его умелое применение позволяет формировать общие и профессиональные компетенции студентов, моделирует будущие профессиональные ситуации» [6]. «Для того чтобы процессы воспитания и обучения были результативными, а именно обеспечивали развитие качеств личности, отвечающих требованиям информационного общества, инновационной экономики, задачам построения казахстанского гражданского общества, необходимо грамотное управление деятельностью студенческой группы» [3].

Подводя итоги, хотелось бы отметить, что применять метод ассоциаций целесообразно лишь в «экстремальных» ситуациях, когда за короткий промежуток времени необходимо выучить большое количество лексики. И внедрять его в обучающий процесс необходимо опосредованно, эффективнее в сочетании с другими методами.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1 Дюмина С.В. Условия формирования ценностных ориентаций учащейся молодежи как компонента личностных универсальных учебных действий. Гражданственность личности в условиях изменяющегося мира: от протестной к созидательной активности Сборник научных статей международной научно-практической конференции. С. И. Беленцов (ответственный редактор). 2015. С. 286-290.

2 Рабинович Ф. М., Сахарова Т. В. Интенсивные методы обучения и средняя школа // Иностранные языки в школе. – 1991. – № 1. – С. 9.

3 Халилова Л. А. К вопросу о новом поколении учебников по иностранному языку (в системе школа-ВУЗ). [Электронный ресурс]. URL: <http://www.rsuh.ru> (дата обращения: 17.07.2016).

4 Конишева М.В. Игровые технологии как средство профессиональной подготовки будущего специалиста. Образование в высшей школе: проблемы и перспективы развития. Материалы Межвузовской научно-практической конференции. 2016. - С. 56-61.

ӘОЖ 18-13

Есенбаева Г.Ж., Үсіпбекова Н.І.

Қазақтың спорт және туризм академиясы

Алматы қ., Қазақстан Республикасы

СПОРТШЫЛАРҒА КӘСІБИ ҚАЗАҚ ТІЛІН ОҚЫТУДЫҢ ЖАҢА БАҒЫТТАРЫ

Зерттеу жұмысының өзектілігі. Қазіргі қоғам талабы білім беру жүйесіне өз әсерін тигізіп, жас ұрпақты оқыту мен тәрбиелеудің технологиясын жаңартуға бағытталған көптеген міндеттерді жүктеп отыр. Қазақстан Республикасы Президентінің 2001 жылғы 7 ақпандағы №550 Жарлығымен бекітілген «Тілдерді қолдану мен дамытудың 2001-2010 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасында» «...тілдерді тиімді меңгеру саласындағы мүмкіндіктерді кеңейту мен тереңдету үшін дәстүрлі оқу орындарында тілдерді оқытумен қатар жаңа әдістердің де керек екенін тәжірибе көрсетіп отыр» [1,2] деген мәселеге ерекше көңіл бөлінген. Сонымен бірге қоғамдағы тіл проблемаларын шешу жөнінде кезек күттірмейтін шараларды айқындау, жүзеге асыру белгіленген.

Бүгін біздің алдымызда тұрған мақсат - мемлекеттік тілдің әлеуметтік-қатысымдық қызметін кеңейту мен дамытуда оның қоғамның барлық саласында қолдану аясының кеңі түсуі тіл үйренушілердің болашақ мамандығымен байланысты екендігі баршамамызға дау туғызбаса керек. Осыдан бәсекеге қабілетті, мемлекетіміздің мақсаты мен мүддесіне қызмет ететін білікті маман даярлауда бұл пәннің өзекті екендігі айқындалады. «Кәсіби қазақ тілі» пәні инновациялық технологияны кең қолдану мақсатында модульдық оқыту жүйесіне сәйкес жүргізіледі. «Кәсіби қазақ тілі» пәнін оқып меңгерудің алдында студент «Қазақ тілі» пәнін оқып үйренуі керек, содан кейін модульдік оқыту жүйесі бойынша «Кәсіби қазақ тілін» оқып үйренеді.

«Кәсіби қазақ тілі» оқыту коммуникативтік құзыреттілік дағдыны қалыптастыру және дамыту, бәсекеге қабілетті әрі құзыреттілігі жоғары тұлғаның кәсіптік маңызы бар жағдайларда ғылыми тілмен қазақша ойын

толық және анық жеткізуі үшін тілдік кәсіби бағдарға дайындықты қамтамасыз ету. Мемлекеттік тілді оқыту арқылы студенттерді кәсіби-іс-әрекетке даярлаудың концептуалдық негіздерін әдіснамалық-теориялық тұрғыда дамыту және осы даярлық үдерісін оқу-әдістемелік кешенмен қамтамасыз ету; өзгетілді дәрісханада қазақ тілін оқыту әдістемесіне байланысты оқытудың ұтымды әдістемелік жүйесін жасау, өзге тілді дәрісхананы қазақ тіліне үйрету ғана емес, сонымен қатар алдымызда отырған шәкірттердің Отанының қасиетін сезініп, оның алдындағы ұлт жауапкершілігін ұғынып, ол үшін басын бәйгеге тігер тәуекелге баруы болып саналады. Сол сияқты барлық отандастардың отанымен рухани және материалдық тығыз байланыста болуы, өзі өсіп - өнген аймаққа деген сүйіспеншілігі патриотизмнің кайнар көзі. Тілді оқытуда үйренуші мен үйретушінің арасында бір – бірімен көзбе – көз кездесу, ауызба – ауыз тілдесу, яғни, тікелей қатынас болмаса, сөйлесім әрекеті де іске аспайды. Тілді үйретуге байланысты қандай бағыт – бағдарды таңдап алу керек, оған қатысты орындалатын жұмыстармен тапсырмалар қандай, оны іске асыруда бұл жұмыс түрлерінің алатын орны мен қызметі қандай дегенді анықтап белгілемей, алға қойған мақсатқа жету мүмкін емес.

Зерттеу нәтижелерін талқылау. Барлық жұмыс түрлері тілдік материалмен салаларды тізбектеп оқыта берумен емес, олардың ішінен сөйлеуге қажетті ең керектілерін сұрыптап ала білу, сөйлеу, материалды танумен, оларды дұрыс қолданумен, сөйлеу әрекетінде тиімді пайдалана білумен де ерекшеленеді.

Спортшыларға кәсіби қазақ тілді кредиттік технология арқылы оқыту, біріншіден, студенттердің мамандыққа қатысты терминдерді өзінше ізденуіне, шығармашылық әрекет арқылы меңгеруіне ықпал етеді. Екіншіден, қазақ тілін кәсіби тілдесімде қарым-қатынас құралы ретінде тиімді қолдануына мүмкіндік береді.

Денешынықтыру және спорт факультеттері студенттері болашақ мамандықтарына қатысты лексиканы кәсіби тілдік қатынаста дұрыс қолдану арқылы мемлекеттік тілді терең меңгеріп, қазақша кәсіби тілде сауатты сөйлей білуге және мамандыққа қатысты іскери құжаттарды сауатты жазуға үйренеді. Кәсіби қазақ тілін мамандыққа сай үйрету мемлекеттік тілдің қоғамдық-әлеуметтік қызметі мен кәсіптік-өндірістік салаларда кеңінен қолданылуын жүзеге асыруға ықпал етеді.

Қоғамның дамуы ғылыми-техникалық прогрестің тез даму қарқынымен сипатталады. Қазіргі егемен елімізде ақпараттық-коммуникациялық технологияларды тиімді пайдалану арқылы білім сапасын арттыру – бүгінгі күннің басты мақсаты.

Ал білімді ақпараттандыру жүйесінің негізгі мақсаты – ақпараттық-коммуникациялық технологияның (АКТ) қазіргі заманға сай жетістіктерін пайдалана отырып, Қазақстан Республикасында білімнің сапасын арттыратын, болашақ кәсіби шеберлердің ақпараттық мәдениетін

қалыптастыратын, мәдениаралық және тілдік коммуникацияның негізін жасауға бағытталған, бірыңғай танымдық орта жасау.

Қоғамның дамуымен қатар, ғылыми-техникалық прогрестің тез дамуы, сонымен бірге күнделікті тұрмыс тіршілікте кездесетін кейбір жағдайларға байланысты білім беру жүйесінде оқытудың жана жолдары мен түрлерін іздеуді талап етеді.

Әдеби дерек көздердің талдауы – қашықтан оқыту анықтамасына үш құрамның кіретінін анықтады: ашық оқыту, компьютерлік оқыту, қарым-қатынастың «Ғаламтор» жүйесі үшін өте күшті танымдық мотивация тән, сондықтан қашықтан оқытуды ХХІ ғасырдың оқуының технологиясы етіп отыр. Нағыз күшейтілген мотивациясымен арақашықтықта оқыту сырттай оқудан ерекшелінеді, осының салдарынан оны сырттай оқудың дамуындағы жаңа кезең деп атауға болмайды.

Оқытудың бұл түрін әріптестермен қарым-қатынас жасаудың жоғары деңгейіне, ынтымақтастыққа жетелейтін, жоғары кәсібилікпен сипатталатын ХХІ ғасырдың маманын дайындаудың жүйесі деп атауға болады. Оқытудың бұл түрі үшін, әлеуметтік маңызды себептердің шапшаң күшейуі ашық және компьютерлік оқытуға, қазіргі кездегі қарым-қатынас құралдарын пайдаланудың арқасында іскерлікке, танымдық-ынтымақтастықтың өзін-өзі жүзеге асырылуына, дамуына және өз орнын табуына, өзара қарым-қатынастың күшейуіне тән.

Қашықтан оқыту мынадай әлеуметтік маңызды функцияларды жүзеге асыру үшін бейімделген:

- қоғамның білімділігінің деңгейі мен білім сапасын жоғарылату;
- сапалы дайындалған мамандарға деген мемлекеттің қажеттілігін қанағаттандыру;
- халықтың әлеуметтік және кәсіптік тұтастығын, оның кәсіпкерлік және әлеуметтік белсенділігін, өзіндік сана сезімнің деңгейін жоғарылату;
- жоғары мектеп жинақтаған кадрлық және материалдық әлеуетті, білімді сақтауға және молайтуға ықпал ету;
- ТМД аумағындағы бірыңғай білімдік кеңістіктің дамуына және оны сақтауға ықпал ету.

Жұмыс барысында нәтижеге тек қатысымдық әдіспен қатар, басқа да иновациялық технологиялардың элементтерін қолданып, солардың жақсы нәтижесін студенттердің жетістіктерінен көреміз. Біріншіден, студенттер дыбыстық ерекшеліктерді жақсы меңгереді, яғни айтылым дағдылары жоғары болады. Екіншіден, ауызекі сөйлеу дағдылары жоғары. Күнделікті жұптап, топтап жұмыс істеудің нәтижесінде студенттер берілген тақырыпқа, соның ішінде бүгінгі өзекті деген аймақтық компоненттер тақырыбына сұрақ қоя білу, жауап беру дағдылары дамиды.

Өзге тілді дәрісханада кәсіби қазақ тілін оқытуда студенттерге сөйлесім әрекетінің түрлерін қатысымдық мақсатта меңгерту- қазіргі заманғы лингводидактикадағы өзекті мәселенің бірі. Кәсіби қазақ тілін

оқытуда мультимедиалық бағдарламалық өнімдер мен электрондық оқу құралдарын қолданудың әдістемелік мәселелерін аталған мәселемен байланыста қарастыру өте маңызды.

Мультимедиалық оқыту өзінің икемділігімен тиімді: оқытуды әр түрлі формада ұйымдастырудың, тіл үйренушінің тілді меңгеру деңгейі мен жеке қызығушылықтарын, ерекшеліктерін ескере оқыту мүмкіндігі зор. Тіл үйренуші үшін ең жақсы жазылған дәстүрлі оқулықтан мультимедиалық оқу бағдарламалары мен электронды оқу құралдары арқылы тілді меңгеру әрі қызықты, әрі ыңғайлы. Әрине мультимедиалық оқу бағдарламаларының, электронды оқу құралдарының сапасы туралы мәселенің маңызы өте зор, сонымен бірге мультимедиалық оқыту жағдайындағы оқытушының рөлін де жоққа шығаруға болмайды. Тілді мультимедиалық оқытуда мультимедиалық оқу бағдарламаларының сапасы, олардың оқу мақсаттарына сәйкестігі, сабақта мультимедиалық бағдарламаны қолданудың кезеңдері және оқытушының рөлін анықтау мәселелері өте маңызды.

Жоғары оқу орнында міндетті түрде жүретін пәндердің қатарындағы мемлекеттік тілді оқытуда шешімін табуы тиіс мәселелер аз емес.

Соның бірі қашықтықтан оқыту – оқытушының студентпен оқыту құралдары арқылы интерактивті қарым-қатынас әрекет үрдісін ұйымдастыруға мүмкіндік беретін жаңа ақпараттық-педагогикалық технология (ереже бойынша компьютерлік техника).

Қашықтықтан оқыту артықшылықтары төмендегідей болып табылады:

- кез келген жерде, кез келген мерзімде оқуға мүмкіндігі бар;
- кәсіби қызметпен қатар білім алуға болады;
- оқу үрдісінде ақпараттық және телекоммуникациялық технологиялардың жаңа жетістіктерін пайдалана отырып, студенттер мен оқытушылар арасындағы белсенді диалог, оқу ақпаратына мүмкіндік беру;
- уақытында сессия жабуына болады;
- білім алушының мекен жайына, денсаулық жағдайына, элитарлық және материалдық жағдайына қарамастан тепе-тең дәрежеде білім алуға мүмкіндігі бар.

Қашықтықтан оқыту технологиясын пайдалана білім беру үрдісінің негізі арнайы жасалған оқу-әдістемелік материалдармен білім алушының мақсатты және бақыланатын өзіндік жұмыс жасауы алынған.

Мультимедиалық және қашықтықтан оқыту, біздің академияның студенттері үшін бұл өте тиімді. Өйткені, спортшыларымыз жарыстарда көп жүреді. Тек, Қазақстанда ғана емес, жақын және алыс шет елдерде айлап жүретін кездері жиі кездеседі. Сондықтан оларға том-том оқулық құшақтап жүргеннен, ғаламтор арқылы сабақ тақырыптарын алып, жауап

беру тиімдірек. Шет елде жарыста жүргендіктен уақытында сессия жаба алмай келесі жылға қалып қалған жағдайлар болған.

Жасыратыны жоқ, өзге тілде оқып, тәрбие алған студенттер арасында қазақ тілі туралы жалпы түсінігі тым үстірт жастар кездеседі. Оның себебі бұл тіл туралы оларға жеткілікті дәрежеде дұрыс бағыт берілмеген. Екінші тіл ретінде оқытылатын қазақ тілі сабақтарында тілді қолданудың тарихи – танымдық жағына басымдылық берілген де, ал оның мемлекет қауіпсіздігінің кепілі, ұлттық сақталуының шарты, халықтың өміртанымының өзегі екендігін түйсінуге жетелейтін тағымдылық мәні ескерілмеген. Сондықтан оларда бұл тіл – отбасының тілі, заман қажетін өтеуге әлсіз тіл деген сыңаржақ ұғым қалыптасқан. Осы олқылықтың орнын толтыру мақсатында жалғастырушы және жетілдіруші деңгейлерде, ең алдымен, қазақ тілі қандай тіл деген сауалға жан – жақты жауап бере алатын, танымдық та, тәрбиелік те маңызы жоғары оқу материалдарын қамтуға назар аударылады.

Қорыта келгенде, зерттеу жұмысы бойынша мынадай тұжырымдар жасалды:

Кәсіби қазақ тілін ақпараттық-коммуникациялық технология арқылы үйретуде басшылыққа алынған қағидалар мемлекеттік тілді қатысымдық қырынан ақпараттық жүйелер мамандығына қатысты меңгертуде ұтымды рөл атқарады.

1) Ақпараттық -коммуникациялық технология арқылы кәсіби қазақ тілін үйрету түрлі тәсілмен, көбінесе, оқытушы мен студенттің әлеуетті мүмкіншіліктерін өнімді пайдалану және оны тәжірибеде ұтымды қолдану арқылы жүзеге асады.

2) Қазақ тілін мамандыққа қатысты үйретуге арналған лексикалық минимум мен кәсіби мәтіндерді дұрыс іріктеп, таңдау студенттердің ақпараттық жүйелер мамандығына қатысты сөздік қорын, кәсіби тіл байлығын жетілдіреді, танымдық қабілетін ұлғайтады, пәнге қызығушылығын арттырады.

3) Кредиттік технологияға негізделген жаттығулар жүйесі студенттердің шығармашылық, белсенділік қабілетін жетілдіріп, мамандығына қатысты кәсіби қазақ тілді өздігінен ізденушілік әрекет арқылы меңгеруіне игі ықпалын тигізеді, қатысымдық құзыреттіліктерін жетілдіреді.

4) Қазақ тілін ақпараттық-коммуникациялық технология арқылы үйрету студенттің бойындағы жасырын жатқан ішкі әлеуетін ашып, оның ізденушілік, шығармашылық белсенді әрекеттерін дамытады, кәсібіне қатысты өз ойын шеберлікпен жеткізу қабілетін жетілдіреді. Жүргізілген эксперимент нәтижелері кәсіби қазақ тілін кредиттік технология арқылы меңгертудің ұтымдылығын дәлелдеді.

ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

- 1 «Тілдерді қолдану мен дамытудың 2001-2010 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы туралы» ҚР Президентінің 2001 жылғы 7 ақпандағы №550 Жарлығына толықтырулар енгізу туралы // Ана тілі. – №23 (808). – 7 маусым, 2001. – 2 б.
- 2 ҚР-ның мемлекеттік жалпыға міндетті білім беру стандарты. Жоғары білім. Негізгі ережелер. ҚР МЖМБС 5.04.019-2008. ҚР БЖҒМ. – 2008. – 52 б.
- 3 Оразбаева Ф.Ш. Тілдік қатынас. Оқулық. – Алматы: Сөздік-Словарь, 2005. – 272 б.

СОДЕРЖАНИЕ

Агелеуова А.Т. ФИЛОСОФСКИЕ ПРИНЦИПЫ БОЕВЫХ ИСКУССТВ	3
Агелеуова Д.Г. ТЕМА ПОРТАЛА И ПРОВОДНИКА В ПОТУСТОРОННИЙ МИР В МИРОВОЙ КУЛЬТУРНО-МИФОЛОГИЧЕСКОЙ ТРАДИЦИИ	7
Азаматова М., Егоренкова Е.Н. К ХАРАКТЕРИСТИКЕ ИМИДЖА ГОСУДАРСТВА	12
Ақихат Алмахан., Бұлғынбаева А.Қ. ҚЫТАЙДЫҢ БІЛІМ БЕРУ ЖҮЙЕСІНІҢ ЕРЕКШЕЛІГІ	19
Аубакирова А.Ж. ШЫҒЫС ҚАЗАҚСТАН ОБЛЫСЫ БОЙЫНША «БОЗДАҚТАР» ЕСКЕРТКІШ КІТАБЫ: МҰРАҒАТ ҚҰЖАТТАРЫ	22
Ахмадиева Ж.Қ. ҚАЗАҚ ХАЛҚЫНЫҢ МӘДЕНИ ҚҰНДЫЛЫҚТАРЫ МЕН ОНЫҢ ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ДОСТАСТЫҚТЫ ОРНАУТАҒЫ РӨЛІ	25
Ахмедова Г.С. К ВОПРОСУ ПРОИСХОЖДЕНИЯ ТРАДИЦИОННЫХ ЖЕНСКИХ ГОЛОВНЫХ УБОРОВ НАРОДОВ ЦЕНТРАЛЬНОЙ АЗИИ	30
Бұлғынбаева А.Қ. XX ҒАСЫРДЫҢ 20-30ЖЖ. ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ КУЛАКТАРДЫ ТӨРКІЛЕУ ТАРИХЫНА ЖАҢА ҒЫЛЫМИ КӨЗҚАРАСТАР	34
Винокурова Е.И. ПРОБЛЕМА ЗАРОЖДЕНИЯ ПРОТОГОРОДСКОЙ КУЛЬТУРЫ НА ТЕРРИТОРИИ КАЗАХСТАНА	38
Даулетбаева К. СОВЕТСКИЕ СОЛДАТЫ НА ВОЙНЕ В АФГАНИСТАН	41
Дауренбекова А.Т. РАЗВИТИЕ ИНФОРМАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ СОВРЕМЕННОГО КАЗАХСТАНА	45
Дьякова К.И. ИДЕЙНЫЕ ИСТОКИ МЕЖДУНАРОДНОГО ТЕРРОРИЗМА	50
Дяглева В. Н. ТУРИСТИЧЕСКИЙ ИМИДЖ КАЗАХСТАНА В МЕЖДУНАРОДНОМ СООБЩЕСТВЕ	55
Евдокимов Г.В. МЕТАМОДЕРНИЗМ. КОЛЕБАНИЕ - ЕСТЕСТВЕННЫЙ МИРОПОРЯДОК	59
Егоренкова Е.Н. КАЗАХСТАНСКАЯ АНТИЯДЕРНАЯ ПРОГРАММА: 25 ЛЕТ БОРЬБЫ ЗА МИР И СПОКОЙСТВИЕ	63

Жакпеков Б., Егоренкова Е.Н. КАЗАХСТАН В УСЛОВИЯХ МИРОВОГО ФИНАНСОВО- ЭКОНОМИЧЕСКОГО КРИЗИСА: СОСТОЯНИЕ И ПЕРСПЕКТИВЫ	68
Жанабаева А.Қ. КЕЛІСІМ-ШАРТ	72
Жанғанатова К. Н. 1870-73 жж. МАҢҒЫСТАУДАҒЫ КӨТЕРІЛІС ЖЫЛДАРЫНДАҒЫ ФОРТ АЛЕКСАНДРОВСК	79
Жанғанатова К. Н. ТӘУКЕ ХАННЫҢ СОҒЫС ТАКТИКАСЫ	86
Жанғанатова К. Н. ИСА ТІЛЕНБАЙҰЛЫ КІМ БОЛҒАН?	89
Жукешев К.М. КАЗАХСКИЙ ДОЛЖЕН СТАТЬ ЯЗЫКОМ ИНДУСТРИАЛИЗАЦИИ	94
Иманбаева А.А. ЕЛІМІЗДЕГІ САЯСИ КОММУНИКАЦИЯДАҒЫ КЕДЕРГІЛЕР МЕН ОЛАРДЫ ШЕШУДІҢ ТИІМДІ БАҒЫТТАРЫ	99
Иманбек Ә.Д., Винокурова Е.И. УЛИЧНОЕ ОСВЕЩЕНИЕ АЛМАТЫ	104
Искандарова М., Егоренкова Е.Н. РЕСПУБЛИКА КАЗАХСТАН: ИМИДЖ СТРАНЫ	108
Канатова Г. ЖУРНАЛИСТСКОЕ РАССЛЕДОВАНИЕ КАК ЖАНР В КАЗАХСТАНСКИХ СМИ	114
Карасева Н.В. ОСОБЕННОСТИ ФОРМИРОВАНИЯ ЭТНИЧЕСКОЙ ИДЕНТИЧНОСТИ В МЕЖЭТНИЧЕСКИХ БРАКАХ СОВРЕМЕННОГО КАЗАХСТАНА	117
Қаскенова А.А. ҰЛЫ ОТАН СОҒЫСЫ ЖЫЛДАРЫНДАҒЫ СЕМЕЙ ӨҢІРІНДЕГІ АУЫЛ ШАРУАШЫЛЫҒЫНДАҒЫ ҚИЫНДЫҚТАР МЕН ЖЕТІСТІКТЕР	122
Кидирниязов Д.С. СЕВЕРНЫЙ КАВКАЗ В ПОЛИТИКЕ РОССИИ, ТУРЦИИ И ИРАНА В ПЕРВОЙ ПОЛ. 30-Х ГГ. XVIII В.	127
Кидирниязов Д.С., Бабошина Е.В. КУЛЬТУРНОЕ ВЗАИМОДЕЙСТВИЕ РУССКОГО НАСЕЛЕНИЯ И НАРОДОВ СЕВЕРНОГО КАВКАЗА В XVIII- ПЕРВОЙ ПОЛ. XIX В.	133

Лаптева Е.Ю. ИДЕОЛОГИЯ «CHILDFREE»: СМЫСЛ И УГРОЗЫ ДЛЯ СОВРЕМЕННОГО ОБЩЕСТВА	138
Марқабаета А. М. ОРЫС СЫНЫПТАРЫНДА ҚАЗАҚСТАН ТАРИХЫ ПӘНІН МЕМЛЕКЕТТІК ТІЛДЕ ОҚЫТУДА САБАҚТЫ ЖОСПАРЛАУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ	142
Маудатова Л. Е. ОСОБЕННОСТИ БЛОГА КАК СЕТЕВОГО СРЕДСТВА МАССОВОЙ ИНФОРМАЦИИ	146
Меркушева Е. С. ОСОБЕННОСТИ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ ПОЛИТИКИ В КАЗАХСТАНЕ С 1921 ПО 1925 ГГ., ЭТАПЫ СТАНОВЛЕНИЯ	150
Миронова Е.В. РАЗВИТИЕ ЗДРАВООХРАНЕНИЯ В УЕЗДНОМ ГОРОДЕ ТЕТЮШИ ВО ВТОРОЙ ПОЛОВИНЕ XIX – НАЧАЛЕ XX ВЕКА	157
Ногаева Н.М. САЛАУАТТЫ ӨМІР САЛТЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ ӘЛЕУМЕТТІК БАҒЫТЫ ОТБАСЫНДАҒЫ БОС УАҚЫТТЫ ҰЙЫМДАСТЫРУ ЖӘНЕ ОНЫҢ ФУНКЦИЯЛАРЫ	161
Ногаева Н.М. ҚҰҚЫҚТЫҚ МЕМЛЕКЕТ - АДАМ ҚҰҚЫҒЫН ҚОРҒАУДЫҢ НЕГІЗГІ ИНСТИТУТЫ	170
Орсаева Р. А. ЖАНҰЯ –ЖАСӨСПІМ ТӘРБИЕСІНІҢ БАСТАУЫ	176
Отанова А.М., Нұрбекова Р.Қ. ҚАЗАҚСТАННЫҢ ҚЫТАЙ ХАЛЫҚ РЕСПУБЛИКАСЫМЕН САУДА-ЭКОНОМИКА САЛАСЫНДАҒЫ ӘРІПТЕСТІГІНІҢ БОЛАШАҚ КЕПІЛІ	182
Пирова Р.Н. ИНСТИТУТ ВЕКІЛЬСТВА У АСТРАХАНСКИХ КУПЦОВ АЗЕРБАЙДЖАНСКО-ПЕРСИДСКОГО ПРОИСХОЖДЕНИЯ В ПЕРВОЙ ПОЛОВИНЕ XIX ВЕКА	186
Ражепаева Ф.З. КОСМИЧЕСКИЙ ВЕКТОР СОТРУДНИЧЕСТВА РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН С АЗИАТСКИМИ ГОСУДАРСТВАМИ	190
Рыбин А. А. УЧАСТИЕ СТУДЕНТОВ–КОСТРОМИЧЕЙ В ОСВОЕНИЕ ЦЕЛИННЫХ И ЗАЛЕЖНЫХ ЗЕМЕЛЬ КАЗАХСКОЙ ССР (1956 – 1964 ГГ.)	195

Рябова Т.С. ТРУДНОСТИ СОВМЕЩЕНИЯ УЧЕБНОЙ И СПОРТИВНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ У СТУДЕНТОВ СПОРТСМЕНОВ (НА ПРИМЕРЕ СОЦИОЛОГИЧЕСКОГО АНАЛИЗА СТУДЕНТОВ КАЗАХСКОЙ АКАДЕМИИ СПОРТА И ТУРИЗМА)	199
Садыкова Е.С. ҚЫТАЙДЫҢ ҰЛТТЫҚ САЯСАТЫ: ШЫҢЖАН ҰЙҒЫР АВТОНОМИЯЛЫҚ АУДАНЫНДАҒЫ ҰЛТАРАЛЫҚ ҚАҚТЫҒЫСТАР	202
Сайлаубаева Н.Е. ТӘУЕЛСІЗДІК ТҰҒЫРЫ КОНСТИТУЦИЯ ТАРИХЫ	207
Сайлаубаева Н.Е. ӘЛИХАН БӨКЕЙХАОВТЫҢ ПУБЛИЦИСТИКАЛЫҚ ҚЫЗМЕТІ	212
Сайлауов М., Жанғанатова К. Н. КЁКУСИНКАЙ ТУРАЛЫ НЕ БІЛЕМІЗ?	217
Сулейменов А., Орсаяева Р.А. ХАРАКТЕРИСТИКА И ОСОБЕННОСТИ ПРАВОНАРУШЕНИЙ НЕСОВЕРШЕННОЛЕТНИХ	221
Тебегенова Э.Т. ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ ТӘУЕЛСІЗДІГІНІҢ ТАРИХИ- САЯСИ НЕГІЗІ – АЛАШ ҚАЙРАТКЕРЛЕРІНІҢ ҚЫЗМЕТІ	229
Тлеукенова Р.А. К ИСТОРИИ СИНХРОННОГО ПЕРЕВОДА	235
Турова Л.П. К ИСТОРИИ ВОСТОЧНО-КАЗАХСТАНСКОГО ОБЛАСТНОГО АРХИТЕКТУРНО-ЭТНОГРАФИЧЕСКОГО И ПРИРОДНО- ЛАНДШАФТНОГО МУЗЕЯ-ЗАПОВЕДНИКА	239
Худайбергенова Н.Т. АССОЦИАТИВНЫЙ МЕТОД ОБУЧЕНИЯ ИНОСТРАННОГО ЯЗЫКА СРЕДИ СТУДЕНТОВ-СПОРТСМЕНОВ	244
Есенбаева Г.Ж., Үсіпбекова Н.І. СПОРТШЫЛАРҒА КӘСІБИ ҚАЗАҚ ТІЛІН ОҚЫТУДЫҢ ЖАҢА БАҒЫТТАРЫ	249